

UDK 866.1 + 881.09 (05)

SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS ZA JEZIKOSLOVJE IN LITERARNE VEDE
JOURNAL FOR LINGUISTICS AND LITERARY SCIENCES

SRL 1979
2

IZDAJA- ISSUED BY: SLAVISTIČNO DRUŠTVO SLOVENIJE

ZALOŽBA ORZORJA MARIBOR

SRL	LETNIK 37	ST. 2	STR. 161-320	LJUBLJANA	APR.-JUN. 1979
-----	-----------	-------	--------------	-----------	----------------

VSEBINA

RAZPRAVE

<i>France Bernik</i> , Cankarjeva tradicionalna črtica	161
<i>Velemir Gjurin</i> , Pomenski razvoj besed <i>izum</i> in <i>iznajdba</i>	193
<i>Milena Kožuh</i> , Sonet v poeziji med obema vojnama	207
<i>Mara Pirnat</i> , Izgovor črke <i>l</i> (<i>u, w</i> ali <i>v</i>) kot <i>μ</i>	215

OCENE — ZAPISKI — POROČILA

<i>Jože Toporišič, Jakob Rigler</i> , Komentar k Načrtu pravil slovenskega pravopisa, IV	231
<i>Jože Toporišič</i> , Poskus slovenske slovnice C. Vincenota	262
<i>Martina Križaj</i> , Pisava in oblikoslovje pri Pohlinu	291
<i>Janez Stanonik</i> , Ameriška slovenistika	296
<i>Helena Poláková</i> , Češkoslovaška slavistika v letih 1918—1939	299
<i>Joanna Stawińska</i> , Iz primerjalne slavistike na Poljskem	302
Slovanska primerjalna metrika	304
<i>Stjepan Babić</i> , Objašnjenje uz jedan članak	306
<i>Stefan Barbarič</i> , Fran Petre, 1906—1978	307
<i>Frančiška Buttolo, Meta Pavčič</i> , Bibliografija del Frana Petreta	312

TABLE OF CONTENTS

STUDIES

<i>France Bernik</i> , Cankar's Traditional Poetic Sketch	161
<i>Velemir Gjurin</i> , The Semantic Evolution of the Words <i>izum</i> and <i>iznajdba</i>	193
<i>Milena Kožuh</i> , The Sonnet in the Slovene Poetry Between the Two Wars	207
<i>Mara Pirnat</i> , The Pronunciation of the Letter <i>l</i> (<i>u, w, v</i>) as [<i>μ</i>]	215

REVIEWS — NOTES — REPORTS

<i>Jože Toporišič, Jakob Rigler</i> , Remarks on the Outline of Rules for Slovene Orthography, IV	231
<i>Jože Toporišič</i> , C. Vincenot's Essay in a Grammar of Slovene	262
<i>Martina Križaj</i> , M. Pohlin's Spelling and Morphology	291
<i>Janez Stanonik</i> , Slovene Studies in America	296
<i>Helena Poláková</i> , Czechoslovakian Slavic Studies During 1918—1939	299
<i>Joanna Stawińska</i> , From the Comparative Slavic Studies in Poland	302
Slavic Comparative Metrics	304
<i>Stjepan Babić</i> , One Explanation about a Published Paper	306
<i>Stefan Barbarič</i> , Fran Petre (1906—1978)	307
<i>Frančiška Buttolo, Meta Pavčič</i> , A Bibliography of Fran Petre's Works	312

Uredniški odbor: France Bernik, Franc Jakopin, Vatroslav Kalenić, Janko Kos, Boris Paternu (glavni urednik za literarne vede), Jakob Rigler, Jože Toporišič (glavni urednik za jezikoslovje), Franc Zadavec

Odgovorni urednik: Jože Toporišič, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Naročila sprejema in časopis pošilja: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Natisnila: Tiskarna Ljudske pravice v Ljubljani

*

Editorial Board: France Bernik, Franc Jakopin, Vatroslav Kalenić, Janko Kos, Boris Paternu (Editor in Chief for Literary Sciences), Jakob Rigler, Jože Toporišič (Editor in Chief for Linguistics), Franc Zadavec

Editor: Jože Toporišič, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana

Subscription and distribution: Založba Obzorja, 62000 Maribor, Partizanska 5. Za založbo Drago Simončič

Printed by: Tiskarna Ljudska pravica, Ljubljana

CANKARJEVA TRADICIONALNA ČRTICA

Razprava obravnava tiste kratke Cankarjeve pripovedi, poetične črtice, ki so nastale pred pisateljevim odhodom na Dunaj jeseni 1896, in črtice, nastale po tem datumu, a so ohranile pretežno realistični značaj. V središču zanimanja so tako snovi in motivi ter idejni svet črtic kakor tudi njihov slog, oz. oblikovna struktura. Posebna pozornost velja tistim temam in idejam, ki postanejo v poznejšem razvoju stalnice Cankarjeve pripovedne umetnosti.

The study deals with those of Cankar's poetic sketches which were written before he left for Vienna in the autumn of 1896 and those written afterwards but preserving an essentially realistic character. The attention is focused on both the subjects, motifs and the world of ideas as well as on the style and the overall formal structure. Special attention is paid to those subjects and ideas which were to gain key importance in the subsequent development of Cankar's narrative art.

Količinsko razmerje pripovednih oblik. Začetna in dalj časa prevladujoča oblika Cankarjeve proze je črtica. Kakor večina pisateljev je tudi Cankar začel s kratko, najbolj preprosto obliko pripovedništva in nadaljeval z estetsko bolj zahtevnimi, obsežnejšimi oblikami te zvrsti. Da je Cankar, spočetka predvsem pesnik, začel najpozneje leta 1892 s črtico in se hkrati lotil še dramatike — v tem letu naj bi nastala tudi njegova neohranjena dramska enodejanka¹ — je nesporno. Zastavlja se le vprašanje, do kdaj traja pri njem obdobje črtice, saj je znano, da se že v letih 1894/95 pojavijo prvi poskusi v povesti in noveli. Prva povest in iz istega časa ohranjena prva novela, ki je danes v celoti ne poznamo, morda nekoliko motita izpostavljeni položaj črtice v začetnem obdobju pisateljevega ustvarjalnega dela, toda že leta 1896 črtica številčno in količinsko spet preseže krajše povesti in krajše novele. V naslednjem letu je njena količinska premoč še očitnejša, saj ena sama povest ne more tekmovati z devetnajstimi črticami, kolikor jih je mladi pisatelj napisal leta 1897. Skoraj šestkrat manjši obseg ene povesti od skupnega obsega črtic v tem letu jasno pove, katera oblika Cankarjevega pripovedništva je bila tedaj v ospredju. V letu 1898 je prevladovanje še bolj na strani črtice. Ne samo da je mladi pisatelj v tem letu napisal številčno več črtic kot novel in povesti skupaj, tudi skupen obseg črtic je večji od skupnega obsega novel in povesti. Iz razpredelnice, ki kaže količinska razmerja Cankarjeve prozne ustvarjalnosti po vrstah in oblikah, se vidi, da predstavlja leto 1898 najvišji dosežek pisateljeve kratke proze. Toliko črtic v enem

¹ O njej je Cankar pisal materi 21. januarja 1893, da ni bila »vzprejeta, ker dejal je Borštnik, da imam še veliko popraviti.« (ZD XXVI, 1970, 8). Več kot trinajst let zatem je pisatelj ta svoj prvi dramski poskus označil kot »neko zelo bedasto enodejanko.« (ZD XXIX, 1975, 217.)

letu kot zdaj — dvaintrideset — Cankar ni več napisal, tudi v ljubljanskem času ne, ko je črtica spet postala osrednja oblika njegove proze. Če je leto 1898 vrhunec Cankarjeve črtilne proze, pa črtica že v naslednjem letu pade pod količinsko raven novele, leta 1900 pod obseg povesti, v naslednjem letu 1901 pa močno zaostane tako za povestjo kakor za novelo. Očitno je, da se z letom 1899 zaključí zgodnje obdobje Cankarjeve črtice in začne obdobje srednje dolge proze in romana.

Razmejitev prvega obdobja Cankarjevega pripovedništva od leta 1892 do 1899 ustreza količinskemu razmerju med posameznimi oblikami proze, saj upošteva tako število kakor obseg pripovednih del v tem času. Strogo vzeto se obdobje prevladujoče črtice zaključí že s koncem leta 1898, vendar še tako utemeljena, na realno stanje stvari oprta razmejitev ne sme predstavljati toge zareze v živi, neprekinjeni rasti literarne umetnosti. Zato je zaključna letnica Cankarjeve mladostne črtice v našem razpravljanju pomaknjena v leto 1899, čeprav črtica v tem letu količinsko že zaostane za srednje obsežno prozo, toda v posebni knjigi se zdaj prvič predstavi javnosti. V letu 1899 je Cankar za knjigo *Vinjet* napisal še osem črtic ali dobrih 27 % pripovednih enot svoje prve knjige kratke proze,² sredi leta je zaključil končno redakcijo zbirke in v začetku septembra je knjiga izšla.³ Ta okoliščina opravičuje podaljšanje zaključka prvega obdobja Cankarjeve mladostne proze v leto 1899. Po drugi strani pa iz obdobja, v katerem prevladuje črtica, ni mogoče izločiti razpravljanja o noveli in povesti, kajti srednje obsežna proza se vidno uveljavi že pred pisateljevim drugim odhodom na Dunaj, a se razmahne šele po letu 1898, torej onstran prvega mejnika v razvoju Cankarjeve pripovedne umetnosti in njenih temeljnih estetskih oblik.

Kontekst slovenske in evropske literature. Ko razpravljamo o začetkih pisateljskega dela nekega avtorja, pa čeprav s tipološkega, ne monografsko pozitivističnega vidika, je potrebno opozoriti na važno, četudi samo po sebi umljivo dejstvo, da začetke pisateljskega ustvarjanja močno zaznamuje okolje, ki oblikuje duhovni profil mladega pripovednika v šoli ali zunaj nje. Kar zadeva Cankarja in šolstvo njegove dobe, je znano, da takratna srednješolska izobrazba ni bila slovenska. V avstro-ogrski monarhiji je bil pouk na gimnazijah in drugih srednjih šolah nemški, slovenščina je bila samo eden od predmetov, tako da se je mladi pi-

² V letu 1899 so nastala naslednja pripovedna besedila, ki jih je pisatelj vključil v knjigo *Vinjet*: *Tisti lepi večeri ...*, *O človeku, ki je izgubil prepričanje*, *Na večer*, *Marta in Magdalena*, *Poglavje o bradavici*, *Nina*, *Literarno izobraženi ljudje*, *Epilog*.

³ Prim. Zbrano delo VII, 1969, 336—357.

satelj bolj kot pri šolskem pouku seznanjal s slovensko literaturo zunaj šole, kljub temu da je bil njegov profesor slovenščine v višjih razredih Fran Levec.⁴ Nacionalna zavest je bila tedaj tista, ki je hkrati z globljim interesom za umetnost kazala Cankarju in sošolcem, zbranim v dijaških društvih Sloga in Zadruga, pot k branju slovenske literature. Če bi zdaj na kratko označili Cankarjevo zgodnje razmerje do slovenske literature, tako tradicionalne kot sodobne, njegov nazor o literaturi do pozne jeseni leta 1896, ko je pisatelj odšel na Dunaj in se srečal z avstrijsko in zahodnoevropsko moderno, bi morali reči naslednje:

Več je osebnosti iz slovenske literarne preteklosti, v katerih je mladi Cankar videl vzore in je njihovo leposlovno delo sprejemal ali pozitivno vrednotil. Razen Prešerna, o katerem je odveč naglašati, da ga je postavljaj v vrh naše poezije, le po letu 1896 ga je nekajkrat imenoval skupaj s Kettejem, je v preddunajski dobi cenil še Gregorčiča,⁵ v celoti pa Antona Aškercu. Do Gregorčičevih balad je imel resne estetske pomisleke,⁶ do neke mere je sprejemal le prve *Poezije*, poznejši razvoj goriškega pesnika pa je označeval kot pot »od veličastne prve knjige poezij preko puhlega jecljanja do neznanja slovenske slovnice«.⁷ Nasprotno je v Aškercu brez pridržkov odkrival velike umetniške vrednote.⁸ Opazil je nov slog v njegovih pripovednih pesnitvah, njegov realističen, čeprav nekoliko trd in okoren jezik. *Balade in romance* je Cankar še v zrelih letih označeval kot »najlepši in umetniško najvišji dokument za liberalno dobo naše kulture«.⁹ Tudi Cankarjevo opredeljevanje do naše pripovedne tradicije — in predvsem zanjo nam gre na tem mestu — je bilo močno selektivno in kritično. Že v gimnazijskem času mladi pisatelj npr. ni našel pohvalne besede za Jurčiča. Kot pisatelj se mu je zdel odtujen slovenskemu človeku, kmet v njegovih povestih karikiran, naroden le po zunanosti, ne po značaju in v duhovnem bistvu.¹⁰ Bližji so mu bili Levstik, Mencinger in Levec, najbližji od vseh pa Janez Trdina, ki ga je bral že v ljudski šoli. Če katerega od naših pripovednikov, potem je Cankar občudoval Trdino, zlasti njegove *Bajke in povesti o Gorjancih*, »ta najlepši in najzrelejši sad slovenske proze«.¹¹ Ob bogati domišljiji

⁴ O Levčevem razmerju do Cankarja v realki in pozneje glej razpravo Franceta Bernika: Franc Levec in Ivan Cankar (Razprave IX/1, SAZU, 1976, 7–24).

⁵ Zbrano delo XXIV, 1975, 204.

⁶ Prim. esej Anton Aškerc, objavljen v Ljubljanskem zvonu 1896 (ZD XXIV, 1975, 45).

⁷ Prim. Pisma Jeremijeva, Naši zapiski 1909 (ZD XXIV, 1975, 204).

⁸ Prim. esej o Antonu Aškercu (ZD XXIV, 1975, 32–45).

⁹ Pisma Jeremijeva, Naši zapiski 1909 (ZD XXIV, 1975, 205).

¹⁰ Prim. oceno Trdinovih »zbranih spisov prve knjige« v Ljubljanskem zvonu 1903 (ZD XXIV, 1975, 104).

¹¹ Prav tam, 103.

bajk in povesti, ob glavnemu junaku, ki da je slovenski narod oziroma slovenski človek z vsemi svojimi različnimi, tudi protislovnimi lastnostmi, je zlasti visoko cenil Trdinov »neprimerljivi slog«,¹² kakršnega ni pisal še nihče izmed slovenskih pripovednikov. Trdinov jezik pa Cankarju ni pomenil vrednote same po sebi, temveč izraz pisateljevega in narodovega mišljenja in čustvovanja. Višjo ceno kot Jurčiču, čeprav še zdaleč ne tako visoko kot Trdini je Cankar pripisoval Kersniku, »prvaku slovenskih novelistov« in »mojstrskemu epiku našega liberalizma«. ¹³ S to zadnjo oznako je poudaril, kakšno težo je v opredeljevanju do tradicije imela zanj idejna usmerjenost pisateljev. Svetovnonazorsko merilo je razkril tudi v odnosu do Tavčarja, ki ga kot pisatelja ni cenil, v gimnazijskih letih, ko je bil liberalizem še »evangelij« mladih, pa se je navduševal za njegovo protiklerikalno satiro *4000*.¹⁴ Od sodobnikov je Cankar dajal najvišje priznanje Govekarju, dokler ni na Dunaju spoznal moderne literature. Javne napade na svojega nekoliko starejšega sopotnika in tedaj še somišljenika je primerjal kar z Levstikovo usodo v naši družbi. Roman *V krvi* se mu je zdel »izvrsten«, pisatelj »najboljši slovenski realista«, »mojster v opisovanju večje družbe«, ki se mu posreči ustvariti žive in zanimive »celo postranske osebe«. ¹⁵

Da bi razumeli tak Cankarjev odnos do slovenske literature pred odhodom na Dunaj jeseni 1896, je potrebno opozoriti na njegovo teoretsko najbolj razvidno kritiko iz zgodnjega časa. Snov te kritike¹⁶ — povest Franca Kržeta *Lovci* — sicer ni dopustila večjega razmaha pisateljevemu razmišljanju o prozi, vendar so nazori, ki jih je izrazil ob estetsko manj vredni pripovedi dovolj značilni zanj in čisto v skladu z njegovimi konkretnimi stališči do slovenskega pripovedništva v tem času. Ko je Cankar v kritiki opredeljeval pomen in bistvo povesti, novele in črtice, je izhajal iz pravila, da ni dobre proze brez zanimive snovi ali dejanja. Dejanje pa se mora razpletati iz značajev oseb, iz »delujočih oseb«, in razvoj dejanja mora biti »dušeslovno utemeljen«. Ob psihološki motivaciji dogajanja je pomembna zgradba pripovedi: ekspozičija, konflikt in katastrofa. Posebej izpostavljena je tista formulacija v kritiki, ki izključuje nujnost, da bi se v pripovedi razvijalo le zunanje dejanje, stopnjuje naj se tudi dejanje »v duši glavne osebe pod vplivom drugih

¹² Prim. oceno Trdinovih »zbranih spisov druge knjige« v Ljubljanskem zvonu 1905 (ZD XXIV, 1975, 126).

¹³ Prim. pismo Govekarju 7. maja 1896 (ZD XXVI, 1970, 125) in Pisma Jeremijevega, Naši zapiski 1909 (ZD XXIV, 1975, 204).

¹⁴ Zbrano delo XXIV, 1975, 203.

¹⁵ V pismu Govekarju 7. maja 1896 (ZD XXVI, 1970, 122—123).

¹⁶ Kritiko o Kržetovih Lovcih je Cankar bral v Zadrugi 8. februarja 1896 (ZD XXIV, 1975, 27—31).

značajev, s katerimi pride junak v dotiko«. »Duša« junaka je v kritiki Kržetovih *Lovcev* tisti pojem, ki že napoveduje poznejšo poetiko Cankarjeve proze, čeprav v tem kontekstu »duša« še zdaleč nima tistega pomena, kakršnega ima v dekadenci ali simbolistični umetnosti. Vsa druga vednost o prozi, tako poudarjanje dejanja, značajev in delujočih oseb kakor zavračanje prenadrobnega, preobsežnega opisovanja, pa ne presega klasične teorije o pripovedništvu. Ali na kratko: skoraj ne presega načelnih napotkov, ki jih je pisateljem dajal Levstik v svojem literarnem programu. Ob tem seveda ne preseneča, da je Cankar kot zgled psihološko motivirane proze navajal leta 1896 Goethejevega *Wertherja*, roman o izjemno senzibilnem in erotično nesrečnem romantičnem sanjaču.

Goethe je bil hkrati edini pisatelj nemške klasične literature, ki ga je Cankar cenil, pa še njemu se je v mladostnem obdobju »mukoma« približeval, saj se mu je vrednost njegove umetnosti odkrivala počasi in postopoma. Nasploh je nemško klasiko v srednji šoli zavračal iz nacionalnega čustva, iz »brezmejnega, žolčnega sovraštva do nemščine in do vsega, kar je nemško«. Ko se je v zreli dobi spominjal pouka nemškega jezika in literature v realki, je naravnost zapisal, da so mu bili nemški pisatelji »zoprni«, kajti »moralni smo natanko vedeti, kdaj in kje so se porodili ti priskutni tujci, kaj da so počeli in kaj pisali«. ¹⁷ Kot pravo nasprotje odporu, ki ga je čutil do nemške literature, pa se nam kaže Cankarjevo brezmejno občudovanje Shakespeara. Drame velikega pisatelja elizabetanske dobe so ga navduševale vse življenje, v gimnazijskih letih še prav posebej s svojo skrivnostno in neobranljivo silovitostjo. Že tedaj je prebral »vseh sedemintrideset dram po vrsti« ¹⁸ in doživljanje ene izmed njih je pozneje tudi opisal. Pri branju te drame je gledal »silne ljudi in silne prigode kakor skoz pajčolan. Počasi, z ogromnimi, težkimi kretnjami so se premikale v daljavi donebesne sence. Govorile so jezik, ki ga je v dnu drhtečega srca vse do kraja razumel, čeprav so posamezne besede čudno zvenele, tuje in nenaturno. Za pajčolanom je besnel v viharju veličasten, strahoten požar...«. ¹⁹ Veliko nagnjenje je že v gimnazijski dobi čutil do Molièra, prvega komediografa francoskega klasicizma, iz stare grške literature je poznal Homerja, Sofokla in Evripida, iz stare rimske kulture Horaca. ²⁰

¹⁷ V črtici *Realka*, Slovenski narod 1914 (ZD XXV, 1976, 152).

¹⁸ Izidor Cankar, *Obiski* (Ivan Cankar), Dom in svet 1911. Prim. razpravo Antona Slodnjaka: Ivan Cankar v slovenski in svetovni literaturi (Pobude iz Shakespeareovega dramskega dela), Zbornik za slavistiko 15/1977, 105–112.

¹⁹ Prim. črtico *Mladost*, Dom in svet 1913 (ZD XX, 1974, 289).

²⁰ Prim. opombo 18.

Tako zasledimo pri Cankarju, v njegovem razmerju do slovenske pa tudi evropske literature pred njegovim prvim odhodom na Dunaj dvoje prevladujočih nagnjenj. Po eni strani je Cankar kazal nagnjenje do literature slovenskega liberalizma, do umetnosti, ki postavlja v središče svojega idejnega sveta svobodo in narodnost. Slogovno pa mu je bila blizu realistična literatura ali vsaj taka, ki je težila v smer realizma oziroma naturalizma. Navedena imena iz slovenske literature ta zaključek potrjujejo. Tudi v območju evropske književnosti se kaže podobna afiniteta mladega pisatelja kot občudovanje tiste klasične umetnosti, v kateri se realizem razkriva v smislu idejnega odnosa do sveta. Zlasti pri Shakespeareu je očitna sorodnost med zgodovinsko pogojenim umetniškim slogom in temeljno, nadčasovno duhovno orientacijo v življenju, saj opus velikega angleškega dramatika zanikuje krščanski idealizem srednjega veka in se vključuje v realni svet humanizma in renesanse. Pripomniti velja, da Cankarjevo gledanje na preteklo in sodobno literaturo ni bilo brez tesne zveze z njegovim lastnim literarnim ustvarjanjem v tem času. Njegove črtice do jeseni 1896 in vrsta sorodnih, ki so nastale še po tem letu, gredo večidel v kontekst tukaj opisanih nazorov o naši in evropski literaturi.

Uvod v interpretacijo. Najstarejši Cankarjev prozni poskus ni časovno natančno določen. Po dognanjih cankaroslovcev naj bi nastal nekje do začetka februarja 1892,²¹ torej v času, ko je mladi pisatelj hodil v četrty razred ljubljanske realke, morda pa tudi že prej. Pravzaprav ne gre za samostojno pripoved, temveč za nadaljevanje proznega sestavka sošolca Srečka Justina pod naslovom *Nekaj iz mojega dnevnika*, ki je bil objavljen v rokopisni Knjigi tretješolcev ljubljanske realke. Tudi ta okoliščina nakazuje domnevo, da je prvi pisateljev prozni poskus nastal verjetno že leta 1891, torej hkrati s pesniškimi začetki. Cankarjev delež v »dnevniku« pa sploh ne bi bil omembe vreden, če se ne bi tako bistveno razlikoval od besedila njegovega sošolca. Kakor je Cankar zvečine ostal v mejah večerniške, stereotipno romantične fabule, tako je vanjo vnesel že nove prvine. Razen matere, ki jo je vključil v nadaljevanje oziroma v zaključek te zgodbe, kar je značilno zanj in njegovo umetnost, uporablja v drugem delu črtice izraze, kot so »sanjam«, »strašno hrepenenje«, »polumrak«, torej ključne, pomensko izpostavljene besede svoje poznejše literature. Tako se nakazujejo že na samem začetku slogovne in idejne prvine pisateljeve proze iz zrelega obdobja. Samo nakazujejo,

²¹ Prim. Cankarjevo Zbrano delo VI, 1967, 467.

kajti večji del zgodnjih črtic je še močno pod vplivom domačega literarnega izročila.

V Cankarjevo prvo obdobje — v obdobje črtice — sodi najprej tista kratka proza, ki je nastala od omenjenega najstarejšega pripovednega besedila do konca leta 1898, v skrajnem primeru do končne ureditve *Vinjet* sredi naslednjega leta, ki pa je pisatelj ni uvrstil v svojo prvo knjigo proze, niti je ni ponatisnil kdaj pozneje. Nekatere tovrstne črtice poznamo sploh šele iz rokopisov. Hkrati sodijo v ta čas slogovno modernejšje črtice in novele, ki jih je pisatelj zbral in objavil v knjigi *vinjet* in tiste, ki jih je nameraval vključiti vanjo. *Vinjetni* del Cankarjeve zgodnje proze zasluži seveda posebno osvetlitev in obravnavo. Na tem mestu je naša pozornost usmerjena na prvo skupino kratke proze, ki obsega nekaj nad petdeset pripovedi.²² V njih pisatelj še ni prelomil s tradicionalnim slovenskim pripovedništvom ali pa se razhajanja s tradicijo ob močni navezanosti nanjo šele nakazujejo.

Snovi in motivi. Prva, najbolj vidna snovna značilnost Cankarjeve mladostne proze, ki mladega pisatelja postavlja v bližino našega pripovednega izročila, je slovensko trško okolje, v katerem se odvijajo kratke pripovedi. To je svet trške gospode, znan iz romantičnega in psihološko realističnega pripovedništva in v katerem nastopajo župani, pisarji in drugi občinski uradniki, sodniki, adjunkti, diurnisti, davčni kontrolorji in praktikanti, advokati, notarji, juristi, učitelji, študenti, predsedniki »dobrodelnih društev«, narodnih čitalnic in krajevnih šolskih svetov, poštarji, štacunarji, obrtniki, narodne dame, žene davkarjev in notarjev, postajni načelniki itd.²³ Skratka svet, ki ga poznamo že iz Jurčičeve in zlasti Kersnikove pripovedne umetnosti. Nekajkrat odkrijemo med Cankarjem in našo realistično psihološko prozo celo motivne podobnosti ali podobnosti človeških likov. Na primer: Po motivu ponesrečene snubitve in po glavni tragikomični osebi spominja črtica *Stari Znoj* iz leta 1895 na Jenkovega *Tilko*. Itd. Snovna, bolj redko tudi motivna podobnost z našo literaturo pred moderno je tako prva posebnost Cankarjevih zgodnjih črtic.

Druga njihova značilnost je avtobiografičnost. Od prvih proznih poskusov naprej pa do zadnje svoje knjige je Cankar težil za tem, da bi

²² Mladostna proza z dodatkom je objavljena v šesti knjigi Cankarjevega Zbranega dela (1967). Knjigo je uredil Janko Kos.

²³ Prim. črtice Dobrotnik, Slavnostni govor, Gospod Ognjišček in gospod Mravljinček, Lavrin, Sveta noč Damijana Gavriča, Nerazumljivi ljudje, Prijatelj Peter, Pričakovanje, Nenavaden pojav, Nj. Visokorodnost v Beli vasi in novo-velo Na Drenovem (ZD VI, 1967).

osebne, tudi najbolj intimne življenjske izkušnje transponiral v pripovedno umetnost. Med mladostnimi črticami in kratkimi pripovedmi je približno tretjina takih, za katere je pisatelj po ugotovitvah literarne zgodovine vzel snov iz lastnega življenja.

Najštevilnejše so tiste črtice, v katerih je pripovedovalec zožil avtobiografično snov na samega sebe, se v kar največji meri osredotočil na dogodke iz lastnega življenja, ne da bi jih postavil v širši kontekst narodne ali socialne resničnosti. Mednje sodijo črtice *Moj prvi pogled na morje* in *Ponočna tišina je meni ljuba* iz leta 1893, *Sestanek* iz leta 1897, *Klara se je izgubila*, *Domóv*, *Polnočnica*, *Nenavaden pojav*, *Na izprehodu* in *Ob morju* iz leta 1898. Znotraj teh črtic sta najbolj perspektivna dva motiva. V črtici *Domóv* razkriva pripovedovalec občutek brezdomstva, ki ga doživlja v tujini in domovini. In prav spoznanje, da nima »nikakega doma več«, je zarodek Cankarjeve poznejše proze, pogojene v občutju odtujenosti. Prvoosebna črtica uvaja pri pisatelju motiv tujca, ki se odslej naprej pri njem pogosto pojavlja in s tem se zastavlja vprašanje tujstva Cankarjevih junakov, tistih njegovih človeških likov, ki so brez doma in domovine. Nasprotno pa predstavlja pripovedovalec v črtici *Nenavaden pojav* lik nepotrebnega človeka in nanj navezuje problem slovenskega umetnika in umetnosti. Cankar zavrne splošno mnenje, da so umetniki nepotrebni in »poštenemu človeku v nadlego in bridkost«, ter vprašanje ne brez ironije zaostri v dilemo: potreben ali nepotreben človek, uradnik ali umetnik. Spet tema, ki je različno modificirana vseskozi v ospredju Cankarjeve literature, predvsem v nekaterih njegovih vinjetnih črticah.²⁴

Posebno skupino predstavljajo črtice o pisateljevi materi. V pripovedovalčevem najbolj subtilnem doživljanju sveta se pojavi lik, ki mu sledimo od Cankarjevih prvih pesmi in pripovednih poskusov do *Podob iz sanj*. Najzgodnejša tovrstna proza je lirski zapis *Materi* iz leta 1893, ohranjen v rokopisu, medtem ko je globljo ustvarjalno prizadetost ob materi sprožila v pisatelju njena smrt leta 1897. Odmev, v omenjenem prvem zapisu celo anticipacija tega usodno pomembnega dogodka v Cankarjevi biografiji so črtice *Domá* iz leta 1897 ter *Njegova mati* in *Gomila* iz naslednjega leta. V teh kratkih pripovedih je mati edina oseba in pripovedovalec pripoveduje o njej s čustvom najgloblje ljubezni. Črtice sodijo v območje subjektivno izpovedne proze, zlasti izrazita v tem pogledu je *Gomila*, kjer lirski razpoloženski močno prevladuje nad pripovednostjo. Čeprav omenjene črtice še ne odpirajo tistih vprašanj, ki so zna-

²⁴ Prim. Iz samotne družine, Signor Antonio, Nepotreben človek (ZD VII, 1969).

čilna za pripovedi o materi, pa se v njih že napoveduje pripovedovalčevo etično tenkočutno vrednotenje lastnih dejanj v odnosu do matere in v prvem lirskem zapisu iz leta 1893 tudi že predvidevanje svetovno-nazorskega razhajanja z materjo ob hkratni globoki čustveni pripetosti nanjo: »Bog ne daj, da bi kedaj, ko bo moje obzorje širje, ko bom gledal svet kakor z visoke gore, in ne kakor iz ječe, ko bom imel svoje prepričanje, in ne tisto, katero mi bodo vbijali v glavo drugi, Bog ne daj, da bi zaslužil takrat en sam žalosten pogled tvojega očesa!«²⁵

V tretjo skupino uvrščamo tiste avtobiografične kratke pripovedi, katerih motivika zajema vso družino. Zasedimo jih najprej leta 1896 in v njih ima središčno mesto pogosto spet pisateljeva mati, npr. v črtici *Sreča* iz tega leta. Ker pa je narativna zmogljivost črtice prešibka za pripoved o družinskih zgodbah, tembolj ker pisatelj družino navadno vključuje v socialno življenje okolja, opazimo pri njem pojav, ki bi ga lahko opisali kot širjenje kratkih pripovedi. V našem primeru gre za širjenje črtice v novelo in povest z avtobiografičnim motivom. Za povest *Dve družini* iz leta 1896 je literarna zgodovina ugotovila, da je pisatelj v njej svobodno uporabil realne dogodke iz bližnje preteklosti. Za opis teh dogodkov, ki pojasnjujejo očetov socialni propad oziroma nesrečo vse družine, pa se je zdel pisatelju pripovedni okvir črtice preozek, zato je izbral obliko povesti. V njej je, kljub temu da se je delno naslonil na zgodovinsko resničnost,²⁶ zgodbo razpletel v srečen konec in jo podredil moralistični ideji. Drugače torej kot v črtici *Lavrín* iz naslednjega leta,²⁷ kjer zgodba o očetovem lahkovernem optimizmu in njegovih neuspešnih, nerealnih prizadevanjih po socialnem vzponu ni obremenjena s poučnim moraliziranjem. Tudi je Cankar tekst o Lavrinu imenoval »skica«,²⁸ kar pomeni, da prvotne širše zasnove pripovedi ni zmozel uresničiti in se je nazadnje moral zadovoljiti s črtico. V naslednjih dveh povestih, katerih nastanek sodi že v čas po materini smrti, je pripovedovalec za razliko od omenjenih pripovedi v središče dogajanja postavil spet lik matere. V povesti *Spomini na mater* iz leta 1898 je mati predstavljena v moralnih vrlinah in tradicionalni vernosti, pa tudi njen sin je opisan z etičnega stališča, saj se obtožuje zaradi pogoste neprijaznosti, nehvaležnosti in krivičnosti do nje. Nič manj pozornosti niso deležne težke socialne razmere, v katerih živita mati in družina, tako da je za

²⁵ Zbrano delo VI, 1967, 309–310.

²⁶ Prim. Zbrano delo VI, 1967, 446–447.

²⁷ Črtico *Lavrín* je Cankar prvotno vključil v knjigo vinjet, a jo je na zahtevo založnika, da je treba obseg knjige skrajšati, izločil iz zbirke črtic in novel. Ista usoda je doletela novelo *Na Drenovem* (Prim. ZD VI, 1967, 454, 458).

²⁸ Lavoslavu Schwentnerju 9. avgusta 1899 (ZD XXVII, 1971, 39).

našo povest kakor tudi za druge povesti avtobiografične vsebine v poznejših letih značilna etično-socialna dvojnost. Še enkrat se je mladi Cankar v obdobju, ko je pri njem prevladovala črtica, v širših pripovednih zamahih lotil avtobiografične snovi, toda zdaj ne več v obliki prvoosebne pripovedi, temveč je zgodbo o materini bolezni in smrti napisal v tretji osebi, kot avtorski pripovedovalec. V povesti *Ob smrti postelji*, objavljeni v Domu in svetu 1898, je razkril osebno življenje glavnega junaka Zadnika v natanko določenem obdobju, od srede poletja 1897 do 23. septembra tega leta, ko Zadniku umre mati. Pripoved o materini bolezni in smrti je vključil v širši kontekst dogodkov²⁹ in jo povezal z Zadnikovo ljubezensko zgodbo (s Pavlo Kermavnerjevo). Hkrati je predstavil proletarsko okolje na Vrhniki, iz katerega je junak izhajal in bil nanj usodno vezan vse življenje, ter okolje malomeščanov in premožnih podjetnikov, v katerem je živela njegova znanka. Za razloček od nekaterih prejšnjih avtobiografičnih črtic se v naši povesti odpira globlja problematika junaka in njegovega odnosa do sveta, čeprav gre na videz za vprašanje njegovega poklica. Pravzaprav gre za dva poklica. Najprej je tukaj vprašanje praktičnega poklica, s katerim bi se dunajski študent Zadnik po koncu uspešnega študija vključil v normalno življenje. Materino zupanje vanj tik pred smrtjo mu da toliko moči, da doštudira pravo in se zaposli na sodišču. Hkrati s praktičnim poklicem pa čuti junak povesti potrebo še po nekem drugem poklicu. Priteguje ga in zavezuje poslanstvo umetnika in tudi v tem pogledu vpliva nanj mati tako daljnosežno, da v temeljih spremeni značaj njegove umetnosti. Če se je doslej Zadnikova izrazito individualna umetnost hranila iz pesimizma, iz odpora do družbe in sveta, se poslej junak povesti pomiri z življenjem. Umetnost postane zanj socialna, etično odgovorna in zavezujoča dejavnost. Povest *Ob smrti postelji* je nasploh eno najpomembnejših Cankarjevih mladostnih del, kajti eksistencialni položaj junaka v nekem obdobju je pisatelj hkrati s temeljno idejno usmeritvijo njegovega umetniškega ustvarjanja obnavljal in razvijal v poznejših proznih besedilih. Ne dolgo zatem se je problema lotil v obsežni povesti *Tujci*.

Avtobiografični motivi v Cankarjevi mladostni prozi seveda niso sami po sebi v nasprotju z našo pripovedno tradicijo. Kolikor kontrastirajo s proznim izročilom, kontrastirajo zato, ker se pri mladem pisatelju pojavljajo v takem obsegu. Takó številni avtobiografični motivi so namreč za pripovednika manj značilna posebnost. Pri Cankarju jih razlagamo z okoliščino, da je bil pisatelj v prvem obdobju prozne ustvarjalnosti, ko pri njem prevladuje črtica, hkrati pesnik. Od leta 1891 do 1895

²⁹ Zbrano delo VI, 1967, 462—463.

je Cankar vsako leto napisal po več kot 1000, celo po več kot 1500 verzov, razen leta 1892, ko je verzna ustvarjalnost pri njem močno padla pod poprečje. V letih 1896 do 1898 je kot pesnik količinsko sicer manj ploden, saj je v tem času napisal na leto samo od 500 do 400 verzov, toda še vedno se je čutil predvsem pesnika. V letu 1898 je napisal celo najmodernejsše lirske pesmi in z njimi dosegel skrajno točko svojega pesniškega razvoja, a se je istočasno, se pravi sredi tega leta načelno odpovedal poeziji, v praksi pa kmalu zatem in le izjemoma je v zrelih letih še nastopil kot pesnik.³⁰ Ker se tako Cankarjevo pesniško obdobje skoraj povsem sklada z obdobjem njegove mladostne črtice, se nam zdi avtobiografičnost pisateljeve zgodnje proze bolj razumljiva. Ne samo v pesmih, tudi v prozi Cankar ni mogel zatajiti subjektivnosti svoje umetniške nadarjenosti. Kljub znatnemu deležu avtobiografičnih motivov pa v Cankarjevi mladostni prozi prevladujejo objektivne snovi. Predaleč v podrobnosti bi nas zavedlo, če bi na tem mestu popisali vse tako imenovane objektivne motive v pisateljevem zgodnjem pripovedništvu. Pri branju črtic in povesti, ki stojijo zunaj avtobiografične motivike, pa se nam iz obsežnega, mnogovrstnega gradiva izluščijo tri skupine pisateljeve mladostne kratke proze. Teh skupin ne opredeljujejo toliko sami motivi, čeprav tudi ti niso nepomembni, kolikor jih določa način, kako pripovedovalec objektivne motive predstavlja v pripovedi: bodisi da jih oblikuje s stališča lirske subjektivnosti, na način, ki je med liričnim in epičnim, ali na epični način.

Najmanj pripovedne so tiste neredke, čeprav tudi ne preveč tipične črtice v prvem pisateljevem obdobju, ki bi jih lahko označili kot lirske slike. V njih je malo ali nič epskega dogajanja, prevladujejo poetični opisi, meditacije in v manjši meri dialog. Zunanja značilnost teh črtic je njihova kratkost. Nobena izmed njih ne presega treh in pol strani formata Zbranega dela, večina obsega tri strani, nekaj med njimi še manj. Med izrazito lirsko kratko prozo štejemo črtice *Moj prvi pogled na morje* iz leta 1893, *Kakor nekdanj* 1895, *Pod streho* 1897 in *Zbolela je na smrt!*, *Pričakovanje*, *V kupeju*, *Na izprehodu* in *Ob morju!* iz naslednjega leta.

Nekoliko drugačne od lirskih črtic so tiste črtice, v katerih je pripoved osredotočena na eno osebo. Gre za nekakšne portrete ali za kratke študije človeških likov in eno izmed teh črtic — črtico *Gospodična Kajón* — je že Cankar sam nadvse ustrezno označil kot »portrêt«. Če je zanjo in za njej podobne črtice morda značilna nekoliko večja stopnja epičnosti,

³⁰ Prim. Cankarjevo Zbrano delo I-II, 1967—1968. Uredil in z opombami opremil France Bernik.

pa jim značaj prave epičnosti jemlje fragmentarnost, nedodelanost. Med portretne črtice se uvrščajo zlasti naslednji človeški liki iz Cankarjeve mladostne proze: miselno neurejena, v življenju neuspešna emancipirana ženska v že omenjeni *Gospodični Kajón* 1896, dobrosrčna in naivna dijaška gospodinja v črticah »*Blage duše*« 1896 in *Amalija* 1898, tragična starka v črtici *Ura* 1896, tip vodljivega, nesamostojnega moškega v noveli »*Albert*« 1896, slepec, ki hrepeni po svetlobi, v črtici »*Sonce! ... Sonce!*« 1897, odljudni samotar v pripovedi *Miha*, umsko poprečen, toda v življenju uspešen filister v črtici *Prijatelj Peter*, v hrepenenju po sreči umirajoči starec v *Romanci o sreči* in na čakanje obsojeni moški v *Pričakovanju*, vse iz leta 1898, etično očiščena umirajoča starka v črtici *Njiva*, do kraja nesrečna ženska, ujeta v nikoli izpolnjeno pričakovanje *V čakalnici*, nepreklicno, kar tragično smešen uradnik v pripovedi *Nj. Visokorodnost v Beli vasi* in ponesrečeni igralec samouk v črtici *Moj prvi nastop* iz leta 1898 ali 1899.

Najbližje čistemu pripovedništvu pa so tiste pripovedi, ki razvijajo in razpletejo epski dogodek ali dejanje. Od načina pripovedovanja in od konkretnega motiva je odvisno, kako obsežne so te črtice. Sama epska pripoved navadno ne postavlja omejitve glede obsega, zato so epske črtice daljše od lirskih slik ali pa se celo razširijo v novelo ali povest. Med izrazitejše take primere sodijo nekateri že omenjeni daljši avtobiografični teksti, pa tudi ohranjeni odlomek novele *Med svetom* 1894/95, povest *Oče in sin* in novela *Na Drenovem* iz leta 1896 ter izrazito pripovedna, čeprav neobsežna črtica *Sveta noč Damijana Gavriča* iz naslednjega leta.

Idejnost. Razpravljanje o tem, katera od zvrsti prevladuje v črticah, krajših novelah in povestih, lirika ali epika, odkriva samo en vidik Cankarjeve mladostne proze. Drugi vidik, ki odpira pogled v strukturo kratke proze, je vprašanje, kako so motivi duhovno organizirani, katere zakonitosti zasledimo v njihovi notranji zgradbi. Ugotovimo lahko, da mladostno pripovedništvo s svojo motiviko precej določno opozarja ne samo na estetsko, temveč tudi na idejno usmerjenost pisatelja v tem času. Že v enem prvih tekstov, v lirični črtici *Moj prvi pogled na morje* 1893, opazimo posebnost, ki je kasneje postala pravilo za večji del Cankarjeve proze. Poetično doživljanje morja v črtici naenkrat pretrga nasprotje doživljanja, bučni nemir istrskega mesta. »Huj, kako nasprotje z lepim pogledom na morje, z veličastno naravo!«, vzklikne pripovedovalec, ko zaključí črtico in ji doda lirsko pesem. Kontrast, ki ga ne moremo spregledati, saj je še eksplicitno neposreden, postane v naslednjih črticah

bolj organsko povezan z motivnim svetom pripovedi in zato bolj prikrit. Kaj drugega kot dualizem v odnosu do življenja, kot soočenje iluzije in resničnosti, ki zanika iluzijo, predstavlja tudi črtica *Stari Znoj* iz leta 1893. Podobno tudi *Slavnostni govor*, ki je nastal ob istem času, v končni redakciji pa je bil objavljen tri leta pozneje. Konfliktnega razmerja med videzom in resnico pa pisatelj ni odkrival le v območju dogodkov, temveč v samem človeku, kar potrjuje črtica *Gospod Ognjišček in gospod Mravljinček* iz istega leta. V njej se Ognjišček, človek zasebnosti oziroma domačega ognjišča, po katerem ga pisatelj tudi ironično imenuje, naenkrat spremeni v svoje nasprotje. Zadržani družinski človek se sprevrže v radobesednega govornika, kar izzove v njem globlji duševni pretres. Pred seboj imamo človeka, obremenjenega z občutkom nelagodnosti, celo krivde, zakaj pregrešil se je zoper javno moralo, ko je postal drugačen. Prekršil se je zoper javno mnenje, kajti »vsak naj se véde tako, kakor so ga ljudje navajeni...«. Zunanja morala je tedaj merilo človekovega uresničevanja v življenju, ne njegova prava duhovna vsebina, njegova bit. Vse omenjene črtice, zlasti zadnja, v kateri nastopi človek, ki je izgubil družbeno ali navidezno identiteto, razkrivajo miselno naravnanoost Cankarjeve osebnosti. Razkrivajo način njegovega razumevanja življenja, način mišljenja. Način Cankarjevega razumevanja življenja je namreč način razlike in protislovja. In takemu razmerju do sveta ustreza izbor motivov v Cankarjevi mladostni prozi in njihova notranja organizacija. S tem pa smo že pri idejnem razčlenjevanju Cankarjeve zgodnje kratke proze, saj je očitno, da je pisatelj od samega začetka segal po takih snoveh, ki so omogočale eksplikacijo njegovega nazora o življenju. Seveda motivnega sveta črtic in novel oziroma povesti ni samo izbiral v skladu s svojim idejnim svetom, temveč je motive pogosto celo preoblikoval, če je preoblikovanje zahtevala njegova miselna orientacija.

Cankarjevo razumevanje sveta se kaže kot razumevanje protislovja med njim in resničnostjo v celi vrsti mladostnih črtic. Mar črtica *Domá* iz leta 1897 ne razkriva nasprotja med domišljjsko sliko življenja, kakršno riše junaku črtice hrepenenje, in med življenjem samim? Prepad med intimnim pričakovanjem, ki zbuja upanje, in realnostjo, ki upanje zanika, sporoča črtica *Pričakovanje* iz leta 1898. Podobno velja tudi za že omenjeno kratko avtobiografično pripoved *Domóv*, natisnjeno v istem letu. Prvoosebni junak pripoveduje, kako ga življenje ne sprejema, ko se vrača iz velikega mesta v domovino. Pripovedovalec tudi ugotavlja, da je vzrok tujstvu v njem samem. V tujini je doživljal globoko domotožje, sanjal je »o tihi, idilični vasi, o beli gostilni kraj velike ceste in o onih velikih, boječih, sentimentalnih očeh«. Zdaj ko se vrača domov,

doživlja isto odtujenost kot v tujem velemestu. »To je bil tisti čut odtujenja in osamljenosti, ki me je dušil tam zunaj v mestu ves dolgi čas.« In tisto, kar ostaja v črtici odprto in kjer mora nastopiti interpretacija ter nedorečeno misel izpeljati do kraja, je bivanjski položaj junaka ob vrnitvi v domovino. Da junak ne najde enotnosti z neposrednim življenjem doma, je očitno in zunaj vsakega dvoma. Ali pa najde integracijo vsaj s predstavo dóma, kakršna živi v njegovih spominih, v hrepenenju po preteklih časih? Dušan Pirjevec sicer trdi, ko razpravlja o junaku črtice, da je pri njem možna integracija s svetom »kot čista fikcija, kot hrepenenje ali spomin«, ³¹ vendar pazljivo branje zanika tako razumevanje besedila. Dom, o katerem je junak sanjal ali po njem hrepenel, je preteklost, toda tudi ta preteklost se mu vedno bolj izmika, izginja »vedno dalje v daljavo«. Med prvoosebni pripovedovalcem in spominsko predstavo o domu ali sanjami o njem ni več zveze. Odtujeni svet, v katerem živi junak črtice, je popoln, vezi med njim in zunanjim svetom, tudi tistim, ki jih je ustvarilo čustveno doživljanje, so pretrgane.

Popolna odtujenost junaka od življenja predstavlja eno stran pisateljevega idejnega sveta v njegovem mladostnem obdobju. Drugo stran Cankarjeve miselnosti v tisti nevinjetni kratki prozi, ki je nastala po pisateljevem prvem bivanju na Dunaju, razkriva povest *Ob smrtni postelji*. Idejna struktura te povesti zahteva, da ji posvetimo ob že opisani motivni vsebini posebno pozornost, tembolj ker gre za eksistencialno in moralno pa tudi umetniško problematiko, ki je pisatelja spremljala vse življenje. Če se junak oziroma prvoosebni pripovedovalec še v črtici *Domóm* opredeljuje do splošnega pojma »dom« in do še širšega pojma »domovina«, išče junak povesti razmerje do čisto konkretne skupnosti, do družine, in znotraj nje predvsem do umirajoče matere. Tudi tukaj se giblje duhovna dinamika junaka na ravni integracije in dezintegracije posameznika in skupnosti oziroma družbe. Junak povesti Fran Zadnik, študent prava in umetnik, živi spočetka v položaju, ki ga že poznamo: v osamljenosti, v odtujenosti. Ne mara ljudi pa tudi ljudje ne marajo njega in dosledno zavrača vse, kar ne sodi v superiorni svet njegovih sanj. Najbolj ustrezno označuje junakov položaj pripovedovalec, ko o njem zapiše: »Zaprl se je naposled popolnoma v samega sebe in gledal vsenaokrog z mržnjo in prikrito zavistjo.« Razumljivo je, da obrne Zadnik s svojim čustvenim pesimizmom in skepticizmom proti sebi vso okolico, tudi svojo ljubljenko, ki živi pod vplivom malomeščanske miselnosti. In ker je za malomeščansko pojmovanje materialna oziroma pridobitniška uveljavitev v družbi edino merilo življenjske uspešnosti, je Zad-

³¹ Dušan Pirjevec, Ivan Cankar in evropska literatura 1964, 418.

nik brez priložnosti, da si pridobi ugled v trgu, saj je kot študent in kot umetnik sanjač, skeptik, človek brez volje in brez moči. In ne samo z okoljem, tudi znotraj družine se znajde v konfliktnem razmerju. Oče odkrito podvomi v njegovo voljo za študij, očita mu celo, da bo z nedelom uničil vso družino, ne le samega sebe. Čeprav gredo njegove besede Zadniku do srca, pride do preobrata šele v pogovoru z materjo. Neposredno pred smrtjo izroči namreč mati svojemu sinu vso skrb za družino: »Ti jim ostaneš, Fran; zato mi ne bo pretežko, kadar umrjem... Ti jih boš tolažil, samo nate se bodo opirali. Ti sam boš njihova mati in njihov oče in edina prihodnost...« Ob takem zaupanju vanj doživi Zadnik radikalno notranjo spremembo. Preseže svojo egocentričnost in spet najde zvezo s človekom: z očetom, z brati, s sestrami. Če je pred usodnim pogovorom z materjo še vztrajal pri skrajnem, izrazito nesocialnem individualizmu: »Jaz sam sem samemu sebi dovolj...«, prizna zdaj načelo obveznosti do drugih, saj naravnost izpove nesebično, toda vzajemno in obojestransko človekoljubje: »Moja dolžnost je, da dam drugim, kolikor jih morem dati iz svojih talentov in iz svojih moči, — in kar je naravno: drugi mi vrnejo, kar pristojna meni...« Proces, v katerem Zadnik ukine svojo osamitev s tem ko uredi samega sebe, in to v posebnih okoliščinah tik pred materino smrtjo in spet doseže enotnost s svetom, razlaga Pirjevec filozofsko. Proces prikazuje kot zanikanje »pesimizma dualistične predstave o svetu«, kot zanikanje tragičnega konflikta med materijo in duhom in kot uveljavitev optimističnega spiritualizma.³² Očitno pa je, da nastopi kot osrednja pobuda integracijskega procesa, ki junaku pomaga najti pozitivno razmerje do življenja, mati in z njo etična misel. Junakova refleksija se namreč giblje izključno v območju etičnega mišljenja in njegovih polarizacij: dajanje — sprejemanje, dolžnost — pravica, socialnost — sebičnost, ljubezen — sovraštvo. Notranja preobrazba Zadnika, kakor je popisana v povesti, seveda ni avtobiografična v smislu neposredne realne izkušnje. Junak povesti doštudira pravo, nastopi službo v sodnji, o njem govorijo s ponosom in priznanjem, v družino pride zadovoljstvo. Celo močno omajana, če ne kar pretrgana zveza s Pavlo se obnovi, njuna obojestranska ljubezenska naklonjenost se zdi trdna in perspektivna. Kljub takemu razpletu dejanja in optimističnemu zaključku pa ne moremo povesti odreči avtobiografskega značaja, saj radikalno duhovno spremembo junaka in spremembo njegovega razmerja do življenja v povesti razumemo kot pisateljevo intencionalno doživljanje bivanjske in moralne stiske v tem času, kot izraz njegove optimistične vizije sveta.

³² Prav tam 378—379, 383—384.

V črticah, katerih pripovedna ali lirski vsebina je organizirana na način razlike in protislovja in ki so izraz pisateljevega idejnega sveta, ne moremo prezreti humorja oziroma humoristične perspektive pripovedovalca do snovi. Razmerje, ki ga ima npr. pripovedovalec do junaka v črtici *Stari Znoj*, lahko označimo kot razmerje dobrohotnega, nepriostrenega humorja, in podobno je z odnosom pripovedovalca do glavne osebe v *Slavnostnem govoru*. Pripovedovalec se nerodnostim junakov v obeh črticah obzirno smeje iz razdalje, skoraj z odpuščajočim pritrjevanjem, vsekakor brez ironije in jedkosti. Nazadnje se humor v obeh črticah preusmeri v tragično resnost, saj junaka zaradi svoje nespretnosti ali nesposobnosti ne uresničita hotenja, ki jima pomeni smoter bivanja. Humor je prisoten tudi v *Gospodu Ognjiščku in gospodu Mraoljinčku*. Blagohotna, nad smešnost oseb in dogodkov dvignjena perspektiva pripovedovanja pa ne zaznamuje le povedne vsebine, temveč oblikuje tudi imena oseb. Domosedni adjunkt je Ognjišček, davčni praktikant Zmazek, kontrolor Kričín, jurist Poprček, malomestni časnik Boben. Šaljiv humor je navzoč tudi v črticah *Zbolela je na smrt 1898* in *Moj prvi nastop*, ki je nastala v letih 1898/99. Razen omenjenih pripovedi imamo v mladostni prozi tekst, v katerem humorja ne ustvarja in doživlja le pripovedovalec, temveč tudi junak sam. Gre torej za smeh na račun samega sebe, za avtohumor. Junak *Sestanka* iz leta 1897, študent v tujem mestu, nam takole predstavi samega sebe in predvsem svoj nezavidljiv socialni položaj:

Sonce je sijalo v tenkih, trepetajočih trakovih izza visokega, začrnelega zidovja, ki se je dvigalo prav pred oknom; nad strehami se je kazala samo ozka črta jasnega neba, od zdolaj pa so prihajali z malega dvorišča različni duhovi, ki so prisilili gospoda Štefana Osníka, stud. phil., da je obupal nad »svežim zrakom« in zaprl okno. Držal je v roki desni čevlji in ga opazoval s stisnjenimi usni in globoko povešenimi obrvmi.

»Kako se ta stvar čudovito razširja! Oblika prednjega dela je zapustila gotiški slog in sili v romanskega. V prvem hipu se tega ne zapazi; podplat se je sicer razblinil, toda gorenje usnje se je malo usélo in izgubilo na konci svojo energično ostrino. To ne dé veliko in s spretnostjo in modrim prestopanjem se zakrije tudi ta napaka... Poglejmo!«

Ogrnil je havelok in stopil par korakov po sobi.

»Ne vidi se ničesar; sumljivi so samo ti tihi, potuhnjeni koraki; če stopam pretrdo, pa škriplje... Naposled je treba upoštevati, da se ne briga živa duša za moje čevlje.«³³

³³ Zbrano delo VI, 1967, 167.

Druga, še pomembnejša sestavina Cankarjeve zgodnje proze in najbojevitejši izraz njene miselnosti je satira. Če kaj, potem pisateljeve mladostne črtice potrjujejo ugotovitev klasicistične estetike, da je za satiro odločilno doživetje razlike med predstavo o resničnosti in resničnostjo samo, da satira nastane in se hrani iz nasprotja med idealno in realno resničnostjo.³⁴ Tako se hkrati s humorjem pojavi pri Cankarju prva satira, in to v črtici *Dobrotnik* leta 1895. Njena ideja je v sporočilu, da obstajata predsednik »dobrodelnega društva« in »dobrodelno društvo« samo v besedah, ne v resnici. Ne opravljata človekoljubnega dela, ne podpirata siromakov, temveč se izživljata v samozadovoljstvu in samočaščenju. Do revežev kažeta neprijaznost, če ne kar odpor. Socialna satira, ki se pri Cankarju začne s to črtico, se nadaljuje v *Vaškem farizeju* leta 1894. Tukaj gre za dvoobraznega človeka, ki oznanja ljudem čisto, pošteno življenje, sam pa živi drugače, kakor zahteva moralni nauk. Estetsko še nedovršeno črtico lahko razumemo tudi kot zgodnjo predhodnico kasnejših »zgodb iz doline šentflorjanske«. Sam »vaški farizej« pa bi utegnil biti v prizoru, ko izkorišča slabo vest vaščanov, zarodek Petra, umetnika in razbojnika iz *Pohujšanja v dolini šentflorjanski*. Naslednje leto postane cilj Cankarjeve satire politični aktivist, socialdemokrat, ali bolj natančno: nasprotje med nazori, ki jih aktivist širi med ljudstvom, in med njegovim resničnim življenjem. V skladu s satiro in njeno idejo so opisi delavcev v črtici. Medtem ko prikazuje pripovedovalec delavce zvečine prijazno, pa opiše negativno socialistično organizirane delavce, ki so »zabuhlih obrazov in rdečih očíj, delajo samó časih, pijo pa zmirom...« Satira *V življenji* je v nekem pogledu značilna za mladega Cankarja in njegovo iskanje politične identitete, značilna pa je tudi za naše tedanje razmere. Da bi prav razumeli ost satire, kaže pripomniti, da Cankar v ljubljanski realki še ni poznal socialnodemokratske stranke niti organiziranega delavskega gibanja v Avstriji. Več kot deset let pozneje je odkrito priznal, da so dijaki »sredi zadnjega decenija preteklega stoletja«, se pravi v času, ko je nastala satira, »vedeli o socializmu toliko kakor nič« in da je bila naloga tedanje šole »prikrivati mladini resnico življenja.«³⁵ Samo tako je mogoče razumeti svojevrsten, naravnost paradoksen položaj, ko je Cankar leta 1895 kot privrženec ideologije slovenskega liberalizma objavil v katoliškem Slovincu satiro

³⁴ Prim. Schillerjevo razpravo *Über naive und sentimentalische Dichtung* iz leta 1795/96. V njej beremo v poglavju *Satirische Dichtung* naslednje: »Satirisch ist der Dichter, wenn er die Entfernung von der Natur und den Widerspruch der Wirklichkeit mit dem Ideale (in der Wirkung auf das Gemüth kommt Beides auf Eins hinaus) zu seinem Gegenstande macht.« (Schillers sämtliche Werke XII, 109, Druck und Verlag von Philipp Reclam jun.).

³⁵ Prim. članek »Zadruga«, *Rdeči prapor* 1907 (ZD, XXIV, 1975, 200).

na socialnodemokratskega aktivista. Leta 1897 napade mladi pisatelj v črtici *Nerazumljivi ljudje* trške rodoljube in njihovo brezbriznost, nedoslednost, naslednje leto pa z jedko kritičnostjo portretira v *Prijatelju Petru* poprečno nadarjenega, vendar adaptabilnega človeka brez trdnega središča v sebi. Človeka, ki se v družbi brez naporov povzpne med »dostojanstvenike«. ³⁶

Vsem omenjenim črticam je skupen predmet satiričnega pisanja, saj gre večidel za izmišljene, čeprav v literaturi konkretizirane osebe, ki jih pisatelj obravnava zaradi njihovih slabosti in napak. Izjemo v Cankarjevi mladostni socialni satiri predstavlja črtica *Morála*, natisnjena v Ljubljanskem zvonu 1894. Črtica je verjetno nastala že pred 17. decembrom 1893, kajti ta dan bi jo moral mladi šestošolec brati v dijaški Zadrugi, bral pa jo je iz nepojasnjenih razlogov šele 14. januarja naslednjega leta. ³⁷ Kakšno vrednost ji je pripisoval še v zrelih letih, kakšen mejnik mu je pomenila v pisateljskem razvoju, kaže pismo Francu Kobalu, kjer Cankar priznava: »Kje je moj poklic in stan, sem zaslutil morda prvikrat l. 1894., ko sem kot šestošolec napisal svojo prvo satirično črtico ('Morala' — v 'Zvonu').« ³⁸ Črtica mu je po vsem tem pomenila toliko kot rojstvo pisatelja socialnega satirika. V tem prepričanju pisatelju lahko samo pritrdimo, saj zavzema *Morála* med njegovo mladostno satirično prozo posebno mesto. V satiri se Cankar prvič spopade s temeljnim pravilom vsake družbene ureditve, z moralo kot poglavitno normo medčloveškega sožitja. Izmišljena zgodba pripoveduje o tem, kako pesnik Slavoljub Milkovič in drugi pesniki iščejo moralo. Rezultat iskanja in obenem ideja satirične črtice je, če izpustimo podrobnosti v zgodbi, spoznanje, da morale ni, ker ima vsak svojo moralo. Tako npr. časnikar ne ve za moralo, vaškemu župniku je morala krščanski nauk, državni poslanec moralo podreja politiki in nazadnje: morala je kot nezvesta žena in skorajšnja vdova po filozofu. Junaku črtice je morala celo nekaj pogubnega, brez zveze z estetiko in umetnostjo, kajti pesnikom je morala služila tako dolgo, da ji je »čas vzal lepoto«. Idejno sporočilo satire izzveni torej v razvrednotenje morale kot absolutnega pravila v medčloveških odnosih. Relativizacijo morale kot absolutne norme v življenju je pisatelj čez nekaj let izrazil sicer nekoliko drugače, vendar ne brez zveze z našo črtico, v *Kralju Malhusu*.

Čeprav je *Morála* vsaj po osebah, ki v njej nastopajo, povezana s pesništvom, se pojavi prva literarna satira v Cankarjevi mladostni prozi

³⁶ Črtica je bila prvotno namenjena za Vinjete (ZD VI, 1967, 459—460).

³⁷ Zbrano delo VI, 1967, 443.

³⁸ Dne 8. decembra 1906 (ZD XXIX, 1974, 217).

nekaj let pozneje. To je črtica *13. septembra zvečer* iz leta 1897 in se nanaša na »komers« oziroma shod slovenskih literarnih ustvarjalcev, umetnikov in knjigotržcev v Ljubljani. Cankar se »komersa« ni udeležil, kar je nedvomno spodbudilo njegovo satirično misel, čeprav je verjetno bilo pobud za črtico več. V njej je karikiral uveljavljene pesnike in umetnike ter druge kulturne delavce »komersa«, med katerimi je bil posebno opazen Govekar, hkrati pa je v smešni luči predstavil nepriznanega, ne- uveljavljenega tradicionalnega pesnikovalca. V letu 1897 sta nastali še dve črtici, ki sta bili objavljeni pozneje in nesporno sodita med literarne satire. Prva, *Idealizem v kavarni*, je po svoji idejni vsebini sicer manj določna, vendar se zdi, da je v naslovu skrita njena priostrena misel, če ne kar ironija. Gre za vprašanje, koliko lahko literatura ostane sebi zvesta in avtonomna dejavnost, v skladu s svojim osrednjim prizadevanjem po ustvaritvi »lepote« in ubeseditvi »vzvišenih predmetov«, če pa so njeni ustvarjalci eksistenčno vezani na gmojne pogoje življenja, ki niso brez vpliva na umetnost. V nasprotju z idejo te črtice, ki ostaja nedorečena, čeprav ne nerazberljiva, pa je črtica *Čisto navadna, neznatna stvar* precej bolj eksplicitna. Naperjena je proti moralizirajočemu, naivno vzgojnemu pojmovanju literature. Karikatura naših kulturnih razmer se kaže tukaj v takih razsežnostih, da o pisateljevi poznejši idejni in satirični usmerjenosti ne moremo več dvomiti.

V zvezi s pisateljevo mladostno satiro kaže povedati, da je avtor osebe v obravnavanih črticah tudi ustrezno poimenoval. Tako se glasi priimek predsednika »dobrodelnega društva«, uživaškega v divanu ali pri pogrnjeni mizi, Poprtnják, priimek tajnika društva je Škilec, prizadevni stihotvorec je Slavoljub Milkovič, idealist se imenuje Solzislav, časnikar Peresar, zgovorni poslanec Besednik, krojač Iglíč, kontrolor sodnika Srakič itd.³⁹ Mladi Cankar je težil za tem, da s stališča satire oblikuje literarno snov v celoti: povedno vsebino in idejo, značaj oseb in njihovo zunanost, celo njihova imena in priimke.

Slog in struktura pripovedi. Že iz snovi in motivov je videti, da ima Cankarjeva realistična mladostna proza močno individualen značaj, ki je najbolj opazen v lirični subjektivnosti pa tudi v satirični vsebini pripovednih besedil. Zastavlja se vprašanje, kakšna je v slogovnih konkretnostih taka proza, zlasti črtica, ki v njej prevladuje?

Ko razmišljamo o slogu Cankarjeve mladostne kratke proze, ne smemo prezreti okoliščine, da se je pisatelj že pred svojim prvim od-

³⁹ Prim. črtice Dobrotnik, Morála, Slavnostni govor.

hodom na Dunaj opredelil do slovenskega naturalizma. Njegov glavni predstavnik Fran Govekar je stopil v javnost sredi devetdesetih let, skozi vse leto 1896 pa je v Ljubljanskem zvonu objavljajal roman *V krvi*, ki velja za njegovo poglavitno pripovedno delo. Odmev romana kakor tudi Govekarjevih krajših pripovedi v tem času pri sodobnikih nam marsikaj pove ravno o Cankarjevem razmerju do naturalizma ali bolj natančno, o njegovem razmerju do slovenske različice naturalizma.

Vse kaže, da se je Cankar razmeroma hitro navdušil za Govekarja in novo strujo, za naturalizem v literarni umetnosti. V začetku leta 1896, ko je v Zadrugi bral kritiko Kržetove povesti *Lovci*,⁴⁰ naturalizma še ni omenil. Njegovo razmišljanje o estetiki proze daje vtis, kot da naturalistična umetnost v tistem času zanj sploh ni obstajala. O tem nas prepričuje zlasti tisto mesto v kritiki, kjer je za zgled duhovite in zanimive psihološke proze navedel Goethejev roman v pismih *Die Leiden des jungen Werthers*, ki z naturalistično literaturo seveda nima zveze. Komaj tri mesece zatem, 7. maja, pa je že zapisal, da sta Govekar in Kersnik prvaka naših novelistov, Govekar je hkrati še »najboljši slovenski realist«. ⁴¹ Cankar je utemeljil svojo nadvse pozitivno sodbo o Govekarju z izjavo, da mu je nadaljevanje romana *V krvi* v Ljubljanskem zvonu, in sicer gre za peto nadaljevanje v majski številki, »izvrstno ugajalo« in da se mu je zdel slog v tem nadaljevanju »še veliko lepši nego v prejšnjih poglavjih«. Težko bi se sicer strinjali z ugotovitvijo, da se slog petega nadaljevanja romana bistveno in v pozitivnem smislu razlikuje od sloga pisanja v prvih številkah revije, poskušali pa bomo razumeti Cankarja, ki v istem pismu priznava Govekarju, da je »mojster v opisovanju večje družbe« in da so celo postranske osebe v romanu »čisto žive, zanimive«. V majski številki Ljubljanskega zvona 1896 opisuje namreč Govekar zabavo malomeščanske družbe, njeno vdajanje pijači, površno ljubimkanje, prazno besedičenje in obrekovanje neprisotnih. Na te prizore je verjetno mislil Cankar, ko je pohvalil Govekarjevo opisovanje večje družbe. Ni pa izključeno, celo zelo verjetno je, da ga je v petem nadaljevanju romana pritegnila tudi nova snov, ki jo je pisatelj uvedel v pripoved. V majski številki revije Govekar razširi dogajanje romana z opisom političnega življenja na Slovenskem, s predvolilnim bojem. Čim bolj premišljujemo Cankarjevo navdušenje za roman *V krvi*, tem bolj smo prepričani, da je njegovo pozornost zbudilo prav aktualno politično dogajanje v pripovedi, v katerem ne manjka opisov nepoštenosti, idejne nenačelnosti in koristoljubnega stremušva, torej snovi za satiro.

⁴⁰ Prim. opombo 16.

⁴¹ V pismu Franu Govekarju 7. maja 1896 (ZD XXVI, 1970, 122—123).

Glede na povedano lahko trdimo, da se je Cankar seznanil z novo literarno strujo in jo sprejel že v Ljubljani, tedaj še pred svojim prvim odhodom na Dunaj. Še preden je v jeseni 1896 zapustil domovino, pa je začel v Ljubljanskem zvonu objavljati tudi esej o Antonu Aškercu. Takoj lahko opazimo, kako vidno mesto je v prvem nadaljevanju eseja,⁴² v oktobrski številki revije, pripisal socialni tematiki in idejnosti Aškerčevih verzov. Prvi pesnik slovenskega realizma se mu zdi pomemben zato, ker njegove pripovedne pesmi neposredno, brez sentimentalnosti in nepotrebnega patosa odslikavajo »brezuspješni boj zatirancev za svobodo in pravico«, »gnilobo socialnih razmer«. Da bi nam postal Cankarjev odnos do realizma oziroma naturalizma v resnici razumljiv, moramo navesti še neko njegovo izjavo o avtorju romana *V krvi*. Takoj po prihodu na Dunaj je Cankar izjavil, da je Govekar »prvi socij. dem. pisatelj in najboljši sloven. novelist —«. ⁴³ Ta oznaka, o kateri ne dvomimo, da jo je Cankar prinesel iz domovine, saj jo je povedal slovenskim študentom na Dunaju takoj »prvi večer«, ko je prispel v prestolnico avstro-ogrske monarhije, zahteva posebno pojasnilo. Nesporno je, kar je ugotovil že Dušan Pirjevec,⁴⁴ da je Cankar z njo pokazal določene simpatije do socialne demokracije. Nekaj več od te ugotovitve, ki se ponuja sama po sebi, pa nam pove okoliščina, da je Cankar razkril svoje simpatije do socialne demokracije nedolgo zatem, ko je objavil satiro na socialnodemokratskega agitatorja, *V življenji*, v kateri na moč negativno označuje tudi socialistično misleče delavce.⁴⁵ Kaj se je zgodilo s Cankarjem v tem intermezzu, predvsem pa, kaj ga je upravičevalo, da je Govekarja nena doma predstavil za prvega slovenskega socialnodemokratskega pisatelja? Morda roman *V krvi*, ki je to leto izhajal v naši osrednji literarni reviji? Komaj da, tudi če upoštevamo, da pisatelj v junijskem nadaljevanju romana opisuje bahato pojedino jare gospode s popivanjem ter ji dodaja komentar, v katerem opozarja na boleče socialne razlike, ali prizor, kako advokat z neusmiljeno trdostjo spravi kmečkega človeka ob zadnje imetje.⁴⁶ Tisto, na kar je Cankar opiral oznako našega naturalista kot prvega slovenskega socialnodemokratskega pisatelja, je lahko samo Go-

⁴² Zbrano delo XXIV, 1975, 32—38.

⁴³ Govekar v pismu Minki Vasičevi, svoji poznejši ženi, 17. oktobra 1896 (Dušan Moravec, Pisma Frana Govekarja I, 1978, 115). Ker je dal Cankar navedeno izjavo slovenijanom takoj »prvi večer«, ko je prispel na Dunaj, je treba popraviti datacijo Franceta Dobrovoljca o pisateljevem prihodu na Dunaj. Cankar torej ni pripotoval na Dunaj »okoli 20. oktobra 1896«, kakor beremo v brošuri Ivan Cankar, slovenski pisatelj, 2. izpopolnjena izdaja, Ljubljana 1965 (str. 18), temveč najverjetneje 15. oktobra.

⁴⁴ Ivan Cankar in evropska literatura 1964, 327.

⁴⁵ V življenji, Slovenec 16. februarja 1895.

⁴⁶ Prim. Ljubljanski zvon 1896, 331—339.

vekarjeva črtica »*Socialist!*«,⁴⁷ objavljena v marčni in aprilski številki Ljubljanskega zvona 1896. Črtica ali »slika iz delavskega življenja«, kakor piše v podnaslovu, opisuje žalosten, v pravem pomenu tragičen konec češke delavske družine v proletarskem dunajskem predmestju Hernals. Češki delavec Ružička ni revolucionar niti organiziran član socialno-demokratske stranke, kar sicer za razlago pripovedi ni bistveno, a je omembe vredno. Dogodek, ki usodno pretrese mirno življenje delavca in življenje njegove družine, je na videz neznaten, posledice pa so strahotne. Ružička izgubi službo v trenutku, ko z delegacijo zaposlenih obišče lastnika tovarne in ga prosi, naj glede na ugodne razmere v industrijski proizvodnji poviša delavcem plačo ali skrajša delovni čas. Odslej naprej so Ružički kot socialistu, po takratnem pojmovanju, hujskaču in nezadovoljnežu, vsa vrata zaprta. V nepopisni revščini in boleznih umre najprej njegov sin, nato se v skrajnem obupu še sam požene z družino vred v samomor. Idejno sporočilo črtice razkriva protislovje med neizmernim siromaštvom delavcev ter neupravičenim bogatenjem kapitalističnih mogotcev, nasprotje med resnično tragiko delavca in zlagano meščansko obsodbo njegovega poslednjega obupa. Črtica namreč pove pazljivemu bralcu, da samouničenje delavca in njegove družine svetohlinsko obsoja tisti, ki je samouničenje zakrivil. Ne motimo se, če trdimo, da lahko samo z upoštevanjem črtice »*Socialist!*« razumemo Cankarjevo idejno in ideološko sodbo o Govekarju. S tem seveda ni pojasnjena dilema, ali je bila socialistična miselnost črtice tista, ki je Cankarju približala naturalistično umetnost, ali je bilo narobe: da je naturalizem odprl Cankarju oči za socialnost in socialno demokracijo.⁴⁸ Zunaj dvoma pa je nekaj: Cankarjeva predstava o Govekarju in njegovi prozi, konkretno predstava o črtici in delno morda še o romanu *V krvi*, se je pokrivala s predstavo o socialističnih tendencah naturalistične umetnosti. S tako predstavo je prišel Cankar sredi oktobra 1896 na Dunaj, kjer je krajši čas še vztrajal pri literarnem nazoru, ki ga je prinesel iz domovine, toda že kmalu je ob spoznanju novih literarnih tokov načelno zavrgel naturalizem in njegove filozofske temelje.

V poglavju, ki obravnava Cankarjevo tradicionalno črtico, se pred nas postavlja zahteva po razrešitvi vprašanja, kako je naturalizem odmeval v pisateljevi kratki prozi. Vprašanje je do danes ostalo odprto, tembolj ker se je Pirjevec v svoji knjigi ukvarjal predvsem s Cankarjevo

⁴⁷ Prav tam, 156—165, 229—241.

⁴⁸ Tako misli Pirjevec in trdi, da je bila Cankarjeva pot v naturalizem »docela logična«, njegov razvoj v naturalizem »v skladu s splošno družbeno situacijo«, hkrati pa je »sproščal nekatere bistvene lastnosti Cankarjeve osebnosti same«. (Ivan Cankar in evropska literatura 1964, 328.)

preusmeritvijo k novim literarnim tokovom, z njegovo zavrnitvijo naturalizma v začetku leta 1897, sicer je pisateljevemu naturalizmu pripisoval visoko ceno. Na nekaj mestih ponavlja pod vplivom *Epiloga k Vinjetam* trditve o Cankarjevem »navdušenju za naturalizem«, o tem, kako se je mladi pisatelj »navdušil za Zolaja in Maupassanta, za naturalizem in Frana Govekarja...«, na koncu govori že o posebnem »času njegovega navdušenja za naturalizem«.49 Hkrati s tako določnim označevanjem Cankarjevega začetnega obdobja za obdobje naturalizma pa je vedno znova prisiljen umikati to oznako ali jo omejiti z ugotovitvami: da se Cankar ni mogel podrediti naturalistični pisateljski tehniki, ker izključuje subjektivizem pripovedovanja, da ima njegova kritika družbe etično vsebino, da brani naš pisatelj v nasprotju z naturalizmom svet iluzije, sanj in hrepenenja pred objektivnim življenjem.50 V dokaz teh ugotovitev navaja in razlaga odlomek iz novele »*Albert*«.51 Tako je ostala v veliki meri nerešena naloga, ki zahteva kompleksno obravnavo zastavljenega problema in ki bi upoštevala takó snov oziroma tematiko del kakor tudi slog pripovedi in še prav posebej strukturo Cankarjeve kratke proze iz mladih let.

Precej nam o Cankarjevem razmerju do naturalizma pove že njegov izbor snovi v mladostnem obdobju. Pisatelj namreč ni kazal v tistem delu svoje kratke proze, ki je ostala zunaj *Vinjet* ali zunaj načrtov za *Vinjete*, nobene posebne težnje, da bi obravnaval snovi iz mestnega življenja. Še več. Kadar se je pri njem izjemoma pojavil mestni človek, nastopi kot etično negativni junak. Tak je Mihael Traven v fragmentu novele *Med svetom* iz let 1894/95. Táko je tudi mestno okolje, ki človeka onesrečuje. V črtici *Sveta noč Damijana Gavriča* iz leta 1897 pripoveduje zgodba o tem, kako je brezvestni pisar zvabil dekle v mesto, jo onečastil in zapustil, kar je dekle tako prizadelo, da je duševno strta umrla. V noveli *Na Drenovem* iz naslednjega leta povzroči nemško govoreči mestni človek podoben razplet dogodkov. Izkoristil je lahkoverno dekle, ki je rodila otroka in se čustveno navezala nanj, potem pa jo je zavrzel. Za zgodnjega Cankarja torej ni samo značilna težnja, da se izogiba snovem iz mestnega ali malomestnega življenja, temveč je tudi etična primerjava mestnega človeka ali okolja z nemestnim človekom in trškim podeželjem naravnana v prid zadnjega. Táko razmerje do mestne tematike je vsekakor bližje tradicionalni slovenski prozi kakor naturalistični umetnosti, ki je problematiki urbaniziranega človeka posvečala osrednjo pozornost.

49 Ivan Cankar in evropska literatura 1964, 176, 191, 410.

50 Prav tam, 346—353.

51 Prav tam, 346—347.

V letu 1896 opazimo pri Cankarju spremembo, ki jo moramo proučiti, če hočemo natančneje razmejiti pisateljevo razmerje do naturalizma. Gre za položaj pripovedovalca v proznem besedilu, za strukturo pripovednega dela. Mladi pisatelj je namreč do leta 1896 praviloma obravnaval avtobiografično snov v prvi osebi, zdaj je nenadoma spremenil perspektivo pripovedovanja. Črtico *Sreča*, novelo »*Albert*« in povest *Dve družini* iz leta 1896 je napisal v obliki avktorialne, deloma personalne pripovedi, prav tako črtice *Domá*, *Sestanek* in *Lavrin* iz naslednjega leta. V tej zvezi se upravičeno lahko vprašamo, če je v objektivnejšem pripovednem položaju za avtobiografično snov treba videti pisateljev poskus, da bi svojo subjektivno prozo približal skrajnemu realizmu oziroma naturalizmu. Odgovor bi bil lahko pritrdilen, če se ne bi dogajalo nasprotno, da je zgodnji Cankar v prvoosebni obliki največkrat obravnaval objektivne motive, torej take, ki jim pozitivistična literarna zgodovina ni našla istovetnosti z avtorjevim življenjskim izkustvom. Tako ne moremo kljub drugačnemu videzu izoblikovati nobenih veljavnejših zaključkov. Najmanj pa bi lahko trdili, da se je zgodnji Cankar z avktorialnim pripovedovanjem avtobiografičnih dogodkov približal naturalizmu. Nesporna je samo ugotovitev, da je v obeh primerih, tako pri avtobiografičnih pripovedih v tretji osebi kakor pri objektivnih zgodbah v prvi osebi, vidna subjektivnost ustvarjalnega postopka. Ta se kaže zdaj v snovi, zdaj v pripovedovalčevem položaju.

In kakšno je Cankarjevo razmerje do naturalistične tehnike pisanja, do neosebnega, skrajno stvarnega, minucioznega opisovanja oseb in dogodkov? Prav v letu, ko je Govekar objavljajl roman *V krvi*, je Cankar dvakrat zavrnil naturalistično deskripcijo. Najprej v kratki povesti *Oče in sin*, kjer beremo tole pisateljevo stališče do opisa glavne osebe: »Če bi vam ga opisal še bolj nadrobno, ne bi si ga mogli predstavljati takšnega, kakršen je v resnici; bojim se celo, da bi napak razumeli moje besede, in bi si mislili čisto drugega človeka, samo Majnika ne.«⁵² Kot vidimo, je Cankar zavrnil naturalistično opisovanje z navidez paradoksnó utemeljitvijo. Natančno, »nadrobno« opisovanje po njegovem ne vodi k odkrivanju resničnega stanja stvari. V bralcu utegne povzročiti celo nerazumevanje, saj si je mogoče iz natančnega opisa stvari ustvariti povsem drugačno podobo od tiste, ki jo pisatelj hoče sporočiti bralcu. Tako je Cankar minucioznemu opisovanju odrekel objektivnost, tisto lastnost, ki so jo naturalisti šteli za svojo prednost. Dopustil je torej verjetnost, da je mogoče najbolj objektivno deskripcijo v literaturi razumeti subjektivno, kolikor že objektivna deskripcija sama ni hkrati sub-

⁵² Zbrano delo VI, 1967, 35.

jektivno utemeljena. Te implikacije v navedenem odlomku iz povesti ne smemo prezreti, saj se mladi Cankar opira nanjo, ko zavrača naturalistični literarni jezik. Drugič se je v letu 1896 Cankar izrekel proti naturalistični tehniki pisanja v povesti *Dve družini*. Ko pripovedovalec v njej prikazuje razpoloženje v gostilni in samo omenja nekaj oseb, ne da bi jih natančneje predstavil, zapiše, da bodo ti ljudje odšli »iz naše povesti tako brez hrupa, kakor so prišli, in se mi zato ne zdi vredno, da bi vam narisal vsakega posebej vestno in natanko«. ⁵³ Tako je Cankar nastopil proti togemu, neizdiferenciranemu opisovanju naturalistov, ki odmerja vsem osebam v pripovedi ne glede na njihov resnični pomen enako pozornost. Občutljiv za mero in razmerja je natanko ločil glavne osebe od drugovrstnih, osrednje od nepomembnih ali obrobnih. Torej je Cankar istočasno, ko je Govekarju pohvalil roman *V krvi*, v pripovedni praksi eksplicitno zavrnil naturalistično deskripcijo. ⁵⁴ Glede na tako njegovo negativno stališče do minuciozne pripovedne tehnike in do naturalizma sploh učinkuje vsaj na prvi pogled kot izjema, če že ne kot zanikanje doslej povedanega tekst, ki ga je objavil v Vrtecu 1898 in ki ne gre v njegovo vinjetno prozo. V črtici *Miha* je pisatelj nenavadno nadrobno opisal zunanji videz junaka in njegovo bivališče. Obsežna deskripcija vaškega posebneža se v celoti glasi takole:

Miha ni bil čisto nič podoben drugim vaškim beračem. Imel ni na sebi niti najmanjšega sledú one ponižnosti in boječnosti, kakor jo imajo navadni prosjaki, — ne! Miha je hodil po vasi visoko vzravnano in ponosno, kakor da je imel tam kje za devetimi gorami svoja posestva in svoje bele gradove. Njegova obleka je bila sicer na nešteti mestih zakrpana, toda strgane je nisem videl nikdar. Miha je nosil v petek in svetek, po dnevi in po noči dolg vojaški plašč, ki pa je bil že tako obrabljen in oguljen, da je bilo skoro nemogoče spoznati prvotno barvo in prvotni kroj. Krpa pri krpi: — ta višnjeva, ona črna, tretja zelena. A kar se je držalo še zmirom trdno in neomajano, to so bili svetli, rumeni gumbi od medí. Miha jih je čuval vestno in likal vsako jutro, da so se lesketali v solncu, kakor kovani iz suhega zlata. Bog vedi, kod vse je že romal ta dolgi vojaški plašč, koliko sveta je videl in kaj je prestal; da bi mogel ta plašč pripovedovati, pač bi vam lahko napisal brez števila čudovitih povestij, da bi ga poslušali z odprtimi usti in se ne ganili ves dan od peči... Na glavi je nosil Miha pomečkano vojaško kapo, ki je skusila že toliko slabih časov in hudega vremena, da sta ji odpala celo oba gumba; mogoče je tudi, da ju je kdo odrezal in ukral, ko je Miha spal; a to so samo tako površno ugibali, zato tudi jaz ne morem ničesar določno trditi. Pač pa lahko še jedenkrat ponovim, da ni jednega gumba ni bilo več na kapi in da se je celó črni, usnjati senčnik le z največjo silo držal na svojem mestu. Četudi ga je Miha pripenjal in šival in privežaval skoro vsak dan znova, nagibal se je kljub temu vedno nižje na čelo in proti očém.

Jaz govorim tako na široko o Mihovem plašču in o njegovi kapi, da se gotovo že povprašujete: »Čemú nam ne pové ničesar o njegovem obrazu, o njegovem

⁵³ Prav tam, 57.

⁵⁴ Povest *Oče in sin* je izhajala v *Slovincu* od 24. do 27. aprila 1896, povest *Dve družini* prav tam od 15. maja do 17. junija. Vmes je Cankar — 7. maja — pisal omenjeno pismo Govekarju.

življenju: — kod je Miha hodil, kje stanoval, kaj doživel in kje in kdaj da je umrl?« Dragi moji, to vse pride polagoma na vrsto, samo malo potrpljenja! Mihov obraz je bil čez in čez zaraščen z gosto, dolgo brado in debelimi brki; čez čelo in po vratu pa so mu viseli temni, skuštrani lasjé. Kolikor se je videlo neporaščena lica, bilo je rjavo in zagorelo, oči pa so se skoro popolnoma skrivale za košatimi, že nekoliko osivelimi obrvmi. Lahko si torej mislite, kako smo se ga otroci bali, posebno še, ker je nosil v roki debelo gorjačo. Kadar se je prikazal na cesti, poskrili smo se po vežah in gledali bojazljivo izza vrat, kam da se obrne. Prišel je v vas vsako jutro, da je naprosil po hišah kruha, moke, fižola in družih stvari, ki jih je rabil za kosilo in večerjo. Kuhal pa si je Miha vse sam v svojem čudovitem stanovanju.

Kaj mislite, kje je stanoval naš Miha? — Pod silno visokim, črnim skalovjem izvira potok, ki se vije potem šumčič in žuborčič v dolino. Ves izvirek je zaraščen s košatimi, prastarim drevjem, večjidel s temnim hrastovjem in suštečim bukovjem. Ozka steza vodi krog skalovja in če pogleda človek kvišku, obide ga čuden strah, da bi se ne zgrnile čezenj te velikanske kamenite plošče. V skalovje je vdolbena tu pa tam temna, vlažna votlina, — in v jedni teh votlin, v najlepši in najprostornejši, izbral si je Miha svoje stanovanje še pred davnim časom. Jablane in hruške, ki jih je bil ob svojem prihodu nasadil okrog svojega domovanja, dvigale so se sedaj že precej visoko in rodile vsako leto jako lep sad. Mene je bilo groza, kadar sem stopil v ta tihi, zapuščen kraj, ki je bil oddaljen slabe četrt ure od vasi. A Miha je preživel ondi morda več kot tretjino svojega življenja. V ozadji je ležal podolgast kamen, ki mu je služil po dnevi namesto stola, po noči pa je pogrnil nanj svoj plašč in si tako napravil vzglavje za svojo posteljo. Zada v kotu je imel svoje ognjišče in kuhinjske priprave, to je z žico zvezan lonec in leseno žlico; po gošči pa mu je bilo na razpolago vse polno najboljšega kuriva. Tako je živel tam leto za letom in vsi smo se privadili nanj, četudi smo se ga otroci zmirom še nekoliko bali: — gledal je preveč hudo in nikdar se ni nasmehljaj. Odkod da je bil Miha in kod je hodil svoja prejšnja leta, tega ni vedel nihče. Pravili so, da je bil dolgo časa pri vojaki, da nima nobenih sorodnikov in ne prijateljev in da se mu je zgodila nekaj velika nesreča, katera ga je takó potrla, da se je popolnoma ločil od ljudij. A kakšna je bila ta nesreča, to ni bilo znano nikomur...⁵⁵

Navedeni opis je tako obsežen in segajoč v nadrobnosti, da bi ga v tem pogledu lahko postavili v bližino novostrujarskega deskriptivizma. Vendar moramo priznati, da je opis močno individualiziran, saj pripovedovalec sproti komentira posebnosti vaškega samotarja in razbija iluzijo resničnosti, kar seveda ni v skladu z neprizadeto, strogo realno deskripcijo naturalistov. Nadalje je junak črtice posebnež, vaški berač, ki veliko bolj sodi v zakladnico Jurčičevih originalov kot v motivni svet skrajnega realizma ali naturalizma. In nazadnje: ta opis ne hlasta le po zunanostih in videzu, temveč ima globlje psihološke razsežnosti. Nadrobnosti niso cilj opisovanja, saj razkrivajo junakov značaj, njegov notranji svet in do neke mere celo njegovo usodo. Metoda deskripcije v Cankarjevi zgodnji kratki prozi tedaj nima nič skupnega z deskripcijo novostrujarjev.

Razen naturalizma, ki ga Cankar ni sprejel v svoj svet pripovedništva, moramo upoštevati še morebitne vplive drugih smeri moderne literature na njegovo tradicionalno, realistično kratko prozo. Izrazita, v marsičem

⁵⁵ Zbrano delo VI, 1967, 341—342.

temeljna preobrazba Cankarjeve črtice je predmet posebnega razpravljanja, na tem mestu nas zanimajo zgolj odmevi moderne literature v pisateljevi tradicionalni črtici. Domnevati smemo, da ti odmevi v pripovedih, ki so nastale po njegovem prvem bivanju v tujini, kljub vsemu niso številni niti v bistvo segajoči.

Ena redkih črtic, ki je v tej zvezi ne moremo prezreti, je liriska črtica *Pod streho* iz leta 1897. Njena glavna in edina oseba sicer ni postavljena v mestno okolje in v tem pogledu črtica ni niti najmanj dekadenci. Duševni kozmos junaka, njegovo notranje doživljanje sveta pa je dekadenci sorodno. Črtica nima fabule v tradicionalnem pomenu in pripovedovalec opisuje v njej zgolj sanje in krhke trenutne privide. Svobodna, v ničemer nadzorovana domišljija ustvarja v junaku različne, celo nasprotujoče si predstave in asociacije. Notranja stanja, kot so občutje samote, nesrečnost, melanholija, utrujenost, nemir, razburjenost in strah, se stopnjujejo, dokler jih ne umiri zavest junaka. Kakor ta črtica govori za bližino dekadence tudi že omenjena črtica *13. septembra zvečer*, objavljena komaj nekaj dni za pripovedjo *Pod streho*. Uvodni odstavek, v katerem mladi pisatelj nagovarja naše tradicionalno usmerjene pesnike, pomeni pravzaprav ironizacijo, kajti Cankar jih predstavi za nekaj, kar v resnici niso: »Sreča in blagor vam, priznani, slavni pesniki! Zdi se nam, da poznate življenje, da trepečete v najburnejšem vrtincu sveta in poznanja, — da ste posegli z ostrim očesom v najglobokejšo dušo, razmotrili najfinejše živce, opazovali valove krvi, kadar poljejo po žilah v najtišjem, najlahnejšem taktu . . . Ah, kako stopate ponosno po belopeščenih alejah . . .«⁵⁶ Če je ironiziranje konservativnih pesnikov nedvoumno, pa razmerja do dekadence tu ni mogoče natančneje opredeliti, saj gradivo, o katerem razpravljamo, brez upoštevanja *Vinjet* ni popolno in ne daje pravice do veljavnejših zaključkov. Nesporni pa so že znotraj tradicionalne kratke proze premiki v jeziku. Leta 1897 opazimo pogostejšo uporabo pridevnikov, ki označujejo odtenke lastnosti: polprozorna megla, polzatisnjeni obrazi, polzatisnjene oči, polblazni ljudje, poltuji človek itd.⁵⁷ Pridevnik postane pomembno sredstvo opisovanja in stavki, kjer prevladuje pridevniški način označevanja oseb in stvari, niso več redki. V noveli *Na Drenovem*, objavljeni v začetku leta 1898, je pisatelj takole označil žensko: »Polne, gibke oblike njenega telesa: mehke, pravilno zakrožene črte finega, belega obraza; trepetajoča, polna ustna; žive, nepokojne, temne, morda malo premajhne oči; bele, mehke, do lehti gole

⁵⁶ Prav tam, 186.

⁵⁷ Prim. črtice *Pod streho*, Sveta noč Damijana Gavriča, Idealizem v kavarni iz leta 1897,

roke...⁵⁸ Epitetoneza je postala poglavitno izrazilo mladega pripovednika.

Da pomeni ta čas prelomnico v razvoju Cankarjeve kratke proze, dokazuje tudi vpeljava notranjega monologa v tradicionalno pripoved. Moderno izražanje duševnega sveta junakov odkrijemo najprej v daljši povesti *Ob smrtni postelji* 1898 in zatem še nekajkrat. Vedno manjši, čeprav še zmeraj opazni razločki povezujejo torej slogovno diferencirano prozo pisatelja.

Ko razmišljamo o posebnostih Cankarjeve tradicionalne črtice, ne moremo mimo njene notranje zgradbe, mimo pripovedne strukture, kakor jo pojmuje sodobna narativistika.⁵⁹ Če pri katerem pisatelju, potem je pri Cankarju treba upoštevati njene vidike proučevanja, tembolj ker pri pisatelju naše moderne ne gre zgolj za hkratno obstajanje različnih oblik proze od črtice, novele in povesti do romana, marveč se skoraj v vsaki izmed njih prepletajo prvine vseh literarnih zvrsti: lirike, epike in dramatike. Ta okoliščina nedvomno otežuje napore, da bi v prevladujoči vrsti pripovedništva, v našem primeru v črtici, odkrili zakonitosti njene pripovedne strukture.

Nesporna značilnost Cankarjeve tradicionalne kratke proze iz mladostnega obdobja je njena prvoosebna oblika. Oblika, ki se pojavi pri več kot polovici kratkih pripovednih del, kar predstavlja razmeroma visok odstotek v razmerju do drugih možnih proznih oblik. Prvoosebni pripovedni položaj, ki je v popolnem nasprotju z neosebno, strogo stvarno tehniko naturalističnega pisanja, pripovedovalca najbolj pogosto vključuje v pripoved, naj je že dogajanje, o katerem pripoveduje, doživel, sodoživel, opazoval ali je bil z njim kako drugače seznanjen. V tem primeru sodi pripovedovalec med osebe v pripovedi, bodisi da nastopa v središču ali na obrobju dogajanja. V Cankarjevih prvoosebnih pripovedih iz mladostnega obdobja, ki so razen ene vse črtice,⁶⁰ skoraj ne najdemo opazujočega pripovedovalca. Le v črtici *Nerazumljivi ljudje* iz leta 1897 je prvoosebni pripovedovalec na začetku pasivni junak, ki

⁵⁸ Zbrano delo VI, 1967, 208.

⁵⁹ Prim. zlasti naslednja dela iz tuje teoretske literature: Franz K. Stanzel, *Typische Formen des Romans* 1965 (II. izdaja), Erwin Leibfried, *Kritische Wissenschaft von Text* 1972 (II. popravljena izdaja) in Wilhelm Füger, *Zur Tiefenstruktur des Narrativen* 1972. Prim. tudi bibliografijo o teoriji proze, ki jo navaja Matjaž Kmecl (*Novela v literarni teoriji*, 1975).

⁶⁰ Prim. črtice *Nekaj iz dnevnika mojega prijatelja*, *Materi*, *Moj prvi pogled na morje*, *Ponočna tišina je meni ljuba*, *Stari Znoj*, *Kakor nekdanj!*, *Gospodična Kajón*, *»Blage duše«*, *Pod streho*, *Nerazumljivi ljudje*, *Idealizem v kavarni*, *Čisto navadna*, *znana stvar*, *Miha*, *Klara se je izgubila*, *Domóv*, *Prijatelj Peter*, *Amalija*, *Pričakovanje*, *Gomila*, *Nenavaden pojav*, *Na izprehodu*, *Ob morju!*, *V čakalnici*, *V kupeju*, *Nj. Visokorodnost v Beli vasi*. Prvoosebna povest so *Spomini na mojo mater* (1898).

sedi »ponižno v svojem kotu« in opazuje trške veljake, pozneje se tudi on vključi v dogajanje. V vseh drugih črticah je prvoosebni pripovedovalec od samega začetka aktivna oseba v dogajanju, tako v črticah *Stari Znoj*, *Kakor nekdanj!*, *Gospodična Kajón* in »Blage duše« kakor v črticah *Domóv*, *Prijatelj Peter*, *Nenavaden pojav* in *Moj prvi nastop*, če naštejemo samo nekaj primerov za navedeno ugotovitev.

Manj številne kot prvoosebne so avktorialne pripovedi v Cankarjevi mladostni prozi, črtice pa tudi obsežnejša pripovedna dela, kjer je vsevedni ali olimpijski pripovedovalec skrit za dogodke in osebe ter pripoveduje v tretji osebi. Tukaj pripoveduje pripovedovalec, tj. fiktivna oseba, ki navadno ni istovetna s pisateljem, z neke točke gledanja, skozi zavest neke osebe, pogosto skozi optiko glavnega junaka pripovedi. Takó je v črticah *Slavnostni govor*, *Domá*, *Sestanek*, *Labrín*. Celó v povesti *Ob smrtni postelji*, daljšem pripovednem tekstu, avktorialni pripovedovalec ne spreminja perspektive pripovedovanja in vseskozi govori bralcu skozi horizont glavnega junaka. Poznamo pa črtice, kjer pripovedovalec menja perspektivo pripovedovanja in govori zdaj s stališča te, zdaj druge osebe. Torej ne gre več za preprosto, enoprarmenasto pripoved, pojavijo se črtice s sestavljeno pripovedno strukturo. Take so nekatere obsežnejše črtice iz leta 1896. V črtici *Ura* pripoveduje avktorialni pripovedovalec skozi zavest glavne osebe, osamljene in na stensko uro usodno navezane starke, ves čas do njene smrti, potem skozi optiko drugih oseb. Pripoved se odvija sicer na dveh prizoriščih, a brez istočasnega dogajanja. Imamo torej enoprarmenasto in premočrtno bilokalno pripoved. Bolj sestavljeno pripovedno strukturo kažeta črtici *Gospod Ognjišček in gospod Mravljiniček* in *Sreča*. Pri obeh odkrijemo tako imenovani simultani pripovedni modus. Avktorialni pripovedovalec prenese perspektivo pripovedovanja od ene na drugo osebo, pri tem pa ostane znotraj istočasnega dogajanja. Pri prvi črtici, najobsežnejši med črticami iz Cankarjevega mladostnega obdobja, pripovedovalec za krajši čas pusti gospoda Ognjiščka in usmeri bralca znotraj istočasne pripovedi h gospodu Mravljiničku. Še bolj izdelan je pripovedni postopek, kadar se dvoje pripovedovanj odvija hkrati na enem kraju, npr. v črtici *Sreča*. V istem okolju in v istem času se srečamo z življenjem dveh družin z različnim socialnim statusom.

Take so različice pripovedne strukture v tistih črticah, kjer pripovedovalec od začetka do konca vzdrži v enem pripovednem položaju, v prvoosebnem ali avktorialnem. Poznamo pa tudi primere, ko pripovedovalec spremeni temeljni položaj in ne le optiko pripovedovanja, tj. točko gledanja, skozi katero pripoveduje. Tako preide v črtici *Sveta noč Damijana Gabriča* avktorialna pripoved naenkrat v prvoosebno pripo-

ved. Avtorski pripovedovalec zaupa svojo nalogo junaku črtice, ki odsej dalje pripoveduje v svojem imenu. Zatem avtorski pripovedovalec ne nastopi več, črtico zaključi glavni junak kot prvoosebni pripovedovalec. Nasproten primer predstavlja *Nj. Visokorodnost v Beli vasi*, ki se začneja kot prvoosebna pripoved, nadaljuje in konča pa v avktorialnem tretjeosebni pripovedovanju.

Tradicionalna črtica kaže torej raznovrstnost pripovedne strukture: menjavanje temeljnega položaja pripovedovalca (avktorialni in prvoosebni), znotraj takega položaja pa različne načine pripovedovanja. Daleč največkrat odkrijemo v Cankarjevi mladostni realistični črtici enoprmenasti mono- in multilokalni pripovedni modus, le redko in v zadržkih se pojavi tudi že simultana mono- in multilokalna pripoved. Tako stanje je razumljivo, če vemo, da je Cankarjeva mladostna črtica različno obsežna in da njen kvantitativni razpon sega od ene strani formata Zbranega dela do dobrih osemnajst strani, kolikor jih zavzema najdaljša črtica tega obdobja.⁶¹ Na splošno pa kaže realistična črtica težnjo po krajšem obsegu. Če ima črtica leta 1892 poprečno več kot pet strani, leta 1894 več kot šest strani,⁶² če je kolikostno poprečje črtice leta 1896 več kot devet strani,⁶³ začnejo v naslednjem letu, tj. po pisateljevem srečanju s tokovi moderne literature na Dunaju prevladovati krajše črtice, take, ki obsegajo štiri ali manj kot štiri strani.⁶⁴ Med njimi stopijo kot najbolj številne v ospredje črtice s približno tremi stranmi formata Zbranega dela.⁶⁵ Očitno je tedaj, da kratkost teksta v tem času ni dopustila pripovedovalcu večjih možnosti pri ubesedovanju različnih pripovednih položajev in modusov pripovedovanja, saj je notranja razčlenjenost teksta močno odvisna od njegovega obsega. Precej več možnosti za raznovrstnost pripovedne strukture kot črtice sta pisatelju ponujali novela in povest. Tesno povezanost med obsegom proznega dela in sestavlje-

⁶¹ Prim. črtico *Materi* (1893) na eni ter črtico *Gospod Ognjišček in gospod Mravljiniček* (1896) na drugi strani.

⁶² Prim. *Nekaj iz dnevnika mojega prijatelja na eni ter črtici Vaški farizej in Morála na drugi strani.*

⁶³ Prim. črtice *Slavnostni govor*, *Gospodična Kajón*, »Blage duše!«, *Ura*, *gospod Ognjišček in gospod Mravljiniček*, *Sreča*.

⁶⁴ V letu 1897 je takih črtic 80 % (*Domá*, *Sestaneek*, »*Sonce!*... *Sonce!*«, *Pod streho*, 15. septembra zvečer, *Nerazumljivi ljudje*, *Idealizem v kavarni*, *Čisto navadna*, znana stvar), leta 1898 81,25 % (*Domóv*, *Prijatelj Peter*, *Romanca o sreči*, *Njegova mati*, *Pričakovanje*, *Gomila*, *Nenavaden pojav*, *Na izprehodu*, *V kupeju*, *Miha*, *Zbolela je na smrt!*, *Amalija*, *Ob morju*), leta 1899 66,66 % (*Nj. Visokorodnost v Beli vasi*, *Mož prvi nastop*).

⁶⁵ V letu 1897 so tako obsežne črtice »*Sonce!*... *Sonce!*«, *Pod streho*, 15. septembra zvečer, *Idealizem v kavarni*, *Čisto navadna*, znana stvar. Leta 1898: *Domóv*, *Prijatelj Peter*, *Njegova mati*, *Pričakovanje*, *Nenavaden pojav*, *Na izprehodu*, *Miha*, *Zbolela je na smrt!*. Leta 1899: *Nj. Visokorodnost v Beli vasi*, *Mož prvi nastop*.

nostjo njegove strukture izkazujejo zato vsa daljša besedila, med njimi predvsem najobsežnejša proza iz mladostnega obdobja, povest *Dve družini*, v kateri je pisatelj prav zaradi širše zasnove teksta razvil razmeroma komplicirano pripoved.

Povest *Dve družini* je dinamična pripoved. Avtorski pripovedovalec menjava v njej perspektivo pripovedovanja, pripoveduje zgodbo skozi zavest različnih oseb in dogajanje se odvija na različnih prizoriščih istega kraja. Pripovedovalec se skriva za dogodke in osebe v povesti, samo v drugem poglavju stopi za hip pred bralca in mu da vedeti, da se zgodba ne pripoveduje sama od sebe, da je on režiser dogajanja. Ko predstavlja trške veljake v gostilni, ne imenuje vseh in vsakega posebej, temveč le nekatere. Pri manj pomembnih se mu ne zdi vredno, da bi jih narisal vestno in natanko.⁶⁶ Povest je simultana multilokalna pripoved. V njej zasledimo prvič v Cankarjevi zgodnji prozi istočasno dogajanje na različnih krajih in ravno vzporedno potekanje pripovednega časa daje povesti značaj morfološke sestavljenosti. V prvem poglavju prenese časovni prislov »ob ravno tistem času« pripoved od enih oseb k drugim, od Vejanovih k Majarjevim. V drugem poglavju označuje simultano dogajanje na dveh prizoriščih prislov »tisti čas«, v petem poglavju prislov »tedaj«, medtem ko v šestem poglavju prehod ni naravnost označen, prav tako ne v sedmem ali zadnjem poglavju, kjer bralec na videz zabrisano vzporednost zgodbe odkrije šele iz vsebine pripovedi. Kakor vidimo, se simultano pripovedovanje ne pojavlja v vseh poglavjih, tudi je simultani pripovedni modus v celoti manj obsežen, a se nenehno širi od začetka proti koncu povesti. V prvem poglavju zavzema opis vzporednega dogajanja komaj štirinajsti del pripovedi, v drugem že približno eno sedmino, v petem skoraj četrtino, v šestem in sedmem oziroma zadnjem poglavju pa vzporedno dogajanje sploh prevlada nad glavnim dogajanjem, saj pokriva kar dve tretjini pripovedi. Zanimiva je pri tem okoliščina, da zadeva vzporedno pripovedovanje v povesti tako Majarja, trškega veljaka, in njegove ljudi kakor njegove protiigrance, čeprav je res, da razkriva osrednji tok pripovedovanja predvsem zgodbo obrtnika proletarca in njegove družine.

Čeprav je povest morfološko sestavljena, je hkrati še močno tradicionalna, in to ne le po izboru snovi in moralistično srečnem zaključku zgodbe, temveč po svoji temeljni slogovni naravnosti. V njej namreč ne najdemo nobenega retrospektivnega pripovedovanja, notranjih monologov ali opisov toka zavesti. Duševno življenje oseb je dosledno opisano s stališča avtorskega pripovedovalca, prikazano iz razdalje kot neko

⁶⁶ Zbrano delo VI, 1967, 57.

objektivno dejstvo, ne kot avtonomno, neodtujljivo dogajanje. Sanjski svet, tako značilen za Cankarjevo umetnost, se pojavi samo enkrat in še takrat kot embrionalna, nerazvita, komaj funkcionalna sestavina pripovednega dogajanja.⁶⁷

Več tistega, kar pogrešamo v povesti *Dve družini*, smo zasledili v analizi nekaterih krajših pripovednih del, predvsem v črtici, ki prevladuje v pisateljevem mladostnem obdobju. Vendar so tudi tukaj netradicionalne prvine znotraj prevladujočega realističnega sloga še močno zavrte, navzoče zgolj v svoji potencialni zasnovi, kot zarodki razvoja. Šele pobude od zunaj pomagajo v začetku leta 1897 spremeniti razmerja v slogovni zgradbi Cankarjeve mladostne proze, doslej prevladujoče silnice izgubijo svojo moč in se umaknejo novim ustvarjalnim postopkom.

РЕЗЮМЕ

Названием традиционный короткий рассказ («*črtica*») обозначаем те короткие повествовательные формы Цанкара, которые появились в период его первых повествовательных произведений до приблизительно 1898 года. Тематика этих произведений взята из жизни провинциального городского быта и из автобиографии. Особенно часто в них появляется образ матери, который в той или другой форме является центральным образом всей прозы Цанкара. В некоторых традиционных коротких рассказах выражается особая, для Цанкара характерная духовная направленность, его понимание жизни в сознании разницы и противоречия. Появляется уже герой, который живет в полном отчуждении, далек от собственного прошлого и без возможности соединиться с этим прошлым или в своих воспоминаниях или во фикации. Напротив, мы уже встречаем героя, пытавшегося найти позитивное отношение к миру и жизни, его направленность поддерживают прежде всего инициатива матери и ее этическая мысль. Традиционный Цанкар обращает внимание и на внешний мир и его юношеский короткий рассказ часто становится общественной сатирой и сатирой на литературные обстоятельства и моральное бессилие человека. Именно через лирический субъективизм и сатиричность можно понять отрицательное отношение Цанкара к натурализму, хотя он до 1897 года позитивно оценивал произведения Франа Говекара, но это было более выражением его оппозиции до нашей консервативной и провинциальной литературы чем выражением симпатии до натурализма и его доктрины. На оппозиционное отношение традиционного рассказа Цанкара до натурализма указывает уже его структура. Больше чем половина более или менее реалистической короткой прозы написана от первого лица, повествование других коротких рассказов авторially. Внутри этих двух повествовательных манер преобладает однонаправленный моно- и мультилокальный способ повествования, реже появляется симультанный моно- и мультилокальный модус. Такая структура традиционного короткого рассказа совсем понятна, так как короткая проза сама по себе не отвечает требованиям совмещенного повествовательного модуса.

⁶⁷ Prav tam, 55.

POMENSKI RAZVOJ BESED IZUM IN IZNAJDBA

Slovensko industrijskolastninsko pravo je l. 1960 zamenjalo termin *iznajdba* z *izumom*. Etimološko je *iznajdba* nastala po splošnoevropskem pojmovanju *izuma* kot 'nekaj, na kar se pride'; *izum* pa poudarja umsko ustvarjalnost v izumljanju. Ta, samo slovenska, terminološka sprememba je tu osvetljena s pomenskimi razvojem obeh besed.

In 1960, the Slovene patent law discarded the term *iznajdba* invention in favor of *izum*. Etymologically, *iznajdba*, which has the longer standing, stems from the general European conception of invention as something that has been 'come upon'; *izum*, however, stresses the creativity of the mind in the inventive process. This terminological change, peculiar to Slovene also with respect to the Yugoslav languages, is here considered in the light of the semantic evolution of the two terms.

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (dalje SSKJ) II sta besedi *iznajdba* in *izum* razloženi dobesečno enako: 'kar je na novo odkrito, ustvarjeno, zlasti na tehničnem področju', s podpomenom (za dvema poševnima črtama, prim. § 40 Uvoda v SSKJ, I, str. XIV) 'odkritje, ustvaritev česa novega, zlasti na tehničnem področju'. Zelo podobno je tudi ponazarjalno gradivo: *industrija s pridom izkorišča nove iznajdbe* — *proizvodnja dobro izkorišča novi izum; odkupiti, patentirati iznajdbo* — *patentirati, prijaviti izum* so skoraj vzporedni zgledi za prvo navedeno razlago, ki v bistvu pomeni 'to, kar nastane kot rezultat dejanja, ki ga izraža glagol, iz katerega je glagolnik izpeljan', se pravi 'to, kar je iznajdeno/izumljeno'. Poleg njih so pri *izumu* še zgledi *tehnični izum, registracija izumov* in za poševnico — kot pomenski odtенок ali kot stilizem?¹ — *njegov pesniški izum*, okvalificiran z »ekspresivno«; pri *iznajdbi* pa *epohalna, imenitna iznajdba* (»ekspresivno«) in za poševnico *porcelan je kitajska iznajdba* (najbrž pomenski odtенок). — Podobnost je tudi med zgledi za drugo navedeno razlago (podpomen; v bistvu »pravi« glagolnik, tj. 'to, da se iznajde/izumi, iznajdenje/izumljenje'): *iznajdba atomskega orožja, pisalnega stroja; iznajdba tiska* — *izum tiska je imel daljnosežne posledice*.

Tudi Leksikon Cankarjeve založbe (Ljubljana 1973) ima *iznajdbo* in *izum* za istopomenki; na prvem mestu je navedena *iznajdba*, vendar je preglednica na strani 379 naslovljena *najpomembnejši izumi*. — V Mali

¹ Prim. »Stalne zveze in stilizmi so ločeni od prej navedenega gradiva s poševno črto« (§ 81) in »Ena poševna črta (/) loči pomenske odtenke, stalne zveze in stilizme« (§ 224).

splošni enciklopediji Državne založbe Slovenije (Ljubljana 1975) pa teh dveh gesel začuda ni.

Iznajdba in *izum* bi bila po teh podatkih enakovredna in načeloma zamenljiva sinonima. Razlika bi bila samo v tem, da se *iznajdba* (po SSKJ) uporablja še v posebni ekspresivni frazeološki zvezi *hudičeva iznajdba* in v literarnoteoretični terminološki zvezi *iznajdba snovi* 'izbira primerne snovi za literarno obravnavo, oblikovanje'. V slednji *iznajdba* res ni zamenljiva z *izumom*, ampak z *invencijo*, prim.: *Te miselne vzgibe in poteke, ki iščejo in izberejo za spis primerno snov, imenujemo iznajdba ali invencija snovi* (J. Toporišič: Slovenski knjižni jezik I, 1965, str. 201)² in SSKJ, geslo *invencija*. Pač pa se zdijo zveze kot *atomska bomba je hudičev izum* tudi legitimne, za gotovo vsaj takrat, kadar *hudičev* pomeni toliko kot 'negativen, trpljenje povzročajoč' (prim. v SSKJ geslo *hudičev*, razlagi 2 in 3), manj pa takrat, kadar pomeni 'od hudiča, od poosebljenega zla, od zlega človeka'. Zato pri zgledu v SSKJ *ta igra je prava hudičeva iznajdba*³ stranska razlaga 'je zelo nevarna, škodljiva' ni čisto zadostna, saj ne pove, da je mišljen Luciferjev izmislek za pogubljanje duše, da izraz asociira neukost ali tercijskost in da je večinoma rabljen šaljivo. Deloma je na to namignjeno v geslu *hudičev*, razlaga 1: 'nanašajoč se na hudiča', kjer je isti zgled, le brez stranske razlage. — Da bi bilo v tej zvezi mogoče uporabiti *izum*, posredno dokazuje tudi analogni zgled v SSKJ v frazeološkem gnezdu pri geslu *izmislek: tisk so imeli za hudičev izmislek*, ki ima stransko razlago 'izum, iznajdba'.

V sodobnem knjižnem jeziku je torej *iznajdba* = *izum*; izjema je literarnoteoretični termin, kjer je *iznajdba* = *invencija*. Prosta zamenljivost *iznajdbe* in *izuma* in pripadajočih besednih družin je res izpričana tako za jezik 19. stoletja kot za sodobnost današnjega dne: *Li veste, kaj je najnovejše, kar je izumil nekov obscuren slovensk politik? Jaz bi mu roko poljubil — ko bi bil vreden — za to najnovejšo iznajdbo* (J. Kersnik: Vieux Saxe, Ljubljanski list, 1884, št. 74).^{*} — *Lastnik [načelnega] patenta bi .. bil dolžan prepustiti uporabo [svojega odkritja] vsakemu izumitelju, čigar iznajdba bi njegovo odkritje privedla do praktične uporabe v gospodarstvu* (S. Pretnar: Pravice avtorjev znanstvenih odkritij, Ljubljana 1960 (ciklostirano), 8.) —

² Citatni zgledi, oznamovani z zvezdico, so iz listkovnega gradiva na Inštitutu za slovenski jezik SAZU.

³ Mišljen je hazard; iztržek je iz Stritarja (Pod lipo, 1895, 122);^{*} prim. še roman sam ob sebi ni še *hudičeva iznajdba* (isti: Literarni pogovori, Zvon 1877, 31),^{*} *elektrike pa niso marali; da je hudičeva iznajdba* (M. Kranjec: Mesec je doma na Bladovici, 1958, 36).^{*} — Tudi prvi element zveze ni nezamenljiv, prim. *denar, peklenska iznajdba* (F. Detela, Trojka, 1897, 100).^{*}

Čeprav je hudo nehvaležno napovedovati bodočnost izumov, se nam vendarle zdi izredno pomembna iznajdba, za katero je Španec Luis Rodriges na letošnjem sejmu izumov dobil Grand Prix, Veliko nagrado (Življenje in tehnika, 1968, št.5, 347).* — Film je nova iznajdba. Vendar so danes »premikajoče se sličice«, kot so ob njegovih začetkih rekli filmu, v osnovi tehnično dognan izum (F. Brenk, ObzorNIK I, 1946, 68).* — Že pred meseci je nek sydneyjski inženir izjavil, da je iznašel motor na vodni pogon, te dni pa je nek drugi izumitelj v Sydneyu predstavnikom tiska pokazal vozilo, ki za gorivo uporablja stisnjen vodik (Delo, 2. III. 1979, 25).

Vendar je še v 19. stoletju iznajdba pokrivala nekoliko širše pomensko področje kot izum. Po eni strani se je prekrivala ravno z invencijo s pomenom 'inovativnost, domiselnost, iznajdljivost', prim. je v »Kosari« mnogo lepši jezik, v »Arovu in Zmanu« pa več iznajdbe in originalnosti (J. Trdina: Spomini II, 158);* v tem pomenu samostalniki načeloma ni bil števen. Po drugi strani pa je kot glagolnik lahko zadržala pomen glagola, ki pa ni bil (in tudi danes ni) zmeraj tako prosto zamenljiv z glagolom izumiti. Le-ta je namreč, kot bi bilo pričakovati glede na koren, pomenil v prvi vrsti 'napraviti kaj z umom ali s fantazijo'; Cigale ga v svojem slovarju (1860) navaja v družbi sorodnih (*izmisliti, umisliti, iztuhtati, izkovati, napresti, izplesti* pod geslom *ersinnen* (vendar ob *iznajti* tudi pod *erfinden* in *Erfindung*). *Iznajti* pa je ohranilo tesen stik z brezpriponskim *najti*⁴ in bi ga bilo mogoče zamenjati z njim ali z *izslediti* (ki ga Cigale navaja poleg *iznajti* pod *ausfindig machen*), *ugotoviti, spoznati* ali *odkriti*, kot po vrsti kažejo naslednji navedki: *Še šou je v stare bukve brat / Še v starih bukvah znejšu bi* (Slovenske narodne pesmi I, 350, št. 307 b);* *Stari, po meni iznajdeni akti pa še pristavljajo, da je bil človeče na kratkih nogah, premožen čez trebuh, da je rad špeh in čebulo jedel* (J. Jurčič: Kozlovska sodba v Višnji gori, Slovenski glasnik 1867, 250);* *Doroteja je namreč .. iznašla, da vse njegove suknje .. po tabaku smerdé* (J. Jurčič: Pipa tabaka, Zvon 1870, 219);* *Ko je domov prišel, sklical je brž hlapca in mu povedal, da je Rokovnjače iznašel: Nande je jeden, Bojec jeden* (J. Jurčič: Rokovnjači, Ljubljanski zvon 1881, 144);* *Brihtna, tale moja ženska, eh — ? Iznašli bodete to, če ostanete še nekaj časa na Angleškem!* (Orczy-Paulus: Dušica I, 45).*

⁴ Ne iz pomenskih, ampak stereotipijskih razlogov je *iznajti* nezamenljiv v ironičnem frazeologemu *smodnik iznajti*, pogovorno *pulfer znajti* 'izmodrovati kaj enkratnega, revolucionarnega', ki se navadno nanaša na neudeleženca pogovora, npr. *misli, da je smodnik iznašel*. Zgled v SSKJ (slabš. *ta prav gotovo ne bo iznašel smodnika* 'ni posebno pameten, bister') je najbrž prirejen po Pavlici (Frazeološki slovar, Ljubljana 1960, 152).

Iznajdba je kot glagolnik pač lahko imela katerega zgornjih pomenov, npr. *Kaj vraga bi se dalo iz Obrhka po odmečku, prstavku, spremeni in predevku posameznih črk, po iznajdbi korenike v sanskrtu in materi staroslovenščini — izpeljati in izkazati vsaj toliko, da bi Slovence za trenotek osleparil in preveril, da znam več ko hruške peči* (J. Jurčič: *Deseti brat*, 1866, 40).^{*} Vendar je bila celotna podoba še pesterjša.

Ob pomenu 'izslediti (zlasti umstveno), spoznati (kaj, kar je res in zares jè)' se je *iznajti* (in glagolnik iz njega) v tem času — in, kot bomo videli, že davno prej — uporabljal skupaj z *izumiti* tudi v pomenu 'izfantazirati, izmisliti si (kaj, česar v resnici in resničnosti ni)' — pomen, ki je živ še danes (npr. *Človek je iznašel BOGA .. [in] sanje o sreči* (V. Zupan: *Ladja brez imena*, 1972, 8)^{*}) in ki tako presunljivo zaječi v slovitem prizoru konec četrtega dejanja Cankarjevih *Hlapcev* iz *Germanovega* stavka *Kaj ste iznašli, da bi me do dna ranili?*,^{*} kjer je implicirana laž, porojena iz hudobne nakane, prizadeti v najbolj živo. Naši klasiki so nekajkrat mojstrsko uporabili *iznajti*, *iznajdbo* v sobesedilu, ki je omogočalo obojnopomensko dekodiranje, in s tem dosegli učinkovito šaljivo ali satirično ironijo. Zgled take uporabe imamo v zgornjem navedku iz Jurčičeve *Kozlovske sodbe*, kjer *po meni iznajdeni akti* na videz pomenijo 'akti, odkriti (izsledeni, najdeni) od fiktivnega poročevalca zgodovinarja', v resnici pa 'akti, izmišljeni od dejanskega pisca Jurčiča'. Napetost med pomenoma 'znanstveno dognanje : izrodek domišljije' pa je očitna v naslednjih dveh primerih: *Tušar .. je najprvi na svetu mej vsemi učenjaki zalezal, da beseda »zajutrekováti« izvira iz nemškega »seitel trkati,« za katero iznajdbo so ga potem na Dunaju tudi za doktorja naredili* (F. Levstik, Pavliha 1870, 20);^{*} *Tistega e pred »erom« ne terpimo; r korenjak je sam dovolj krepak, da mu ni treba naslombe: r je samoglasnik! to je naša najnovejša, epohalna iznajdba* (J. Stritar: *Pogovori*, Zvon 1879, 156).^{*} Podobna dvoumnost je skrita tudi v že navedenem citatu iz *Desetega brata*, govorečem o etimologiji imena vasi *Obrhek* oziroma slepeče učenjaškem postopku, po katerem bi se dalo dokopati do nje.

Opisana večpomenskost besede *iznajti* in njenih izpeljank ni nastala šele v 19. stoletju, ampak se vleče že od samega začetka slovenskega knjižnega jezika.

V Trubarjevem *Katekizmu* (1550) je beseda *iznajti* uporabljena dvakrat, najprej na str. 26: *Sa tiga uolo Gospud Bug ozha nebeski is fhnega uelike gnade inu mylhofty ofuyem modrim fuetu vti Troyzi ye snehall an zhuden pot / tiga zhloueka spet sturiti dobriga / htimu ye odlozhill fuiga lubiga synu Jefusa Chriftusa gospudi inu ohranenikanafhiga / de*

ye vtim zhafi morall postati an zhlouik,⁵ in nato še na str. 148, v istem smiselnem kontekstu, le da v verzih znane pesmi *No puite puite vfi ludy: An fkriuen moder fuit sneshill*. Obakrat je pomen 'z razmišljanjem najti, priti na kaj', torej 'iz-misliti', in mu je mogoče dobiti potrditve tudi iz drugih del, zlasti v tavnološki zvezi, kakršne so značilne za Trubarjev slog: *Ta praua Vera nei .. od obeniga fuetnika ne od zhloueka fnaidena ne smishlena Temuzh od samiga Boga* (Articuli oli dejli, 1562, 6); *Sakai koker ty modry, faftopni inu vuzheni ludy inu Aydi, fo mnogetere rizhy inu troshte smislili inu ifneshli is shnih faftopnofti, skaterimi fo fe hoteli vti smerti troshtati, kir fo diali, Ta smert ie en Gmain dolg te zhloueske nature inu enu Odreshituu od vfiga della, reue ..* (Cerkovna ordninga, 1564, 164). — Pomen 'izmisliti (si)' je pozneje naglašen v Apostelovem slovarju (1760): *Erdenkken Smijslim, Ismifslim, Resmijslim, Snajidem in Erdaht Ismifleni, Resmifsleni, Snajideni*. Prim. še Hipolit: *künste erfinden, kúnfti ifnajti, fnájtí, fmísliti* (Dict. I, 235).

Na drugi strani ima že Megiser (Dictionarium quatuor lingvarum, 1592) *fnajti* skupaj z *erfinden, invenire, trovare accatare*. Za pomen 'najti' imamo primere tudi pri Hipolitu in Apostelu. Hipolit (živel 1667—1722): *Finden. najti, snajti. Invenio* (Dict. II, 61). Apostel: *Finden Naijdem, Snajidem* (112), *Gefunden Naijden, Snajiden* (121), *Antreffen — finden Naijdem, Snajidem* (26), *Snajdenje Svetiga Krisha*⁶ (483), *Befinden Naijdem, Snajdem*, in pod geslom *Auskhehrich: Neobeden taku suoijo hijsho pometa, de smetje ne snajde* (41) ter drugje še nekajkrat v tem pomenu. Preko Pohlina (Kmetam za potrebo inu pomoč, 1789): *kader tedej, ke miro fa trugo jemlo, fnajdejo, de ena mertva pershona mordej le v' ommedlepzi lefhy* (17) pridemo z Vodnikom (*Auffinden, isnajdem; najdem* (9/2 a)) in Jožefom Kekom (Mali Befednják flovénfkiga in némfhkiga jesika, 1834), ki ima pod *Snajti* na prvem mestu *auffinden*, v 19. stoletje, dokler nas naposled Cigaletov Deutsch-slovenisches Wörterbuch z *Auffinden, znajti, najti, poiskati in najti, nahajati* ne prepriča, da ima *iznajti* oziroma *znajti*⁷ v pomenu 'najti' nepretrgano štiristoletno,

⁵ Vsi navedki izpred 1820 so iz gradiva za historični slovar na SAZU. Za prijazno pomoč pri iskanju se zahvaljujem Francetu Novaku.

⁶ Danes *najdenje*. — Za vzporedje prim. angleško *Invention of the Cross* (tudi cerkveni praznik 3. maja), kjer edino še živi prvotni (15. stol.) angleški pomen 'najti, naleteti na'; od 16. stol. sicer pomen 'izumiti, izmisliti (si)'.
⁷ Dvojnica z z- namesto iz- je v jeziku vse od prvih knjig in živi v pisavi vsaj noter v drugo polovico 19. stol. (npr. *znajdba* pri F. Erjavcu: Avguštin Ocepek, SG 1860, VI, 162).* Šele 20. stol. je dokončno polariziralo *iznajti* proti *znajti se*. Zanimivo je, da ima Apostel *isnajdem* samo pod *erfinden*, in to poleg *Snajidem*, tako da se zdi, kot da je obliki pomensko ločeval. Enako ima še *Erfinder, Snajdenik, Snajdovez, Isnajdouzh* (102). — Gutschmann ima tudi *vun-snaiti* (v slovarju iz l. 1789 pod *Ausfinden*). Pri njem, Vodniku in drugih tekmuje še oblika s sedanjskim korenem v nedoločniku: *iznajditi*.

in narečno še daljše (gl. že navedeno SNP I, 350) izročilo. Res pa je najbrž, da se pomensko z *najti* vendarle nikoli ni povsem prekrival, marveč je vedno silil bodisi proti 'ugotoviti' (kot v navedku iz Pohlina) bodisi proti 'dognati, domisliti', nekako v skupni pomen 'spoznati, odkriti'; prim. Hipolit: *Investigator, erforscher, der etwas mit nachsuchen erfindet, yskáviz, isprasháviz, isprashováviz, katéri is poprashájnam kaj ifnáide, slidnýk, slidlíviz* (Dict. I, 322); *Investigo, Investigare aliquid cum animo. Etwas bey sich ergründen, erfinden, kaj is soójo pámetjo isgrúntati, ifnáiti* (Dict. I, 322); *Disputo, disputieren, ein gespräch von einem ding halten die warcheit zu erforschen: .. en pogúvor od ene rizhy dèrsháti to rifnízo isnáiti isgrúntati* (Dict. I, 194); in celo *Emuleo, erklären, auslegen, reflágati, islofhiti, ysnáiti*⁸ (Dict. I, 208). Vodnik ima med drugim *eine Entdeckung machen, snáiti, naiti kaj*. — Tako se primeri, ki smo jih prej navedli za 19. stoletje, izkažejo za nasledek enake rabe iz prejšnjih stoletij.

Pomen 'izumiti' v tehničnem smislu, ki ga SSKJ navaja kot edinega zares živega (pomen 'izmisлити si' da je knjižen in redek, pomen 'ugotoviti, spoznati' pa zastarel), je pravzaprav novejši. Že sam pojem tehničnega izuma se je v zavest človeštva trdneje usidral šele s tehnično revolucijo. Juridisch-politische Terminologie für die Slavischen Sprachen Oesterreichs (Dunaj 1853) na primer še nima gesla *erfinden*. A v tem primeru je (avstrijsko) pravo capljalo za ekonomskim in političnim dogajanjem: »Prvi splošni zakon, ki ureja zaščito iznajdb, je nastal v Angliji l. 1623, torej v dobi, ko je angleško meščanstvo ekonomsko že prevladovalo in komaj četrt stoletja pozneje (1649) tudi politično zmagalo. Ta »statute of monopolies« je bil izsiljen kralju Jakobu I.«⁹ Ni čudno, da začnejo med slovenskimi pisci rabiti besedo *iznajti* v pomenu 'izumiti na tehničnem področju' prvi naši razsvetljenci: *Zhe [bolnik] fapert oftane, se more njemu is klišitirame pomagati. Tu je pozh ena prov dobru snajdena rezh* (M. Pohlina: Kmetam ... 1789, 309); *je .. fmerfloto odgajnati fneshl* (prav tam, 101); *tok so eni tu fneshli* — v nemškem izvirniku: *so hat man eine Erfindung gemacht* (prav tam, 118); *Kuharji so prevezh brihtni otli biti, shenške premojfríti; al kaj je is tiga vftalo? oni so snajdeli umne mefhanja, al nevarne sa sdravje* (V. Vodnik: Kuharske bukve, 1799, Predgovor I); *zhe ja pa kaj novizh snajdeneh inu starim slovénzam nesnaneh rezhí, se snajo tē po unajnih jesikih imenvati* (prav tam, XI). Glagol iz-

⁸ Prim., da ima Pleteršnik — od Cafa — *izumiti si kaj* 'sich etwas erklären, es einsehen'.

⁹ Stojan Pretnar: Vloga in pomen patenta v družbeno-ekonomski ureditvi naše države, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1951, 4.

najti je poslej vedno bolj rabljen v tem pomenu, katerega nastavki so zoblikovani že pri Trubarju (le da tam ne gre za tehnično sfero). Pri tem svojem razvoju je morebiti sledil poti, ki jo je ubiral nemški *erfinden*. Če smemo verjeti Deutsches Wörterbuch von Hermann Paul (1960), je *erfinden* prvotno imel »einen weiteren Sinn, nicht wesentlich von dem des einfachen *finden* verschieden¹⁰ [...] Sonst ist *e[rfinden]* auf zwei Spezialisierungen beschränkt: 1. *eine Maschine, ein Arzneimittel, die Buchdruckerkunst* e., wobei es sich also um die Auffindung eines bisher unbekanntes Verfahrens handelt; 2. *eine Geschichte, einen Vorwand* e. im Gegensatz zu dem Bericht über etwas Wirkliches.« Za vpliv nemščine na slovensko *iznajti* bi govorilo tudi uvrščanje tega glagola pod geslo *be-finden*, npr. pri Apostelu in Vodniku. V trpnih konstrukcijah imata *erfinden* in *be-finden* namreč podoben pomen (*die Nachricht ist als wahr be-funden; er war als ein Dieb erfunden*). Vendar je pomembno, da je Vodnik *isnájdi* in *isnái*ti pri *be-finden* pozneje prečrtal (15/5 a) in da je pomen pri Trubarju tako blizu kasnejšemu tehničnemu pomenu.

Razsvetljenstvo je prineslo tudi konkurenčni glagol *izumiti*. Med prvimi (prvi)? ga je uporabil Urban Jarnik v Sbéru lepih ukov za slovensko mladino (1814): *bojo .. k navadnim latinskim zherkam (pufhtabam) fhe druge flovenskimu jesiku namerjene isumili* (VIII). Vodnik je v svoj slovar pozneje s svinčnikom pripisal k *ersinnen*: *vmifliti, vmifhlati, isvumlam, isvumim* (30/6 b). Takojšnje uveljavitev so besedi morda preprečevale enakozvočnice, zlasti znamenita 'iz uma spraviti' (prim. L. Fat-tur, Dom in svet XVIII (1905), 451: *Klečala je sredi sobe vsa izumljena, zaplašena. Gora gorjá se je zvalila na njeno mlado srce*), ki jo ima Pleteršnik med drugim iz Miklošičevega slovarskega gradiva; Vodnik pa navaja tudi 'razumeti': *Mißverstehen krivo svúmiti, krivo saftopiti, das ist mir unverständlich to ne svúimim*.¹¹ V tiskan slovar je *izumiti, izum-ljati* prišlo spet po Jarniku (Verfuch eines Etymologikons der Şlowenischen Mundart in Inner-Oefferreich, 1832). Cigale ima pod *erfinden* že oba glagola, čeprav ima pod *Erfindung* samo *iznajdbo*. — Izglagolski samostalniki so (po Pleteršniku) vsi mlajši, iz druge polovice 19. stol.; med njimi je *izum* naposled nadživel *izumek* in *izumilo, izumitelj* pa *izum-nika*. Vzporedni samostalniki iz *iznajti* so seveda starejši: *iznajdba* je

¹⁰ Toda Der Große Duden Etymologie (1963) trdi, da je bil prvotni pomen 'spoznati' (herausfinden, gewahr werden), kot se še vidi v pridevniku *unerfindlich*; »jetzt ist es 'ersinnen', besonders im Bereich der Technik« (str. 168).

¹¹ Morda je ločil *izvumiti* in *zvumiti*. — Protetični *v* je po svoji plati omogočal razlikovanje od pisno homonimnega *sumláti* 'summen, von Bienen'. — Tudi Murko, ki *izumiti* nima, ima *svúmiti* 'verstehen, begreifen, erfassen'.

vsaj iz 1844 (Novice, str. 90),¹² v slovar jo je sprejel Janežič (1850—51) in potem je šla naprej; že Apostel ima *Snajdenik*, *Snajdovez*, *Isnajdouzh*, Gutschmann *isnaidnik*, *snaidovez*, Vodnik *snájdeviz* (vsi pod *Erfinder*). Pri Cigaletu se pojavi še *iznajdec*. *Iznajditelja* pa niti v Pleteršniku še ni (ima pa ga npr. Belostenec v *Gazophylaciumu*, 1740). Izpričan je tudi *iznajdbenik*.^{*} — Nekaj tekmovanja je bilo tudi med pridevniki in nedovršnimi glagoli: *iznajditeljen* = *izumiteljen* : *iznajditeljski* = *izumiteljski*; *iznajden* : *iznajdljiv*; *izumen* : *izumljiv*; *izumovati* = *izumevati* = *izumljevati* : *izumljati*; *iznajdovati* : *iznajdevati* ipd.¹³ Šele 20. stol. je prineslo ustalitev znotraj besednih družin, sočasno pa tudi njenemu pomenskemu poistovetenju, kakor ga odseva SSKJ.

Samó to poistovetenje ni bilo dokončno, ampak je v sebi skrivalo različni razvojni tirnici, pa tudi imanentno vsaksebnost, kar je udarilo na plano v povojnih pozitivnih predpisih o industrijski lastnini.

Leta 1948 je stopil v veljavo Zakon o *iznajdbah* in tehničnih izpopolnitvah (dalje ZITI 48) (Uradni list FLR J, št. 108/48, str. 1761); v zakonu, kateri ga je nadomestil, tj. Zakonu o patentih in tehničnih izboljšavah (dalje ZPTI 60) (Uradni list FLR J, št. 44/60, str. 777, z dopolnili in popravki v 28/62 in SFRJ 24/74), pa je govor dosledno o *izumih*. Isto velja za druge člane besednih družin: *iznajditelj* → *izumitelj* itd. Na prvi pogled govori to za popolno istopomenskost, še posebno, ker v definicijah med obema zakonoma ni takih razlik, ki bi same po sebi upravičevale spremembo poimenovanja. V ZITI 48 je iznajdba definirana takole: »Iznajdba po tem zakonu je nova ustvarjalna uporaba ustrezajočih naravnih zakonov,¹⁴ ki se kaže v rešitvi nekega tehničnega vprašanja (mehaničnega, kemičnega, elektrotehničnega, zootehničnega, biotehničnega itd.) in ki se da uresničiti na podlagi danih okoliščin v industriji ali kmetijstvu ali v kakšni drugi panogi narodnega gospodarstva« (člen 3). V ZPTI 60 je opredelitev lapidarnejša: »Po določbah tega zakona se lahko zavaruje s patentom izum, ki pomeni novo rešitev določenega tehničnega problema in se da uporabiti v industrijski ali kakšni drugi gospodarski dejavnosti« (čl. 11). — Čeravno definicija, kakršni sta ti dve, ni »izčrpna, temveč in-

¹² Gl. Jože Stabej, *Jezik in slovstvo XIV* (1969), 88. Starejše je *isnaidenje*, *snaidnoft* pri Gutschmannu in *snájdenje* pri Vodniku in Apostelu (vsi za *Erfindung*). Cigale ima tudi *iznajdek*.

¹³ Več je tudi priložnostnih besed, nekaj prav umestnih: *vidik izvirnosti raje bi dejal izumiteljnosti* (V. Bartol, *Razgledi* 1952, 221); ** vera, ljubezen, ideal in taka podobna duhovna iznajdenina* (M. Snuderl: *Človek iz samote*, 1929, 125); ** nikoli iznajdeni, nikoli iznajdljivi in v naravi neznani lapis philosophorum* (Tita Kovač: *Spomini barona Valvasorja*, 1973, 139).^{*}

¹⁴ V srbohrvaškem besedilu stoji namesto *ustrezajočih naravnih zakonov* zveza *kombinacije prirodnih zakona*.

dikativna¹⁵ je razvidno, da morata tako iznajdba kot izum biti, prvič, tehnične narave, drugič, absolutno nova, in tretjič, uporabna v gospodarstvu. Kljub določenim vsebinskim razlikam, izhajajočim še iz drugih členov obeh zakonov, sprememba naziva leta 1960 ni bila nujna; dokaz za to je tudi dejstvo, da so se latinična in cirilična srbohrvaška ter makedonska verzija ZPTI 60 v ustreznih zveznih Uradnih listih zadovoljile z golo redefinicijo ob zadržanju prvotnih (iz 1948.) terminov *pronalezak* oziroma *pronajdok*.¹⁶

To pa hkrati pomeni, da je treba zavreči tudi mikavno misel, da je bila, glede na to, da je zvezni Uradni list v slovenščini zgolj prevod srbohrvaškega, zamenjava *iznajdbe z izumom* posledica kake take dvojnosti v srbohrvaških besedilih obeh zakonov, kar bi bil povéden sociolingvističen primer vpliva velikega na mali jezik znotraj večjezikovne države. Kajti ta sprememba v uradni terminologiji je čisto slovenska zadeva.¹⁷ Z njo je slovenski pravniško-tehniški strokovni besednjak zavrgel osrednje- in splošnocvropski vzorec za poimenovanje tega pojma, vzorec, ki po svoji etimologiji razodeva izraslost iz konceptualne predstave najdenja s postopno razbarvanostjo prizvoka naključnosti: latinsko *inventiō* iz *in-venīre* 'priti na (kaj), najti', od tod francosko in angleško *invention*, italijansko *invenzione* itd.; holandsko *uitvinding* (kot v slovenščini, *uit* = 'iz!'), nemško *Erfindung* — iz podstave (gotško *finthan*) s pomenom 'najti', razvitim iz pomena 'stopiti, naleteti na (kaj)' (indoevropski koren **pent-* 'iti', prim. sanskrtško *pánthāh* 'pot' in slovensko *pot* ter latinsko *pont-* 'most'); rusko *izobretenie* od *obresti* s korenem **rēt-* kot v *srečati* in srbohrvaški rusizem (v vzhodni varianti, knjižno) *obret* 'odkritje, izum'; madžarsko *találmány, feltalálás* od *talál* 'najti, naleteti, zadeti'; češko *vynález* od *vynajíti* kakor slovensko *iznajdba* od *iz-na-iti*, podobno srbohrvaško *pronalezak* od *pronači* iz *pronaiti*. — Po vsem povedanem

¹⁵ S. Pretnar: Zakon o patentih in tehničnih izboljšavah s pojasnili, Gospodarski vestnik, Ljubljana 1961, Gospodarski in finančni predpisi, zv. 5, str. 26.

¹⁶ Izrazna možnost za skoraj enako spremembo sicer v obeh teh jezikih obstaja. Zanimivo, da ima že starojugoslovanski zakon o zaščiti industrijske svojine v § 8 napisano: *upotrebjavati izvestan nov pronalezak (izum)* — cit. po S. Pretnar: Iznajditeljska delavnost in njena ureditev v naši državi, Ljubljana 1951, str. 18.

¹⁷ Enako samoslovenski je termin *tehnična izboljšava* iz ZPTI 1960. Slovensko besedilo ZITI 48 je poznalo poleg iznajdbe, katere avtor se je imenoval iznajditelj, *tehnično izpopolnitev*, ta pa je bila lahko ali *tehnično izboljšanje*, katerega avtor je bil *novator*, ali *racionalizatorski predlog* (avtor *racionalizator*). *Tehn. izboljšava* iz ZPTI 60 se je tako ločila od *tehn. izboljšanja* iz ZITI 48 (čeprav se nanaša na deloma isti pojem), in ne samo od *tehn. izpopolnitve*. Srbohrvaška in makedonska različica zakonov pa z istim izrazom *tehničko unapređenje, tehničko unapređvanje* poimenujeta tako *tehn. izboljšanje*, podkategorijo tehnične izpopolnitve (*tehničko usavršenje, tehničko usovršvanje*), kot enovito kategorijo *tehn. izboljšavo*.

je bilo presedlanje na *izum* malo potrebno, če se je pripetilo po naključju, npr. po prevajalčevem nepoznanju (kar je komaj verjetno) ali vsaj svojevoljnem neupoštevanju izročila (kar je tudi malo verjetno); utemeljeno bi bilo samo z obstojem četudi mogoče razmeroma slabotnih razlogov zanj v sami jezikovni resničnosti knjižne slovenščine, najprej tiste, izročene iz preteklosti, potem in predvsem pa tiste na začetku šestdesetih let.

Izročilo smo že opisali, stanje na začetku šestdesetih pa dopolnilno ponazorimo še s citati iz dela B. Škerlja Misleči dvoonožec, ki je izšlo 1963. leta: *Ko je človek iznašel možnost konserviranja* (156);* *je človek iznašel razne načine netenja; osnovna sta dva: z drgnjenjem (botanična surovina) in z udarjanjem (mineraloška surovina)* (156)*; *Jasno je, da prvega načina ni mogel iznajti v nekaterih arktičnih pokrajinah* (156).* V navedenih primerih gre sicer res za nove tehnične rešitve, vendar ne toliko za umske procese, s katerimi bi človek iz znanega z doumljanjem bistva in kombinacijami predvidel možnost stvaritve novega, ampak bolj za razkritje in uzaveščenje v naravi že eksistentnih in tudi samodejno dogajajočih se součinkovanj snovi in njihovih lastnosti, ki jih je človek slučajno opazil ali izzval z bolj ko ne naključnim eksperimentom, nakar šele si jih je lahko zapomnil in jih morda celo (deloma) dojel v njihovem bistvu, tako da jih je lahko pozneje poljubnokrat ponovil. To pa ni daleč od odkritja, izsledka, ugotovitve, spoznanja — sami taki pojmi, za katere smo dokazali, da se je nanje že v preteklosti nanašala besedna družina glagola *iznajti*.¹⁸ V citatih iz Škerlja bi se beseda *izumiti* čutila preforsirana, saj, občutno povezana s podstavo *um*, izpostavlja predvsem ustvarjalno pot iz človeka v naravo, medtem ko *iznajti* dopušča tudi naglašeno poti iz narave v človeka. — Kolikor so torej oblikovalci slovenskega besedila zakona hoteli poudariti prav ustvarjalnost izumljanja, so se odločili dobro.

Nekaj ustnih anket, ki sem jih priložnostno napravil s posamezniki, kaže, da v zgornjem smislu loči obravnavana izraza po pomenu večina izobraženih govorcev, ki o njiju niso nikdar morali (npr. v opravljanju poklica) posebej razmišljati. Naslonijo se pač na besedotvorno motiviranost. Take občutke smemo smotrno upoštevati pri načrtovanju in usklajevanju terminologij, kadar izpričano gradivo sicer pokazuje prosto zamenljivost v tipičnih sobesedilih. Gradivo lahko izkazuje določeno laksnost rabe, ki se je govorci ne zavedajo, a jo odkrijejo že ob čisto

¹⁸ Seveda je mogoče iz sodobnosti navesti tudi rabe, kjer je *iznajti* v očitni opoziciji do *odkriti*: *Na Slovenskem .. nikdar nismo bili prepričani, da poezije ni treba vedno sproti iznajti, samo odkriti jo je treba* (J. Javoršek: Usoda poezije, 1972, 12).*

spekulativnem razmisleku. Tak razmislek je vsekakor lahko kaj hitro prejudiciran ali sloni na kako drugače neobjektivnih premisah. Toda v obravnavanem primeru ni bil,¹⁹ saj sta se besedni družini *izuma* in *iznajdbe* od vsega začetka »bojevali« za svoj lastni kos pomenskega polja in si ga z besedotvorno motiviranostjo oziroma korenskim pomenom kot glavnim orožjem tudi pribojevali oziroma ohranili.

Seveda se z letom 1960, razen v besedilih predpisov, ni prenehala uporabljati besedna družina *iznajdbe* za pomene, ki jih je v pravu prevzela družina *izuma*. Časniki (leposlovna besedila za ta del že po svoji naravi niso relevantna) so še nekaj let ostajali pri »starem« izrazju tudi v sestavkih, ki so se dotikali gospodarskopravnega in -političnega področja, in to v neki meri celo glede *racionalizatorstva* in *novatorstva*, ki sta z novim zakonom zgubila svoj pravno praktični značaj, a sta se v povojnih letih živahnejše množične iznajdljivosti po tovarnah in vse-navzočne aktivistovščine za dolgo vlepila v vsakdanje besedišče:²⁰ *V razvitih industrijskih deželah posvečajo veliko skrb temu, da bi proizvajalci dajali čimveč pobud za zboljšanje raznih tehniških rešitev v proizvodnji kot so iznajdbe, racionalizacije in novatorstva* (Delo, 1. III. 1963, 2).^{*} Precej se je mešalo staro izrazje z novim in kvazinovim: *plodno delo na področju iznajditeljstva in tehniških* (sic!, ZPTI 60 pozna samo obliko na -čen) *izboljšav* (Ljubljanski dnevnik 1962, št. 45, str. 3);^{*} *Za tem so si gostje ogledali več kot sto zanimivih primerov iznajditeljske*

¹⁹ Dr. S. Pretnar mi je v telefonskem pogovoru dne 24. II. 1979 povedal, da so oblikovalci ZPTI 60 uvedli *izum* prav na podlagi občutka, da bolj poudarja ustvarjalnost, pri čemer je bil eden od glavnih pobudnikov spremembe ravno on. — Naj dodam, da ta pisec pred 1960 uporablja tako rekoč samo *iznajdbo*, kasneje pa skoraj samo *izum*, *izumitelj* itd. Govori celo o *izumiteljskem spričevalu* (npr. v Pravicah avtorjev znanstvenih odkritij na str. 42, 45 in drugod, toda *iznajditeljsko* s. na str. 45 in drugod). To zadnje pa ni priporočljivo, kadar gre za institut izumiteljskega varstva iz našega zakona iz leta 1948 in ki ga je danes veljavni zakon ukinil »kot tipičen instrument dirigitiranega gospodarstva« (Pravni leksikon). V tem pomenu gre za pojem in ime iz ne več žive zgodovinske dobe domače družbe in jezika, in v takih primerih naziva navadno ne posodabljam; tudi ZPTI 60 je zavestno obdržal starega (npr. čl. 105). Po drugi strani pa je gotovo, da se ta pravni pojem zmeraj bolj povezuje z vzhodnoevropskimi zakonodajami, medtem ko se zgublja iz zavesti, da ga je nekoč kot domačega s posebnim poimenovanjem odražal tudi naš jezik; s tem pa je ob dosledni usvojitvi izrazja *izum* itd. dana možnost, da postane *izumiteljsko spričevalo* nevtralen izraz.

²⁰ Izraza sta nedavno doživela najvišjo uradno reafirmacijo z Odlokom o razglasitvi leta 1975 za leto tehnoloških inovacij in varstva pravic industrijske lastnine v Jugoslaviji, ki ga je sprejela Skupščina SFRJ 10. dec. 1974 (in mu 6. feb. 1976 podaljšala veljavo tudi na leto 1976) »z namenom, da se vse družbene sile v združenem delu in celotni družbi aktivirajo, da bi . . . spodbudile izumiteljstvo, novatorstvo in racionalizatorstvo našega delovnega človeka« in ki se začne takole: »Da bi se spodbudil hitrejši razvoj znanstvenega in tehničnega ustvarjanja in da bi izumiteljstvo, novatorstvo in racionalizatorstvo postalo množično, se razglaša . . .« (Ur. list SFRJ 64/74).

dejavnosti in tehniških (sic!) izboljšav v Sloveniji (Delo 1962, št. 41, str. 1).* Tehnična izboljšava se je kot nov pojem pač prej prijela kot izum, ki je bil samo nova beseda za praktično isti pojem — tu je »stara« terminologija vztrajala tudi v publicistiki bolj strokovnega in uradnega tipa. Tako je bilo npr. od 21. do 22. oktobra 1965 v Ljubljani *Posvetovanje o iznajditeljstvu in tehničnih izboljšavah* in v šapirografirani brošuri s tem naslovom piše, da je med drugimi sodelovalo *Združenje iznajditeljev in avtorjev tehničnih izboljšavah (sic) SRS*, čeprav je Delo že poltretje leto pred tem (1. III. 1963, 2) navajalo iz *poročila Društva izumiteljev in avtorjev tehničnih izboljšav na Jesenicah ... da so lani razni novatorji predložili 57 izboljševalnih predlogov, s čimer so železarni ostvarili prihranek 71 milijonov din.**

Naposled je treba pripomniti, da se nova terminologija ni stoodstotno uveljavila niti v sami pravni strokovni oz. poljudnoznanstveni literaturi komaj minulih let: *Iznajditeljstvo je pri nas zavarovano z določbami zakona o patentih in tehničnih izboljšavah ali tehničnih izpopolnitvah.*²¹ *Iznajdbo opredeljuje zakon kot novo rešitev nekega tehničnega problema, ki se da uporabiti v industriji ali v kateri drugi gospodarski dejavnosti. Navedena opredelitev iznajdbe pomeni, da mora biti iznajdba nova, da mora reševati nek tehnični problem .. in končno, da mora biti iznajdba uporabljiva v industriji — in tako dosledno naprej* (Franc Špendal, dipl. pravnik: *Predpisi o industrijski lastnini — Uvod*, Center za samoupravno normativno dejavnost, Ljubljana 1975, 12—3). Pri tem jezikovno nepazljivem avtorju je mogoče nabrati tudi izpise, ki dajejo na površen pogled slutiti, da morda nastaja med *iznajti* in *izumiti* fina pomenska zniansiranost znotraj juridične rabe, vendar gre samo za tavtološko gostobesednost: *Izumiteljstvu ter iznajditeljski dejavnosti so .. posvečeni posebni deli naše zvezne ustave (10); odbor .. naj bi .. poskrbel za razvoj iznajditeljske ali inventivne dejavnosti in za razvoj izumiteljstva in tehničnih novosti in izboljšav v Jugoslaviji (11).* Tudi oddrugodni primeri, ki na videz izkazujejo novo pomensko diferenciacijo, so v resnici le nejasne ubeseditve. Tako sta npr. izum in iznajdba neenako razložena v *Splošnem tehniškem slovarju I* (Ljubljana 1978), vendar zgolj zaradi slabe koordinacije razlag, ki po nepotrebnem utruja uporabnika. Prim. še *Razumljivo je, da se v teh okvirih družbeni interesi skladajo z moralnimi in materialnimi interesi ustvarjalca nove tehnologije — iznajditelja, novatorja in avtorja znanstvenih izumov* (več avtorjev: *Intentivna dejavnost v združenem delu, Delavska enotnost*, 1976, str. 9). Mogoče je mišljeno znanstvenih odkritij.

²¹ Tudi *tehnične izpopolnitve* so iz zakona iz 1948. leta.

In vendar so z iztисom *iznajdbe* iz pravniške in drugih (zlasti tehniške in ekonomske) terminologije dane možnosti, da dobi ta beseda terminološko določitev, ki bi ustrezala njenim »immanentnim« pomenskim zmožnostim. Obstaja več takih izrazno nepokritih segmentov predmetnosti, na katere bi se mogla nanašati. So na primer izumi, ki po zakonu ne smejo biti izumi, ker niso patentabilni — v naši zakonodaji so to izumi, katerih namen ali uporaba nasprotuje zakonu ali morali, znanstvena pravila in načela, zdravila, po kemični poti pridobljene snovi in snovi, namenjene za človeško in živalsko hrano, sredstva za uživanje, pijače in začimbe. Vablјivo je pomisliti, da bi take izume poimenovali iznajdbe. In še vablјiveje, da bi bila iznajdba zbirni pojem za tipične oblike tistega člana v inovacijski verigi, ki mu pravijo inventivna (iznajditeljska?) dejavnost, tj. za (vsaj nekatera) odkritja ter izume, tehnične izboljšave in morda še koristne predloge.²² Spomnimo se, da sta v literarnoteoretični terminologiji *iznajdba* in *invencija* že zdaj istopomenski, pa tudi njun etimološki razvoj je enak! — Kako se bosta pomenski polji *izuma* in *iznajdbe* v prihodnosti premikali, bo odvisno predvsem od nuje po gospodarnejšem ubesedovanju resničnosti. Kar je za trenutek postalo v stroki slabo funkcionalen presežek, bo pravi strokovnjak znal jutri polnofunkcionalno porabiti, saj se prava strokovnost kaže ravno tudi v primernem, natančnem in izročilo materinščine spoštuječem poimenovanju proučevanega.²³

РЕЗЮМЕ

Трубар употребляет глагол «*iznaji*» прежде всего в значении «z razmišljanjem najti, iz-misliti / прийти до вывода мышлением, вы-думать» и таким образом подготавливает появление более поздного значения «izumiti / изобрести (в техническом смысле)», в каком употребляют этот глагол просветители (Похлин, Водник). С другой стороны употреблялось с 16-го до конца 19-го века и значение «*najti* / найти» с примыканием к значению «*ugotoviti, spoznati, odkriti* / уста-

²² Vendar pripisujejo nekateri avtorji tak in še širši pomen besedi izumiteljstvo, prim.: *izumiteljstvo v najširšem obsegu (nova znanstvena odkritja, iznajdbe, novatorstva)* (več avtorjev: nav. delo, str. 199); *Izumiteljstvo je dejavnost, ki označuje poseganje človekove misli v neznan ali še ne povsem znana in zato tudi ne maksimalno možno izkoriščena področja zakonov v naravi, ne glede na to, na katero vrsto poznavanja narave se to nanaša* (J. Ovsenik: Kako razumeti inventivno dejavnost, Organizacija in kadri, IV (VIII)/10, Kranj 1975, str. 858, in že prej v referatu na posvetovanju v Ljubljani leta 1965). Tako razumevanje izumiteljstva nujno pelje k nenehnemu določevanju s prilastki, da vemo, za kakšno izumljanje pravzaprav gre; toda Ovsenik take prilastke celo izrečno zahteva.

²³ Ta članek je nastal ob sodelovanju v Delovni skupini za terminologijo delitve sredstev za osebne dohodke, delujoče pri Centru za samoupravno sporazumevanje o delitvi dohodka in osebnih dohodkov pri Zvezi sindikatov Slovenije. — Raziskavo je financiral tozd Iskra Biro za industrijski inženiring, Ljubljana.

новить, раскрыть, открыть». В произведениях классиков (Левстика, Стритара, Юрчича) засвидетельствовано большое число примеров, где оба смысловых течения с особым намерением соединяются в юмористическую или ироническую двусмысленность. — Глагол *izumiti* употребляется с начала 19-го века, прежде всего в значении «inventire».

izum и *iznajdba* засвидетельствованы первый раз в 19-м веке (*iznajdba* по всей вероятности с 1844-го года); в 20-м веке употребляются *in promiscuo* в патентно-юридическом значении «inventio». Словенское законодательство употребляло до 1960 года официальный термин *iznajdba*, а после того *izum*. Оно при этом руководилось довольно общим, на словообразовательной мотивировке базировавшимся ощущением, что слово *izum* подчеркивает прежде всего творчество, а слово *iznajdba* случайное открытие. Таким образом оно отказалось от общеевропейской формы наименования, которая указывает на происхождение из понятийного представления о нахождении с постепенным исчезновением призвука случайности (ср. лат. *inventio*, гол. *uitvinding*, венг. *találmány*, рус. **изобретение**).

Сербохорватская и македонская патентно-юридическая терминология в 1960 году сохранили старые наименования (**проналазак**, **пронајдок**). Словенской особенностью является и различие между устарелой патентно-юридической категорией *tehnično izboljšanje* и действительной *tehnična izboljšava*, сербохорватская и македонская версии союзного законодательства употребляют только один термин.

SONET V POEZIJI MED OBEMA VOJNAMA

Njegova pogostnost in oblikovne posebnosti

Soneti, objavljeni med 1918 in 1941, so v slovenski poeziji zelo pogosti; vseh je 1227. Poleg tradicionalnih lastnosti so sorazmerno pogoste prenovitve v dolžini verza, v rimi, manj pa v skladenjski izpolnitvi kvartet in tercet.

Between the years 1918 and 1941 the sonnet is an extremely common verse form in Slovene poetry: as many as 1227 were published. Beside the traditional characteristics these sonnets comparatively frequently exhibit modifications in the length of the verse, in the rhyme, and to a lesser extent in the syntactic scheme of the quatrains and of the tercets.

Čas med obema vojnama je bil razvoju poezije precej naklonjen. Izšlo je 98 samostojnih pesniških zbirk. Veliko pesmi je bilo objavljenih v raznih revijah, leposlovnih in drugih. Med objavljenimi¹ pesmimi je veliko — 1227 sonetov, in to kljub temu, da čas pisanju sonetov ni bil vedno naklonjen.²

Pogostnost pisanja sonetov najbolj zgovorno kaže diagram (str. 209).

Največ sonetov so objavili: Alojz Gradnik 159, Janko Samec 110, Igo Gruden 69, Silvin Sardenko³ 54, Vojeslav Mole 50, Ivan Čampa in Božo Vodušek po 49, Srečko Kosovel 35, Anton Debeljak, Fran Eller in Vinko Žitnik po 27, Bogomil Fatur in Miran Jarc pa 24, Emanuel Kolman in Pastuškin⁴ po 21, Dušan Ludvik in Igor Torkar⁵ po 20, Vida Taufer 19, Mile Klopčič in Erna Muser po 17, Pavel Golia in Leopold Stanek pa 15,

¹ Moje poročilo upošteva le v letih 1918—1941 objavljene sonete. Le ti so lahko vplivali na pišoče pesnike. Če bi upoštevala tudi sonete, ki so v tem času nastali, a niso objavljeni, bi se število sonetov znatno povečalo: tako je bil marsikateri Kosovelov sonet objavljen šele po drugi vojni, in podobno se je godilo drugim. — Po drugi strani pa je marsikateri v tem času objavljeni sonet nastal pred letom 1918.

² Miran Jarc piše leta 1921 v LZ na str. 180 v oceni Grudnove knjige Narcis: »Če piše človek sedanjosti sonete, je to več ali manj diletantizem, igračkanje, ker današnjemu pesniku delati rime ni težko, saj so mu že predniki pripravili dovolj gladka tla jezikovne gibkosti, da po njih prav lahko zapleše. V tem oziru se mi zdijo sonetarji 20. stoletja podobni tesarjem patrijarhalnih epov v stancih, kakršni se pojavljajo tudi pri nas; njih delo je le potrata časa in energije, kar npr. pri Byronu in Puškinu ni bilo, saj je bilo v onih časih take vrste resničen izraz svoje dobe.«

³ Alojzij Merhar.

⁴ Andrej Budal.

⁵ Boris Fakin.

Vinko Beličič in Rojen Komar⁶ po 14, Branko Rudolf in Ivan Zorman po 12, Jože Kastelic 11, Jože Brejc⁷ 10, Ivan Albrecht, Ivo Brnčič in Jože Dular po 8, Vera Albrechtova, France Balantič in Radivoj Peterlin-Petruška po 7, France Onič 5, Fran Albrecht, Janko Glazer, Lili Novy in Jože Udovič po 4, Tine Debeljak, Severin Šali in Jože Šmit po 3, France Bevk, Karel Destovnik, Kmetov Joža, Rudolf Maister, Ksaver Meško, Tone Seliškar in Jože Šeligo po 2, Griša Koritnik, Edvard Kocbek, Joža Lovrenčič, Anton Novačan in Gustav Strniša po 1 ter še sto drugih. Ob tako velikem številu sonetistov in objavljenih sonetov je razumljivo, da je izšlo veliko neprečiščenega.⁸ (Glej preglednico str. 212.)

Veliko število sonetov je izšlo v letih 1920, 1926 in 1938—1940. Leta 1920 so objavili sonete zlasti Gradnik, Igo Gruden in Mole, leta 1926 Gradnik, Kosovel in Klopčič, v letih 1938—1940 Balantič, Beličič, Brejc, Brnčič, Dular, Fatur, Gradnik, Jarc, Kastelic, Kolman, Rojen Komar, Ludvik, Muserjeva, Rudolf, Samec, Sardenko, Stanek, Tauferjeva, Torkar Vodušek.

Objavljenih je bilo le nekaj klasično oblikovanih sonetov. Velika večina sonetov izkazuje odstopanja od pravil. Izpreminja se vse: število verzov, razvrstitev verzov v kitice, dolžina verza, stopica, rime, skladenjska zaključenost kitic, poetski obrat, akrostih. Spremembe se goste okoli let 1921 (Gradnik, Samec), 1926—1927 Kosovel, Gradnik, Dora Gruden, Klopčič), 1930—1931 (Kosovel, Gradnik), 1934 (Fatur, Beličič, Kocbek, Jarc, Tauferjeva), 1939—1940 (Beličič, Dular, Vodušek, Čampa, Brejc, Šeligo, Ludvik, Stanek, Gradnik, Torkar).

Spremembe števila verzov. Osem sonetov ima 15 verzov. Jarčev sonet Na gori (DS 1933) in Sardenkov Jezus (Trojno klasje 1938), Vovkov sonet Drevo (Mladika 1933) in Strnišev Suša (Mladika 1934) so soneti z repom; pri prvih dveh je 15. verz sonetu dodan na koncu, pri drugih dveh med kvartetnim in tercetnim delom. Ostali 15-vrstični soneti vključujejo 15. verz v eno svojih kitic.⁹

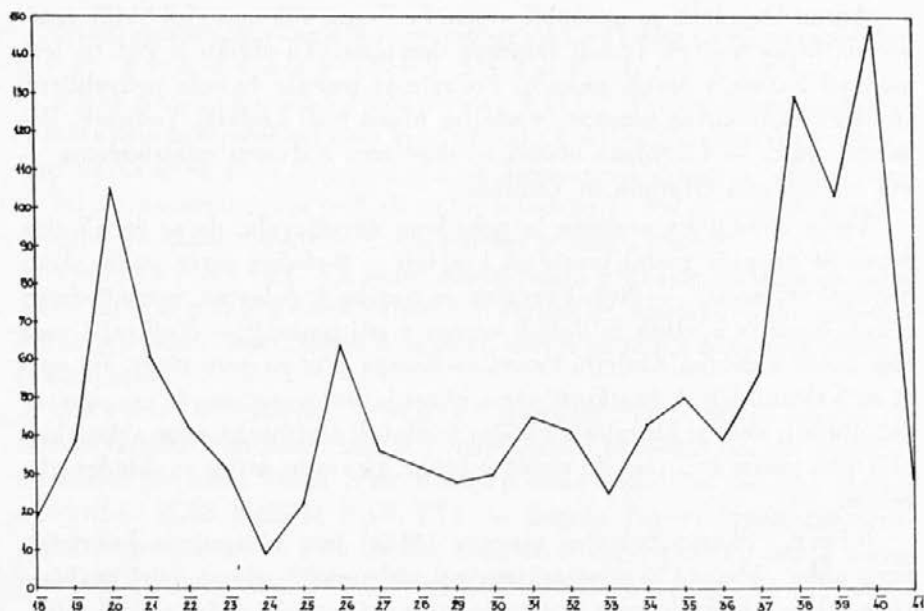
Dva soneta imata le 13 verzov. V sonetu Vse je kakor leta prejšnja (Nekaj pesmi 1934) Makse Samsa občutim odsotnost 14. verza kot praznino, kot nekaj nedorečenega. — Tega vtisa ne daje Grudnov sonet Te-

⁶ Janko Moder.

⁷ Jože Javoršek.

⁸ Če bi se odločala za antologijo med vojnama objavljenih sonetov, bi ta obsegala komaj kakih 100 dobrih ali oblikovno zanimivih del.

⁹ Maksa Samsa, Kje so neba (Nekaj pesmi 1934); Vida Taufer, Narcise (DS 1935); Iris, Na barju (Mentor 1937/38); Juraj Tjoš, Ko bodo tovariši zaigrali (Obzorja 1940).

snobna pomlad (Sodobnost 1939); ima pa toliko sonetnih značilnosti,¹⁰ da ga prištevam med sonete.

Stopica. Večina sonetov uporablja dosledno jambski verz, 35 sonetov trohej, 10 daktil, 10 amfibrah, 18 različne stopice v istem sonetu, 1 svoboden heksameter,¹¹ 13 po štiri poudarke v verzu,¹² 2 po štiri poudarke v verzu z vmesno cenzuro, 14 svobodni verz.¹³

Dolžina verzov. Ena četrtnina objavljenih sonetov uporablja dosledno enajsterec. 38 % sonetov ima izmenoma enajsterce in deseterec. Le deseterec imajo zlasti nekateri Gradnikovi, Voduškovi in Žitnikovi soneti; pri tem uporablja Gradnik dosledno trohejsko mero,¹⁴ Žitnik jambsko.

¹⁰ Verz je 11-zložni trohej, razporeditev verzov v kitice 4 + 4 + 3 + 2, rime abba cddc efe ff.

Ne prištevam pa med sonete Golievega cikla Grešnica — svetnica (Pesmi o zlatolaskah 1921) kljub Legišovemu mnenju, da je to sonetni cikel (Lino Legiša, Zgodovina slovenskega slovstva VI. Ljubljana 1969, 296). Pesmi sicer imajo nekatere sonetne značilnosti (jambski enajsterec oz. deseterec, 4 kitice), manjka pa jim 14. verz in zlasti motijo rime (aba bcb cdc dede), značilne za pesmi v tercinah.

¹¹ Novačan, Dva urednika (LZ 1939).

¹² Zlasti pogosto pri Kosovelu.

¹³ Šeligo, Kosovel, Bošte, Kocbek in drugi.

¹⁴ Verz srbske junaške pesmi.

Anton Debeljak je uporabil v sonetu *Vojna silhueta* (LZ 1918) enajsterec, ki ga v dveh verzih zamenja deseterec. To obliko je čez tri leta ponovil Samec v šestih pesmih. Pozneje je postala to zelo priljubljena oblika Gradnikovih sonetov; v njej so pisali tudi Ludvik, Vodušek, Balantič, Jarc. — Obrnjeno obliko — deseterce z dvema enajstercema — sta uporabljala Gradnik in Vodušek.

Večja umetniška svoboda je pesnikom dovoljevala, da so en ali dva verza še drugače podaljševali ali krajšali — 9-zložne verze imajo zlasti Sardenkovi soneti. — Nekaj sonetov se nagiba k dolgemu verzu,¹⁵ drugi k rabi izrazito kratkih in dolgih verzov v isti pesmi.¹⁶ — Najkrajši verz ima Sonet trenutka Alojzija Peterlina-Batoga (*Pot za goro* 1929). Vsi verzi so 3-zložni. Kljub kratkosti verza ohranja Batogova pesem vse sonetne značilnosti: verz je hiperkatalektični jamb (ali amfibrah), rime abba abba cbb ddc, pesem ima poetski obrat, 4 kitice, 14 vrstic, kitice so skladske celote.

R i m e. Skoraj polovica sonetov (49 %) ima oklepajoče kvartetne rime abba abba, 14 % sonetov ima pri oklepajočih rimah štiri različne rime (abba cddc). Pogoste kvartetne rime so še abab abab in abab cded. V kvartetnem delu imamo pri rimah več odstopanj. Rime abba baab imajo v svojih sonetih Fatur, Klopčič, Eller, Rudolf, Vodušek in drugi. — Redke so rime abab baab. — Druge kvartetne rime so še: abba acca, abab acac, abab baba, abab cddc, abab becb; aabb aabb, aabb bbaa, aabb ccaa, aabb cedd. — Same zaporedne parne rime ima šest sonetov. — Čampov sonet *Brez moči* (Šotor v zatišju 1941) ima rime aaaa bbbb ccc ddd.

Nekaj sonetov uporablja namesto rim asonance,¹⁷ spet drugi soneti rim nimajo.

Kitica. Večina sonetov ohranja ustaljeno delitev verzov na dve kvarteti in dve terceti. Druga najpogostejša razvrstitev verzov je 4 + 4 + 6. Med obema vojnama je objavil prvi tako napisan sonet Radivoj Peterlin-Petruška leta 1919 (*Večerni sonet*, DS), najpogosteje pa so tako pisani Kosovelovi soneti. — Pojavljajo se tudi druge kombinacije: 8 + 6,¹⁸ 14, 5 + 3 + 4 + 4, 6 + 4 + 4, 6 + 8, 4 + 3 + 4 + 3, 3 + 4 + 3 + 4, 4 + 3 + 3 + 4, 4 + 6 + 4.¹⁹

¹⁵ Jarc, Beličič, Čampa.

¹⁶ Kosovel.

¹⁷ Damjan Vahen, *Žena* (Klic duše 1933); Vida Taufer, *Kraljici Mariji* (Naš rod 1934/35) in *Pšenica* (istotam); Erna Muser, *Prebelo mesto* (Šodobnost 1937).

¹⁸ Jože Dular, sonetni ciklus *Življenje* (DS 1939), štirje Beličičevi soneti.

¹⁹ Take sonete pišejo zlasti manj znani sonetisti.

Nekaj sonetov ima angleško razvrstitev vrstic v kitice ali njene variante: 2 + 4 + 4 + 4, 4 + 4 + 2 + 2 + 2, 4 + 4 + 2 + 4, 8 + 2 + 4.²⁰

Skladenjska zaključnost kitic. Večina sonetov ohranja skladenjsko zaključnost vseh kitic ali vsaj kvartet. Skladdenjska povezanost prvih dveh kitic je pogostejša od povezanosti druge in tretje kitice oz. od povezanosti prvih treh ali zadnjih treh kitic. Pri 15 sonetih so skladdenjsko povezane vse kitice. Osem sonetov je enostavnih.²¹

Poetski obrat. Le redki soneti imajo v kvartetih sliko oz. primero in v tercetah prenos primere v življenje; vendar večina sonetov ohranja poetski obrat. Mesto poetskega obrata se je pri nekaterih sonetih premaknilo.

Akrostih, moto, pripis. Akrostih ima le devet sonetov. Z izjemo Grudna²² so pisali sonete z (običajnimi) akrostihi manjši pesniki. — Torkarjev sonet Vizija 1940 (Blazni Kronos 1940) ima posebno obliko akrostiha: SSSS MMMM RRR TTT. — Soneta Ponoči Ivana Zorman (Lirični spevi 1925) in Pust Danice Gruden (Razori 1937/38) imata moto, sonet Meminisse juvat Jože Lovrenčiča (DS 1934) pripis.

Med obema vojnama je torej nastalo presenetljivo veliko število sonetov. Nastali so kljub občasnim nasprotovanjem nekaterih pesnikov kritikov. Nekateri pesniki se drže ustaljene sonetne oblike, še več jih poskuša na ta ali drug način obliko spremeniti. Ta uporabi drugo stopico, oni drugačno razvrstitev verzov v kitice, drugo število zlogov, drugačne rime. V dobrih sonetih se je oblika prilagodila izpovednosti. Velikokrat pa je bilo razbijanje oblike, zlasti pri manjših pesnikih in začetnikih, samo sebi namen.

²⁰ Tudi pisci teh sonetov so manj znani pesniki.

²¹ Skladdenjsko povezani so zlasti Gradnikovi, Campovi, Ludvikovi, Voduški in nekateri Samčevi soneti. — Enostavni soneti so: Janko Samec, Pradedov dom (LZ 1920) in Sinu (Mladika 1937); Tone Batagelj, Moji ženi I. (Mladika 1922); Jože Kastelic, Veliko senc (DS 1935); Ivan Campa, Joj bratje (Mentor 1935/36); Božo Vodušek, Zlato tele (Modra ptica 1935/36) in uvod v Camoesovo gostijo (LZ 1937); Ivan Zorman, Vino življenja (Iz Novega Sveta 1938).

²² Posmrtnica (Sodobnost 1941), Žale (Sodobnost 1940).

PREGLED NAJPOGOSTEJSIH KITIC, DOLZIN VERZOV IN STOPIC PO AVTORJIH

	KITICE						DOLZINA VERZOV						STOPICE				4 non- darki lične vpa sto- dit pice verz		
	4 objav- ljenih sonetov	4 4 3	4 6	8 6	10 11	10 11	10 10	2×10	10 2×11	9 9	8 9	9 11	10 18	Jamb	hej Tro- tul	Dak- tul		Amfi- brah	
Gradnik A.	159	156	1	—	34	81	7	22	4	—	—	1	1	144	11	—	5	—	1
Samec J.	110	107	1	—	36	63	—	6	—	—	—	1	—	110	—	—	—	—	—
Gruden I.	69	65	5	—	65	1	—	—	—	—	—	—	—	64	2	—	2	—	1
Sardenko S.	54	51	—	—	2	—	—	—	—	46	5	—	—	51	—	—	—	2	1
Mole V.	50	50	—	—	—	42	—	—	—	—	—	2	—	50	—	—	—	—	—
Čampa I.	49	49	—	—	10	22	—	—	—	—	—	5	2	48	—	—	—	—	1
Vodušek B.	49	47	—	—	11	25	6	3	5	—	—	—	—	44	5	—	—	—	—
Kosovel S.	55	—	53	—	2	6	—	1	—	—	—	2	—	14	5	2	—	12	1
Debeljak A.	27	26	—	—	12	11	—	2	—	—	—	—	—	26	—	—	—	—	1
Eller F.	27	27	—	—	5	19	—	—	—	—	—	—	—	27	—	—	—	—	—
Fatur B.	24	20	5	—	6	9	1	—	—	—	—	1	1	17	2	—	—	—	5
Jarc M.	24	23	—	—	1	16	—	2	1	—	—	—	2	22	—	—	1	—	1
Pastuškin	21	21	—	—	—	21	—	—	—	—	—	—	—	21	—	—	—	—	—
Ludvik D.	20	12	—	—	4	8	1	5	—	—	—	2	—	17	2	—	1	—	—
Torkar I.	20	20	—	—	8	—	—	—	—	—	—	—	—	20	—	—	—	—	—
Taufar V.	19	17	1	—	5	13	—	—	—	—	—	—	—	19	—	—	—	—	—
Klopčič M.	17	17	—	—	5	10	—	—	—	—	—	2	—	17	—	—	—	—	—
Muser E.	17	14	5	—	17	—	—	—	—	—	—	—	—	17	—	—	—	—	—
Golia P.	15	15	—	—	1	12	—	—	—	—	—	—	—	15	—	—	—	—	—
Stanek L.	15	14	—	—	11	—	—	—	—	—	—	1	—	15	—	—	—	—	—
Beličič V.	14	9	1	4	5	—	1	—	—	—	—	—	6	11	—	1	—	—	2
Komar R.	14	14	—	—	7	3	—	—	—	—	—	—	—	8	—	2	4	—	—
Brnčič I.	8	7	—	—	—	7	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—
Dular J.	8	2	—	6	—	8	—	—	—	—	—	—	—	8	—	—	—	—	—

РЕЗЮМЕ

В поэзии между двумя войнами появилось в отдельных поэтических сборниках, в литературных и других журналах 1227 сонетов, большинство в годах 1920, 1926 и 1938—1940. Большинство сонетов опубликовали Алойз Градник, Янко Самец, Иго Груден, Сильвин Сарденко, Воеслав Моле, Иван Чампа, Божо Водушек и Сречко Косовел. Сонет является поэтической формой, с которой любят проверить свое поэтическое мастерство начинающие поэты, поэтому среди напечатанных сонетов число ценных поэтических произведений относительно небольшое.

Опубликованные сонеты в большинстве случаев сохраняют традиционное число стихов, расположение стихов в строфах, ямбический стих и синтаксическую замкнутость строф. Чаще меняются длина стиха и рифма. Некоторые сонеты сохраняют большинство формальных особенностей и меняют лишь отдельные, в других сонетах изменяется большая часть характерных формальных признаков. Для некоторых сочинителей сонетов является разрушение сонетной формы самоцелью. В хороших сонетах является изменение формы необходимым следствием изменения самого поэтического содержания.

IZGOVOR ČRKE *L* (*U*, *W* ALI *V*) KOT *u*

Izpis besed, ki imajo v SSKJ predpisan izgovor na *u*, kaže, kako je v prvih dveh knjigah SSKJ rešen problem izgovora črke *l* (*u*, *v* ali *o*) kot *u*. To je eden od razmeroma širokih problemov slovenskega pravorečja in je v SSKJ prikazan kot zelo zapleten; zapleta ga precejšnje število besed, ki imajo predpisan variantni izgovor — na *u* ali po pisavi. Tako se zdi izgovor nepriučljiv in ni čudno, da v praksi še vedno dostikrat izgovarjamo po občutku, kar pa ne koristi enotnosti knjižne izreke.

The list of words containing the characters *l*, *u*, *v*, *o* compiled from the *Slovar slovenskega knjižnega jezika* (Dictionary of the Slovene Literary Language) and to be pronounced as [u] shows how the first two volumes of the Dictionary treat this problem. This being one of the comparatively large problems of the Slovene orthoepy, the Dictionary shows it as a complex problem, complicated further by a considerable number of words in which the character *l* may be pronounced either as [u] or as [l]. For this reason it is virtually impossible to learn the standard pronunciation and therefore Slovenes often follow their intuitive feeling — which, however, is not in favour of a uniform literary standard pronunciation.

0 S pregledom besed, ki jim SSKJ kakorkoli (obvezno, variantno ali neobvezno) predpisuje izgovor na *u*, se lotevam pravorečne problematike v slovarju. Dvoustnični *v* [u] je izgovorna varianta zvočnika *v* v posebnih položajih. Slovenska slovnica (J. Toporišič, SS, str. 72—73) pravi o njem tole:

»Zvočniška varianta *u*: pišemo jo razen s črko *v* (*siv*, *sivka*) še s črko *l* (zmeraj samo v položaju na koncu besede ali pred soglasnikom, samo v primerih tipa *polodstoten* tudi pred samoglasnikom) v naslednjih primerih:

1. zmeraj v obliki za moški spol ednine deležnika na *-l* in pridevnika na polglasnik + *l*: *bral*, *trl*, *usahel*, *topel* (o izgovoru *usahu* ipd. glej poglavje Kombinatorika glasov);

2. večinoma v zvezah *ou* pred soglasnikom istega morfema: *poln*, *čoln*, *volna*, *molčati* (o izgovoru tipa *poun* glej poglavje o neobstoječih samoglasnikih);

3. večinoma v izglagolskih izpeljankah s priponskimi obrazili *-le-*, *-lk-*, *-lsk-*, *-lstv-* (ter v nadaljnjih izpeljankah iz njih), če se nanašajo na vršilca dejanja (v manjši meri še na orodje, npr. *brisalca*): *bralca*, *bralka*, *bralski*, *bralstvo*;

4. dostikrat v imenovalniku (in enako se glasečem tožilniku) ednine samostalnikov in pridevnikov: *stol*, *sol*, *gol* (nekatero take besede premenjujejo *u* tudi z *l*, npr. *del*);

5. v drugih posameznih primerih: *pol, kuhalnica*.

Zvočniško varianto *ɥ* pišemo tudi s črko *u* v redkih domačih primerih (*nauk*), /.../ ter *v* na pol citatnih besedah (*audi, Dachau*).«

Slovar ne zaznamuje izgovora na *ɥ* tam, kjer je docela predvidljiv, tj. v glavnem v zgornji 1. točki, zapisuje pa ga v točkah 2—5. Tako ostane problematičen izgovor črke *l* v položajih, navedenih zgoraj pod točkami 2—5, ter izgovor črke *u* v večini na pol citatnih besed v položaju pred soglasnikom ali na koncu besede (*audi, Dachau*).

V SSKJ I-II je 876 gesel in podgesel z zapisanim *ɥ*, kar je dobra 2% vseh gesel in podgesel v prvih dveh knjigah SSKJ.

1 Črke *u, w, v*

V 28 primerih je *ɥ* zapisan z *u, w* ali *v*, in sicer:

z *u* (25 primerov): *audi, out, donhuan, donhuanstvo, gauchó, gouda, gaudium, hauptman, hausbal, kautskijanstvo, knockout, nauk; augsburški, braunov, donhuanski, faustičen, faustovski, glauberjev, compounden; knockoutirati; aut-aut; aufbiks, au;*

z *w* (2 primera): *lawrencij, knockdown;*

z *v* pred samoglasnikom (2 primera): *kva, kvak.*

Velika večina besed je torej polcitatnih (v pisavi neprilagojenih slovensčini; neprevzet je samostalnik *nauk* ter medmeti *au, kva* in *kvak*). Pri polcitatnih besedah bi s podomačenjem v pisavi problem označevanja izgovora odpadel (npr. *avdi, hauptman, hausbal*). Večina teh besed pa nima navedene podomačene variante, in sicer ne naslednje: *audi, gauss, hauptman, hausbal, kautskijanstvo, knockdown; augsburški, braunov, faustičen, faustovski, glauberjev; aut-aut*. Glede izgovora pa imam pomisleke pri besedah *donhuan, donhuanstvo, donhuanski*; tu *ɥ* stoji pred samoglasnikom in ne za njim kot v vseh drugih primerih, zato bi jih izgovarjala z *u*, ne z *ɥ*.

2 Črka *l*

Črka *l* zaznamuje zvočnik *ɥ* v položaju na koncu besede ali pred soglasnikom (razen *j*). Pri tem slovarniki razlikujejo pet kategorij zapisovanja izgovora. Merilo je navadnost (pogostost) izgovora *ɥ* v posameznih primerih. Izgovor na *ɥ* je porazdeljen med tehle pet kategorij:

1. <i>ɥ</i>	541 besed	4. <i>l in ɥ</i>	43 besed
2. <i>ɥ tudi l</i>	96 besed	5. <i>tudi ɥ</i>	78 besed
3. <i>ɥ in l</i>	90 besed		

Pod 2. je izgovor na *l* redkejša dvojnica poleg običajnejšega izgovora na *ɥ*. Kategoriji pod 3. in 4. predstavljata enakovredni izgovorni varianti, pri čemer je tista, ki stoji na prvem mestu, le nekoliko pogostejša.

Teoretično so te skupine razumljive, vprašanje pa je, če je tako natančno ločevanje v praksi sploh mogoče in na kakšen način so slovarniki prišli do tako natančnih podatkov. Domnevam, da z anketo. Mnoge rešitve pa se mi zdijo bolj zasilne in verjetno odražajo le stanje pri vprašanih. Stvar je tudi neučinkovita, ker je nepriučljiva, saj niti za iste kategorije (npr. za posamezne pripone) ni mogoče izpeljati posplošitve.

V nadaljnjem bo problematika besed z zapisanim izgovorom na y obravnavana po skupinah glede na tvorjenost in položaj glasu y v besedi (na koncu ali pred soglasnikom).

2.1 Netvorjene (nemotivirane) besede

Netvorjene besede imajo y (pisni l) lahko ali na koncu imenovalnika oz. enako se glasečega tožilnika ednine (npr. *fižol*, *bel*) ali pred soglasnikom (*bolha*, *molk*, *čoln*, *dolg*, *bolščati*).

2.1.1 Glas y na koncu (im./tož. ed.) samostalnika oz. pridevnika

Samostalniki: Samo en izgovor, na y, ima 23 samostalnikov. To so: samostalniki moškega spola: *čëbul*, *faral*, *feral*, *fižol*, *kal*, *kebel*, *kol*, *kabel*, *kotel*, *kozel*, *kozol*, *módel*; samostalniki ženskega spola s končnico -ø v im./tož. ed.: *bel*, *cepel*, *drgal*, *drhal*, *druhal*, *gól*, *jel*, *kisal*, *kopel*, *krepel*, *misel*. Sama govorim y samo pri najpogostejših: *fižol*, *kal*, *kol*, *kopel*, *kozel*, *misel*, *módel*. — Izgovor y tudi l imata samostalnika *bokal* in *globel*, pri samostalnikih *kobal*, *kal* (ž) in *nastil* se zdita oba izgovora približno enakovredna (y in l), samostalniki *bil*, *del*, *dol*, *močeryl* pa imajo zapisan izgovor tudi y.*

Pridevnik: Samo izgovor na y ima deset pridevnikov: *bel*, *cel*, *gòl*, *debel*, *gnil*, *kisel*, *medel*, *mrkel*, *mrzel*, *nagel*. — Kot je videti, se izgovor na y dobro drži le še pri najpogostejših pridevnikih (*bel*, *cel*), pri takih, ki se končujejo na polglasnik + l (*kisel*, *nagel*) in jim Slovenska slovnica (glej zgoraj točko 1) v vsakem primeru predvideva izgovor na y, ter pri deležnikih stanja (*gnil*).

Gledano v celoti, je samostalnikov na -l z izgovorom -l seveda veliko več kot tistih z izgovorom na -y.

2.1.2 Glas y pred soglasnikom

Samostalnikov, ki imajo y pred soglasnikom, je 21. V večini primerov (14) gre za zvezo ColC (skupina -ol- pred soglasnikom istega morfema): *bolha*, *čoln*, *dolg*, *golk*, *golša*, *golt*, *jabolko*, *jabolka* (ž), *kolc*, *kolč*, *kólk*, *komolec* (*komolc-*) *kozolec* (*kozolc-*), *molk*. (Primeri *komolc-* in *kozolc-* sta posebnost.) 6 samostalnikov pa nima zveze ColC, ampak se

* Prim. še J. Toporišič, SR 1971, 225, točka 6, kjer se vidi, da je v SSKJ I od 162 samostalnikov na pisni -l le malo takih z izgovorom na -y (11). Podobno pri pridevniku.

l izgovarja kot *u* v kakšni drugi skupini: *balta*, *jelša*, *koralda*, *kozelec*, *malha*, *malta* (*ut in lt*; sama izgovarjam *lt*), *motovilec* (*motovilc-*).

Tudi pri pridevnikih *dolg* in *bolan* (*boln-*) se predsoglasniški *u* pojavlja v skupini *ColC*. Enako je pri glagolihi *bolščati*, *dolbsti*, *golcati* (*se*), *golsati*, *kolcati* (*se*), *molsti*, *mlesti* (*molz-*), *kleti* (*koln-*).

Iz primerov je razvidno, da ima velika večina besed *u* v zvezi *ColC*. Pri tem ni omahovanja med enim ali drugim izgovorom (vsi navedeni primeri imajo zapisan samo izgovor na *u*), kar pomeni, da se v zvezi *ColC* izgovor na *u* dobro drži. Nekaj primerov ima seveda *l* tudi v izgovoru (*stolp*, *polk*), niso pa v teh dveh delih slovarja.

2.2 Tvorjene (motivirane) besede

Pri tvorjenkah je *l* z izgovorom na *u* lahko že v podstavi (npr. *fižolček*, *dopoldne*, *čolnarna*, *dotolči*, ...) ali pa se pojavi šele v obrazilu (npr. *gledalca*, *gledalka*, *gledalstvo*, ...)

2.2.1 *l* z izgovorom *u* v podstavi

2.2.1.1 Izpeljanke

Izpeljanke imajo *l* z izgovorom na *u* lahko na koncu podstave (npr. *kolček*, *debelcan*, *dolček*) ali v podstavi pred soglasnikom (*jabolček*, *golšar*, *dopolnitev*); iz primerov bo razvidno, da je ravno v drugi skupini izgovor najbolj enoten, ker se *l* že v podstavi skoraj vedno nahaja v skupini *ColC* (po izpeljavi ta položaj ostane nespremenjen).

2.2.1.1.1 Črka *l* z izgovorom *u* na koncu (netvorjene) podstave

Samo *u* imajo tile samostalniki: *belša* (bel), *čebelnik* (čebelni, čebela), *kolček* (kolec, kol), *kolec* (kol), *máselnica* (*maseln, maslo), *maselnik*, *módelček* (módel), *modelnica*, *motovilka* (motoviliti). Samostalniki *debelec* (debel), *gnilec* (gnil), *gôlec* (goļ) imajo v slovarju označen variantni izgovor, medtem ko je izgovor na *u* manj pogost od izgovora na *l* pri samostalnikih: *belče* (belec, bel), *belček*, *belec* (žival), *belka* (žival), *cedilček* (*cedilce*, *cedilo*), *celec* (ceļ), *debelka* (debeļ), *dolček* (doļ), *dolec*, *godalec* (godalo), *igalka* (igla), *kalček* (kaļ).

Variantno se izgovor na *u* pojavlja še pri pridevnikihi *belkast* (bel), *debelcan* (debeļ), *debelkast*; pri *belcen*, *belčkan*, *kalčkov* (kaļ) je izgovor na *u* možen, vendar manj pogost od izgovora na *l*. Samo izgovor na *u* imata tudi glagola *fižolčkati* (*se*) in *fižolkati* (*se*) (fižol).

Skupna lastnost vsem tem primerom je, da se *l* z izgovorom na *u* pojavlja na koncu podstave tvorjenke. V oklepaju sem poleg vsake besede navedla še podstavo, iz katere je beseda neposredno ali posredno izpeljana (prim. *fižol* — *fižolček* proti *cedilo* — *cedilček*). Pri tem mi je šlo za to, da dobim besede takšne vrste, kakršne sem obravnavala v kategoriji netvorjenk, ki imajo *l* na koncu. Velika večina besed je res

Mislím, da slovarniki po nepotrebnem omahujejo med izgovorom *koučnica* in *kolčnica*; ob tem navajajo širok izgovor, ki je možen samo v drugem primeru. Samostalnik je izpeljan iz samostalnika *kolk* preko zveze *kolčna kost*. Pri samostalniku *kolk* so problem mnogo bolje rešili: navajajo varianti *kólk* in *kólk*, prva se izgovarja z *ɥ*. Tako bi pričakovali tudi pri *kolčnici*: če so ji dali strešico, potem jo lahko izgovarjamo samo z *l* (= izpeljava iz *kólk*). Če pa imamo *kóɥk* in *kólk*, bi lahko imeli tudi *kóučnico* in *kólčnico*.

Tudi pri pridevniku in glagolu lahko ugotovimo veliko število primerov, osnove pa so v veliki večini iste kot pri samostalniku. Pridevnikov, izpeljanih iz besed, ki imajo *l* pred soglasnikom, je 66. Za primer le nekaj najproduktivnejših podstav:

bolha: *bolhat, bolhav, bolšji*; **čoln:** *čolnarski, čolnast, čolničast, čolničkast, čolnov*; **dolg:** *dolginski, dolgosten, dolžinski, dolgovezen, dolgočasen*; **golt:** *goltav, golten, goltniški*; **jabolko:** *jabolčast, jabolčen, jabolkast* ... — Velika večina (62 pridevnikov, med njimi tudi vsi zgoraj naštetí) ima samo izgovor na *ɥ*, le pri pridevnikih *bolniški, kazalčen, kolčen, malten* slovar dovoljuje oba izgovora. Pripomba gre spet na račun pridevnika *kolčen*, kjer je omahovanje med obema izgovoroma iz zgoraj navedenih razlogov nepotrebno.

Glagolov te vrste je 18, npr.: *čolnariti, dolgovati, dolgočasiti, dolžiti, dopolnjevati, golčati, izpolnjevati, molčati* ... Vsi razen glagola *izkolčiti* imajo samo izgovor na *ɥ*.

2.2.1.2 Sestavljenke

Med sestavljenkami je največ glagolov (18), ker je pri njih sestava najproduktivnejši besedotvorni način. Vse bi (brez predpone) našli že med netvorjenkami ali izpeljankami. Glagoli, kjer se predsoglasniški *l* (vedno je v skupini *ColC*) izgovarja kot *ɥ*, so: *domolsti, dopolniti, dotolči, izdolbsti, izgolčati, izgoltati, izkolcati, izmolsti, izpolniti, izsolziti, nadolgočasiti, nagoltati, nakleti se, namolčati se, namolsti, napolniti, natolči, natolkniti*. Prav tako je *l* v skupini *ColC* pri samostalnikih *dopoldan* in *dopoldne*, pridevniku *navzdolžen* ter prislovih *dopoldan, dopoldne* ter *navzdolž*. Končni *l* imajo samo prislovi *napol, napol, navzdol*. Vedno je predpisan samo izgovor na *ɥ*.

2.2.1.3 Zloženke

Med zloženkami je 34 samostalnikov (npr. *dolgocevka, dolgokljun, dolgolasec*), 57 pridevnikov (npr. *bakrenopolt, bolnoglav, dolgograd, dolgopet, dvoinpolsoben, enainpolsoben*) ter glagol *dolgoveziti*. V na videz številni skupini gre le za štiri različne podstave: vse zloženke so narejene z besedami *bolan, dolg, kal, polt*. Izgovor je enoten na *ɥ*, izjemi sta

samostalnika *črnokalec* in *črnikalec*, kjer je dovoljen variantni izgovor. Verjetno je pri zloženkah s *kal* izgovor z *u* sploh malo upravičen.

2.2.1.4 Sklopi

Na *u* se izgovarja samostalnik *dolgčas*, pridevniki s *-poln* (*čudapoln*, *grozopoln*, *mukepoln*, *nadepoln*) ter prislovi *dosegamal*, *dosihmal*, *dotegamal*, *dotistihmal*, *enainpolkrat*, *eninpolkrat*. Vsi primeri imajo predpisan samo izgovor na *u*.

Sklopi z *dolg* in *poln* so neproblematični, tu ni mogoče oporekati izgovoru na *u* kot edini možnosti. Zanimivi so prislovi na *-mal*, ki jim še Rupel v svojem Slovenskem pravorečju dovoljuje izgovor na *l*, medtem ko SSK J omogoča le izgovor na *u*, neupravičeno.

2.2.2 Črka l z izgovorom u v priponi

2.2.2.1 Izpeljanke na *-lec*

Že omenjeni problemi v zvezi s prenatračnim ločevanjem izgovora na pet kategorij se še posebej očitno pokažejo v primerih, ko se pred-soglasniški *l* pojavlja v priponi. Če ne moremo dokazati enakovrednosti dveh *l*-ov v dveh različnih nemotiviranih besedah, pa to lahko storimo, ko se *l* pojavlja v isti priponi. Tako bi pričakovali, da bo vsaj v isti kategoriji opazna težnja k enotni rešitvi, iz katere bi bilo mogoče izpeljati posplošitev, ki bi nam pomagala pri vsakdanji rabi. Vendar pa je ob takšni razdrobljenosti (okrog 200 primerov na 5 kategorij) to skoraj nemogoče. Izgovor je tako zapleten, da ga brez slovarja ni mogoče obvladati. Človek bi moral za vsak primer posebej brskati po njem, kar pa najbrž ni niti praktično niti v vsakem trenutku mogoče. Pet kategorij ločevanja je odločno preveč in veliko preveč samostalnikov omahuje med izgovorom *-lc-* in *-uc-* (160 od 198, kar je 81 %). Ko bi naslonili izgovor na hierarhično višjo ravnino, tj. na pomenske jezikovne kategorije, in za vsako vpeljali določena načela, bi bil tako določen izgovor priučljiv in prav gotovo ne bi tolikokrat izgovarjali po občutku.*

Priponsko obrazilo *-lec* pomeni: 1. vršilca dejanja (nosilca stanja): *gledalec*, *igralec*, *darovalec*, *glasovalec*; 2. orodje, pripravo, sredstvo za opravljanje kakega dejanja: *brisalec*, *napenjalec*, *natezalec*. Ti dve pomenski kategoriji bi morali upoštevati pri določanju izgovora: imena za vršilce dejanja bi imela vedno izgovor *-uc-*, imena za orodja pa *-lc-*. Tako bi uspešno razlikovali med osebo in orodjem, še posebno tam, kjer

* J. Toporišič (SR 1971, 224): »/Pri vršilcih dejanja (ali nosilcih stanja)/ bi se zmeraj dovoljeval izgovor *uc*, pri /imenih orodij, sredstev itd./ pa *lc*; variante bi se dovolile samo izjemoma (nemara *gasilca* z govornjem *lc*). Vse to bi se, upam, res moglo dokončno uveljaviti v praktičnem, dejanskem pravorečju knjižnega jezika.«

imamo za oboje en sam izraz (npr. *nakladalec*, *drobilec*). Prav na tej osnovi bom upoštevala še tretjo skupino besed: tiste, ki pomenijo vršilca dejanja (nosilca stanja) in orodje. Pregled po posameznih skupinah.

2.2.2.1.1 Vršilec dejanja ali nosilec stanja

1. izgovor samo *u*:

<i>bajalec</i>	<i>darovalec</i>	<i>gospodovalec</i>	<i>izterjevalec</i>
<i>barantalec</i>	<i>davkoplačevalec</i>	<i>gostilec</i>	<i>kinoobiskovalec</i>
<i>besedovalec</i>	<i>donašalec</i>	<i>igralec</i>	<i>kmetovalec</i>
<i>bralec</i>	<i>dopišovalec</i>	<i>izdajalec</i>	<i>malikovalec</i>
<i>bratomorilec</i>	<i>doplačevalec</i>	<i>izkoriščevalec</i>	<i>maščevalec</i>
<i>cenilec</i>	<i>dvobojevalec</i>	<i>izpisovalec</i>	<i>morilec</i>
<i>čakalec</i>	<i>dvomilec</i>	<i>izplačevalec</i>	<i>nadlegovalec</i>
<i>črnilec</i>	<i>glasovalec</i>	<i>izpovedovalec</i>	<i>napovedovalec</i>
<i>dajalec</i>	<i>gledalec</i>	<i>izsiljevalec</i>	

2. izgovor *u* tudi *l*:

<i>borilec</i>	<i>izpopolnjevalec</i>	<i>jemalec</i>	<i>nabiralec</i>
<i>cepilec</i>	<i>izposojevalec</i>	<i>klečalec</i>	<i>načrtovalec</i>
<i>črpalec</i>	<i>izpraševalec</i>	<i>kljubovalec</i>	<i>nadaljevalec</i>
<i>davilec</i>	<i>izpričevalec</i>	<i>kresovalec</i>	<i>nadzorovalec</i>
<i>dirkalec</i>	<i>izraževalec</i>	<i>kupčevalec</i>	<i>nakupovalec</i>
<i>dražilec</i>	<i>izrezovalec</i>	<i>kupovalec</i>	<i>napadalec</i>
<i>hranilec</i>	<i>izročevalec</i>	<i>lučalec</i>	<i>napeljevalec</i>
<i>izbiralec</i>	<i>izsekovalec</i>	<i>mastilec</i>	<i>narekovalec</i>
<i>izboljševalec</i>	<i>izsesovalec</i>	<i>mazalec</i>	<i>naskakovalec</i>
<i>izdelovalec</i>	<i>izsledovalec</i>	<i>menjalec</i>	<i>nasprotovalec</i>
<i>izmišljevalec</i>	<i>iztrebljevalec</i>	<i>mirilec</i>	<i>navdihovalec</i>
<i>izpodlezovalec</i>	<i>izvršilec</i>	<i>mlatilec</i>	<i>navduševalec</i>
<i>izpolnjevalec</i>	<i>izzivalec</i>		

3. izgovor *u* in *l*:

<i>branilec</i>	<i>glasilec</i>	<i>izžemalec</i>	<i>letovalec</i>
<i>brusilec</i>	<i>gnezdilec</i>	<i>jahalec</i>	<i>modrovalec</i>
<i>čaralec</i>	<i>gojilec</i>	<i>kadilec</i>	<i>motilec</i>
<i>častilec</i>	<i>gonilec</i>	<i>kaznovalec</i>	<i>najemalec</i>
<i>črtilec</i>	<i>grdilec</i>	<i>klicalec</i>	<i>najemodajalec</i>
<i>delodajalec</i>	<i>gugalec</i>	<i>kreditojemalec</i>	<i>najemojemalec</i>
<i>delojemalec</i>	<i>izklicevalec</i>	<i>krmilec</i>	<i>nakazovalec</i>
<i>delovalec</i>	<i>izobraževalec</i>	<i>kršilec</i>	<i>nalogodajalec</i>
<i>dojemalec</i>	<i>izpiralec</i>	<i>kruhodajalec</i>	<i>napovedovalec</i>
<i>drsalec</i>	<i>izvajalec</i>	<i>kropilec</i>	<i>naredbodajalec</i>
<i>dvigalec</i>	<i>izvrševalec</i>	<i>krvodajalec</i>	<i>nastanjevalec</i>

4. izgovor *l* in *u*:

<i>budilec</i>	<i>jamčevalec</i>	<i>krotilec</i>	<i>mikalec</i>
<i>časomerilec</i>	<i>krivilec</i>	<i>lepilec</i>	<i>motrilec</i>
<i>čitalec</i>	<i>krojilec</i>	<i>mečevalec</i>	<i>mučilec</i>
<i>dramilec</i>			

5. izgovor tudi u:

<i>dvorilec</i>	<i>gasilec</i>	<i>kopalec</i>	<i>likalec</i>
<i>elektrovarelec</i>	<i>jadralec</i>	<i>letalec</i>	

2.2.2.1.2 Orodje, priprava, sredstvo

1. izgovor samo u: *določevalec*

2. izgovor u in l:

<i>brisalec</i>	<i>izenačevalec</i>	<i>kazalec</i>	<i>nanašalec</i>
<i>dušilec</i>	<i>izločevalec</i>	<i>kropilček</i>	<i>napenjalec</i>
<i>glušilec</i>	<i>izmenjalec</i>	<i>(-kropilec)</i>	<i>natezalec</i>

3. izgovor l in u:

<i>grelec</i>	<i>ločilec</i>
<i>imenovalec</i>	<i>mehčalec</i>
<i>izločilec</i>	

4. izgovor tudi u:

<i>blažilec</i>	<i>gorilec</i>	<i>ježerilec</i>
<i>činilec</i>	<i>hladilec</i>	<i>ledolomilec</i>
<i>gibalec</i>	<i>hranilček</i>	<i>minopolagalec</i>
<i>grabilec</i>	<i>(-hranilec)</i>	<i>mikročitalec</i>

2.2.2.1.3 Vršilec dejanja, orodje

1. izgovor samo u: *nakladalec*

2. izgovor u in l:

<i>drobilec</i>	<i>lomilec</i>	<i>merilec</i>	<i>nakazovalec</i>
<i>gladilec</i>	<i>loščilec</i>	<i>mešalec</i>	<i>navijalec</i>
<i>iskalec</i>	<i>luščilec</i>		

3. izgovor l in u:

<i>čistilec</i>	<i>lupilec</i>	<i>mesilec</i>	<i>metalec</i>
<i>lovilec</i>			

4. izgovor tudi u: *gnetilec, minometalec*

V skupini samostalnikov, ki pomenijo hkrati delujočo osebo in orodje, je osredotočenost na variantnost upravičena tudi glede na predlog, naj bi za vršilca dejanja veljal izgovor *-uc-*, za orodje pa *-lc-*. Med večino bi se dal spraviti tudi *nakladalec*, ki mu slovar predpisuje samo izgovor na *u*, in *gnetilec* ter *minometalec*, še posebej, ker imata oba na prvem mestu naveden pomen za delujočo osebo.

Po podobni logiki bi pri nekaterih samostalnikih zamenjala vrstni red variant *u/l*: če je na prvem mestu zapisan pomen za delujočo osebo in šele na drugem za orodje, potem bi se tudi pri izgovornih variantah

držala vrstnega reda *u/l* (enako tudi obratno). Tako se mi ne zdi upravičeno navajati na prvem mestu izgovor *-lc-* pri samostalnikih: *čistilec*, *lovilec*, *lupilec*, *mesilec*, *metalec*. Slovarniki najbrž niso upoštevali ločevanja, o katerem govorim jaz, ampak pogostost pojavljanja posamezne variante; slabost te metode je v tem, da je zelo težko priti do podatkov, ki kažejo resnično stanje.

Med samostalniki, izpeljanimi iz glagola s pripono *-lec*, ni nobenega, kjer ne bi bil možen izgovor na *u*, kar pomeni, da se izgovorna varianta *-uc-* pri teh samostalnikih zelo trdovratno drži. Izgovor na *l* je večinoma možen (kot enakovredna ali celo boljša varianta), nikjer pa ni docela prodr.

2.2.2.2 Izpeljanke na *-lka*

Pripona *-(a/i)lka* je pomensko analogna priponi *-(a/i)lec*: z njo iz glagolov izpeljujemo imena za delujoče osebe in priprave, orodja oz. sredstva za opravljanje določene dejavnosti. Problematika izgovora je še toliko bolj izpostavljena, saj se pojavlja v vseh sklonih in številih, medtem ko se pri samostalnikih na *-lec* pojavlja šele od roditeljske ednine dalje.

2.2.2.2.1 Pri samostalnikih za delujoče osebe ženskega spola je izgovor na *u* porazdeljen takole:

1. izgovor samo *u*:

<i>bajalka</i>	<i>dopisovalka</i>	<i>igralka</i>	<i>morilka</i>
<i>bralka</i>	<i>glasovalka</i>	<i>izdajalka</i>	<i>napovedovalka</i>
<i>darovalka</i>	<i>gledalka</i>	<i>izkoriščevalka</i>	
<i>detomorilka</i>	<i>gonobilka</i>	<i>izsiljevalka</i>	
<i>donašalka</i>	<i>gospodovalka</i>	<i>malikovalka</i>	

2. izgovor *u* tudi *l*:

<i>česalka</i>	<i>izposojevalka</i>	<i>kupovalka</i>	<i>napadalka</i>
<i>dajalka</i>	<i>izpraševalka</i>	<i>maščevalka</i>	<i>napeljevalka</i>
<i>izbiralka</i>	<i>izročevalka</i>	<i>nabiralka</i>	<i>napihovalka</i>
<i>izdelovalka</i>	<i>izorševalka</i>	<i>nadaljevalka</i>	<i>navdihovalka</i>
<i>izpolnjevalka</i>	<i>kupčevalka</i>	<i>nakupovalka</i>	

3. izgovor *u* in *l*:

<i>častilka</i>	<i>izvajalka</i>	<i>kadilka</i>	<i>nakazovalka</i>
<i>delodajalka</i>	<i>izzivalka</i>	<i>krmilka</i>	<i>navijalka</i>
<i>gojilka</i>	<i>jahalka</i>	<i>krvodajalka</i>	

4. izgovor *l* in *u*:

<i>borilka</i>	<i>gnezdilka</i>	<i>izločevalka</i>	<i>metalka</i>
<i>branilka</i>	<i>hranilka</i>	<i>krotilka</i>	<i>mikalca</i>
<i>drsalka</i>			

5. izgovor *tudi* u:

čistilka	dojilka	jadralka	letalka
čitalka	grdilka	kopalka	likalka

Večinski izgovor se nagiba v variantnost med *u* in *l* (47 primerov), 17 primerov pa ima samo izgovor na *u*. Vprašanje je, če se v 17 primerih res govori samo *u*. Najbrž je ta izgovor prodril le med zelo pogoste samostalnike, kot npr.: *bralka*, *darovalka*, *gledalka*, *igralka*, *izdajalka*, *morilka*, *napovedovalka*. Sama se bolj nagibam k izgovoru na *u*, v omenjenih primerih pa bi mi izgovor na *l* zvenel pretirano.

Nobene razlike v izgovoru ne vidim med *glasovalko* in *izpraševalko* ali *izvajalko*. Pri vseh treh bi se odločila za izgovor *-uk-*, izgovor *-lk-* pa mi pri vseh zveni enako prisiljeno; slovar ga pri *glasovalki* ne dovoljuje, pri *izpraševalki* in *izvajalki* pa. Prav tako se mi zdi enako dober izgovor na *u* pri *jahalki* in *jadralki*, čeprav je pri drugem samostalniku naveden kot slabša varianta. Izgovor na *u* je redkejša varianta pri samostalniku *čistilka*, kjer se je bolj udomačil izgovor na *-lk-* (posebno na radiu in televiziji). Sicer pa so samostalniki uvrščeni v zadnjo skupino predvsem po analogiji z moškimi pari na *-lec* (npr. *jadralka*, *kopalka*, *letalka*, *likalka*). Od samostalnikov na *-lka*, ki pomenijo delujočo žensko osebo, le samostalnik *gasilka* nima izgovora na *u*. Vendar pa slovar *gasilcu* dopušča tudi izgovor na *u* in prav tako bi ga najbrž lahko *gasilki*.*

2.2.2.2 Med samostalniki, ki pomenijo priprave, orodja ali sredstva, imata *brisalka* in *drgalka* (organ) samo izgovor na *u*, *cepilka* in *gugalka* izgovor *u* in *l*, pri samostalnikih *brizgalka*, *cedilka*, *dihalka*, *drgalka* (orodje), *dvigalka*, *gladilka*, *izmetalka*, *iztegovalka*, *kazalka*, *lomilka*, *luščilka* in *natezalka* pa je izgovor na *u* redkejša varianta od izgovora po pisavi. V tej skupini je torej izgovor na *u* večinoma označen kot možna, vendar slabša varianta od izgovora na *l*, kar pomeni, da izgovor na *u* pri samostalnikih na *-lka*, ki pomenijo orodja, priprave oz. sredstva, ni posebno udomačen. Pri tem moramo upoštevati, da samostalniki *dvodihalka*, *dotekalka*, *črpalka*, *držalka*, *drobilka*, *hodilka*, *budilka*, *gonilka*, *glasilka*, *izločalka*, *kapalka*, *manjšalka*, *mazalka*, *migetalka* sploh ne poznajo izgovor na *u*. Težnja k izgovoru po pisavi je dovolj očitna, da bi za vse samostalnice na *-lka*, ki pomenijo orodja, sredstva ali priprave, lahko obveljal izgovor na *l*.

* J. Toporišič SR 1971, 224: »/l/zpeljanke s pripono *-ka* iz podstave na *-l* na koncu naj bi se izgovarjale le *lk*. /.../ Pri izpeljankah s priponskim obrazilom *-lka* iz glagola pa naj bi se priporočila za vršilke dejanja izgovorjava *uk* ali *lk*, za predmete ipd. pa le *lk*.«

2.2.2.3 Samostalniki *izrezovalka, krpalka, mešalka* pa pomenijo osebo in orodje in jim slovar dovoljuje oba izgovora. Primerno bi bilo seveda *ɥ* uporabljati pri osebi, *l* pri orodju.

2.2.2.3 Izpeljanke na *-(ln)ik*

Samostalniki na *-ik* so izpeljani iz pridevnikov na *-len*, pomenijo pa orodje ali mesto za opravljanje določene dejavnosti. Ker je med samostalniki kar precej primerov, kjer je dovoljen izgovor *-ɥn-*, bi pričakovali, da bodo takšni primeri tudi med pridevniki na *-len* (vsaj med tistimi, iz katerih so izpeljani ustrezni samostalniki). Pa vendar z izjemo narečnega *kupilen* takšnih primerov ni, medtem ko nekateri samostalniki na pisni *-lnik* sploh nimajo dovoljenega izgovora na *-ln-*. Vsi naslednji samostalniki so izpeljani iz pridevnikov na *-len* in jim slovar obvezno ali neobvezno predpisuje izgovor *-ɥn-*:

1. izgovor samo *ɥ*: *basalnik, bezgalnik, cikalnik, dojlilnik, drovalnik, kalalnik*

2. izgovor *ɥ* tudi *l*: *bruhalnik, čohalnik, muhalnik*

3. izgovor *ɥ* in *l*: *dostavljalnik, drgalnik, izletalnik, klepalnik*

4. izgovor *l* in *ɥ*: *cepilnik*

5. izgovor tudi *ɥ*: *cedilnik, črtalnik, dihalnik, golilnik, gugalnik, klečalnik, kresilnik, kropilnik, močilnik*

Izgovor na *ɥ* se pri teh samostalnikih ne zdi upravičen. Besede, ki jim slovar predpisuje samo izgovor na *ɥ*, so resda stilno zaznamovane, po večini narečne ali starinske. Tudi med ostalimi so brez kvalifikatorja le *dostavljalnik, klepalnik, muhalnik, gugalnik, klečalnik* in *kresilnik*, ostale so narečni ali strokovni izrazi. Vsaj pri pogostejših, kot so *dostavljalnik, klečalnik, gugalnik*, zveni izgovor na *ɥ* stilno obarvano in je zato nepotreben.*

2.2.2.4 Izpeljanke na *-(ln)ica*

Problematika teh samostalnikov je podobna kot tistih na *-(ln)ik*: prav tako pomenijo prostor ali orodje za opravljanje določene dejavnosti in prav tako so izpeljani iz pridevnikov na *-len*, iz česar sledijo pomisleki o upravičenosti izgovora na *-ɥn-*.

1. izgovor samo *ɥ*: *bokalnica, dojlilnica, kosilnica* (nar. jerbas), *kuhalnica*

2. izgovor *ɥ* tudi *l*: *kuhalnica*

3. izgovor *l* in *ɥ*: *godilnica*

4. izgovor tudi *ɥ*: *avtopopravljalnica, cepilnica, gugalnica, kropilnica, natezalnica*

* J. Toporišič, SR 1971, 225: Ker gre za tvorbe iz pridevnikov na *-ln-*, ki v slovarju nimajo izgovora *ɥn*, naj bi se vse izgovarjale le z *ln*.

Posebno obarvano zvenijo variante *avtopopravljaunica*, *gugaunica* in *natezaunica*.

2.2.2.5 Izpeljanke na *-lski*

Pri pridevniki na *-lski* po pomenu ločujemo take, ki se nanašajo na delujočo osebo (npr. *izkoriščevalski*) in druge, ki se nanašajo na dejavnost. Med pridevniki, ki jim slovar dovoljuje izgovor *-usk-*, so vsi taki, ki se nanašajo na delujočo osebo in so izpeljani iz samostalnikov na *-lec*. Res priučljivo bi bilo, če bi tiste pridevnike, ki se nanašajo na osebe, izgovarjali le z *u*.*

1. izgovor samo *u*: *izkoriščevalski*, *malikovalski*

2. izgovor *u* tudi *l*: *igralski*, *izdajalski*, *izsiljevalski*, *morilski*

3. izgovor *u* in *l*: *davkoplačevalski*

4. izgovor *l* in *u*: *bratomorilski*, *delodajalski*, *izzemalski*, *krvodajalski*, *kupčevalski*

5. izgovor tudi *u*: *izvajalski*, *kadilski*

2.2.2.6 Izpeljanke na *-lstvo*

Samostalniki s končajem *-lstvo* pomenijo v večini primerov dejavnost (*igralstvo* — dejavnost igralcev) in jim slovar dopušča oba izgovora — *u* in *l* (tako samostalnikom *igralstvo*, *izdajalstvo*, *kmetovalstvo*, *krvodajalstvo*, *kupčevalstvo*). Samostalnika *bralstvo* in *gledalstvo* pomenita skupno ime in imata predpisan izgovor *-ustvo*. Samo *-ustvo* ima še *mali-kovalstvo*, ki pomeni dejavnost.**

2.2.2.7 Izpeljanke (deležniki stanja) na *-l*

Ostala je še skupina besed oz. besedotvorni morfem, kjer se zelo dosledno pojavlja izgovor na *u*: to je pripona *-l*, s katero iz glagolov tvorimo pridevnike, ki so po nastanku deležniki stanja. Ker je večina teh besed na *-əu* in jih lahko obravnavamo kot prave pridevnike, je pri njih izgovor na *u* po slovnici predvidljiv (glej spredaj 1. točko citata o zvočniški varianti *u*). Sem bi lahko uvrstili še nekatere pridevnike na *-l*, ki so po nastanku prav tako deležniki stanja, vendar je pri njih občutek tvorjenosti že precej zabrisan in sem jih zato obravnavala med netvorjenimi besedami (*kisel*, *gnil*).

Pri naslednjih besedah se mi je zdel občutek tvorjenosti dovolj močan, zato sem jih uvrstila v posebno skupino; vse imajo predpisan samo izgovor na *u*: *izbokel*, *izbuhel*, *izginul*, *izgladnel*, *izišel*, *izsahel*, *nakisel*, *letorasel*, *nabrekel*, *nabuhel*, *nadahel*, *nadrasel*, *nagnil*, *nakipel*.

*J. Toporišič v SR 1971, 225 hvali slovarsko rešitev, da imajo pridevniki na *-lski* z vzporednico na *-lec* obojen izgovor (le *gasilski* žal ne).

**J. Toporišič v SR 1971, 225 zagovarja variantni izgovor, pri vseh skupnih imenih pa da bi bil dovoljen izgovor z *u*.

3 Sklep

Če se ob koncu pregleda besed, ki imajo v slovarju označen izgovor na *u*, ozremo nazaj, lahko ugotovimo, da je problem kar dobro rešen, še posebno pri netvorjenkah in tistih tvorjenkah, kjer je *u* v podstavi stalen (npr. *poln, polnost*). Seveda je tu problematika ožja in verjetno tudi enostavnejša kot tam, kjer se *u* pojavlja v priponi ali na koncu podstave. Tu bi se dal problem enostavneje in bolj enotno rešiti, ko bi ga postavili na teoretična načela. Po drugi strani pa je šlo slovarnikom za to, da prikažejo dejansko stanje v sodobnem knjižnem jeziku. Objektivnost takšnega prikaza pa je odvisna od vrste dejavnikov, med njimi so mnogi čisto subjektivni (npr. izbor in število anketirancev, njihova iskrenost, zvestoba resničnosti ipd.). Še posebno težko verjamemo tako natančnemu ločevanju med pogostostjo izgovora *u* in *l*; slovarniki poznajo kar pet kategorij. Takšna razdrobljenost zamegljuje vtis o tem, kako pogosto se v sodobnem knjižnem jeziku sploh še govori *u*. Po številkah sodeč, je tega še vedno kar precej, čeprav manj kot v preteklosti. Da je bilo nekoč tega več, kažejo tudi nekatere starinske ali narečne besede, ki izpadejo iz sistema; izgovor na *u* se pri njih pojavlja nepričakovano (npr. *kupiyna, čebeynik, masəynik*).

РЕЗЮМЕ

Билабиальный *v* (*u*), являющийся произносительным вариантом звонкого *v*, в словенском языке обозначается буквами *v* и *l*, реже буквами *u* или *w*. Произношение буквы *l* как *u* является важным и всегда снова актуальным вопросом словенской орфоэпии, ибо только в примерах описательного причастия на *-l* мужского рода в единственном числе произношение буквы *l* как *u* можно предвидеть, во всех других примерах произношение буквы *l* перед согласными или в конце слова проблематично. У таких слов в Словаре словенского литературного языка произношение *u* отдельно обозначено. Словарь различает четыре вида вариантности смотря на устойчивость произношения *u* в определенном слове. К сожалению, таким образом определенное произношение *u* слишком сложно и, смотря на то, что не подлежит обобщению, и трудно запоминается.

Проблема слишком тщательного различения в немотивированных словах и тех словообразованиях, у которых находится *l* в основе, еще не появляется, мы могли бы сказать, что в этом случае проблематика произношения *l* перед согласным (или конечного *l*) хорошо решена. При словообразованиях, у которых находится *l* в суффиксе (*-lec, -lka, -lstvo, ...*). обнаруживается в полной мере несостоятельность слишком тщательного различия вариантностей: тот-же суффикс произносится пятью способами. Такая раздробленность в произношении

не приносит никакой пользы, кроме того тяжело верить в возможность собрать все данные, нужные для определения такой ситуации в современном словенском литературном языке. С другой стороны укрепляется ощущение, что произношение дано на произвол говорящему, что несомненно нарушает единство литературного произношения. Мы могли бы, по крайней мере, на основе теоретических принципов определить общее произношение там, где могли бы помощью произношения провести границу между разными значениями (напр. между орудием и действующим лицом). Такое произношение не было бы только обоснованным, но и более единым, а прежде всего более подходящим для учащихся.

OCENE, ZAPISKI, POROČILA, GRADIVO

UDK 808.65—1

KOMENTAR K NAČRTU PRAVIL SLOVENSKEGA PRAVOPISA

IV

V četrtem delu tega komentarja* je komentirano poglavje o ločilih, ki je skupaj s poglavjem o pisavi velikih in malih črk ter s poglavjem o pisavi skupaj in narazen najbolj »pravopisno« v ožjem pomenu besede in pri pišočih najbolj uporabljano.

Poglavje o ločilih je v rokopisu Načrta pravil slovenskega pravopisa na straneh 82—115 in zavzema po obsegu slabo šestino vsega Načrta. V naslednjem je ta del Načrta citiran in nato komentiran; pripombe, ki so na koncu (ne pod črto), pojasnjujejo zlasti razmerje do SP 1962.

S tem postaja dostopno gradivo z nadaljnjih 35 (ker sta v rokopisu strani 115 a in 115 b) strani rokopisa. Za lažjo primerjavo tu navedenega teksta iz Načrta s citiranimi stranmi v recenzijah in odgovorih nanje, objavljenih v Komentarju k Načrtu pravil slovenskega pravopisa III v prejšnji številki Slavistične revije (SR 27, 1979, str. 81—150), podajamo krajšo preglednico s podatki, katere v prejšnji številki revije citirane strani iz tega dela rokopisa ustrezajo posameznim stranem v tej objavi: rokopis str. 84 = SR 1979, str. 233, 85 = 233, 88 = 236, 90 = 237, 91 = 238, 96 = 241, 105 = 248, 106 = 248, 111 = 253, 115 a = 256.

LOČILA

Ločila so nečrkovna grafična ali pisna znamenja, npr. . ! ? , ; : — ... »« ipd. Zaznamujejo nam:

1. tonski potek, presledke, vrste stavkov ipd.;
2. krajšave besed in besedila, vrstnost števnikov, množilnost prislo-
vov, zapisanih s številkami, ipd.

Prva ločila imenujemo skladijska (sintaktična), druga so neskladijska.¹ Skladijska ločila so pika /./, vprašaj /?/, klicaj /!/, vejica /;/, podpičje /;/, dvopičje /:/, pomišljaj /—/, vezaj /-/, tri pike /.../, razne vrste narekovajev, npr. /» «/, in oklepajev, npr. /( )/, ipd. — Neskladijska ločila so pika /./, opuščaj /'/, vezaj /-/, deljaj /- ali =/, klicaj /!/, vprašaj /?/ itd. Ločila se pišejo brez presledka ob črki ustrezne skladijske enote ali besede; pomišljaj ima na obe strani razmik, ko pa zaznamuje izpust črk na koncu besede, je levostičen; tri pike so nestične, ko pa zaznamujejo izpust dela besede, so levostične.²

* Prvi trije deli so izšli: I v SR 25/1977, 69—106; II v SR 25/1977, 311—358; III v SR 27/1979, 81—150. Glede avtorstva citiranega besedila iz Načrta pravil SP gl. SR 25/1977, 69. V pričujočem komentarju je uvodni del (231) Riglerjev, opombe (257—261) pa so Toporišičeve.

Skladenjska ločila se rabijo:³

1. na koncu povedi: pika, klicaj, vprašaj, tri pike, pomišljaj;
2. na koncu dela povedi: vejica, podpičje, dvopičje, tri pike, pomišljaj;
3. na začetku povedi ali njenega dela: narekovajni in alinejni pomišljaj in tri pike kot znamenje izpusta;
4. na začetku in koncu povedi ali njenega dela: oklepaji, oklepajni pomišljaj in narekovaji.

Neskladenjska ločila se rabijo sredi ali na koncu povedi ali besede.

PIKA

Skladenjska raba

Piko ./ pišemo:

na koncu samostojne proste ali zložene pripovedne (izjavne) povedi: *Dolgost življenja našega je kratka. — Kosilo se je zavleklo, pri manjkovalo je posode. — (Si bil tam?) Ne. — To se je res zgodilo. Včeraj. Pred očmi vseh ljudi.*

Pomni:

1. V priredju in prosti zvezi stavkov (tj. v soledju) iste povedi stoji pika le, če jo dopušča zadnji neodvisni stavek, sicer pa ločilo, ki ga zahteva zadnji neodvisni stavek:⁴ *Korenike dehte pod hladom ros, mavrične rose bleste sredi vej, kje je tvoja sila, kje tvoj ponos? — Včeraj, ko sem stala na pragu, je prišel mimo — kaj misliš kdo? — Včeraj je prišel mimo — pomisli kdo!*

2. V podredju z vprašalnim, velelnim ali želelnim odvisnim stavkom stoji pika le, če je glavni stavek pripovedni: *Ne vem, zakaj sem tako žalosten. — Ukazal mu je, naj se spravi od hiše. — Naročil je, da pojdi takoj domov.*

Končno ločilo citiranega stavka, ki je stavčni člen pripovednega stavka, se izpušča (tudi če je citiran med narekovaji):⁵ *Shakespeare je zapisal verz Nekaj je gnilega v deželi Danski. — Pri Župančiču najdemo verz Veš, poet, svoj dolg. — Podrl je napis »Ne hodi po travi«. Če je tak citirani stavek za dvopičjem, ohranja svoje ločilo (kakor dobesedni navedek v premem govoru): Pri Župančiču najdemo tale verz: Veš, poet, svoj dolg?*

3. V bibliografskih zapisih se posamezni deli naslova (razen imena avtorja) obravnavajo kot samostojne povedi, zato se ločijo s piko: *Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice. Ljubljana 1955. Pri citiranju⁶ se v teh primerih rabi namesto pike (in dvopičja) vejica: Slovenski pravopis, Izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1962, str. 46, § 49. Sodobni bibliotekarski zapis: SLOVENSKI pravopis / izdala Slovenska akademija znanosti in umetnosti ; [sestavili Anton Bajec ... et al.]. — Nova izd. — Ljubljana : Državna založba Slovenije, 1962. — 1054 str. ; 21 cm*

4. V povedih, ki so po obliki pripovedne, a so povedane s čustveno prizadetostjo, se namesto pike seveda rabi klicaj:⁷ *Ne maram te več videti! — Ne boš ji glave mešal!*

5. V povedih z velelnikom, čustveno ne obarvanih: *Odprite knjigo na str. 37.* — *Denar nakažite na naš žiroračun.*

6. Pike na koncu povedi ne pišemo:⁸ v naslovih in napisih, na naslovnih straneh, za podpisom v dopisih, za brezpovedkovimi povedmi pod slikami ali podobami, za enotami v glavi dopisov, na koncu slovarsko urejenih enot seznamov, tudi na koncu stolpčnih naštevalnih enot, ki niso ločene z vejicami (prim. str. 238), navadno na koncu povedi, ki nas v pismih, dopisih in podobnem informirajo o kraju in datumu ter podobno, na koncu citiranega pripovednega stavka; primeri:

— naslovi in napisi:	— konec slovarsko urejenih enot seznamov:
<i>Na klancu, Cvetličarna Mimoza</i>	<i>Drnovšek Marko</i>
— naslovne strani:	<i>Drobne Martin</i>
<i>Ivan Cankar</i>	<i>Drobnič Emerik</i>
<i>Za križem</i>	— konec stolpčnih naštevalnih enot:
<i>V Ljubljani 1909</i>	<i>Obvestijo se:</i>
<i>Založil L. Schwentner⁹</i>	<i>predsednik</i>
— podpisi v dopisih:	<i>podpredsednik</i>
<i>Lepo te pozdravlja</i>	<i>tajnik</i>
<i>France</i>	<i>arhiv</i>
— brezpovedkove povedi pod slikami	— konec citiranega pripovednega stavka:
<i>Zemljevid Evrope</i>	<i>Cigav izrek je Vse teče?</i>
— enote v glavi dopisov:	
<i>Univerza v Ljubljani</i>	
<i>Filozofska fakulteta</i>	
<i>Št. 27-23/76</i>	

Če si take povedi v isti enoti sledijo druga za drugo, navadno stavimo piko za vsemi. Zaradi tehničnega grafičnega poenotenja z enopovednimi, zlasti brezpovedkovimi napisi in podpisi ter podobnim, se zadnja pika tudi izpušča: *Kozlerjeva hiša. Foto Šelhaus.* (Lahko tudi: *Kozlerjeva hiša. Foto Šelhaus*)

7. Pika se zamenjuje z vejico v premem govoru na koncu dobesednega navedka pred spremnim stavkom.¹⁰ »*Danes je miren dan,*« *je rekla Breda.*

N e s k l a d e n j s k a r a b a

Neskladenjsko piko pišemo:¹¹

1. za okrajšavami: *str.* (stran), *ipd.* (in podobno), *l.* (leta), *gl.* (glej), *t. i.* (tako imenovani), *dr.* (doktor), *ipd.*; prim. v povedi: *Ali si zapisal itd.?*

Pomni:

Brez pike se pišejo krajšave, kratice in simboli za mere, uteži, denar, kemične prvine in akronimične kratice: *m* (meter), *km* (kilometer), *hl* (hektoliter), *g* (gram), *kg* (kilogram), *din* (dinar), *S* (žveplo), *Fe* (železo), *H₂O* (voda); *SRS* (Socialistična republika Slovenija), *SFRJ* (Socialistična federativna republika Jugoslavija), itd. (gl. v slovarju pri ustreznih geslih).

2. za številkami,

a) ko zaznamujejo vrstilne števnik: *na 15.* (petnajsti) *strani*, *29. 11. 1945. leta*, *12. sedež v XV. vrsti*, *ob 8. uri*, *IV. a razred*; *Jožef II.*; *60.* (šestdeseta) *leta našega stoletja*;

Pomni:

Namesto ob 8. uri zjutraj se piše tudi ob 8^h zjutraj.

b) ko zaznamujejo prislove tipa *proič, drugič . . .*;

3. med ciframi, da ločijo enote različne stopnje, npr. ure od minut, dinarje od par, včasih tudi tisočice od nižjih enot, ali kot znak množenja: ob 8.15 = ob osem petnajst ali ob osmih in petnajst minut, 8055.— din = osem tisoč petinpetdeset dinarjev, 132.457 = sto dvaintrideset tisoč štiristo sedeminpetdeset, 3 . 4 = tri krat štiri;

Pomni:

1. Pika med števnikom za ločevanje ur od minut se lahko opusti, številka za minute pa piše pridvignjeno: 8¹⁵.

2. Pika se pri strojnem tisku števil navadno nadomešča z majhnim presledkom.

4. namesto vsake izpuščene črke v besedi ali cifre v številki:¹² *Za en d . . . je. — Pojdi v r . . . — Leta 18 . . . je Lovro Kvas prišel na Slemenice.*

Neskladenjske pike ne pišemo:

1. nikoli za številko, ki zaznamuje glavni števnik, npr.: *avto LJ 696-69, poglej zvezek XI, čez petnajst minut je nameril 58° vročine, pri 75 (= petinsemdeset) letih je bil še korenjak, v členih 6—8 pogodbe*; seveda piko pišemo, če je skladenjska: *Rojen sem l. 1926.*

2. ko bi morali zaporedoma staviti dve piki (neskladenjsko in skladenjsko): *Prišli so vsi: Jakob, Marija, Mojca, Andrej itd.*¹³

TRI PIKE¹⁴ /.../

Skladenjska raba

Tri pike

1. zaznamujejo nedokončano misel ali izpuščene dele navedkov: *Grobovi tulijo . . . — Tja bomo našli pot, kjer nje sinovi si prosti . . . — Sem videl, . . . da le petica da ime sloveče. — . . . kjer nje sinovi si prosti vol'jo vero in postave.*

Pomni:

1. V okrajšani povedi ob treh pikah potrebna ločila ali pišemo ali pa jih opuščamo.¹⁵

2. Če hočemo zaznamovati, da okrajšava ni avtorjeva, te pike postavimo v poševni ali ulomčni oklepaj ali pa jim povečamo razdaljo od sobedila.¹⁶

3. Namesto treh pik, ki zaznamujejo nedokončano misel, se rabi tudi pomišljaj.

2. zaznamujejo premor pri naknadnih pojasnitvah ali dopolnilih, t. i. dostavkih:¹⁶ *Roka gre sama . . ., iz navade . . . — Res . . ., iz navade!*

3. ločijo vrinjeni stavek od preostalega besedila:¹⁶ *Nazadnje pa me je pogladil po licu s tisto roko . . . tako kožo ima, kakor da bi nosil preohlapne sive rokavice . . . in je rekel: Eh, eh, no, no, no!*

4. nakazuje spremembo skladijskega naklona v zloženi povedi: *Tebi se je pač lice privadilo . . ., kako bi bila drugače tako mirno pustila!*

Pomni:

Namesto treh pik v točkah 3 in 4 se pogosteje rabi pomišljaj.

Neskladenjska raba

Tri pike se rabijo namesto *itd.*, *ipd.*, kot npr.: *Zbrali so se študentje, profesorji, delavci, kmetje, politiki . . .*

Pomni:

Za tremi pikami navadno ne stavimo še končne pike. Če skladijsko piko za tremi pikami le pišemo, ima drugačen razmik kot pike v treh pikah.

VPRAŠAJ /?/

Skladenjska raba

Vprašaj pišemo:

1. na koncu samostojnih vprašalnih povedi in za podredjem, v katerem je glavni stavek vprašalni:¹⁷ *Kje si bil? — Kje? — Tu? — Veš, poet, svoj dolg? — Janez, kam greš? — Nimaš nič besed? — Deklica, kam? — Ali ne vidiš, da nimam časa? — Zakaj me vprašuješ, kaj mi je? — Vprašal si me (v pomenu 'ali si me vprašal'), kje sem bil sinoči? — Ko drugi grabijo vse dalje, širje, boš rod, ki bivaš tod, boš v duši čvrst?*

Pomni:

1. Za vprašalnim stavkom v odvisniku stoji vprašaj samo tedaj, če ga zahteva glavni stavek, sicer pa pika ali klicaj: *Vprašala sva ga, ali je videl našo mater. — Ne vprašuj kar naprej, kaj smeš, česa ne!*

2. Končno ločilo citiranega stavka, ki je stavčni člen drugega stavka, se izpušča (tudi če je citiran med narekovaji):¹⁸ *Kdo je rekel Vse teče? — Čigave besede so Veš, poet, svoj dolg? — Kdo je zavpil »Dol z njimi!« — Župančič je zapisal verz Veš, poet, svoj dolg. Če je citirana poved za dvopičjem, ohranja svoje ločilo (kakor dobesedni navedek v premem govoru): Kdo je napisal verz: Na tleh leže slovenstva stebri stari.*

2. na koncu priredja ali proste zveze stavkov (t. i. soledja) iste povedi, če je zadnji neodvisni stavek vprašalen:¹⁹ *Korenike dehte pod hladom ros, mavrične rose bleste sredi vej, kje je tvoja sila, kje tvoj ponos? — Včeraj, ko sem stala na pragu, je prišel mimo — kaj misliš kdo? — Česa, povej, se bojiš?*

3. za vrinjenim stavkom sredi povedi:¹⁹ *Na gregorjevo — otec, še veš? — se ptički ženili so, za šolskim vrtnom v mejici gostili se, pili so.*

4. na koncu vprašalnega dobesednega navedka pred spremnim stavkom premege govora: »*Kaj je temu vrabcu?*« je vprašala Malči nejevoljno.

Pomni:

1. Pri čustveno obarvanih vprašanjih se poleg vprašaja rabi še klicaj ali celo sam klicaj: *Ali se tako govori z očetom?! Kaj?! — Ali mi boš takoj zginil!*

2. V naslovih besedil se za vprašalnimi povedmi piše vprašaj navadno le v takih primerih, ko bi se sicer vprašalna poved lahko razumela pripovedno: *Kako do strokovnjakov proti Danny Kaye na Kitajskem?*²⁰ ipd.

3. Stopnjevana vprašalnost (npr. pri ponovljenem vprašanju) se lahko zaznamuje z dvema vprašajema: *Kam greš? Kam??*²⁰

Neskladenjska raba

Vprašaj se rabi neskladenjsko sredi besedila (in sicer v oklepaju) ali na robu besedila ipd. za izražanje dvoma o smislu, primernosti, natančnosti in podobnem določenega pasusa: *Prešeren je rojen na (?) Vrbi.*²¹

KLICAJ !/!

Skladenjska raba

Klicaj pišemo:²²

1. na koncu čustveno obarvanih povedi (tudi medmetnih, zvalniških, neglagolskih); zlasti radi ga stavimo pri velevanju: *Le ne uči pevec peti! — Pavel, molči! — Kuj me, življenje, kuj! — Naj čuje zemlja in nebo! — Proč! Od tod! Oba! — Joj, prejoj! — O, skaženo vino! O, vi počeni vrči! — Moj Mate, jo, moj Mate! — Krasna si, bistra hči planin! — Pavel — s tabo je konec! Ti si blazen! Ti si sploh vsega kriv! Vso družino si razbil! — Boš tiho! — Kako, še tajil boš! — Na pomoč! — Tovarišice in tovariši!*

Pomni:

1. V železnih in velelnih stavkih, ki niso čustveno poudarjeni, klicaja navadno ne pišemo: *Daj mi, prosim, knjigo. — Glej 3. odstavek na str. 15. — Naj kdo pogleda, kaj se dogaja zunaj.*

2. Na koncu podredja se stavi klicaj le, če ga zahteva glavni stavek: *Piši mi vendar, naj se oglasi! — Ali je res ukazal, da pojdi od hiše? — Oče je rekel, da pojdi takoj domov.*

3. Končno ločilo citiranega stavka²³ (tudi če je citiran med narekovaji), ki je stavčni člen vzklíčnega stavka, izpuščamo: *Zapojte mi vendar Gozdič je že zelen! — (Zapojte mi vendar »Gozdič je že zelen«!) — Recitirajte mi vendar Veš, poet, svoj dolg! — Nehajte že s tem svojim To nikakor ni dovoljeno! Če je*

tak citirani stavek za dvopičjem, ohranja svoje ločilo, opušča pa se ločilo napovednega stavka, npr.: *Zapojte mi vendar tole pesem: Gozdič je že zelen.*

4. Na koncu priredja ali proste zveze stavkov (t. i. soledja) pišemo klicaj le, če ga zahteva njihov zadnji neodvisni del: *Moj klic raztrgal je vihhar, nihče ne bo ga čul nikdar — sam izprašuj se vekomaj, sam si odgovore dajaj!*²⁴

2. na koncu čustveno obarvanih vrinjenih stavkov ali za takimi deli stavka:²⁵ *Pred leti — da bi se ne bilo zgodilo nikoli! — sem spoznal tega človeka. — O Vrba! srečna, draga vas domača . . .*

Pomni:

Za zvalniki se danes rabi večinoma vejica.

3. za naslovnim nagovorom v pismih (vendar se sedaj namesto klicaja rabi pogosto vejica): *Ljuba mati! Danes je Vaš god. Jaz vem, kako Vi mislite o meni . . .*

4. na koncu vzkličnega dobesednega navedka pred spremnim stavkom premege govora: »*Pavel, molči!*« je prosil oče.

Pomni:

Stopnjevana vzkličnost se lahko zaznamuje z dvema ali več klicaji.²⁶

Neskladenjska raba

Klicaj se rabi neskladenjsko²⁷ sredi besedila (in sicer v oklepaju) ali na robu besedila, če hočemo na kaj posebej opozoriti: *Prinesel nam je pepk (!) in zimskih hrušk (mišljeno tepk).* — *Pesem ima agrostih (!).*

VEJICA /,/

Skladenjska raba

Vejico stavimo: 1. med enakovrednimi deli proste ali zložene povedi; 2. med nadrednim in odvisnim stavkom; 3. med polstavkom in preostalim besedilom povedi; 4. med izpostavljenim stavčnim členom ali dostavkom in preostalim besedilom povedi; 5. med izrazi in stavki, ki niso stavčni členi ali deli priredja in podredja:²⁸

1. med enakovrednimi deli proste ali zložene povedi; ti deli so:

A) nestavčni: *Polje, vinograd, gora, morje, ruda, kupčija tebe rede.* — *Naši ljudje so padali v Krškem, v Dragi, v Dachauu, v Celju, na Rabu.* — *Bila je močna, bistra, oblastna ženska.* — *Psiček laja hov, hov, hov.* — *Lepa, vendar nevarna pot ga je mikala.* — *Fant je malo počasen, pa zanesljivo.* — *Verjel v prestolov trhlo sem oblast, v junaštvo šlev, v pismarjev vseh modrost, v pobeljenih grobov svetost, v glumačev, zvodnikov, skrivalcev čast.* — *Ne le ti, tudi tvoj brat naj pride.* — *Mlada,*

torej neizkušena je odšla v svet. — Zbolel je za hudo, nalezljivo boleznijo (tj. za hudo, in sicer nalezljivo). — V Ljubljani, 9. II. 1973. — Trst, dne 11. oktobra 1973. — V nedeljo, (dne) 9. maja, bo obletnica osvoboditve. — Ivan Cankar, Na klancu. — Nekateri ptiči, npr. (ali recimo, denimo...) lastovke, štokrlje in škorci se na jesen selijo. — Predava dvakrat na teden, in sicer (ali in to) v torek in petek. — Pri Prešernu, največjem slovenskem pesniku, so se učili vsi kasnejši pesniški rodovi. — Od mene, svojega prijatelja, tega vendar ne pričakuješ. — Največji dramatik vseh časov, Shakespeare, se je rodil v Stratfordu²⁹ na Angleškem. — Zofka Kveder, roj. Jelovšek. — Stane Suhadolc, vulgo Kovačev.

Pomni:

1. Primere kot huda nalezljiva bolezen ali dolgi kodrasti lasje pišemo brez vejice med pridevniki, ker prvi pridevnik označuje celo preostalo besedno zvezo (med huda/dolgi in nalezljiva/kodrasti je torej podredno razmerje); če je drugi pridevnik pristavčen ali v prirednem razmerju, se pred njim vejica piše: huda, (in sicer) nalezljiva bolezen oz. huda, nalezljiva bolezen (za huda in nalezljiva bolezen).

2. Zveze kot v nedeljo, 9. maja, bo... se pišejo tudi brez vejice, tj. v nedeljo 9. maja bo...

5. Če je lastno ime prilastek kake druge besedne zveze, se od nje lahko ne loči z vejico:³⁰ Največji slovenski pesnik France Prešeren se je rodil v Vrbi ali Največji slovenski pesnik, France Prešeren, se je rodil v Vrbi.

4. Če enakovredne naštevane enote navajamo v stolpcih, vsako v svoji vrsti, vejice med posameznimi enotami lahko opustimo (na koncu pa končno ločilo)³¹, npr.:

Prošnji je treba dodati:

1. spričevalo 4. razreda srednje šole
2. izpisek iz rojstne matične knjige
3. zdravniško spričevalo
4. življenjepiš
5. izkaz o dosedanji praksi

Obvestijo se:

- predsednik
- podpredsednik
- člani
- računovodstvo
- arhiv

B) s t a v č n i: Na nebu zvezde sevajo, na vasi fantje pevajo. — Ne hodi po progi, je nevarno. — Srce je prazno, srečno ni, nazaj si up in strah želi. — (In vedela sva,) kje kosi mladijo, kje drozdi, kod divji mož hodi, kje vile se skrivajo v gozdi. — (In spomnil sem se,) da je davno ni, da veter ji čez daljni grob šumi. — Vse ima, vendar ni zadovoljen. — Pod nebom letajo ptice, ribe v vodi plavajo, v hostah zamira glas sekire, s polja sejalec gre domov. — Mimo mene si šel, in (= toda) se nisi oglasil. — Bilo nas je devet, in (= zato) nekdo je moral od doma. — Zatri mi knjigo, in tema se zgrne nad nami. (= Če nam zatresh knjigo, se tema zgrne nad nami.) — Prosili so me, pa sem jim ustregel. — Veliko si je prizadeval, ali uspeha ni bilo. — Zdaj je jokal, zdaj se je smejal. — Rad

ima družbo, a še rajši knjigo. — To velja tudi zanj, kaj šele zate. — Trubar je bil prvi, Prešeren edini. — Danes človek, jutri črna zemlja.

C) nestavčno-stavčni: Pozimi, pa (= vendar) tudi kadar je mraz, kurimo.

Pomni:

Vejice v točkah A, B, C ne pišemo:

1. kadar posamezne izraze ponavljamo, ne da bi jih v govoru ločili s premori ali z načinom izgovora:³² *Beli so beli češnje cvetovi.* — *Daj daj, povej že enkrat.* — *Perilo je belo belo.* — *Stopi stopi k sosedu in ga prosi za lopato.* — *Beži beži, kdo ti bo to verjel!* — *Priden priden, fantek moj!* — *Rjuhe so bele prebele.* — *Sam samcat je prišel.* — *Joj joj, kako boli!* — *Psiček laja hov hov hov.* — *Hodil je hodil celo noč, vendar ni nikamor došel.* Če s ponovitvijo stopnjujemo ali poudarjamo isti pomen, vejico pišemo: *Daj, daj vendar.* — *Sam, samcat je.*

2. pred vezalnimi *in, pa, ter*, pred ločnimi *ali, oziroma, bodi(si)*, primerjalnimi *kakor, kot, ko* (vendar tu le, če ne uvajajo stavka s povedkom) in pred drugim delom dvodelnih vezniških zvez *ne — ne, niti — niti, tako — kakor* (vezalne *in, pa, ter* in ločni *ali* spoznaš po tem, da jih ni mogoče zamenjati z vezniki tipa *toda, zato, kajti* ipd.):

Oče in mati sta mu že davno umrla. — *Ivan in Pavla sta brat pa sestra.* — *Hana prinese steklenico in kozarce ter šunko.* — *Poješ mi pesem vetra in vej in trave in sonca na travi.* — *Sem dolgo upal in se bal.* — *Zavriskaj v lepi svet in utrgaj kresni čarni cvet in praprotnih semen nastrezi in na mah pod bukev lezi!* — (*Premišljeval je,*) *kako ga ima rada in kako mu streže.* — (*Rekel je,*) *da pride in prinese kruha.* — (*Hitro je nataknila rokavice,*) *stoječ med vrati dneвне sobe in razgledujoč se okoli sebe.* — *Poiskal je ožigalice ter prižgal svečo.* — *Z rokami se je oprl na stol pa se počasi dvignil.*

Stopi ven ali noter. — *Ali delaj doma ali pojdi v svet.* — *Ali ne more ali pa noče.* — (*Prejkone je bila v dvomu,*) *ali naj me tika ali vika.* — *Bo ali ne bo?* — *Prišel bo predsednik oziroma njegov namestnik.* — *Ta poročila so bodi(si) resnična bodi(si) zlagana.* — *Prebivalci so se bodisi poskrili bodisi razbežali.* — *Naš gost tega (bodisi) ni opazil ali pa se je tako le delal.*

Toplo je kakor poleti. — *Spal je kakor ubit.* — *Obleka je šumela kot napol suha trava.* — *Oči so se ji svetile ko zlodeju.*

Ni ga ne v šoli ne doma. — *Nisem ne prosil ne odklonil.* — *Tako stanje ni niti smrt niti življenje.* — *Slana je bila tako včeraj kakor danes.*

Pred naštevalnim ne oz. *niti* se vejica lahko piše:³³ *Nisem ji rekel ne zvečer, ne drugi dan, ne ob slovesu.* — *Niti mati, niti sestra, niti vila iz goščav (mi ne razčesava las).* — *Ne kral nisem, ne ubijal, ne prešuštoval, (čista je moja vest).*

Pred vezalnimi *in, pa, ter*, ločnimi *ali, oziroma, bodi(si)*, ali pred stopnjevalnimi *ne — ne, niti — niti, tako — kakor* vejico seveda pišemo, če jo zahteva vrinjeni ali vmesni stavek: *Moj prijatelj, tudi jaz imam prijatelja, in njegova žena živita v Velenju.* — *Da pride, je rekel, in da prinese kruha.* — *Votlina je bila suha, in ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla.* — *Povej mi, kje si bil ves ta čas, in pojdi potem hitro na postajo.*

3. pred *da*, ki je členek: *Ti da tega ne veš?*³⁴

4. za nestavčnim členkom pred *da*, kot npr. *Baje da pije (= Menda pije).*³⁴

5. med sicer prvotno prirednimi, a frazeologiziranimi zvezami:³⁴ *dva tri (dni), na vrat na nos, križem kražem, hočeš nočeš, hočeš nočeš moraš.*

2. med nadrednim in odvisnim stavkom:

Največja sreča za človeka je, če je zdrav. — Ni jasno, kaj misli o tem. — Prej, ko še ni bilo ceste, smo hodili čez vrtove. — Strašna mu je bila misel, da bo tepen. — Poberi se, od koder si prišel! — Kdor za smolo prime, se osmoli. — Namesto da bi priznal, še laže. — Kolikor jezikov znaš, toliko mož veljaš. — Kjer hodi, mu je s trnjem pot posuta. — Povej mi, s kom občuješ, in povem ti, kdo si. — Daj mu nageljček, da bo tudi on vedel, da je prvi maj. — Ko sem se vrnil domov, sem spoznal, da je vse kaj drugega, če človek stoji doma, kot če misli na dom. — Novica, da bomo kmalu rešeni, nam je vlila novih moči. — Radovednost, kdo je v hiši, jo je prignala na obisk. — Strah, ali se mi stvar posreči, mi je jemal spanec. — Ne vedel bi, kako se v strup prebrača vse, kar srce si sladkega obeta.

To pravilo velja tudi za primere, ko je povedek (ali vsaj osebna glagolska oblika) kakega stavka izpuščen (v primerih je navadno v oklepaju): *Čeprav (je) že v letih, še zmeraj kaj dela. — Kolikor bo dal on, toliko (bom dal) jaz. — Pomeniva se prijateljsko, če (se) ne (bova), takoj odidem. — Sosedje niso hodili k nam zato, ker je bila naša hiša lepša, ampak (so hodili) zato, ker je babica znala toliko lepega povedati. — Čil in zdrav je, čeprav (je) že v letih. — Plačal bom, kadar (boš) ti. — Odslovil sem ga, kakor (sem to storil) nerad (kakor = čeprav).*

Pomni:

1. Kadar prideta skupaj dva podredna veznika, med njima vejico zdaj navadno opuščamo:³⁵ *Le piši materi, da če ne bo denarja, ne boš več stanoval pri nas. — Skusili ste, da kdor se iz prvega prenagli, se kmalu upeha.* V starejših besedilih se je taka vejica pogosto pisala: *Žive naj vsi narodi, ki hrepene dočakat dan, da, koder sonce hodi, prepir iz sveta bo pregnan.*

2. Kadar prideta skupaj priredni in podredni veznik pred odvisnim vmesnim stavkom, stavimo vejico pred prvi veznik: *Pridem sam, in če bo le mogoče, pripeljem še koga. — Vollina je bila suha, in ker je ne doseže nobena sapica, tudi topla. — Medveda je priklenil k stebri, in ko je spet prišel divji mož, sta se spoprijela. — Vejico pišemo pred obema veznikoma, kadar veznik nadrednega stavka uvaja eliptični stavek: *Nekaj pa vam obljubim, namreč (to obljubim), da kmalu spet pridem.**

3. Vejice ne pišemo med deli večbesednega veznika:³⁶ *Namesto da bi se učil, je lenaril. — Lenaril je, namesto da bi se učil. — Ze ko sem ga prvič videl, sem ga spregledal. — Kljub temu da je bil bolan, je šel v službo. — To smo odločili, češ da je še čas. — Medtem ko ste spali, je bilo hudo neurje. — Rad ga imam, zato ker je tako miren. — Zelo zgodaj sem se odpravil na pot, zato da mi ne bi bilo treba hoditi v vročini.* Taki vezniki so še tako da, toliko da, potem ko, vtem ko, že ko, še ko, brž ko, šele ko, s tem da, posebno ko,

Če pa hočemo razmerje med nadrednim in odvisnim stavkom poudariti, prvi del prvotnega večbesednega veznika lahko prenesemo kot soodnosnico odvisnika v nadredni stavek, za njo pa seveda pišemo vejico: *Utihnil je zato, ker je bil mrtev.* — *Rada ga imam zato, ker je tako miren.* — *Zeblo ga je tako, da se je ves tresel.*

4. Pred primerjalnimi *kakor, kot, ko* vejice ne stavimo, če ne uvaja odvisnika z izraženo osebno glagolsko obliko:³⁷ *Ne kaže drugega kakor molčati.* — *Bolje je delati kot govoriti.* — *Za narod se briga kakor za lanski sneg.* — *Več je delal kot govoril.* Toda: *Moral bi bil več delati, kakor je.*

3. med polstavkom in preostalim besedilom povedi; podstava polstavka je lahko deležje, deležnik, pridevnik:³⁸ *Zelež jim lahko noč, so se poslovili.* — *Prijazno meketaje vrh skale, sta kozi vabili ovce k sebi.* — *Slednjič ga je zaprnil, rekoč: »Kaj pa to tebi mar!«* — *Misleč, da bo šlo tudi tako, je zakoračil v vodo v čevljih.* — *Ne misleč na posledice, je zakoračil v vodo.* — *Hodil je po sobi, pogledujoč na vse strani.* — *Pri teti sem prebil vsake počitnice, začeni od druge šole.* — — — *Slovenec mile ne ljubi matere, vanj upajoče.* — *Od doma se mi zdiš poslanka, nesoča mnog mi ljub pozdrav.* — *(Dokler ptič po drevju leta,) ga jed, v tičnici nastavljen, prijazno k sebi vabi.* — — — *Iz moje mladosti, vse polne ponižanja, polne bridkosti, se svetijo tiho tvoje oči.*

Pomni:

1. Če je deležje golo, brez dopolnila, se ob njem vejica piše ali pa ne: *Boječ se, se je deklica približala skupini na trati* ali *Boječ se se je deklica približala skupini na trati.*

2. Deležij ne ločimo z vejico od preostalega besedila, če so prosti prislovi: *Opotekaje se je hodil po sobi.* — *Molče je odšel.*

3. Deležniških in pridevniških polstavkov ne ločimo z vejico od preostalega besedila, če so navadni, tj. levi prilastki: *Preteči prej oblak na polja ulije dež krotak.* — *Po sreči hrepeneče srce je nemirno.* — *Dokler ptič po drevju leta, ga v tičnici nastavljena jed prijazno k sebi vabi.* — *Iz moje vsega ponižanja polne mladosti se svetijo tiho tvoje oči.*

4. Nedoločniški prilastkov polstavek³⁹ lahko ločimo z vejico ali pa ga pišemo brez nje, če nedoločnik lahko razvijemo v osebno glagolsko obliko; v drugih primerih vejica pri nedoločniku ni mogoča: *Imel je željo, postati zdravnik* = *Imel je željo, da bi postal zdravnik.* — *Njegova želja je, postati zdravnik* in *Njegova želja je postati zdravnik.* — *Postati zdravnik, je njegova želja* in *Postati zdravnik je njegova želja.* Toda: *Ne moreš oditi kar tako.* — *Treba je delati.* — *Začelo je snežiti.* — *Lenariti ga je sram* (= *Sram ga je lenarjenja*). — *Slišala je ptičko peti.*

4. med izpostavljenim stavčnim členom ali med dostavkom in preostalim besedilom povedi:⁴⁰ *Sin, ta ti bo šele zagodel!* — *Ali se ga bojiš, te reve!* — *Torej so ga, lisjaka zvitega, le ujeli!* — *Vprašaj ga, vsevedneža.* — *V mojih mladih letih, takrat je bilo vse drugače.* — *Postati zdrav-*

nik, to je njegova želja. — — — Prinesi nam tudi kruha, črnega. — Visoko na vrhovih jamborov zastave veselo plapolajo, kot privid (= in sicer kot privid). — Prinesi mi sivi plašč, in rokavice. — Sonce je sijalo kakor v mrzli vodi, veliki mirni reki tam gori. — Perje je vrabcu viselo navzdol, nerodno in zmršeno. — Stanuje v eni ljubljanskih občin, beži-grajski. — Pridi jutri, sam, točno. — Veronika je prišla domov, sama, in celo kmalu.

5. med izrazi ali stavki, ki niso stavčni členi ali pa deli priredja ali podredja; taki so:

a) zvalniki in ogovori:⁴¹ *Oče, od medu mi dajte sat prelep. — Pojdi, moj sinko, na pot! — Tovarišica, kar po domače. — Naprej, zastava Slave! — Mladosti leta, kmalu ste minila! — Ti reva ti, ti boš mene učil! — Odloči se že, mevža mevžasta;*

b) samostojno rabljeni medmeti: *Jož, kam bi del! — Hudiča vendar, kaj pa norite! — Bum bum bum, je zagrmelo po vratih. — Bum, bum, bum, je zagrmelo po vratih. — Lej lej, pa je le prišel. — Dober dan, kako kaj živite? — Zdravo, Tine, ali me res ne poznaš? — O, Janez, kam pa ti?*

Pomni:

1. Medmeti niso rabljeni samostojno, tj. kot stavki, v primerih, ko so stavčni členi:⁴² *Miška pa smuk v luknjo. — Zunaj hej, znotraj fej. — Krava reče mu. — Štrbunk je reklo. — Fej te bodi! — Recite da in hajdi z menoj. — Pošast hodi škraab škraab škraab. — Pozdravil je z dober dan.*

2. Medmet se ne loči od zvalnika, če v govoru ni ločen od njega: *O mati, o domovina!*

c) samostojni členki: *Da, vse je čisto. — Ne, to ni samo površje. — Tako je rečeno, da. — Pač, še ena rešitev je. — Nikar, ne bo prav. — No, pa vstopite! — Na, vse ti zna! — Vsekakor, jutri bodi pripravljen. — Je spet pijan, kajpak. — Zares, take reči motijo. — Kako, še tajil boš! — Kaj, tudi ti si prišel tako daleč?! — Le, samo previdno. — Seveda, tega ne tajim. — Nikakor, tega si ne dam odzeti. — Čez mesec dni ti vrnem, prav gotovo. — Si bil tam, a? — Porinil je fanta naprej, češ, tu ga imate.*

Pomni:

Če taki izrazi nimajo stavčne vrednosti, jih od sobesedila ne ločimo z vejico: *Tega si nikakor ne damo vzeti. — Čez mesec dni ti prav gotovo vrnem. — Tega seveda ne tajim. — Seveda tega ne tajim.*

č) drugi izrazi, ki na začetku povedi ali stavka izražajo razmerje govorečega do vsebine povedanega:⁴³ *Skratka, uspeh je presegel vsa pričakovanja. — Sicer pa, kaj bi vam še naprej govoril. — Najprej, tole mora ostati med nami. — Kratko in malo, do konca naslednjega tedna*

mora biti rokopis pripravljen. — Uspeh je presegel vsa pričakovanja, skratka, vsi so bili zadovoljni.

d) vrinjeni stavki: *Daleč, ne vem kje, se je oglasil žvižg ptička. — Jurko, ne bodi len, je pobral kost in jim namlatil rebra. — Prešeren je bil, kakor je splošno znano, po poklicu odvetnik. — Moj prijatelj, zakaj ga ne bi imel tudi jaz, ima vsega preveč. — Cankar, to je splošno znano, je dalj časa živel na Dunaju.*

Pomni:

Zlasti če je poved zapletena in je v njej že več vejic, vrinjeni stavek od preostalega besedila raje ločimo s pomišljajem:⁴⁴ *Komaj je zatisnil oči — človek bi mislil, da je minila le minuta — se je zbudil in dan je bil.*

Neskladenjska raba

Neskladenjsko⁴⁵ se vejica lahko rabi:

1. pri pisanju imen, ko jih iz tehničnih, bibliografskih in podobnih razlogov pišemo za priimkom, npr. v seznamih ipd.:

Cankar, Ivan

Dolar, inž. Janez

Šega, dr. Boris

S tako vejico nakazujemo, da smo prvotno zaporedje sestavin imena v prepisu (npr. za abecedni seznam) spremenili.

2. kot znamenje za mejo med celim številom in decimalkami: *1,5* ali *1,572* (vendar pri cenah tudi *153.— din* ali *153,— din*; *153.50 din* ali *153,50 din*).

3. Včasih namesto presledka za označevanje milijonic (če so v istem zapisu tisočice zaznamovane s piko): *52,500.000.— din*.

DVOPIČJE /:/

Skladenjska raba

Dvopičje stavimo:

1. pred pojasnjevanjem (zlasti pogosto naštevalnim) splošno že prej imenovanega:⁴⁶ *Imel je tri iskre konjiče: oranca, rjavca in šarca. — Vse od kraja je delal: oral, sejal, kosil, drovaril. — Pomagati moramo vsi: tudi najmlajši med nami ne sme manjkati. — Le eno je potrebno: delo. — Občna imena so lahko konkretna: lipa, kamen, abstraktna . . . Tako dvopičje se da zamenjati z vejico in veznikom tipa *in sicer, in to, to je, npr., kakor: Le eno je potrebno, to je delo. — Občna imena so lahko konkretna, npr. lipa, kamen, abstraktna . . .**

Pomni:

1. Pojasnjevano pred dvopičjem je lahko izpuščeno: *Prišli so: Jakob, Marija, Mojca, Andrej... Občna imena so: lipa, kamen, ljubezen, črnilo.* (Izpuščeno je *tile, naslednji.*) V takih primerih stavčnofonetično pogosto ne delamo premora pred naštevanim in zato tudi pišemo brez dvopičja: *Prišli so Jakob, Marija, Mojca, Andrej... Občna imena so lipa, kamen, ljubezen, črnilo.*

2. Dvopičja ne stavimo pred navedkom v obliki povedi, če je le-ta prilastek izraza pred seboj: *Descartesov izrek »Mislim, torej sem« poznajo vsi, ki so zares izobraženi.* Za takim navedkom prav tako ne stavimo vejice.

3. Namesto dvopičja se rabi tudi pomišljaj ali vejica, ko gre za navadni pristavek: *Le eno je potrebno — delo ali Le eno je potrebno, delo.*

2. pred stavkom, s katerim pojasnjujemo drug stavek:⁴⁸ *Ivan je kakor ura: nikoli ne bo zamudil. — Ptič na veji se ti smeje: jaz sem pred teboj na sveti. — Glej to drevo: za usodo nič ne vpraša, a večno se bori za svoj namen. — Ko sem se vrnil domov, sem spoznal, da je vse kaj drugega, če človek stoji doma, kot če misli na dom: če je še tako krepak, se mu v tujini mora odtujiti. — Preprosto povedano: čim bolje bomo gospodarili, tem več bomo imeli.*

5. po spremnem stavku pred dobesednim navedkom v premem govoru: *Ženska je vprašala: »Kaj bi radi?« — Vsi so odgovorili: Da. — Prešeren poje: »Dolgost življenja našega je kratka« ali Prešeren poje: Dolgost življenja našega je kratka. — Mislil si je: Če drugi zmorejo, bom jaz tudi. Če spremni stavek ni pred dobesednim navedkom, se za njim ne piše dvopičje: *Če drugi zmorejo, si je mislil, bom jaz tudi.**

4. med prorekom in porekom v velikem stavku (periodi): *Ko izgublja jeseni narava svojo lepoto, mineva cvetica za cvetico in pada list za listom: tedaj se začno nabirati po ledinah in zvonikih ptičja krdela.*

5. neobvezno za (navadno že natiskananim) besedilom, za katerim se v formularjih in podobnem zapisujejo ustrezni podatki:⁴⁹

Ime: ..... Vaš znak: .....

Priimek: ..... Naš znak: .....

Rojen: ..... Datum: .....

6. med imenom avtorja in preostalimi podatki z naslovne strani kakega dela ali napisa pod sliko:⁴⁹ *Milko Kos: Srednjeveška Ljubljana, Topografski opis.* V takih primerih se namesto dvopičja lahko uporablja tudi vejica.

7. med imenovanjem izvršenega dela in njegovim izvrševalcem:⁴⁹ *Foto: arhiv Dela. — Tisk: Tiskarna Ljudske pravice. — In sedaj (na stopi): Cvetka Završnik.*

Neskladenjska raba

Dvopičje se rabi neskladenjsko:⁵⁰

1. za pomen 'proti': 9 : 3 (*devet proti tri*) — *Brazilija : Jugoslavija*;
2. za pomen 'deljeno': 9 : 3 (*devet deljeno s tri*);
3. za pomen 'v nasprotju z': *lepa : lipa : lopa*;
4. za zaznamovanje dolžine glasov v fonetičnih zapisih: [bra:ta] (= *bráta*), itn.

PODPIČ JE⁵¹ /;/

Skladenjska raba

Podpičje loči posamezne dele povedi krepkeje kot vejica in šibkeje kot pika, in sicer:

1. razmeroma samostojna stavka ali zvezi stavkov iste povedi (stavka ali zvezi stavkov ob podpičju sta miselno vendarle celota): *Dokler je človek mlad in krepak, je ves svet njegov: kamor položi trudno glavo, tam je doma; vse mu je prijazno, vse mu odpira vrata in srce.* — *Pravorečni del je v načelu obdelan v uvodu, v slovarju pa je vsaka domača beseda zapisana z naglasom; ta seveda ne sodi k njeni obvezni pisni podobi.* — *Vrzel je skušal zamašiti l. 1956 J. Glonar z enojezičnim Slovarjem slovenskega jezika; tudi Slovenski pravopis 1950 in 1962 je po sili razmer segal čez okvir pravopisnega priročnika in se razširil v zasilen slovar knjižnega jezika.*

2. sestavine zlasti zapleteno zloženih priredij, npr. protivnih, vzročnih ali sklepalnih: *Ali bi sprejel tudi moj odgovor, ne vem; vem pa, da ga nisem utegnil napisati.* — *Stara slovenščina le imej svoje pravice; naši zato ne jemljimo njenih.* — *Poznal sem vse tiste zvonke in visoke besede, ki jih je ustvarila ljubezen; ali na jezik mi ni hotela nobena, še sama beseda »ljubezen« ne.*

Pomni:

V navadnih dvostavčnih priredjih namesto podpičja navadno stavimo vejico, v daljših pa podpičje zamenjamo tudi s piko: *Stara slovenščina le imej svoje pravice, naši pa zato ne jemljimo njenih.* — *Poznal sem vse tiste zvonke in visoke besede, ki jih je ustvarila ljubezen. Ali na jezik mi ni hotela nobena, še sama beseda »ljubezen« ne.* — *Nikogar ne gonim od praga ..., če pridete — pozdravljeni! Ampak sitnosti ne maram.*

3.⁵² daljše priredne sestavine z vzporedno skladdenjsko strukturo; tudi s številkami, črkami ali pomišljajem označene alinejne naštevalne enote, npr.:

Glas i se v pogovornem jeziku izgubi na koncu besede:

a) v nedoločniku: delat, nosit;

b) v velelniku: nes, nos, pros, krož — nesmo, nosmo, prosmo, krožmo ...;

c) v deležniku na -l, množina, moški spol: smo (ste, so) delal, prosil.

4.⁵² posamezne enorodne skupine naštevanega v istem stavku: *Glas i se izgublja tudi v posameznih prislovih, veznikih, členkih, predlogih, ki se rabijo zelo pogosto, npr.: snoč, ponoč, gor, dol; al; najrajš, tud, nek; zarad; kater, nek.* V tem ponazorilu so s podpičji ločeni primeri za prislov od primerov za veznik, in nato dalje za členek, predlog in zaimek.

5. dele prorca v velikem stavku (periodi): *Ako imenujemo klasike tiste pisatelje, v katerih se splošnočloveške misli in čuti razodevajo v lepi obliki; ki imajo veljavo za zmerom, ne samo za svoj čas; ki so vredni, da se stavijo za zgled prihodnjim: smemo po pravici Prešerna imenovati klasika.*

POMIŠLJAJ /—/

Skladenjska raba

Pomišljaj

1. loči vrinjeni stavek od preostalega dela povedi: *Komaj je zatisnil oči — človek bi pomislil, da je minila le minuta — se je zbudil, in dan je bil. — S prijateljem — zakaj ne bi imel prijatelja tudi jaz — sva šla počasi po drevoredu. — Vse je bilo okoli vrabca, on pa si je našel pot — cepet, cepet — in že je bil pod posteljo.*

Pomni:

Pomišljaj rabimo v takih primerih navadno le, če ima poved več stavkov, med seboj že tako ločenih z vejico; če je poved preprosta, navadno zadostuje za nepoudarjeni vrinjeni stavek vejica: *Jurko, ne bodi len, je pobral kost in jim namlatil rebra.*

2. namesto vejice poudarja kako besedo ali misel stavka ali pa nasprotje posameznih stavkov iste povedi:⁵³ *Prijatelj — to je beseda vseh besed. — Kar je lepo, je lepo — vse druge besede so odveč. — — — Jezik lepo govori — prazno je tvoje srce. — Rastel sem in dorastel — spoznanja ni bilo. — Ti očeta do praga — sin tebe čez prag. — Glej, rojstvo — smrt, en pomisljaj je vmes. Smrt fašizmu — svoboda narodu!*

Pomni:

Če ne poudarjamo posebej, stavimo namesto pomišljaja vejico: *Prijatelj, to je beseda vseh besed. — Rastel sem in dorastel, spoznanja ni bilo. — Labod z labodico je hotel v nebesa, labod brez družice je padel na fla.*

3. izrečeno besedo, ali besedno zvezo pojasnjuje s pristavkom: *Imeli smo jih — v poljani cvet, imeli smo jih — vrhu gore hrast. — Le eno je potrebno — delo.*

4. zaznamuje nedorečeno misel, npr. t. i. zamolk: *Takoj tiho, če ne —! — Bratu bi povedala, pa* — Pomišljajev je lahko tudi več.

Pomni:

Namesto pomišljaja se pri zamolku rabijo tudi tri pike: *Bratu bi povedala, pa ...*

5.⁵⁴ zaznamuje zvezo osebka in povedka (ob izpuščenih glagolski obliki zlasti v naslovih): *Mladost — norost. — Zmagovalec — Jesenice? — Državni prvak — Gligorič. — Milan Kumar — osemdesetletnik.*

6.⁵⁴ zaznamuje spremembo skladenjskega naklona v povedi: *Deklica po strmi poti — kam? — Včeraj, ko sem stala na pragu, je prišel mimo — kaj misliš kdo? — Pavel — s tabo je konec! — Moj klic raztrgal je vihar, nihče ne bo ga čul nikdar — sam izprašuj se vekomaj, sam si odgovore dajaj!*

7. zaznamuje odsotni predlog ali veznik (t. i. stični pomišljaj,⁵⁵ piše se brez presledka do črkovnega gradiva ali številčnega okolja): *proga Ljubljana—Trst, tekma Olimpija—Hajduk, knjiga bo stala 10—20 din, str. 125—132, v letih 1941—1945, odprto 8—10.*

Pomni:

Če je *od* izpisan, se pomišljaj ne more rabiti namesto predloga *do*, ampak ga zamenjujemo z *do*: *Odprto od 8 do 12* (ne *od 8—12*). S predlogom *do* ga nado-meščamo tudi tedaj, če pride na konec ali začetek vrstice.

V pisavi s strojem se namesto dolgega pomišljaja navadno rabi vezaj.

Neskladenjska raba

Pomišljaj se rabi neskladenjsko:⁵⁶

1. namesto narekovajev pred dobesednim navedkom premege govora, kadar pred njim ni spremnega stavka (t. i. narekovajni pomišljaj):

— *Kje si bil? vpraša oče. V šoli?*
Sin je odgovoril: V mestu, in je hotel oditi.
 — *Počemu?*

— *Moral sem, odgovori sin, klicali so me.*

2. namesto alinejne številke ali črke:

Lastna imena se delijo na:

— *osebna (ime in priimek, vzdevek),*
 — *zemljepisna (imena krajev, voda, gor ...),*
 — *predmetna (imena ustanov, podjetij ...).*

3. med povedmi istega odstavka ali med deli iste povedi, ki so kakorkoli raznorodni: *Moj Mate, jó, moj Mate!* — *Ti skrivnostni moj cvet, ti roža mogota...* — *Oh, nič novega ni povedal.* — *Samostalniki so moškega, ženskega ali srednjega spola, npr.: stol, človek, dež — trava, žival soišli — vrata, drevje, zlato.*

4. med enotami besedila, ki so v kakem razmerju: *počiti — pokati, plačati — plačevati, rumeneti — rumeniti, legati — leči — ležati, ne samo — ampak tudi, ne — ne.*

5. v matematiki pomeni minus oz. manj: 7 — 3.

6. pri decimalkah zaznamuje enoto ,00 (piše se brez presledka takoj za piko ali vejico): 17.— *din.*

VEZA J⁵⁷ /-/

Skladenjska in oblikoslovnaraba

Vezaj pišemo:

1. med osebnim imenom in vzdevkom oz. med deklinškim in privzetim priimkom: *Josip Broz-Tito, Karel Destovnik-Kajuh, Lovro Kuhar-Prežihov Voranc, Zofka Kveder-Jelovšek.*

Pomni:⁵⁸

1. Vzdevki, ki nekako nadomeščajo priimke, se seveda pišejo nepovezano z imeni: *Aleksander Veliki, Rihard Levjesrčni, Stefan Provoenčani...*

2. Vezaja ne pišemo v primerih kot *Cankar umetnik, Prešeren pesnik in narodni ideolog, človek žaba, ptica pevka, tozd skupne službe, Ljubljana Šiška, Ljubljana Vič-Rudnik.* Kar je prvemu samostalniku dodano, je njegov prilastek.

2. med sestavinami besede, katere deli bi bili v prosti besedni zvezi povezani z *in*, ali ipd.: *Videm-Krško* (= *Videm in Krško*), *Vič-Rudnik* (vendar *Ljubljana Vič-Rudnik*, ker se *in* lahko rabi samo med *Vič* in *Rudnik*), *Breznik-Ramovš: Slovenski pravopis, marksizem-leninizem, srbsko-hrvaška literatura, čeno-bela tehnika, belo-modro-rdeča zastava, pedagoško-znanstvena enota, ekonomsko-politične razmere, rusko-slovenski slovar, vzgojno-izobraževalna ustanova, Ciril-Methodova družba, jugoslovansko-italijanska meja.*

Pomni:⁵⁸

1. O pisavi tipa *literarnozgodovinski, socialnodemokratski* gl. poglavje Pisava skupaj in narazen.

2. To velja tudi za priredno »zložene številke« ipd., npr. na žiroračunih ipd.: 50100-620-107-011-71500-1826/64; ali: št.: 27-15/72, LJ 687-91.

5. med sestavinami zloženek, nastalih iz podredne zveze, če je prvi del številka ali črka (več črk):⁵⁹ *25-letnica, 4-urna seja, 48-kilometrski proga, 12-kratna premoč, 15-procentna raztopina, 100-odstoten; C-vitaminski, B-diplomski, C-dur, C-vitamin, TV-drama, c-mol*. Tako tudi še *14-krat*.

Pomni:

Pri zloženkah, katerih prvi del je velika črka (ali več črk), se vezaj tudi opušča: *C vitamin, TV drama*; vendar se vezaj ne izpušča pri zapisih durov, npr. *C-dur*.

4. med sestavinami zloženek z imenovalniško prvo sestavino, npr. *Slovenija-vino*.⁶⁰ Takih primerov je sorazmerno malo; več jih je, ko se sestavini pišeta kar skupaj: *Slovenijales, Slovenijašport, pikapolonica, brucmajor*. Najznačilnejše zloženke s t.i. imenovalniško končnico v prvem delu se navajajo v slovarskem delu. Take zloženke (pa tudi tiste, ki se pišejo narazen, npr. *Slovenija avto*) so za slovenski knjižni jezik manj primerne.

5. na koncu osamostaljenega dela zloženke ali sestavljenke v primerih kot *dvo- in večzložne besede, pred- in pošolska izobrazba, pet- ali šestdnevni delavec, mezo- in neolitik, proo- in drugošolci, severo- in jugovzhod*; prim. še: *Govoriti je znal le o strepto- in drugih kokih, družbenopolitičen in -ekonomski*.

Pomni:

V frazeoloških zvezah tega ni: *toliko in tolikokrat, sto in stokrat*.

6. med črkovno podstavo ali osnovo in njenim priponskim obrazilom ali končnico: *r-ovo znamenje, a-jevska sklanjatev, njegovi b-ji so nekam čudni*.

Pomni:

Kadar zaradi tega ne pride do dvoumnosti, se tak vezaj lahko opusti: *ajevska sklanjatev, njegovemu aju se pozna narečnost*.

V tipu *b-ji* se v takih primerih izpisuje govorjeni samoglasnik: *njegovi beji*.

7. med z velikimi črkami pisanim kratičnim imenom in z malo pisano končnico: *TAM TAM-a* (o pisavi *TAM TAMA* gl. SR 1977, str. 79), *NOB v NOB-ju*.⁶¹

8. za naveznim členkom *le-* pred kazalnim pridevniškim ali prislovnim zaimkom: *le-ta, le-tak, le-onega; le-sem, le-tu* ipd.

9. v nekaterih tujih imenih ipd.: *Aix-en-Provence, Mao Ce-tung, rendez-vous*.

Neskladenjska in neoblikoslovna raba

Neskladenjsko in neoblikoslovno se vezaj rabi:

1. za zaznamovanje zlogov ali za kakršnokoli ločevanje posameznih delov besede: *de-la, za-slu-žek, vol-ko-vi, o-dlo-žen; po-kopati, za-rdeti, pre-po-na-od-trgati — star-ost, krepk-ost, pritr-g-a-ti, pritr-g-ova-ti, žen-a -e...*

2. za zaznamovanje nesamostojnega dela besede: predpone *pre-, pri-, pra-*; končnice *-a -e -i*; priponskega obrazila *-ost -oba -ota -oča*; medpone *-lj- -o-* ipd.

3. pri deljenju na koncu vrstice za delom besede, katere drugi del prenašamo v naslednjo vrstico. (Primere gl. v poglavju Deljenje; prim. še Deljaj str. 254.)

Pomni:

Če bi se deljena beseda končevala z vezajem, le-tega prenesemo na začetek naslednje vrstice.

OKLEPA J⁶² / ( ) /

Skladenjska raba

Oklepaji, okrogli ( ) ali poševni // (poševni le, če nimamo okroglih /zlasti pri pisanju s strojem/ ali za oklepaj v oklepaju) ločijo:

1. ponazoritve povedanega: *Odlomek je pisan v lepem jeziku z rahlimi potezami gorenjščine (zlo, nalaš, kmalo). Germanizmi v njem so redki (en malo, če vam je resnica ga vzeti). — S priponskim obrazilom -ac tvorimo imena delujočih oseb (godec), prebivalcev (Štajerec), nosilcev lastnosti (starec) in manjšalnice (kročec).*

2. variacije in dopolnitve povedanega: *Deležniki (participi) so v ljudskem govoru zelo redki. — Pridevnike na -ov, -ev in -in (iz lastnih imen) pišemo z veliko začetnico. — Hoditi po in čez progo je nevarno (prav: po progi in čez njo).*

3. vrinjene stavke ali dele stavkov od preostalega dela povedi: *S prijateljem (tudi jaz imam prijatelja) sva šla počasi po drevoledu. — Prešeren (1800—1849) velja še danes za največjega slovenskega pesnika. — Med najboljše Jakopičeve slike gre Zeleni pajčolan (nastal nekako 1917). — Janez (to je naš novi sodelavec) je danes nekam zaskrbljen. — Izpeljanke se delajo iz ene polnopomenske besede (pred njo pa je lahko predlog ali /redko/ predslonka) z desnim priponskim obrazilom. — Takoj po vojni (se spomniš tega?) je bilo vse drugače.*

Pomni:

Namesto oklepaja se pri vrinjenem stavku lahko rabi tudi pomišljaj, redkeje tri pike; če poved (ali vrivek) ni zapletena, pa tudi vejica.

4. vsebinsko drugorodne povedi od preostalih povedi: *Govorila so: rebra in mišice prsnega koša, trebušna prepona, oba režnja pljuč, sapnici, sapnik, grlo s poklopcem, stene goltne, ustne in nosne votline, jezik, zobje in ustnice.* (Glej sliko). — Naglašene besede imajo največkrat samo po en naglas. Nekatere besede pa imajo vendarle tudi po dva, npr. *avtocesta, pòdpredsédnik, górnjelúžiški.* (Tak naglas je v slovarju posebej zaznamovan.) Nekaj besed ima . . .

5. dodatke pišočega v citiranem besedilu: *Kritik pravi dobesedno: »Glavno je, da ima kaj povedati; besede, forme bodo sledile same«* (podčrtal K. Š.). — Po kritikovem mnenju je Koseski največji (!) slovenski pesnik. — Na tistem mestu beremo: *Če je postavljena napačna črna (?), jo prečrtamo in napišemo pravo.*

6. dele besede ali besedne zveze, ki so možna sestavina dela besedila ob oklepaju: (*pravo*)*pisen* /beri: *pravopisen ali pisen*/; *tovariš(ica)* /beri: *tovariš ali tovarišica*/; *igrati (na) klavir* /beri: *igrati klavir ali igrati na klavir*/; *bahač 'kdor se (rad) baha'*.

7. podatkov o virih od preostalega besedila; ti podatki so v okviru ene povedi kot vrivek, lahko pa so podani tudi v samostojni povedi; tako obvezno, če se nanašajo na več povedi: *Soneti nesreče so bili napisani leta 1832 (Kidrič, Prešeren II, str. 173).* — *Članek večpomenskega gesla je razdeljen na pomenske enote. Na prvem mestu stoji osnovni pomen, tj. tisti, ki je v sodobnem knjižnem jeziku najbolj nevtralen oz. najmočnejši. Nadaljnji primeri so razporejeni po stopnji odvisnosti od osnovnega pomena.* (Gl. SSKJ I, 1970, str. XVII, § 72.)

Pomni:

Ločilo ob oklepaju se postavlja glede na to, ali je besedilo v oklepaju samostojna poved ali pa je vrinjeno v drugo poved.

Neskladenjska raba

Neskladenjsko se rabijo poleg okroglega in poševnega oklepaja tudi oglati, zaviti, lomljeni, pokončni, zlasti npr. v matematiki ali jezikoslovju. V jezikoslovju oglati oklepaj zaznamuje glasove, poševni foneme. S poševnim oklepajem zaznamujemo tudi posege v tuje besedilo, in sicer ko kaj izpuščamo (v tem primeru stavimo v tak oklepaj tri pike), zamenjamo ali dodamo črke ali besede: *Brezniku je bil publicistični jezik »po svoji vrednosti najnižja /.../ vrsta jezika«.* Namesto poševnega oklepaja se v takih primerih rabi tudi oglati oklepaj.

ZAKLEPAJ /)/

Zaklepaj⁶³ je navadno okrogli desni oklepaj, pri tipkanju pa se uporablja tudi poševni. Uporablja se ob črkah (redkeje ob številkah), ki

nakazujejo posamezne naštevalne enote (zlasti za dvopičjem):

Kratice in okrajšave so sestavljene:

- a) iz samih malih črk,
- b) iz samih velikih črk,
- c) iz malih in velikih črk.

POŠEVNA ČRTA ///

Poševna črta⁶⁴ se uporablja:

1. za zaznamovanje verzov, kadar jih pri prepisovanju ne pišemo vsakega v svoji vrstici (s presledkom na obeh straneh): *Sem dolgo upal in se bal, / slovo sem upu, strahu dal; / srce je prazno, srečno ni, / nazaj si up in strah želi.*

Pomni:

Meja med kiticama se zaznamuje z dvojno poševno črto.

2. za pomen 'ali' (brez presledka): *Povedek in/ali osebek sta glavna stavčna člena.*

3. za pomen 'delno': *šol. leto 1975/76.*

4. za pomen 'skozi' v primerih kot Št. 26-32/76.

5. v jezikoslovju kot znamenje za mejo med deli besede (brez presledka) povedi ali geselskega članka (s presledki); če so deli različne stopnje, uporabljamo tudi dvojno poševno črto: *del/a-m proti Moral je živeti ne samo s telesom, // ampak tudi s fantazijo / in premišljevanjem.*

Pomni:

Namesto poševne črte se rabi tudi pokončna črta.

NAREKOVA J⁶⁵ /> </

Skladenjska raba

Narekovaj (npr. dvojni spodaj—zgoraj /, “/, enojni spodaj—zgoraj /, ’/, dvojni zgornji ali srednji /> </, enojni srednji /> </ ipd.) nam zaznamuje:

1. dobesedni navedek premege govora ali citiranega besedila: *In sto in sto glasov grmi: »Rešitelj Jefte naj živi!« — »Kaj se me dotikaš?« je vzkliknil Jernej. — »Vaš sosed,« odgovori sodnik, »ni kriv.« — V zgodovini slovenskega slovstva piše Kidrič: »Najtehtneje so posegli protestantje v kulturni razvoj slovenskih dežel z likanjem slovenščine.« Po*

njem je *Dalmatinova Biblija naš »prvi literarni vzorec trajne vrednosti«*. — V SP 1962 beremo, da je geslo v slovarju »natisnjeno polkrepko. Za njim so razvrščene sorodne besede, tako da sta boljše razvidni moč družine in pomenska barva posameznih obrazil.« Narekovaj stoji za končnim ločilom citirane povedi, ki ima spredaj dvopičje: *Janez mi piše: »Jutri popoldne ob treh.«* Pri dobeseidnem navedku stavimo končno ločilo za narekovajem, če je naveden samo del povedi, vendar pred narekovajem, če je naveden najprej zadnji del ene povedi, tej povedi pa sledi še kakšna citirana poved.

Pomni:

1. Namesto narekovajev se lahko rabi narekovajni pomišljaj; pišemo ga samo pred dobeseidnim navedkom premege govora, če pred njim ni spremnega stavka. (Gl. v poglavju Pomišljaj, gl. str. 246—248.)

2. Kadar je treba med besedami v narekovajih navajati kake druge besede z narekovaji, uporabljamo drugačen narekovaj, npr. spodaj—zgoraj (tj. ,'), ali pa ga opuščamo, če zaradi tega ne trpi jasnost besedila: *Janez pripoveduje: »Bil sem za pričo; sodnik me je vprašal: »Kaj veš o tatvini pri sosedu?» Povedal sem po pravici: »Videl sem samo pete.«* — »Čuješ živ-živo? To je živio' — zdaj staršina je mladi napil.« To velja tudi za preostali dve rabi narekovaja.

2. poseben pomen, položaj ali vrednost posamezne besede ali besedne zveze: *Divji petelin jame »skrtati«, potem »poči« in »prevrže« in nazadnje »zabrusi«*. — *To je pa čudna »špraha«*. — »Priatelj« senci tvoji je enak, ki zvesto za teboj se vije, dokler ti sreče sonce sije. — Vsak »zakaj« ima svoj »zato«. — *Kaj je to »weekend«?* — *Takih »call girl« se modernemu svetu ne manjka.* — *So kritiki in »kritiki«*.

Pomni:

Navedek lahko stavimo brez narekovajev v ležečem (oz. sploh drugačnem tisku, kot je osnovni): *Kaj je to weekend?*

3. naslov podjetja, ustanove, umetnostnega dela, kadar ga (zlasti na začetku povedi) brez narekovajev ne bi spoznali kot lastno ime: *»Tovarna tkanin« je zelo uspešno podjetje.* — *»Oljki« se pozna, da jo je spesnil melodiozen pesnik.* — *Ali si že videl »Tugomera«?* Vendar: *Najuspešnejše podjetje je Tovarna tkanin.* — *Odi Oljki se pozna...*

Neskladenjska raba

Neskladenjsko se za navajanje pomena kake besede ali besedne zveze v jezikoslovju uporablja enojni narekovaj zgoraj /' '/: *Tožilnik z nedoločnikom se v latinščini uporablja za glagoli dicendi 'rekanja' in sentiendi 'mišljenja'.*

OPUŠČAJ /'/'

Opuščaj zaznamuje izpuščeno črko: *Da b' uka žeja me iz tvoj'ga sveta speljala ne bila, golj'fiva kača! — commedia dell'arte. — 's Gravenhage — Kdo uči, izbrisat' 'z spomina nekdanje dni!*

Pomni:

V besedilih pogovornih jezikov se opuščaj ne piše: *mladga fanta; ne smeš odit.*

ENAČAJ /=/

Enačaj⁶⁶ se uporablja zlasti v matematiki, vendar npr. tudi v jezikoslovju, kot znamenje enakosti ali istosti: *optimistično = dobro = lepo, minus (= manj)*. Prečrtani enačaj $\neq$ je npr. v jezikoslovju znamenje nasprotja: *prati $\neq$ brati*.

DELJAJ /-/

Deljaj⁶⁷ se uporablja na koncu vrstice, če je en del besede treba prenesti v naslednjo vrstico. Kot deljaj se uporablja zlasti v pisavi z roko tudi znak, enak enačaju (t. i. dvojni deljaj); pisali so ga tudi postrani.

Pomni:

Če pri deljenju pride na konec vrstice vezaj, ga deljaj izpodrine na začetek naslednje vrstice.

LOČILA PRI PREMEM GOVORU⁶⁸

Premi govor ima kot posebna oblika t. i. poročanega govora navadno po dva dela: spremni stavek in dobesedni navedek. Spremni stavek je od dobesednega navedka ločen z dvopičjem (če je pred njim), sicer pa z vejico, vprašajem ali klicajem (glede na to, ali je dobesedni navedek pred spremnim stavkom pripoveden ali nedokončan, oz. vprašalen ali vzklíčen). Dobesedni navedek je navadno med dvojnimi narekovaji; ločila dobesednega navedka se pišejo pred narekovaji.

Če je spremni stavek vrinjen v vprašalni ali vzklíčni dobesedni navedek, pišemo za prvim delom dobesednega navedka vejico, če vrivek loči stavčne člene istega stavka, če pa loči cele stavke, postavljamo za prvim delom ali vprašaj ali klicaj, preostali del dobesednega navedka pa navadno pišemo kot novo poved, tj. z veliko začetnico (možne so še druge kombinacije):

Profesor je vprašal: »Kdo je naredil naš koledar?« — »Dež bo,« je rekla. — »Jaz ti ne bi bil verjel,« je pripomnil. — »In kdo,« je vprašal profesor, »je naredil naš koledar?« — »Kako?« je vprašal njen stari, »ali se podajate drug drugemu kot opeke?« — »Z njimi boš hodila,« sem rekel togotno. »Še tega je bilo treba!«

Narekovajni pomišljaj namesto dvojnega narekovaja se piše samo, če je dobesedni navedek pred spremnim stavkom na začetku odstavka.

T. i. nepravi premi govor se piše brez narekovajev.

(Prim. še poglavje Narekovaj.)

SLUŠNA VREDNOST LOČIL⁶⁹

Ločila imajo svoje slušne (akustične) ustrezničke. Najvažnejši so premori in tonski poteki (intonacije).

Daljše premore delamo ob končnih ločilih (piki, klicaju, vprašaju, treh pikah, pomišljaju), nekaj krajše navadno ob dvopičju ali podpičju ter ob oklepaju sredi povedi, najkrajše pa ob vejici. Nekončne tri pike ali pomišljaj zaznamujejo premore kot dvopičje ali podpičje. — Če govorimo počasi, delamo premore tudi tam, kjer ločil ni (tako tudi v daljših stavkih), premore ob ločilih pa potem še podaljšamo. Pri hitrem govorjenju se dolžina premorov krajša, lahko tudi docela izgine (najprej ob vejici, lahko pa tudi ob končnih ločilih). Vendar je tako branje težje razumeti. Na splošno delamo večje premore ob ločilih med sestavinami prirednih zvez, manjše pa pri ločilih, ki ločijo (in povezujejo) podredne enote. Sorazmerno izrazite premore delamo še pri pristavkih, dostavkih, vrivkih in podobnem.

Tonske poteke v povedi imenujemo (stavčna) intonacija. Intonacija povedi lahko sestoji iz enega samega segmenta (tako je zlasti pri kratkih enostavnih ali podrednih povedih), navadno pa iz več segmentov (zlasti v priredju, širšem podredju ali v bolj zapleteni enostavni povedi).

Intonacijske segmente delimo na končne ali nekončne, kakor ločila. Po tipičnem zaključku (t. i. intonacijski glavi) delimo končne segmente na kadenčne in antikadenčne. Pri kadenci na koncu doseže glas spodnjo mejo tonskega obsega in lege, značilne za posameznega človeka (prim. bas, bariton, tenor, alt), potem ko se je, če v segmentu ni bilo nič poudarjeno, ton spuščal od začetka proti koncu, izrazito pa od zadnjega naglašenege zloga: *Našo barako je zamedlo*; če je v segmentu kaj poudarjeno, se ton spušča od poudarjenega zloga naprej (oba zloga sta t. i. težišče): *Našo b a r a k o je zamedlo*. Če je poudarjeni zlog na koncu, ton samo nakaže odločno smer proti spodnji meji tonskega obsega (*Pridi*

sem). Pri antikadenci je narobe; ton gre od težišča ali proti zgornji meji tonskega obsega ali pa vsaj oblebdi v določeni višini in torej ne kaže težnje, da bi hotel na spodnjo mejo tonskega obsega: *Našo barako je zamedlo?*

Nekončni tonski segmenti se imenujejo polkadenčni; tudi tu ločimo dve vrsti polkadcenc, t. i. rastočo (navadno) in padajočo: *Prišel sem domov / in povprašal po materi. — Vprašal sem jo: / Kod si hodila?*

Posameznih ločil v skladijski vlogi se v veliki meri držijo značilni tonski poteki. Pogledjmo po posameznih ločilih:

Pika kot končno ločilo zaznamuje kadenčni tonski potek, tj. pri njej gremo z glasom navzdol.

Vprašaj kot končno ločilo (ali v vrinjenem stavku) zaznamuje dvoje: kadenčni tonski potek pri vprašanjih, ki se začinjajo z vprašalnimi zamiki (*Kdo ... , Kam ... , Zakaj ... , Čemu ... , Čigav ...* itd.), pa antikadenčnega pri vprašanjih brez vprašalnice oz. (večinoma) z vprašalnico *ali* (pogovorno *a*). Ponovljena vprašanja prve vrste ali vprašanja začudenja imajo spet antikadenčno intonacijo (*Kje si bil?? — Kje si bil?!*).

Klicaj zaznamuje t. i. čustvenost povedi: intonacija je ali bolj strma ali bolj položna, kot bi bila sicer, drugače pa je lahko kadenčna (v večini primerov) ali antikadenčna.

Preostali končni ločili (tri pike, pomišljaj) navadno zaznamujeta kadenčni tonski potek, če gre za zamolk pa lahko tudi polkadenčnega (oz. kažeta na nedokončanost tonskega segmenta).

Dvopičje in podpičje zaznamujeta navadno padajočo polkadenco (saj se podpičje dostikrat res da zamenjati kar s piko). Če pa pišemo dvopičje med imenom avtorja in njegovim delom, hoče imeti pred sabo rastočo polkadenco (če nočemo biti čustveni). V dolgih povedih podpičje dostikrat zaznamuje tudi kadenco.

Nekončne tri pike ali pomišljaj in oklepaj pri vrinjenih stavkih navadno zaznamujejo rastoči polkadenčni zaključek dela povedi, ki stoji pred njim. V tem so podobna vejici, ki jih v preprostejših oblikah povedi tudi res zamenjuje. Če tri pike in pomišljaj zaznamujejo t. i. premolk, hočeta pred sabo navadno padajoče polkadenčne poteke. Če sta v vlogah, ki jih opravlja tudi vejica, veljajo zanju ista pravila kot zanju.

Vejica ima veliko skladijskih vlog in torej tudi zaznamuje bolj zapletene tonske poteke. V prirednih zvezah zaznamuje ali rastočo ali padajočo polkadenco: rastočo v vezalnih, stopnjevalnih, ločnih in protivnih zvezah (vendar ne v zvezah z veznikoma *samo* in *le*), padajočo pa v protivnih z veznikoma *samo* ali *le*, v vzročnih, pojasnjevalnih in sklepalnih. V podredjih vejica načeloma zaznamuje rastočo polkadenco,

podobno pred pristavkom. Rastoča polkadenca pa se brž zamenja s padajočo, če beremo čustveno (to je zlasti pogosto pri zamenjanem besednem redu). Pri zvalnikih, medmetih, samostojnih členkih ipd. se uporablja padajoča polkadenca; pri čustvenem govorjenju pa se to spet lahko obrne.

Oklepaj, v katerem kaj ponazarjamo, zahteva pred seboj padajočo polkadenco, če gre za variacijo povedanega, pa rastočo. Če oklepa cele povedi, se intonacija ravna po ločilu te povedi, če pa so take povedi vključene v drugo poved ne na koncu, je pred oklepajem mogoča (in tudi navadna) rastoča polkadenca, na koncu pa padajoča; pri t. i. citiranju v oklepaju na koncu kake povedi ima predhodni del padajočo polkadenco oz. celo kadenco.⁷⁰

1. Eksplicitna ločitev ločil na skladijska in neskladijska je novost v SP; prim. J. Toporišič, SKJ 1, 1965, str. 78: »Pika za kraticami, številkami itd. seveda sama po sebi sploh ne kaže na kak stavčnofonetični pojav, saj je v takih primerih čisto tehnično sredstvo.« Neskladijska raba je v SP 1962 obdelana le pri piki (str. 81) in dvopičju (str. 87), in sicer kot »pomožno pravopisno znamenje«.

2. Stičnost ločil je novost, važna posebej za tipkanje in tiskanje (izraz in predlog za kodifikacijo J. Toporišiča).

3. Tudi delitev na končna, vmesna, začetna in začetno-končna ločila je nova; predl. J. Toporišiča (prim. SKJ 1, 1965, str. 86: »Pike, klicaja in vprašaja ne pišemo samo na koncu najmanjših samostojnih sporočil (povedi), temveč tudi sredi njih.«

4. Ločilo v soledju novost glede na SP 1962 (prim. SKJ 1, 1965, str. 83, in sicer primer iz Župančičevega Zemljevida in pesmi Mož na hribu; npr. *Hej, oblaki, preko polja — kam?*).

5. V SP prvič izrecno formulirano izpuščanje končnega ločila citiranega stavka v okviru druge povedi. Tako še pri klicaju in vprašaju.

6. Tu je torej ločeno »citiranje« od »bibliografskih zapisov« (V SP 1962 obravnavano samo prvo). Posneto po praksi v SR zadnjih let. Novost je tudi »sodobni bibliotekarski zapis« (inform. S. Suhadolnika).

7. Klicaj za povedmi z glagolskim povednim naklonom, a skladijsko vzkličnim tu prvič v SP; sicer v praksi in SKJ 1, 1965, str. 79.

8. Tu podrobneje določeno; v SP 1962, str. 81 samo: »Za naslovi in podpisi ne pišemo pike.«

9. V rokopisu se na tem mestu navaja *Na klanecu*; tu popravljeno po opozorilu B. Urbančiča, SR 1978, 81.

10. Prvič v pravilih, sicer posneto po pisni praksi. Vprašaj in klicaj se v enakem položaju ne spodrivata z vejico.

11. Novosti: namesto »kratice« se govori o »okrajšavah«, nam. »vrstilni števnik« »številke«, na novo dodane so »cifre različne stopnje«.

12. Doslej nekodificirano razmerje o zamenjavi črke ali cifre s piko.

13. Novo; prav tako določilo o dvojni službi pike kot skladijske in neskladijske.

14. Tu obravnavane kot samostojno ločilo, V SP 1962, str. 82, pri piki pod točko 5 (prim. J. Toporišič, Členitev besedila s premori, SR 1972, str. 155—157). Pravilno mesto temu ločilu je ob pomišljaju, saj vse vloge treh pik opravlja tudi pomišljaj (ne pa tudi narobe).

15. Oba načina prvič zapisana v SP. Novo je tudi določilo o ločilu pri skrajšani povedi.

16. Novo določilo. Namesto /.../ bi se dali rabiti tudi dve piki.

17. SP 1962, str. 82 loči stavo: a) za samostojnimi vprašalnici (kar so dejansko na vprašalnico reducirani eliptični stavki), b) za neodvisnimi vprašalnimi stavki. SKJ 1, 1965, str. 81, obravnava vprašaj po odločevalnih in dopolnjevalnih povedih, navaja primere za vprašaj v soledju (str. 86), zameno vprašaja s klicajem oz. vprašaju dodani klicaj (str. 81). Prim. še J. Toporišič, JiS 1965, str. 217: »/B/i bilo treba reči, da se pri podredju ravna ločilo po glavnem stavku.«

18. Novo.

19. Gl. pripombe pod 4 in deloma 5.

20. Nov predlog za kodifikacijo (J. Toporišič); o vprašajih v naslovih prim. še T. Korošec, Poglavlja iz strukturalne analize slovenskega časopisnega stila, Ljubljana 1976, poglavje Vprašajni in klicajni naslovi, str. 301—302.

21. Predlog J. Toporišiča; prim. še pri klicaju Neskladenjska raba.

22. Spremembe do SP 1962, str. 82, so očitne: v 1. točko je povzeto vse, kar je čustveno obarvano, sicer pa ne glede na glagolski naklon povedka. Osnova za to točko Pomni 2 v SP 1962: »V železnih in velelnih stavkih, izrečenih brez poudarka, lahko izpuščamo klicaj: *Daj mi, prosim, knjigo. Gl. tretji odstavek na str. 15.*« Prim. SKJ 1, 1965, str. 78—79: »Pika in klicaj izražata čustveni odnos do vsebine stavka (povedi), za katerim stojita. /.../Klicaj uporabljamo takrat, kadar kaj ugotavljamo, zanikamo, sporočamo, domnevamo, želimo, ukazujemo s čustveno prizadetostjo: z navdušenjem, jezo, z obupanjem, vročo željo, trmo, grožnjo, razburjenjem...«

23. Novost v pravopisnih pravilih (prim. še pri piki in vprašaju ob čem, kar je citirano v drugi povedi).

24. Novost v pravopisnih pravilih; analogno mesto pri vprašaju, gl. pripombo 4.

25. V SP 1962 tega ni, toda prim. SKJ 1, 1965, str. 86.

26. Dva klicaja po dejanski rabi.

27. Novo, po dejanski rabi (predlog J. Toporišiča).

28. V SP 1962, str. 85—87, je najprej govor o vejici v nezloženem stavku, nato v zloženem. Pri prvem se navajajo: 1. nepravi stavčni členi: a) zvalniki, b) samostojni miselni prislovi in vprašalnice, c) izrazi, ki izrečeno misel povzemajo, popravljajo, dopolnjujejo ali pojasnjujejo, č) samostojno rabljeni medmeti; 2. pristavek; 3. istovrstni prirejeni stavčni členi: a) brez vezalnega veznika, b) z vezniki, c) ponovitve, č) izpostavljeni stavčni členi, d) datum. Pri drugem: 1. v priredju: a) stavki brez veznika, b) stavki protivnega, sklepalnega in vzročnega priredja z vezniki, 2. v podredju: a) odvisnik od glavnega stavka, b) odvisniki različne stopnje, c) odvisniki iste stopnje, č) veznika priredja in podredja, 3. vrinjeni in skrajšani stavki (pri drugih deležniške zveze, okrajšana priredja in podredja).

Kritika J. Toporišiča: nepravi stavčni členi se ne pojavljajo samo pri nezloženem stavku; istovrstni stavčni členi se obravnavajo enako kot istovrstni

stavki, in sicer najsi bodo neodvisni ali odvisni; razmerje med odvisnim in glavnim stavkom je samo poseben primer razmerja med podrednim in nadrednim stavkom; odvisniki iste stopnje si med seboj niso le v prirednem razmerju, ampak tudi v podrednem; kategorija vrinjenosti se bistveno loči od skrajšanosti (ki je itak zelo poenostavljena); t. i. skrajšano priredje se enostavno uvršča v priredje, skrajšano podredje pa v podredje, skrajšani stavki pa je polstavek; nezanesljiva je tudi formulacija »izrazi, ki izrečeno misel povzemajo...«, saj so eni primeri očitno pristavčni, pristavek pa je (v poenostavljeni obliki sicer) v SP 1962 obravnavan v posebni točki; zaporedje obravnavanih kategorij je premalo hierarhično; marsikateri pojav ni zajet; itd., itd.

29. Popravljen po opozorilu B. Čopa, prim. SR 1979, 128 in 130.

30. V SP 1962, str. 84, drugi Pomni to — neupravičeno — izrecno prepoveduje.

31. Novo po praksi.

32. To je bilo prej med t. i. ponovitvami (SP: 1962, str. 84, 3 c, Pomni) s formulacijo »Vejice ni, kadar s ponavljanjem le stopnjujemo«. Prim. SKJ 1, 1965, str. 90: »/S/amo med ponovljenima izrazoma, katerih prvi člen lahko zamenjamo s kakšnim prislovom, vejice ne pišemo: /.../ Zdaj zdaj bo tu. Namesto tega lahko rečemo vsak čas bo tu. /.../ Hudo hudo se motite = zelo hudo se motite. Celo med ponovljena povedka v takih primerih ne stavimo vejice: *Gazimo gazimo belo mečavo, kmalu snega bo do uhljev in čez (Bm), saj gazimo gazimo* pomeni toliko kot *kar naprej gazimo*. — Če med prislovnimi dvojicami, za katere smo rekli, da njihovih členov ne ločimo z vejico, v govoru delamo premor in imajo sploh samostojen intonacijski potek, stavimo vejico tudi mednju: *Koj, koj bo tu!*«

33. Novo.

34. Novo.

35. V primeri s SP 1962 (str. 86, č) novo; prim. SKJ 1, 1965, str. 90: »Nič hudega ni, če tudi v primerih, kjer naj pišemo vejico pred oba veznika, le-to postavljamo samo pred prvega: *Pregovor pravi, da kdor ne...*«

36. V primeri s SP 1962, str. 86—87 novo to, da se ne navajajo kopičeni vezniki tipa *in ker* ipd. Razlika o tem pokazana v SKJ 4, 1970, str. 76—80.

37. SP 1962, str. 84: »/Č/e ne vezeta popolnih stavkov.«

38. V SP 1962, str. 86 ni primerov za pridevniški polstavek, za deležje na *-ši*, deležnike na *-n/-t*, za za odnosnico postavljene deležnike. Prim. SKJ 4, 1970 pri polstavkih (str. 156—158). Prav tako ni nedoločniških polstavkov (prim. 39).

39. Vejica spet dopustna na podlagi dejanske rabe. Omejitev na prilastkove stavke je pretirana: prim. *Sedeti ob večerih ob ognju, kje je že to*, ali *Moja želja je, postati kaj posebnega*. Prim. kritično opombo B. Čopa na to rešitev v Načrtu... (SR 1979, 91). Rešitev bi bila, da se vejica ne stavi ob golem nedoločniku.

40. Izpostavljeni člen torej ne le na začetek, ampak tudi drugam. Novost je tudi izraz »dostavek« (J. Toporišič).

41. Ogovori novost.

42. Novo določilo: prim. SKJ 4, 1970, str. 106: »/N/ekateri /medmeti/ pa so tudi lahko pravi členi kakega stavka, in sicer povedki ali prislovna določila: *Maček za miško, miška pa s m u k v luknjo.*«

43. V bistvu ne dovolj definiran paragraf: *sicer pa* je gotovo členek, preostalo pa so prislove oz. prislovne frazeologeme skrčeni, torej eliptični stavki.

44. V pravopisnih pravilih na novo po rabi.

45. V pravopisnih pravilih na novo po rabi.

46. V SP 1962 le »pred naštevanjem«, kar ni dovolj natančno, saj je pojasnilo lahko tudi nenaštevno. Razlika do naslednje točke je v tem, da je pojasnilo tam stavčno, tu pa ne.

47. Novo, a zelo potrebno opozorilo, da dvopičja ne pišemo pred vsakim naštevanjem. Predlagal J. T. zaradi pogoste napačne rabe dvopičja v šoli.

48. V SP 1962 le »pred razlaganjem«.

49. Novo; V SP 1962 ni nič od tega navedeno pri dvopičju.

50. V SP 1962 samo navedek za pomen 'proti'. Inovacijo predlagal J. T.

51. V SP 1962 je podpičje obravnavano takoj za piko, vprašajem in klicajem, pravo mesto pa mu je tu, saj v določenih pogojih lahko nadomesti tako piko kot vejico.

52. Novo; predlog J. T.

53. V SP 1962 je to zajeto v dve točki.

54. Novo, predl. J. T.

55. SP 1962 ga imenuje vezalni pomišljaj. Drugo predlagal za sprejem v SP J. T.

56. SP 1962 navaja samo, brez poimenovanja, narekovajni pomišljaj. Drugo predlagal za sprejem v SP J. T. V pisavi so še druge rabe.

57. SP 1962 navaja samo 5 rab: 1. deljajno, 2. »med dvema različnima besedama, če sta tesno povezani«, npr. *Breznik-Ramovš, Ljubljana-Center, črno-belo*, 3. za členkom *le-*, 4. med sestavinami zloženek tipa *25-letnica, r-ovo znamenje*, 5. v slovnici in slovarski rabi, npr. *žena -e, od-trgati*. — V novem predlogu je tip *Breznik-Ramovš* spoznan za priredno zloženko, enako primeru *črno-belo*, tip *Ljubljana-Center* pa je navadna besedna zveza, zato jo je prav pisati brez pomišljaja; za vzdevke tipa *Karel Destovnik-Kajuh* pa je kazalo odpreti posebno točko. Med sestavine zloženek s cifrsko ali črkovno prvo sestavino se je v SP 1962 pomotoma vrnila tudi izpeljanka (*r-ovo znamenje*).

58. Novo.

59. S tem je torej dovoljeno pisati vse zloženke s črko kot prvo sestavino enako, tj. z vezajem. V SP 1962, 76, se je, nedosledno, ločilo: zloženke (tam imenovane še sklopi) z veliko črko so se v pravilih pisale brez vezaja, z malo črko pa z vezajem: *H bomba, B vitamin, I železo* nasproti *h-mol, o-debla, a-sklanja*. Pri tem je bila pri prvih v praksi izjema tip *C-dur*. Zapletenost starega predpisa je bila tudi ta, da se je pridevnik iz narazen pisanih zloženek pa pisal seveda skupaj (*C-vitaminski*). Pravilo o prirednem razmerju med besedami v prosti besedni zvezi, ki se nato zamenja z zloženko, gre nazaj na J. Toporišiča oceno SP 1962 (Popravljen slovenska slovnica, JiS 1965, 209—217, konkretno 216): »/K/ako pa je s primeri kot *ideološka in estetska (kritika)? Ideološkoestetska (kritika)* nekako ne gre, ker bi to pomenilo 'estetska v ideološkem smislu', kar je nesmisel. Priporočljiva rešitev bi bila tu v pisavi *ideološko-estetska* (kritika), kakor imamo *belo-modro-rdeča (zastava)*, tj. 'zastava, ki je bela, modra in rdeča'. Primerjaj še 'zveza Angležev in Amerikancev': *anglo-ameriška zveza*.« V SKJ 2, 121: »Kadar je pridevniška zloženka napravljena iz dveh pridevnikov, ki sta v prirednem odnosu, /.../ njeni sestavini povezujemo z vezajem.« Gl. še J. T., Pravopis, pravorečje in oblikoslovje v SSKJ I, SR 1971, str. 67 in 71—72, ter J. Rigler, SR 1971, 459.

60. J. T. zagovarjal mnenje o pisanju skupaj ali z vezajem (JiS 1965, 215: Popravljen slovenska slovnica): »V tip *alfa žarki* gredo še /.../ primeri tipa

H bomba in *h-mol*. Potemtakem isti tip pišemo različno. Priporočljivo bi bilo pisati kot *h-mol* tudi *H-bombo* z vezajem, in enako tudi *alfa-žarki*, če že nočemo *alfažarki*.«

61. Ta rešitev je bila seveda možna šele, ko je bilo priznano načelo sklonljivosti teh akronimov tudi v pisavi.

62. V SP 1962 se navajata dve rabi: natančnejša pojasnila (besede, zlasti letnice ipd.) ter za vrinjene stavke. Novi predlog navaja 7 skladenjskih rab. Pri neskladenjski rabi je sedaj močna razširjenost: v SP 1962 je bila samo pripomba, da so poleg okroglega in poševnega oklepaja v rabi tudi oglati, lomljeni itd.

63. V SP 1962 ga ni; predlog za uvedbo dal J. T.

64. V SP 1962 ne obstaja.

65. SP 1962 navaja 4 rabe: za premi govor, za navedek, naslov in za dajanje posebnega pomena. V Načrtu pravil je nova tipologija.

66. V SP 1962 enačaja ni.

67. SP 1962 deljaj obravnava kot vezaj; pravilo o prenašanju vezaja z mesta deljaja v naslednjo vrsto je novo; poimenovanje predlagal J. T.

68. Takega paragrafa v SP 1962 ni. Pač pa prim. SKJ 1, 1965, 85.

69. Predlagal J. T. V SP 1962 je tega komaj kaj, npr. str. 81: »Modulacijo glasu in presledke, s katerimi v govoru ločimo pomenske enote, zaznamujemo v pisavi z ločili.« Posameznosti bi se našle v J. Šolarja pisanju o vejici ali J. Mahniča o priredju pri Cankarju. Glavna predhodna literatura za to je J. T.: Slovenski jezik, 1961; SKJ 1, 1965, zlasti pa SKJ 4, 1970 (stavčna fonetika), z eksperimentalnofonetično podstavo še posebej Členitev s premori, SR 1972, 149–158.

70. Del tega dela pravopisnih pravil (do vključno vejice) je bil predložen v objavo Jeziku in slovstvu (pred dvema letoma), vendar je takratno uredništvo (vodil ga je Jože Koruza, jezikoslovni urednik Breda Pogorelec) objavo zavrnilo z argumentacijo, ki je pravi *signum temporis*.

Se bo nadaljevalo

Jože Toporišič, Jakob Rigler

Filozofska fakulteta v Ljubljani, SAZU Ljubljana

POSKUS SLOVENSKE SLOVNICE C. VINCENOTA*

0 Leta 1975 je pri Mladinski knjigi izšla francosko pisana slovnica slovenskega jezika Clauda Vincenota.

0.1 Delo je nastajalo v dveh zaletih, enkrat okrog 1965, drugič v 70-ih letih, ob pomoči slovenskih in francoskih dobrih ljudi: 1965 — F. Bezlaja, F. Jakopina, E. Jereb, J. Solarja in P. Garda; 1970 — pod vodstvom F. Bezlaja s slovenske strani pomagajo: M. Dvořák, T. Korošec, R. Bordon, A. Grad, E. Jereb, N. Košir, M. Saje, V. Šturm, R. Vrančič in A. Bajec (večinoma so pomagali pri izbiri primerov in pazili na ustreznost prevodov, na pravopis in naglase pa sta posebej pazila A. Bajec in M. Dvořák) — s francoske strani pa so omenjeni J. Lepissier, A. Martinet, R. Triomphe, A. Vaillant, B. Balalaeff, G. Bourquin, P. Garde in J. Veyrenc. Posebno avtorjevo zahvalo sta med njimi zaslužila T. Korošec in M. Dvořák. Delo je vidno podpiral še I. Potrč, ki se mu je avtor oddolžil z nesorazmerno pogostim citiranjem iz njegovega opusa, dolguje pa mu tudi zahvalo za napačno pojmovanje tega, kaj iz del naših pisateljev spada v zborni knjižni jezik in kaj ne (10).

Težko je na kratko podati oceno te knjige, dotikajoče se mnogih stvari slovenskega jezika, na več mestih tudi na samosvoj, recimo tesniërjevski način, ki smo ga Slovenci malo vajeni. Za uvod knjigo predstavimo.

0.2 Poskus slovenske slovnice sestoji iz petih velikih delov: iz glasoslovja (23—42), oblikoslovja (43—128), statične skladnje (129—240), dinamične skladnje (241—306) in iz besedotvorja (307—345); spredaj je še uvod (9—22), pred njim kazalo (XXIV str.), na koncu pa bibliografija (347—353). Za pojasnilo naj povemo, da so avtorju statična skladnja vprašanja besednovrstnih kategorij (v našem izročilu je to raba oblik), dinamična skladnja pa je skladnja povedi, bolj enostavne kot večstavne. Najobširnejše sta obdelana statična skladnja in oblikoslovje, sledi dinamična skladnja, medtem ko sta preostala dva dela zajeta skromneje. In sedaj se sprehodimo po posameznih delih slovnice.

I

1 V predgovoru (9—20) glede korpusa svoje slovnice avtor omenja, da se skuša držati enako daleč od arhaizirajočega slovenskega purizma kakor od novinarskih ohlapnosti, omenja pa slovar SP 1962, SSKJ I, 1970, »povojne šolske slovnice« in »moderne ter sodobne avtorje od I. Cankarja do Potrča, obnovljena svetopisemska besedila, itd.«. Dejansko sta prekomerno citirana zlasti Potrč in biblija. Od slovnice avtor v bibliografiji navaja tudi dela, ki vsa niso ne povojna ne šolski učbeniki.

Takoj v prvih odstavkih je v zvezi z odpravo obveznosti končniškega naglasa (*temèn -egà*) citiran Bezlaj, zatem pa v zvezi z neslovensko rabo pogojnika za pomen večkratnosti oz. navade grajan A. Rebula. Nato se precej prostora posveča zaostalosti slovenskega slovníčarstva: da je takó pač zato, ker je na Slovenskem veliko narečij, da tudi 50 let slovenske univerze ni bil dovolj dolg čas za nastanek »ene same izčrpne opisne slovnice slovenščine« (dejansko je slov. knjižni jezik na tej univerzi šele dobrih trideset let, pa še to s precej nestalno zasedbo), da pa je zato vsaj dialektologija, kot avtorju kažejo pre-

* Claude Vincenot, *Essay de Grammaire Slovène*, MK, Ljubljana 1975, 353 str.

davanja T. Logarja, »ena najbolj cvetočih vej »slovenistike«. Končno tožba, da bo tudi ta slovnica šla »mimo melodičnega naglasa«, kakor so šle vse druge povojne slovnice. (Resnica: tonemskost upošteva J. Toporišič v knjigi Slovenski jezik, Izgovor i intonacija s recitacijama na pločama že l. 1961, tonemskost pa v svojih slovničnih prikazih slovensščine upošteva tudi Gunnar Olaf Svane in I. R. de Bray.) — Če sodimo po tem uvodu, modernega knjižnega slovenskega jezikoslovja torej ni (pa tudi ne zgodovinskega in dialektološkega, saj se npr. Rigler sploh ne omenja), in se je potemtakem zgodil pravi čudež, da je že v letu 1976 izšla prav obširna slovenska slovnica (celo s tonemskostjo).

Drugi del predgovora obravnava v slovnici uporabljeno metodo: tu se nekako razmišlja o nekaterih problemih posameznih delov slovnice, in sicer naletimo na: opozorilo na preglednice, od katerih ene služijo samo memoriranju, druge pa da so tudi strukturalne; pripombe o razmerju jezika do resničnosti, konkretno nemotiviranost in motiviranost nekaterih jezikovnih pojavov (razmerje tvorjenk in tvorjenk premene *lasém* — *oráčem* ipd.), nakar se nekaj te problematike evidentira za posamezne ravnine jezikovne strukture, konkretno za glasoslovje, dinamično skladnjo in besedotvorje.

Tako se pri glasoslovju navaja razširitev razvrstitve širokega dolgega *e* v zadnjem ali edinem zlogu (*têta* — *têt*). Avtor meni, da je do tega prišlo tudi pod vplivom francoskih besed na *-er*, *-or* (15): v resnici gre za iz nemščine prevzete besede, kjer pa ni važno, ali je tak *e* na koncu ali ne — gre enostavno za vsak *e* pred *r* v prevzetih besedah neslovanskega izvora. Omenja se tudi nazadovanje kolikostnega nasprotja in dotaknjena je še hierarhija prozodičnih prvin: pri kratkih samoglasnikih naj bi bila relevantna jakost, pri dolgih pa kolikost. V resnici gre za nasprotje naglašen $\neq$ nenaglašen, pri naglašeni pa za nasprotje dolg $\neq$ kratek.

Po SKJ (necitirano) avtor nato obljublja obravnavo premen pri posameznih oblikoslovnih paradigmah v tem smislu, da bodo najprej na vrsti premene osnove, nato končnic. Pri tem v im. mn. (*koraki*) napačno predvideva pred končnico *-i* še morfem *-ø*, ki bi ustrezal korenskem (!) *-ov-* v *mostovi*. Rod. mn. samostalnikov s podaljšano osnovo z *-ov-* si razlaga, kot da je končnica (v resnici je končnica *-ø*); razpravlja tudi o težavah pri določanju korena oz. glagolskih pripon pri glagolih na *re/le* (s pomočjo deležniškega obrazila *-t*), pri čemer se mu zbuja asociacije z *-ni/-ø-* (*ugasnil* — *ugasel*), kjer pa dejansko gre za pomensko razločevanje. Nekaj malega je povedano o problemih, gledanih s sinhrono-diahronega stališča.

Sledijo pripombe o statični skladnji (tu je prišteta k oblikoslovju, sicer je v knjigi poseben, tretji del). Pri tem posebej opozarja na kategoriji določnosti/nedoločnosti, kjer (necitirano) po Toporišiču (ta je to uvedel po A. Musiču) povzema misel o dopolnilni razvrstitvi zaimkov tika *nekdo* — *kdo*. Da tu ne gre za »sintem«, kot misli avtor, vidimo po (našem) primeru *Mislila sem, da je kdo/nekdo drug*, kjer je z vsakim od obeh zaimkov izražen različen del stvarnosti; torej je zadeva pri sam. zaimkih te vrste prav taka, kot je pri prislovih, ki zanje avtor misli, da so v tem posebnost. — Gotovo ne na najbolj pravem mestu obravnava avtor tu še t.i. navezno obliko pridevniških besed (*Dajte mi črnega*, mišljeno *kruh* ali kaj podobnega), ki si jo razlaga s posamostaljenostjo pridevniške besede in z njo povezano »implikacijo ene vrste personifikacije«. Že avtor te kritike je pred tem opozarjal na povezanost naveznih oblik z oblikami

osebnega zaimka, kar je nato potrdila razlaga J. Orešnika in Perlmutterja (ki pa Toporišiča ne citirata).

Pri dinamični skladnji (po naše skladnji stavka) avtor kaže na izvor svoje obravnave (L. Tesnière), dotika se neizravnane meje med prislovnim določilom in predmetom (*Približal se je sivemu oknu — Pisal je svojemu bratu*), nato pa obširno obravnava pretvorbe (pri njem po Tesnièrju seveda prenose) svojilnega dajalnika. — Na koncu so pripombe k besedotvorju, kjer avtor slovenski slovnici po krivici očita neločevanje tvorob tipa *podstrešje* (to poznamo pod imenom izpeljava iz predložne/proklitične podstave), nato pa na hitro podaja klasifikacijo zloženek z glagolom v drugem delu, z oporo pri Tesnièrju, na podlagi službe takih tvorjenk v skladnji (aktantske ali cirkumstantske službe).

Prav na koncu je pripomba, da bi opis jezika moral biti tak, »da bi se izognil, kolikor je mogoče, vsakemu nasprotju z zgodovino«.

S tem naj bi bila v slovnici uporabljena metoda prikazana.

Sledi še seznam krajšav in znamenj. — Še pred tem je sorazmerno obširno, decimalno urejeno kazalo knjige (24 str.), ne preveč pregledno.

II

2 Glasoslovje ima tri poglavja: statično fonetiko ali fonologijo, dinamično ali morfonologijo in naglas.

2.1 Fonologija je v glavnem povzeta po SP 1962, in jo zadevajo skoraj vsi očitki, ki so bili izrečeni na račun le-te (posebno neustrezno so prikazani v tabelarnem pregledu kratki samoglasniki). Ker se je v preostalem delu glasoslovja avtor le naslonil na J. Toporišiča, prihaja do vrste dodatnih neskladij. Omenimo najvažnejše:

Kratki *e* je srednji (str. 25) ≠ je širok (26) ipd. Sprejel je avtor pravopisovsko določitev o srednjih *e* in *o* pred *j* oz. *v*, ki sta na koncu besede ali pred soglasnikom (zaznamovanja so pri tem tudi napačna, npr. *ó:uca, kó:unem, lòu* (27)) ter širokih, če sta *j* in *v* pred samoglasnikom. Npremišljena je trditev, da je *i* varianta *i*-ja (26) ob samoglasniku: tu gre za morfemske, ne fonemske variante (*im-eti, jm-eti*), izgovor *dialekt* za pisano *dialekt* pa je sploh napačen (26). Obravnavana so dvoelementa nasprotja tipa *ó ≠ ò*, ne pa enoelementna tipa *ó ≠ ò* (28).

Soglasniki so na enem mestu obdelani v treh skupinah: najprej zvočniki, nato zveneči soglasniki in na koncu nezveneči (25), nato pravilno v dveh, najprej zvočniki, nato pa nezvočniki (zveneči in nezveneči). Tu je torej sprejeta Toporišičeva delitev soglasnikov. — S stališča sedanje vednosti o palataliziranih *l'* in *n'* kot samostojnih fonemih ni več upravičeno govoriti, *v* pa tudi ni le labiodental. Fonema *v* in *j* je prav obravnavati kot drsnika, zadnji in sprednji. Razpravljanje o zvočnikih ne loči natančno med črko in glasom, po vzorcu na SP 1962; zelo lepo se to vidi pri črki *l*: pri izgovoru te črke ne gre za fonemske variante (29) */l/*, */y/* in */u/*, ampak za morfemske premenne; vsi trije so namreč različni fonemi. Če že govorimo o morfemskih premenah *l* in *y*, naj bi se izhajalo iz predpostavke, da je posebnost izgovor *y*, ne narobe.

Pri *r* seveda *ər* ni fonološka varianta, ampak morfonemska (30). Razlika med *i* in *j* (31) je v knjižnem jeziku samo na papirju. Misliti, da se *lj* in *nj* pred samoglasnikom zorno izgovarjata kot po en glas, je seveda nerealno, in misel, da se *lj* izgovarja kot *lj* le v knjižnih besedah, ne pa tudi v drugih, seveda ni

z ničimer podprta (31): čeprav imamo razliko med *naselij* in *polj*, je ni med *naselje* in *polje*. (Vzporedna oblika k *naselij* bi bila pri *nj ostenij*. Tu gre za besedotvorno motiviranost vsaj do neke mere.) — Kot v SP 1962 se tudi pri V. pojavlja napaka o položajnih variantah zvočnikov s polglasnikom (Solarjeva teza). Kako to, da si ni mogoče zapomniti dejstva, da je polglasnik v slovenščini fonem (31), pri strukturalistih jasno naveden npr. v Trubeckojevi fonologiji.

Tako napačno kot pri zvočniku *l* je razpravljanje tudi o *v*: *u* je poseben fonem, dvoustnične variante k *v* pa so *u*, *w* in *au*, torej ne, kot misli avtor, le dve (32), ki bi se pa pisali z *u*.

Napake in težave so tudi v V. pisanju o nezvočnikih: čeprav je fonem /*v*/ obravnavan že pri zvočnikih (31–32), se pojavlja še pri nezvočnikih (33), in sicer kot fonem v paru s //f/. Na drugi strani pa se *dž* pojavlja le kot položajna varianta č-ja, pa je dejansko fonem (*čem* ≠ *džem*). Glas *v* je kot nezvočnik le položajna varianta za *f*, in bi kot taka morala dobiti v preglednici oglati oklepaj; ima čisto drugačno razvrstitev kot fonem *v*, tj. pojavlja se samo pred zvonečimi nezvočniki (kjer ima fonem /*v*/ varianto *u*).

Pohvalno je, da avtor sprejema od Toporišiča obnovljeno tezo o samo nezvenečih nezvočniških izglasjih (35). — Pisanje o asimilaciji in dvojnih soglasniških sklopih je nenatančno: manjka npr. informacija o nasprotju *mlad mož* ≠ *od moža* ali o neobveznosti dolgih soglasnikov; seveda dvojni/dolgi niso samo nezvočniki.

2.2 Poglavje o morfonologiji (35–38) skuša biti izčrpno. Pri samoglas. premenah je teoretično docela neustrezno obdelana premena polglasnika z *o* (35), kjer se ne loči fonološko pogojeno premenjavanje od oblikoslovno utemeljenega: polglasnik pred *k* in *c* seveda *l*, če sta morfema (vendar je še tu treba upoštevati tip *vetrc*), sicer ne (*stisk*), vse pa spet le pri samostalnkih moškega spola, ne tudi srednjega (*kolesc*). Dopolnjevalno premeno *o* z *e* za funkcionalno mehkiimi soglasniki avtor priznava absolutno (vendar pišejo npr. *brucov* za rod, mn. in za svojilni pridevnik, še več je takega pri prevzetih lastnih imenih); tipa *Ribotov* avtor ne omenja (sicer pa tega tipa prevzetih besed sploh ne obravnava).

Soglasniške premene po zvonečnosti (36) so obdelane neustrezno (npr. *s/z*, *sedaj/zdaj* ali *gristi/grizem*). Treba bi bilo navesti tipe za pisne premene (*gristi/grist*, *moški*, *moštvo*, *s*, *stresti*). Navedena oblika *francoski* je čista izjema (moralo bi biti *francoški*), v primeru z *mano*, ne gre za premeno *s/z*, saj ni pravila, po katerem bi se pred zvočnikom v slovenščini *s* premenjaval z *z*. Stvar je bila razložena v kritiki SS 1956 in SP 1962, a do avtorja in njegovih številnih svetovalcev ni prodrla.

Pri mehčalnih premenah je — v nasprotju z avtorjem — gotovo treba ločiti t. i. palatalizacijske od jotacijskih, kar pa se pri piscu ni zgodilo (verjetno na pobudo kakega svetovalca). Pri jotacijskih bi bilo treba, kakor je nakazano v SKJ, jasno obravnavati oblikotvorne ločeno od besedotvornih. Oblikotvorne bi bile pri stopnjevanju s *-ši/-ji*, pri tvorbi nedovršnikov, sed. na *-em* glagolov na *-ati*, deležnika in glagolnika pri glagolih na *-iti* — besedotvorne so vse druge. Sedaj se vse to pri avtorju meša, bralec težko da si bo razbral vse te kategorije sam. Tudi pogoji za obe premeni sta različni: palatalizacijska se tiče samo *k g h* (in *c*), jotacijska poleg teh še drugih soglasnikov, izvzemši tiste, ki imajo v pisavi ločevalna znamenja (tj. zadlesnični in nebni, konkretno šumevci in *j*).

Palatalizacija se dogaja le pred *e* in *i* ter pred polglasnikom, tudi praznim (pred *a* le, če alternira z *i*: *bleščati -im*).

Jotacijske preмене so odvisne sedaj ne od *j*, ki ga marsikje ni nikjer videti, temveč od določenih pripone, in sicer: od pripone *-em* glagolov na *-ati* (izjema načeloma pri nezložni podstavi — *tkati tkem*), od pripone *-en(je)* glagolov na *-iti*, *-a* glagolov na *-ili* (*noša* — verjetno nepredvidljivo), *-ši/-ji* pri primerniku itd. Poleg tega bi bilo treba pojasniti še analogne primere (*krajši nam. kračji*) in nesistemske (*lažji* iz *lahek*). Gotovo tudi ni najprimerneje obravnava v istem stolpcu preмене tipa *k/č* in *p/plj*; pravi trije stolpci so *k/č*, *n/nj* in *p/plj*, kot je bilo pokazano že pred izidom Poskusa.

Pri premenah zobni zapornik/pripornik se dajo navesti še preмене tipa *jeste*, če ne tudi *povest*, pri premenah tipa *cvetel/coel* (58) bi bila potrebna stilna oznaka za drugo obliko, pri premenah *C/ø* pa je identiteta pomenskih podstav dostikrat izgubljena (prim. *vrteni/prniti* ali *ruda/rumen*). (To je breme historicizma.)

2.3 Poglavlje o naglasu (39—42) tonemskost, kot nakazano, le omenja; pod pravilno rubriko višina se pri fizikalni naravi tonemov napačno omenjata padajoči in rastoči naglas namesto visoki in nizki, nezaznamovan je kratki nizki (*tèma*). — Obravnavanje jakostnega naglasa boleha na nerazločevanju tega, kar se imenuje jezikovna naglašenos/nenaglašenos, in tega, kar je besedilna dodatna naglašenos. Tako je iz tradicionalne slovnice prepisano mnenje, da je ob dveh naglasih v besedi glavni naglas na korenu, stranski pa na predponi (40) (v kritiki tega mesta SS 1956 pa je bilo povedano, da je dejansko prvi krepkejši). Iz tradicionalne slovenske slovnice je prepisano tudi nemogoče mnenje, da imajo besede z *ne-* ta naglas efektiven (41), iz istega vira sta dva naglasa v besedi *Ró zamúnda* (41), kar je čisto skandiranje, ne vem od kod pa misel, da ima im. besede *nepriidprav* en naglas, v drugih sklonih pa dva. Itd. — Kar je še napisano, je ali nepomembno ali napačno (npr. naglas in vokalna barva): dejstvo je, da danes naglas na vokalno barvo nima nobenega vpliva; kratka *e* in *o* sta široka, dolga pa ali ozka ali široka.

Gledano v celoti, je glasoslovje Poskusa močno revno. Tako manjka vsa akustična analiza, fonološko pojmovanje je napačno, v celoti je odsotna tudi problematika razvrstitve posameznih prvin, bodisi glasovnih bodisi naglasnih, kolikor ne gre za čisto navadne stvari. — Zelo poučno je to poglavje primerjati s SS 1976.

III

5 Oblikoslovje Poskusa ima poglavja po posameznih besednih vrstah. Konkretno se zvrstijo samostalniki, pridevniki, prislovi, zaimek (imenovan po Tesnièreju splošni samostalnik (pridevnik, prislov)), števniki, glagoli, vmes pa so naslednja poglavja: za prislovom primerniki in presežniki (IV), za glagolom klasifikacija glagolov (VIII) in vidsko oblikoslovje (IX).

5.1 Besednovrstno oblikoslovje obsega praktično le paradigme po Toporišičevem SKJ (npr. pri sam. *korak*, *lipa*, *mesto*, *perut*, z nekam čudnim zaporedjem sklanjatev), od katerega so prevzeti tudi naglasni tipi, obravnavani ločeno od oblik (npr. mešani naglasni tip). Ta naslonitev se kaže tudi v V. uvrstitvi vseh samostalnikov ž. spola na *-ev* k ženski *a*-sklanjatvi (v SS 1964 pri *i*-sklanjatvi). Prevzemanje po Toporišiču (necitirano, čeprav druge avtor sicer rad citira) je zelo očitno tudi pri razlagi premen *ò* in *ě* pri samostalnikih m. spola (51).

3.1.1 Ponekod se avtor s tega izhodišča spušča na svoja pota, vendar navadno z malo uspeha. Tako pri naglasnih tipih za moške sklanjatve (kolikor sem videl iz pogovora z J. Šolarjem — po njem) uvaja binarnost, ko loči najprej naglas na korenu proti mešanemu, pri obeh pa stalnega in premičnega (50). Že pri *a*-sklanjativu mu ta binarizem propade, saj loči poleg korenskega naglasa (primerov kot *Júno-óne* ne upošteva) nebinarno še dva: končniškega in mešana, čisto v smislu Toporišiča. Pri srednjem spolu se spet vrača k samosvojesti, ki ga vodi v napake, saj samostalnike na *-è/-éta* prišteva k mešanemu naglasnemu tipu, so pa nepremičnega. Za primere kot *pótok-óka* je pač težko tudi reči, da bi naglas bil na korenu (prav je: na osnovi, kar velja tudi za glagole, npr. *nési-íte* ipd.).

Tu smo obenem pri poskusu, da se ne bi sprejela Toporišičeva morfemizacija, po kateri *-o/-e* samostalnikov, ki osnovo podaljšujejo, niso končnice (57). Seveda pa je jasno, da ravno nekončniška *-o/-e* napovedujeta podaljšavo osnove (velja tudi za druge sklanjatve: *Juno-ne*, *Petre-ta*, *Kosi-ja* itd.).

3.1.2 Od bolj posameznega: Človek pogreša vsaj omembo kategorije živosti, natančnejšega določila v daljšanju osnov pri samostalnikih moškega spola (49); je presenečen nad kolikostjo naglašene končnice *-ov* (zmeraj kratka, prim. 49, 51) in celo podaljšek osnove v rod. množine (pojmovan kot končnica) naj bi bil tak (52: *-ov/-èv*). Primera na *-ev* pač ni, saj podaljška osnove na *-ev* (razen pri *dan*) sploh ni. Pri samostalnikih m. spola je izpadel mešani naglasni tip (52), v vsej knjigi šepajo premene soglasniških sklopov, ker si avtor ni osvojil teorije o fonološki oz. morfološki pogojenosti teh premen (ustrezni članek pa je v bibliografiji Poskusa naveden, pri Toporišiču). Nesmiselnost je reči, da je *-á* v rod. ed. samostalnikov m. spola le naglašen (enako *-je* v im. mn.) (52). Varianta *-ima* ob *-ma* tipa *perut(i)ma* je včasih pozabljena (64), kratki naglašeni *-èh* ne obstaja (63), ampak le *-ih*, or. mn. gotovo ni na *-om/-em* (61), itd., itn. Končnice *-ijo*, *-ima*, *-imi* nimajo le samostalniki na polglasnik + zvočnik (58), ampak splošneje: na soglasniški sklop nezvočnik + zvočnik (*jasli*) — nekritično prepisano iz SS 1964. Tudi naglasno znamenje je tu pa tam napačno: *senóžet* (59), *goráh* (55). Komaj se je mogoče strinjati, da je končnica *-e* v rod. sam. *dan* iz žen. sklanjatve (48), večina preostalih končnic nezložne besede *dan* pa iz *i*-jevske (48) — prim. še končnici za *dno* —, če se istočasno pri samostalnikih m. spola navajajo enake končnice pri *ljudje* (*dni* = *ljudi*, *dnem* = *ljudem*, *dneh* = *ljudeh*), medtem ko se v *x*-to sklanjatev spravljajo končnice *-ém*, *-émi*. Po našem je rod. ed. na *-é* treba kar evidentirati k *-a*, *-à*, *-á*, *-ú* (*-à* se pri avtorju posebej ne omenja).

3.1.3 Sicer pa bi kazalo uvesti pojem za nasprotje navadna proti krepka končnica. Po tej teoriji bi dobili naslednjo preglednico:

	1. moška sklanj.	2. ženska sklanj.	1. ženska sklanj.	1. pridev. sklanj.				
or. ed.	<i>-om/-em</i>	<i>-ém</i>	<i>-(i)jo</i>	<i>-jó</i>	<i>-o/-ò</i>	<i>-ó</i>	<i>-im/-ém</i>	<i>-ém</i>
daj. mn.	<i>-om/-em</i>	<i>-ém</i>	<i>-im</i>	<i>-ém</i>	<i>-am/-àm</i>	<i>-ém</i>	<i>-im/-ém</i>	<i>-ém</i>
rod. mn.	<i>-o/-ov/-ev</i>	<i>-i/o</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-ø</i>	<i>-á/-í</i>	<i>-ih/-èh</i>	<i>-éh</i>
im. mn.	<i>-i/-je</i>	<i>-jé</i>	<i>-i</i>	<i>-i</i>	<i>-e/-è</i>	<i>-é</i>	<i>-i/-e/-a</i>	<i>-i/-é</i>
mest. mn.	<i>-ih/-ih</i>	<i>-éh</i>	<i>-ih</i>	<i>-éh</i>	<i>-ah/-àh</i>	<i>-éh</i>	<i>-ih/-èh</i>	<i>-éh</i>
or. mn.	<i>-i/-ì</i>	<i>-mí/-émi</i>	<i>-(i)mi</i>	<i>-mí</i>			<i>-imi</i>	<i>-émi</i>
daj./or. dv.	<i>-oma/-ema</i>	<i>-éma</i>	<i>-(i)ma</i>	<i>-éma</i>			<i>-ima</i>	<i>-éma</i>

3.1.4 Neobstojni *i* v rod. mn. samostalnikov s. spola (*obzidij, pročelij, morij* itd.) dobi predse vsak končni *j* osnove; če pa je pred njim *l* ali *n*, pa le, če je *j* občuten kot nov morfem (zato *naselij* ≠ *polj*). To bi veljalo spolniti še z *ostenje* — *ostenij* proti *žioljenje* = *življenj*; pri *žioljenje* gre za pripono *nj*, ne za *n + j* (kot na drugem mestu napačno meni naš avtor (110)).

Po stari slovnici avtor tudi nima prave predstave, kaj je končnica in kaj pripona (prim. končniški naglas (54) proti končnica *-je* (100) ipd.).

3.2 Pri pridevniku (65—68) se končnice im./tož. istijo s samostalniškimi, tako da kot posebne pridevniške nastopajo samo *-ega, -emu, -em, -im* (mest. ed.) — *-ih* (rod. mn.). Realno je sprejemati samo identiteto med pridevniškimi in samostalniškimi končnicami v im./tož. vseh števil (pa še tu je posebnost *-i* v im./tož. in *-ega* v tož.) in ženske oblike števnik *eden*, sicer se pa ne zdi primerno npr. *-ih, -im, -ima* pridevnikov povezovati s samostalniki. Zanimiva je ugotovitev, da je pri pridevniki na *-ək* bolj pogosta varianta z *a* kot pri pridevniki na *-an* (67). Značilnost pridevniške moške in srednje sklanjatve v ednini je, da so končnice rade daljše od samostalniških, njihovi končni samoglasniki pa se ujema: *korak-a* — *dolg-eg-a, korak-u* — *dolg-em-u* (to je narečna in pogovorna tudi oblika za mestnik). V množini je tipična razlika prvina *-h* v rod. ipd.

3.2.1 Sicer pa je spet precej spodrsrljavev: Med pridevniki, ki imajo le končnico *-i* (ne pa tudi *-o*), se ne navajajo primeri na *-lji* ali *-čki* (*bivolji, kmečki*). Pravilo, da se polglasnik ne piše, če se osnova končuje na nepriponski *rn* ali *ln*, je za primere tipa *smiseln* nenatančno, ker tu *n* je priponski, obenem pa imamo enake primere, kjer se polglasnik piše (*silen*); tu bo treba ostati pri pravilu, da se polglasnik ne piše, če že nastopa pred tem soglasniškim sklopom (/čarn, smiseln/). To pravilo velja potem tudi za samostalnike (*čmrlj, trn*).

3.2.2 Pri naglasu je napačno izenačevati *vèlik -ika* z *bolán bólna*; drugo je podtip mešanega nagl. tipa (*lep lépa lepó* = *bolán bólna bolnó*), kar končno uvideva tudi avtor, ko iste primere piše še pri mešanem naglasnem tipu (68), kjer pa spet meša mešani tip s končniškim (*bfhek* — *těšč*). Zdi se, da avtor ni spoznal, da se nekateri pridevniki na *-ək* razvrščajo v 3 tipe: nepremičnega na osnovi (*bfhek -hka -o*), končniškega (*brhèk -hkà -ò*) in mešanega (*brhák -hkà/bfhka brhkó*). Končniškega tipa tudi ne razvije v neim./netož. sklonih (manjka torej tip *temnegà* itd., sicer omenjen v uvodu).

3.2.3 Treba je pripomniti, da avtor v tem poglavju obravnava le pridevnik, ne pa tudi preostalih pridevniških besed (v tem torej ne sledi Tesnièreju ali SKJ, temveč tradicionalni slovnici); to mu prinaša neskladje v poglavju o prislovih (69—72), kjer na splošno govori o izpridevniških prislovih, med njimi pa izrecno navaja tudi deležnike (69) in svojilne zaimke (*po svoje*). Pri prislovih na *-i* ali *-oma* je danes težko govoriti o sklonih oblikah (70), saj za sklon tu več ni občutka, *-oma* pa se pojavlja tudi pri glagolu (*vedoma, hotoma*). (Poglavju o prislovu bi se prav prileglo, če bi od prislova bili ločeni členki (npr. *morda, menda* (72)), predikativi (*všeč* (71)) in števniški izrazi (*silà (ljudi)* (70)).

3.3 Poglavje o primerniku in presežniku (75—77).

3.3.1 Po Toporišiču avtor prevzema pravila o razvrstitvi priponskih obrazil za primernik (po teh nastopata obrazili *-ši, -ji* pri enozložnicah, *-ejši* pri večzložnicah in tistih enozložnicah, ki imajo na koncu dva soglasnika — drugo so izjeme: pred *-ji* in *-ši* premena po jotaciji). Vincenot tu govori

o palatalizaciji, kar ni prav. Dobro opaza kakovostno premeno samoglasnikov v tipu *globòk* — *glòblji* (spopolniti bi veljalo s *tèžek* — *téžji*). Nima pa V. pravila o razvrstitvi priponskih obrazil *-ši* in *-ji*, ki jih tudi najdemo pri Toporišiču: če je (eventualno premenjeno) soglasniško izglasje podstave na šumevec, se dodaja *-ji*, sicer *-ši* (*nižji* — *mlajši*). Niso razloženi primeri, kjer se podstava pred *-ši* ne premenjuje po jotaciji (od teh V. navaja *širši*, *slabši*, *gorši*, *lepši* (tega v preglednici); prav tako nepričakovana premena je pri *globlji* nam. pretežkega *globljši*, prim. rus. *glubže*. Vedeti bi bilo treba, da pravilo o odmetaivanju pripone *-ək* pred primerniškim priponskim obrazilom ni absolutno (73), avtor sam (74) navaja *šibkejši* in *sladkejši* (drugo bi moralo biti stilno kvalificirano). — Verjetno je zmota, imeti *hujši* za primernik k »vsakemu pridevniku, ki izraža negativno kakovost«, npr. *slab*, *grozen*, *pošasten*. Kaj bomo potem rekli za *boljši* ali *slabši*, *temnejši*, *svetlejši*, *večji*, *manjši* ipd.?

Neustrezno je tudi pravilo o pridevnikih, ki se stopnjujejo samo z *bolj*, povzeto v glavnem po stari slovenski slovnici: pridevniki za barve, večina s priponskimi obrazili *-an*, *-av*, *-ast*, *-at*, nekaj enozložnih, deležniki, pridevniki na *-ov/-ev*, *-in* in na *-ji*, *-nji*, *-ski*, *-ški*. Tu vendar že več vemo: s priponskimi obrazili se stopnjujejo načeloma le kakovostni pridevniki, ne pa tudi svojilni in vrstni. Deležniki na *-n/-t* se deloma le že stopnjujejo, izjemoma tudi izrazi za barve (npr. *belejši*) itd. Pri preostalih bi pomagalo še pomensko merilo ipd.

3.3.2 Pri stopnjevanju prislova se pri dvojnicahtipa kakor *mehkeje/mehkejše* ne podaja stilistična razlika. Vincenot izvaja te oblike prvo iz prislova, drugo iz pridevniškega primernika. Enostavneje bi bilo izhajati iz daljše, tj. normalne pridevniške druge stopnje, do krajše (prislovne) pa pridemo s krnitvijo drugega trajnika pred *e*: *temnejše* — *temneje*, *nižje* — *niže*, in seveda le *lepše* in *globlje*. Navidezne posebnosti bi bile *trje*, *širje* (teoretično iz *trjše*, *širjše*) nasproti *trše*, *širše*, vendar se *trje* in *širje* praktično ne rabijo več stilno nezaznamovano, še manj *glaje* ali *slaje* (ki sta sicer napravljena po našem pravilu). Iz neznanega razloga se med nekakšnimi izjemami (*trje*, *širje*) navajajo čisto redne tvorbe *hujše*, *slaje*, *globlje* in *tanje* (stilna vrednost teh je seveda različna). *Stareje* nam. *starejše* se res ne more reči, pač pa bi h *gladkeje* šlo tudi *gladkejše* (običajnejše *bolj gladko*). Na drugem mestu (med zaimki, 80) navedena obširna preglednica stopnjevanja ne prispeva ničesar k razjasnitvi teh vprašanj.

3.4 Sledi poglavje o splošnih samostalnikih, pridevnikih in prislovih, po naše — o zaimkih (78–85). Najprej so obdelani vprašalni, nato osebni (pri katerih ni prislovnih), nato kazalni, na koncu še nedoločni in nikalni.

3.4.1 Pri vprašalnih zaimkih (78) se tisti, ki jih imenujem vrstne, označujejo kot samostalniški oz. pridevniški; prav je seveda le, če jih imamo za pridevniške, ki pa se lahko posamostalijo (vendar posamostalitev velja tudi za nekatere kakovostne zaimke). Manjkajo stilistični kvalifikatorji pri *kak* in *kakšen* (pisano kar *kak(šen)*), enako pri *kolik(šen)*.

3.4.2 Pri osebnih zaimkih (79...) se daje edninskim naslonkam in naslonkam vseh števil in spolov za 3. osebo poleg nenaglašene oblike še naglašena (npr. *me/mè*), kar ni prav. Pri needninskih za 1. in 2. os. pa se misli, da so naglasne in naslonske oblike nevtralizirane v tipu *nàs*. Res je samo naslednje: *mène* : *me* = *nàs* : *nas*. Tudi glede oblik, ki jih imenujem navezne, se je V. naslonil na staro slovnico: ta navaja samo naglasne oblike naslonk, npr. *tè* *tì* *tè*,

(1964, 172), celo *jima*, zato ima zdaj nedosledno: v ednini mu manjkajo *-me/mé*, *-te/té*, *-se/sé* (navaja pa *-(a)nj* in *-njo*), v dvojini pa mu manjka *-nju* (navaja pa *-njih*, kar je napačno). Neupravičena je ločitev rod. *ga/gà* proti tož. *gà/gâ* (pač le tiskovna napaka), pri ženskem spolu ednine pa je tiskovna napaka, po kateri je pri *njéj/nji* tož., *njó* pa mestnik (79). Tradicionalni rigorizem je, zahtevati za tožilnik samo oblike tipa *zánjo* (nasproti or. za *njó*), saj se tonemsko oboje še zmeraj loči, tudi če v prvem primeru naglas ni na predlogu.

3.4.3 Pri svojilnih zaimkih (81—82) je nekaj napak: *tvòj* (prav *tvójj*), samo *njegòv* (mora biti tudi *njegóv*). Manjka evidenca roditeljskega svojilnega zaimka (tip *nje pogledi*); na str. 176 se navaja svojilni roditelj *njega* — torej se ne loči *roka nje* od *njih sadovi*.

3.4.4 Kazalni zaimki (82—83). Med pravimi (*ta tisti oni*) se navaja tudi zaimek istovetnosti (*isti*) pri samostalniško/pridevniških, medtem ko pri pridevniških manjka ustrezni *enak*, in prav tako pri prislovnih (*enako, ravno toliko*). Seveda je tudi *takšen* uporaben kot samostalni (Taka bo mene učila). V sklanjativni je tiskovna pomota pri *tí* nam. pri *tí*. Oblika *tá(dva)/tádva/tadvá* niso določene uporabnostno, niti ni jasno, kako naj prvo razvežemo: ali *tá, tá dvá*? Mislim, da *dva* samo poudarja dvojinskost.

3.4.5 Pri nedoločnih in nikalnih zaimkih (83—84) — tako v naslovu — se V. v besedilu v glavnem spet naslanja na staro slovensko slovnico (1964, 185—189) in ne loči številnih vrst. Tako so mu nedoločna vrsta (ponazorimo to ob *kdo*) poleg *kdó* še tvorbe z *ne-*, *marsi-*, *málo-*, *rédko-*, *vsák-* in *nobeden*. Prav bi bilo ločiti poljubnostne, nedoločne, mnogostne, nikalne, totalne itd. Pač na podlagi novejših del J. Toporišiča (in drugih v Evropi) o tej problematiki je avtor nato na posebej vplepljeno (edino v vsej knjigi) preglednico vendar vnesel razlike, tako da tam poleg vprašalnih zaimkov loči še: nedoločne (Top. poljubnostni), določne (Top. nedoločni), razločevalne (Top. drugostni), identitete (Top. istostni), inferiorne in superiorne delne (Top. mnogostni), univerzalne (Top. totalni), nikalne (Top. isto), oziralne (Top. isto); neustrezno pa so tu dodani še števniki. Pod oznako designatorni (označevalni) je združil osebne, osebne svojilne in kazalne zaimke in tako dobil mrežo 12-krat 5 okenc, skupaj 60. (5 = 1. za oznako (samostalniški in pridevniški zaimki), 2. za prostor, 3. za čas, 4. za načn, 5. za količino (to so prislovni zaimki).

Ta koordinatni sistem je slab v tem, ker se vodoravna enota 1 désignation) pokriva z navpično 2 (désignatifs (*t-*)), kjer je napaka še ta, da se pod *t-* navajajo tudi osebni in svojilni osebni zaimki. Désignation pa ni nič drugega kot samostalniška in pridevniška beseda, nakar pod 2—4 sledijo prislovi (kraja, časa, naklonskosti), pod 5 pa se — objektivno gledano — uvrščata prislovna in pridevniška beseda.

3.4.5.1 Sam v ospredje postavljam pridevniške zaimke, in sicer štirih vrst (kakovostne — *kakšen*, vrstne — *kateri*, svojilne — *čigav* in količinske — *koliko*). Te ima V. pod designacijo (1.3 do 1.6), in sicer v zaporedju svojilni, razločevalni (distinctif), kakovostni in količinski (quantitatif); zadnjega mu ponazarja zaimek *kolikšen*, ki pa dejansko spada med kakovostne, t. i. velikostne. (Te zmede ni pri Tesnièreju, ki količinskost dobro loči od velikosti: EdSS 1966, 69, kjer so prvi imenovani kvantitativni, drugi dimenzijski.) Iz pridevniških vrstnih se tvorijo pri meni samostalniški, in sicer ali s konverzijo ali s priponskim obrazilom: *kateri človek* → *kateri/kdo* nato pa še prislovni (*na katerem mestu* → *kje*, ipd.).

(*Kdo, kje* itd. tvorjeni iz podstave *k*.) V. ima vzrok in namen napačno pripisan modaliteti, tako da si sledi način, vzrok in namen. Pri njem se kvantitetni zaimki mešajo, kolikor so kje za prislove in pridevnike (v im./tož. obliki) homonimni (prim. *koliko* in *kolikero*), naštetja pa sta tipa *koliker* in *kolikeren*, ki gresta očitno k števniskim besedam.

Nedoslednost te delitve je v tem, da zaimenske pridevniške besede niso določene glede na nezaimenske, konkretno glede na pridevnike: *čigav* = *očetov*, *kateri* = *slovenski*, *kakšen* (*kolikšen*) — *lep* (*velik*) itd. Zveza tudi ni vzpostavljena pri količinskih zaimkih in nezaimkih.

3.4.6 V preglednici je sicer precej praznih mest, zlasti za svojilnost, ki se dajo zapolniti: manjkajo sploh rodilniški svojilni zaimki, kolikor lahko stojijo pred odnosnico (prim. *njé/njéni poglédi*), od navedenih trooblikovnih pa poleg poljubnostnega (*čigav*) še *marsičigav*, *vsakogaršnji*, *nikogaršnji* (ki sicer niso pogosti, se pa pojavljajo). Manjkajo tudi druge enote: npr. *ne toliko* (pod *drugáče*), *ravno toliko* (pod *ravno tako*), *mного* ali *ničkoliko* (pod *mного*), *nič* (pod *nikakor*), itd., itd., npr. še, da *vsak* in *vsakršen* nista varianti, saj je *vsak* vrstni (distinctif), *vsakršen* pa ne.

Če bi se vprašali, koliko je tu V. šel za Tesnièrjem, bi bil odgovor, da le-ta loči naslednje vrste samostalniških zaimkov (EdSS, 1966, 66—68): vprašalne, kazalne, individualne, nedoločne, istostne, nikalne in osebne.

Pomudimo se še ob ozirnalnih zaimkih. Tu V. v netabelarnem besedilu loči le samostalniške, pridevniške in prislovne, torej ne tudi skupine samostalniško/pridevniške, kamor bi gotovo moral uvrstiti zaimke *kateri* (in pač tudi *ki*), ki sta sedaj pri samostalniških. Tja je napačno (sicer v oklepaju) uvrščen tudi svojilni *čigar*, ki gotovo spada med pridevniške. Med te spada seveda tudi še *kolikor*. — Zaimke *ki* bi bilo treba sklanjati *ki* — *ki njega/ga* — *ki njemu/mu* itd., ne le *ki* — *ki ga* — *ki mu* itd. Če imamo v *kdor*, *kar*, *kateri*, *čigar* itd. različne zaimke, tudi v primeru *ki* $\emptyset$ — *ki njegov* itd. ne moremo govoriti o samo enem (85). Zvezo *ki* + *x* se pri V. pravilno imenuje sintetični zaimke. Zanimivo je, da se *ki* v preglednicah nikjer ne pojavlja.

3.5 In sedaj k števniki (86—94). Tradicionalno, torej drugače kot pri Tesnièrju, se ločijo štiri vrste števnikov (kot je običaj v slovenističnem izročilu): glavni, vrstilni, ločilni in množilni (zadnji na petem mestu), zatem pa še 4. skupnostni, 6. ulomčni, 7. občni (apelativni), 8. prislovni ter 9. zloženi. V primerih: 1. *dva*, 2. *drugi*, 3. *dvoj*, 5. *dvojen*, *dvakraten*, *podvojiti*, 4. *dvojica*, 6. *polovica*, 7. *dvojka*, 8. *drugikrat*, 9. *dvoleten*.

3.5.1 Kot števniki je očitno pojmovano vse, kar je v zvezi s številskimi predstavami tipa urejene vrste 1 2 3 4 ..., ne pa tudi izrazi kot *malo*, *precej* ipd. Avtorju ni važno, ali gre za pridevniško ali samostalniško besedo, ali celo za glagolsko. Tako pojmovanje je slovenska slovnica zavrgla, če naj bi pojem besedna vrsta ohranil sploh kakšen pomen (prim. še v Breznikovi SS 1943: glavni (*dva*), vrstilni (*drugi*), ločilni (*dvoj*), množilni (*dvojen*, *dvojnat*), delilni (*po dva*), ponavljalni (*dvakrat*, *drugič*), nedoločni (*sila*, *mного*, *več*).

3.5.2 Po mojem so števniki pridevniške besede (stojijo levo od jedra samostalniške besedne zveze), torej delna množica tipičnih pridevniških pomenskih vrst: primarno količinske (*pet/petero/peter/peteren*), sicer pa še vrstne (*peter*, *peteren*). S konverzijo (deloma še z morfološko spremeno, prim. *eden*) postanejo lahko samostalniške besede (*pet deljeno z dva*), s priponskimi obrazili

pa še prislovi (*enkrat, prvič*) — sem jih je predstavila že pobreznikovska slovenska slovnica, oz. samostalniki (*enka, peterica*).

3.5.2.1 Torej je npr. pri glavnih števnikih napačna delitev na samostalniške, pridevniške, prislovno/pridevniške in prislovne: *eden — en — pet* do *devetindevetdeset — sto* (86). Da *eden* ni kaj posebnega, dokazujejo primeri kot *Eden je pisal, trije pa ne* (ali ... *sto jih pa ni*). Razlika med vrednostmi 1 do 4 in 5 do 99 je samo v tem, da imajo prvi tudi v imenovalniku navadne pridevniške glasovne končnice (enako v tož.), drugi pa imajo končnico *-ø* (pri ločilnih je *-o — petero*), druženje v besedno zvezo pa se pri prvih izraža z ujemanjem v vseh sklonih (in sicer tudi spolskem, kjer to gre), pri drugih pa imamo ujemanje v neimenovalniških (netožilniških) sklonih, pa seveda ne tudi v spolu, v im./tož. pa imamo vezavno povezovanje. *Sto* ni noben prislov, ampak navaden števniki tipa 5 do 99, le da se (morda) pogosteje sklanja z *-ø*, kar je še pogosteje pri *tisoč* (prim. s *tisoč(imi) vojaki*). Celo *milijon*, ki je navadno samostalnik, se sklanja tudi pridevniško (z *milijon ljudmi*). Pojmovanje, da so števnik tipa *sto*, *malo* itd. prislovi, je izhajalo iz dejstva, da se niso nujno sklanjali, nesklonljiva besedna polnopomenska (vsaj večinoma) vrsta pa je po stari slovnici tradiciji prislov (prim. SS 1964, 184): *Več ljudi več vidi*: oboje naj bi bilo prislov, v resnici pa je *prvi* pridevniška beseda (prim. z *večimi ljudmi*). V. sam na str. 86 navaja *sto* kot nesklonljivo, na str. 87 pa ga sklanja. Tudi pri števnikih tipa 5 do 99 bi bilo treba navesti t. i. nesklonljivost (prim. SSKJ). *Oba(dva)* seveda ni števniki v tistem smislu, kot je *dva* ipd., ampak je totalni zaimek za pomen 'brez ostanka', kakor je *vsí*, če gre za več kot dve enoti. (*Oba* je med števnikih v izpeljanki *oboje* uvrščal v navadno števniki vrsto Breznik, 1934, 106.)

3.5.2.2 Kolikor se glavni števnikih sklanjajo (z glasovnimi) končnicami, imajo čisto navadne pridevniške: *èn = zelèn, dva = ta, trije = ti/te, petih = zelenih*; posebnosti sta torej le ničti končnici v im./tož. ednine tipa *pet* in tož. tipa *tri/štiri* (kjer bi imeli stare vzporednice tudi pri samostalniki: *dari, gosti* v tož.). Izpisovanje vseh drugih končnic je pri števniki nepotrebno in dejansko samo zakriva to preprostost dejstev. Tudi ničta sklanjatev števniki ni nič posebnega, saj ni neznana tudi navadnim pridevnikom. Sicer pa ničtih sklanjatev V. nikjer ne navaja.

3.5.2.3 Kar o glavnih števnikih V. sicer še piše, ni nič novega. Oblike *ena — dva — tri — štiri* (dodati bi bilo treba še *pet* itd.) pa so s konverzijo pridobljeni samostalniki, verjetno srednjega, ne ženskega spola (88), prim. *ena deljeno z dve*. Razen tega se poleg *dve* rabi tu tudi *dva*, pač pod vplivom *ena*. Poleg *dve* *ena* se lahko reče tudi *dve eni* (samo ta druga oblika potrjuje ženski spol, verjetno se meša z *dve enki*). — Med *prvikrat* in *prvič* pač ni razmerje kot med francoskim *premièrement* in *la première fois*: v slovenščini sta prosti varianti.

3.6 V VII. poglavju je govor o glagolu (95 do 105). V. loči (in stalno izpisuje, zaradi česar se manjša preglednost) 3 osnove: nedoločniško, sedanjiško in velelniško. Velelniška pa se dejansko da izpeljati iz sedanjiške z *i* (*nese-* + *-i-*, *dela-* + *-i-*, *kupuje-* + *-i-*, *nosi-* + *-i-*), medtem ko jo V. nekako izpeljuje iz nedoločniške in sedanjiške. V resnici se s komaj kaj zapletenimi pravili da iz sedanjiške osnove izpeljati tudi nedoločniška (težave le pri *skače* proti *peče-*, *bere...*).

3.6.1 Pri nedoločniških glagolskih priponah (95) so pozabljene: *-ja* (*napijati*), *-éva-* (*omedlevati*), *-(iz)ira-* (*teoretizirati, minirati*), če že ne omenjamo tistih z opornim soglasnikom spredaj, npr. *-ka-* (*onikati*) ali *-o/-e-tati* (*hohotati se*,

hehetati se). Pri glagolih z ničto pripono so pozabljeni glagoli na *-sti* in *-či* (*nesti*, *pečti*). Pozabljeno je tudi, da iz nedoločniške osnove delamo tudi deležje na *-aje* (*kupovaje*) (95). Na istem mestu je neprimerno imenovanje glagolskih oblik iz nedoločniške osnove, kolikor bi tudi za tip *nasmejan/zaspan* veljalo, da sta pretekla trpna deležnika, ali za tip *usahel*, da je pretekli tvorni deležnik (obakrat gre za deležnik stanja). (Nam. *končan* je prav seveda *končan* (95), *kračina* je samo pri *znàn*, ki pa ni deležnik, ampak pridevnik. — Pri glagolih z dvema naglasnima možnostima v nedoločniku (96) manjka tip s pripono *-ni-* (*sahniti*) (96). Misliti, da je pri glagolih na *-či* končnica *-či* (96), ustrežna končnici *-ti*, je seveda napačno; končaju *-ti* tu ustreza le *-i* (prim. pogovorno *pečt*). Sploh pa to ni končnica, ampak oblikoslovno priponsko obrazilo (isto velja za namenilniška *-t* proti *-č*, kjer je prav *-t* proti *-ø*).

Pri namenilniku (96) ni opozorjeno na zvezo njegovega naglasa z naglasom deležnika na *-l*. Opisni časi (96) seveda niso samo aktivni, ampak tudi trpni (te bi avtor moral navesti pri deležniku na *-n/-t*). Pri deležniku na *-en* (98 ...) manjka tip *orgel* — *vržen*. Avtor nerodno izvaja premeno *g* — *ž* iz oblike *vpreg-ti* (98), čeprav je na razpolago površinska oblika *vpreg-el*, manjka tudi *gristi grizem* ter *zebsti zebem*. Pri deležniku na *-t* (99) je pozabljen primer *doživet* od glagolov na *-eti -im* (se pa o njem govori v predgovoru). Pravilo o priponi *-t* se prav glasi: se dodaja neposredno korenu (ni pa združljiva s samoglasnikom *a*), ne kar samoglasniku (razen *a* in *r*). Nobenega realnega razloga ni za trditev, da bi bili pretekli trpni deležniki možni samo od prehodnih dovršnikov (99), saj so dobro znani primeri kot *zaničevan*, *napadan* ipd. Avtor in svetovalci pač niso brali moje kritike SS 1956, v nasprotju npr. z J. Gradišnikom. Seveda *kuhan* ni nujno trpni deležnik, prav tako ne *pečen*, *pisan*. In tudi oblike tipa *usahnjen* niso nobeni trpni deležniki, ampak deležniki stanja. Avtor po zgledu slovenske tradicionalne slovnice s tem pojmu trpnost odvzema vsak smisel.

Že zdavnaj (v Scandoslavici in Filologiji) sem kritiziral izpeljavo glagolnika iz »možnega« trpnega deležnika (100), npr. *življenje*. Izpeljavi iz trpnega deležnika se upira tudi pomen: glagolnik je tvoren, »trpen« le, ko pomeni opredmeteno dejanje, pa še to je pridobljeno kar s prenosom iz dejanja na rezultat dejanja, ne s posebno tvorbo iz »trpnega deležnika« (prim. *žaganje*). Med izjemnimi primeri je pozabljeno na tip *trenje* (morda zato obravnavano v predgovoru). Dejansko torej glagolnik delamo s priponskimi obrazili *-enje* in *-tje* (pri čemer pa začetni *e* obrazila za priponskim *a* odpade), ne z *-je* iz resničnega ali navideznega »trpnega« deležnika. Deležje na *-ši* glagola *reči* je pač tudi *rékši*, ne le *rékši* (101).

3.6.2 Sedanjíška osnova (101–104). Od osnov, enakih nedoločniškim, spet manjkajo tiste s priponami *-ja-*, *-éva-*, *-(iz)ira-*. Pač pa je avtor vzpostavil zvezo med osnovami na *-ova/-eva* in *-uje-*, *-ni-* in *-ne-* ter *-e/-a-* in *-i-* (prve nedoločniške, druge sedanjiške); manjka pa opozorilo na predvidljivo premeno pri glagolih na *-sti/-či C-em*. Nepojasnjena je premena tipa *rezati režem* (v bistvu ni predvidljiva vsaj pri korenih na *k*, *g*, *h*); manjkajo še primeri *-ø-* *-je-* (tip *biti bijem*), in enako nepriponska premena tipa *kovati kujem*.

Koliko bolj popolno bi bilo, ko bi bil avtor delal z enostavnimi končaji, namreč *-am;* *-im;* *-(u)jem;* *-(n)jem;* *-m;* nedoločniški ustrezniki: *-ati;* *-iti/-eti/-ati;* *-o/-eva-* oz. *V-oti;* *-(niti)-*, *-sti/-či* in *-ati;* zadnji se naštejejo). Ni se mogoče strinjati z mislijo, da bi sedanjiški deležnik ali deležje bila časa (102): to sta obliki

dobnosti, torej opravljata samo ene vloge časovnih oblik. Ker avtor ne loči oblikospreminjavalnosti od oblikotvornosti, so mu v 3. os. mn. končnice poleg *-jo* (kar je prav) še *-ijo/-ejo* in *-é/-ó* (kar je narobe) (102). Oblike *nesó, trpé* imajo končnico *-ø*, nasprotje med ednino in množino pa je izraženo s prevojem (*i — e, e — o*).

3.6.3 Pri na glasu sedanjskih oblik je seveda naglasni tip *délam* napačno imenovati korenskega (102) saj ob samo še priponskem (*končám*) nimamo kam s primeri kot *nájdem, póšljem*. Primerneje je torej govoriti o nasprotju med naglasom na podstavi in na priponi.

3.6.4. Deležje na *-oč/-eč* se seveda ne dela s končnico *-č* iz kratke 3. os. mn. (102—103), še zlasti ne iz virtualne *-ujo* pri glagolih na *-o/evati* (105), temveč z *-oč* in *-eč* (*pišoč, vežoč, kupujoč — noseč*). Nesmiselno je navajati virtualne oblike *mislé* ali na *-ujo*. Tudi kolikost naglašene samoglasnika govori proti temu (*nesóč/nesòč*), vsaj deloma. Pomenske povezave med tema dvema oblikama pa seveda sploh ni. — Medtem ko je pri nedoločnih oblikah avtor ločil deležjske oblike od deležniških (*gérondif — participe*), tu govori namesto prvega o prislovnih oblikah, namesto drugega pa o pridevniški (*gotovo po zaslugi svojih slovenskih svetovalcev*). Logika to seveda ni. Tako so mu tu deležja samo oblike s končajem *-e/-aje*, kakor da se ne bi moglo enako reči *Nakupujoč konec tedna ...* ali *Nakupovaje konec tedna ...* (prim. *Čakajoč na Godota* in *Čakaje na Godota*). Oblike na *-e* pa so sploh le prislovi, ne deležja.

3.6.5 O velelniški osnovi (104—105) je bil že govor. Poleg že v nedoločniku prezrtih pripon tu niso obravnavani še naslednji tipi: *si-jaj, piš-i*, zlasti pa *vzém-i* (nasproti *vzéti vzámem*). Pri velelniških končnicah bi bilo treba navesti še končnice za 1. in 3. os. ed. (verjetno gre za prenos iz 2. os.), ter za velelnik *bodi* še 3. os. dv. (npr.: *X in y nam bodita kakor 3 in 7*). — Namesto *končáj* bi moralo biti *končâj*. — Še opomba o naglasu: Dvoumno je reči, da je velelniški naglas večinoma stalen, korenski ali priponski; prav: stalen na korenu (v resnici na podstavi) ali stalen na priponi. Kdaj je naglas premičen, ni dovolj natančno povedano. — Velelnik je v slovenščini komajda čas (104).

3.6.6 Predzadnje poglavje v tem delu knjige je VIII., klasifikacija glagolov (106—118). Tu se je avtorju v lepi preglednici posrečilo prikazati razmerje med nedoločniško in sedanjsko osnovo (s čimer sam dokazuje, da velelniška ni potrebna). Navpično avtor po nedoločniku loči tradicionalnih 6 vrst (1. *-a/-va/-ava-*, 2. *-ová/-evá-*, 3. *-ni-*, 4. *-i-*, 5. *-e/-a-*, 6. *-ø-*), na desno pa 6 sedanjskih: 1. *-am*, 2. *-ujem*, 3. *-nem*, 4. *-im*, 5. *-e/-jem*, 6. *-m* (106). Kot vidimo, so vrste razporejene po živosti. (Ustrezna Toporišičeva razvrstitev: *-am, -im, -jem, -em* in *-m*.) Od 36 okenc, kakor pravi avtor sam, je izpolnjenih le 15, od tega 7 z izoliranimi oblikami, npr. tipa *spati -im, tkati -em, povedati povem* ipd. Bolj žive vrste je avtor posebej grafično zaznamoval, vendar je iz geometrijskih razlogov v preglednici (ker ne bi bila v diagonalni) to zaznambo opustil pri dokaj produktivnih glagolih na *-eti/(-ati) -im*. Preglednica ima še to slabost, da v 5. pokončni rubriki združuje glagole s sedanjikom na *-e-* in *-je-*. Pri tem je pri glagolih na *-ati* izpuščena najtipičnejša skupina, namreč *sejati sejem*; prav tako niso nikamor uvrščeni glagoli tipa *kovati kujem*. Ker niso registrirani morfemi *-éva-* in *-(iz)ira-*, manjkajo v preglednici tudi ti glagoli. Končno ni zastopan tip *umeti umejem*.

3.6.6.1 V preostalem, večjem delu tega poglavja avtor po posameznih skupinah zasleduje tri osnove, pri čemer pa poleg nedoločniške, sedanjiške in vele-niške izpisuje še deležnik na *-oč/-eč* (manjkajoče pri glagolih na *-ni/-ne-*). Pravzaprav je tu avtor zelo neenoten: v tako imenovani produktivni skupini (glagoli na *-a/-a-*, *-ova/-uje-*, *-ni/-ne-*, *-i/-i-*) pri zadnji skupini vendarle izpisuje tudi deležnik na *-l* in celo glagolnik, ne pa npr. deležnika na *-n*. V t. i. mrtvi skupini (vsi preostali glagoli) pa izpisuje še bolj različno. (Ne moremo se, kot rečeno, tudi strinjati z mislijo, da bi glagoli na *-e/-i-* res šli v mrtvo skupino.)

V navedenem gradivu marsikaj ni prav. Npr., da bi bil *uvel* (107) tvor. pret. deležnik (še manj na istem mestu navedeni *ovenjen*); da imajo glagoli na *-ni/-ne-* redno razvite oblike na *-eč* (poleg na *-oč*) (107); glagoli na *-e/-i-* imajo v del. na *-l* samo kračino (110) — prav pa je tudi z dolžino (*sedél*); *cvésti* je komaj zborna (111), sicer po SSKJ; kdo normalno govori *šló* (115), v SSKJ pod *tudi*; nemogoče je čemo ali *četè* (dejansko *čmò*, *čtè*) (111), *jéstè* (118), *nè bi bil* (118) — prav *nè bi bil*; ni povedano, da je *glojem* starinsko (111); čudno je naglaševanje *trésíte* (112), ko bralec pač ne bo vedel, da je treba brati ali *trésite* ali *tresíte*.

Od večjih problemov naj omenim naslednje: Soglasniške premene tipa *kaplja* — *kaniti* ali *kretnja* — *kreniti* (da ne govorim o *šiba* — *šiniti*) (107) tu sploh niso na mestu, saj se okrnjeni soglasniki ne pojavljajo v nobeni izmed glagolskih oblik (poleg tega bi jih bilo bolje primerjati z ustreznimi glagoli drugega vida — *kapati*, *kretati*, *šibati*). — Premene soglasnikov v vrsti *-i/-i-* (108—109) v deležniku na *-en*, sicer podrobno izpisane, niso nič zajete s teoretičnega stališča. Sam ločim 3 skupine: *t* — *č* (soglasnik se zamenja s šumevcem ali z *j*), *n* — *nj* (soglasnik dobi *j*), *p* — *plj* (soglasnik dobi *lj*). Pri avtorju nista izkazani premeni *n* — *nj* in *v* — *vlj*, sicer v jeziku obstajajoči. Primeri, kjer prihaja do premene, so zajeti osiromašeno. Pokažimo to ob soglasniku *d*: za *d* — *j* navaja avtor samo *ograditi* — *ograjén*, za *d* — *d* pa kar 12 glagolov. Vendar se sami mimogrede spomnimo še primerov kot *rojen*, *sajén*, *pomlajén*. Avtor se nič ne vprašuje, v katerih primerih do premene prihaja ali ravno ne; na splošno bi se dalo reči, da do premen ne prihaja pri izimenskih glagolih, pri prvotnih pa zelo redno, pri *r* ne takrat, če je pred njim še kak soglasnik. V veliko primerih izvedene premene bi namreč prišlo do neljubih stikov z drugimi glagoli: *mediti* — *menjenje*, *goditi* — *gojenje*, *broditi* — *brojenje*, *poditi* — *pojenje*, *čuditi* — *čujenje* ipd.

Pri glagolih na *-e/-a-* *-i-* manjka tip *vršeti* (100), ki ima *-e-*, čeprav je pred njim šumevec. Med glagoli, ki imajo pred *e* ustničnik, pa se v oblikah na *-en(je)* premenjujejo po jotaciji (111), manjka npr. *preskrbeti* ali *razumeti*; omeniti bi kazalo še analogni *zaželjen* (po *želja*). Manjka tudi *doživet(je)*. Že na tem mestu bi bilo treba obravnavati še posebne glagole na *-ati -im*: *spati -im*, *scati ščim*, *stati stojim* (*bati se bojim se*), *smejati se -im se*. — Pri glagolih na *-j/va-* v nedoločniku in sedanjku na *-je-* (kjer končno prihajajo v evidenco tudi glagoli na *-ja-*, dotlej pri avtorju neregistrirani) avtor linearno navaja 5 skupin: *tkati*, *sukati*, *postlati*, *suvati/kovati*, *dajati*. Treba pa bi bilo ločiti glagole: 1. na *-a/-e-* (*tkati -em*, *brati berem*), 2. na *-ati -J-em* (*sukati sučem*, *postlati posteljem*), 3. na *-jati -jem* (*dajati dajem*) in 4. *-(v)ati V-jem* (*suvati sujem*, *kovati kujem*). Pri tem bi bilo treba povedati, da gredo v 1. skupino glagoli na nezložno nedoločniško podstavo, in sicer bodisi na nezvočnika (*tkati -em*) bodisi na sklop nezvočnik +

zvočnik (*brati — berem*), in ti drugi poznajo tudi samoglasniško premeno *ø — e*. V drugi skupini so glagoli z jotacijsko premeno (če je koren nezložen in z zvočnikom, prihaja spet še do samoglasniške prevojnne premene).

Zadrega so tudi pri glagolih tipa *kovati* in *svati* (112): v ned. jih avtor členi *-uv-a-/-ov-a-*, v sedanjiku pa piše le *-uje-*. Prav je *kov-ati ku-jem* in *su-vati su-jem*, torej imamo opraviti z glagoli na *-ati -jem* in *-vati -jem* (za pravilnost delitve *su-vati* prim. *su-niti*).

Pri glagolih na *-ø- -e- -i-* (po naše na *-sti*) (112, 113), kjer avtor loči skupine *s/z, t/d* in *p/b/v*, je narobe razložen glagol *rasti*, namreč kot *-t/-ø*, ko gre dejansko za obrnjeno razmerje (in tako pri vsej tej skupini), če pač izhajamo iz nedoločnika. S tega stališča potem glagoli na *-sti* poznajo naslednje skupine: *s — st, s — s/z, s — t/d* in *s — ø* (*rasti — rastem, nesti/vesti — nesem/vezem, plesti/bosti — pletem/bodem, sopsti/zebsti — sopem, zebe*). Glagol *pleti* (114) je v nedoločniku na samoglasnik, kar dokazuje deležnik na *-t* (*oplet*) nasproti *zaspan*, zato spada k samoglasniškim osnovam, kamor gre tudi *suti* (114) (prim. *zasut*). Opažam tudi, da pri glagolih s korenem na *t/d* redukcija le-teh v deležniku na *-l* ni izkazana pri vseh glagolih: manjka pri *metel, bredel*, upravičeno le pri *godel, saj se gol* ne govori. — Pri glagolih na *-či* ni ustrezno izpostavljena ob soglasniški premeni še samoglasniška (114): *vreči orgel*. Samoglasniki so zanemarjeni tudi pri drugih glagolih. Manjka tudi stilna kvalifikacija oblik s skrajšanim *t/d*. Pri mehkonobniškem razredu avtor navaja samo preмене *k/č/c* oz. *g/ž/z* (*g/ž/r*) (114); prav bi bilo: *k/č/č/c* in *g/č/ž/z* — *pekел/peči/pečem/peci, strigel/striči/strižem/strizi* (*morem*); nedol. č pri glagolih tipa *peči* ni isti kot sedanjiški (dokaz ravno *striči*).

To in ono je napačno tudi pri nosniškem in jezičniškem razredu: tehnične neenotnosti so že pri »količkih«, kjer manjkajo dvojni, da bi ločili nedoločniške oblike od sedanjiških (115); nejasno je razen tega, zakaj je za *é/é/ám/ém* glagol *verjéti verjámem verjémi*. Sploh so preмене obdelane preveč nestrokovno, tj. samo naštevalno, vsega 11 skupin. Variante *zajajem/zajmem* bi morale iti v svojo skupino. Tako bi namesto (povrh še nepreglednih) 11 skupin dobili naslednje:

1. <i>é/ám/ém</i> (<i>najajem</i>)	<i>é/ánj</i>	(<i>žanjem</i>)
2. (<i>j</i>) <i>é/m</i> (<i>primem</i>)	<i>é/n(j)</i>	(<i>zapnem, žnjem</i>)

Pri glagolih z *n* je čista posebnost *é/óln* (*kolnem*), kolikor ne štejemo sem še *mlesti molzem*, ki pri avtorju menda ni izpričan. S tem bi bila izkazana vzporednost med skupino z *m* in *n*.

Pri jezičniškem razredu avtor loči celo 12 skupin premen (dvakrat navaja *la/olj*), manjka pa tudi deležnik na *-âl* (*klâl*) (115), kvantiteta (in nanjo vezana kvaliteta) (prim. *lé/elj*, pa oblike kot *mlèl, mlènje* — napačno za *mletje, mëljem, mëlji*). Od 12 skupin imamo dejansko le 2: v prvi so glagoli na *lá* in *lé*, ki vsi v sedanjiku poznajo nepremetno obliko *or* oz. *el* (*plati poljem, mleti meljem*) — glagol *prati perem* gre dejansko k *-a-*jevski vrsti (enak je *brati berem*), v drugi skupini pa so glagoli na *re*. Ti drugi so prikazani praktično zmeraj pomanjkljivo: ne ločijo se namreč *r* in *er* (prim. *re/êr/r* za dejansko *dreti dârl dêrem drêm*). Tudi tu bi bilo treba variantne podstave ločiti (npr. *derem/drem*). Zadrega se vidi še v izpisu *re/rê/r* za *zreti zrl zrenje zrem*. Pri *zrenje* si je treba sploh razlagati, da

se uporabljaja pripona *-enje*, ki izvrže predhodni *é*. Tvorbeni model za ta razred bi bil naslednji:

$$ré \left\{ \begin{array}{l} \acute{e}r \\ r \\ ar \\ \grave{a}rj \end{array} \right\} \acute{a}r \quad dreti, tretí, mr\acute{e}ti \quad \left\{ \begin{array}{l} \acute{d}\acute{e}rem \\ drem \\ tarem \\ mrjem \end{array} \right\} \quad drl, trl, mrl$$

Glagolnik bi bilo treba izvajati posebej. Avtor navaja *mjenje*, ne pa *mletje* (ali je *mjenje* sploh živo?), *dretje* (ali ne obstaja *drtje*?), samo *zrenje* (upravičeno), *žrenje* (*žrtje* je čisto navadno), ne navaja *odprtje*; navaja obe obliki pri *cvreti* in *potreti* (ali *potrenje* res obstaja?), manjka *orenje*, pač pa sta navedena *umrtje* in *umřtje* (kar se pač ne govori).

Čim bolj proti koncu gre razpravljanje o glagolskih vrstah, tem nepreglednejše postaja, zlasti v »redkih serijah«. Napake so tudi pri glagolih na samoglasniški koren (116): velelnik na *-ej* nima samo kračine (*věj*), ampak tudi dolžino (*věj*), manjka informacija o kračini pri glagolih na *i* (*bíl* proti *píl*) (116), tudi pri glagolih na *u* (prim. v SSKJ *čùl*). Ni posebno jasno, kaj gre h kateremu glagolu pri tipu *sluti* = *sloveti slujem* (VX) — *slovem//sluj* — *slovi* (116) nasproti *rjovėti* (pač pomotoma za *rjovėti*// *rjovem* — *rjovím*. Prav bi bilo *rjovėti rjovím* (117) imeti v znanem velikem razredu glagolov na *-eti/-im*, *rjovem* (poleg *rjujem*) pa imeti samo pri glagolih na *rjuti*.

Moram končati, čeprav bi bilo pripomb še precej, npr. tudi, da glagoli tipa *dobiti dobim dobljen* spadajo kar h glagolom na *-iti/-im* (tu avtor ni umojstril sin- oz. diahronega problema) (118). (Mimogrede: zakaj ni omenjen *dobom*.) Tu se tudi kaže, kako je izhajanje iz nedoločniških oblik lahko tudi nerodno (zlasti razpadejo na skupine t.i. atematski glagoli); omenimo npr. *spati* ali *stati* (116), ki sta glede na glagolske pripone čisto redna glagola, če pa ju imamo za posebnost, potem je posebnost tudi tip *vršeti* itd. Sploh bi bilo vse to boljše obravnavati pri velikih razredih kot posebnosti, torej npr. pri glagolih na *-e-ti -im* tudi glagol *hoteti (-e-ti -em)*, *vedeti vem (-e-ti -m)*, *umeti unem/umejem (-e-ti -em/-ejem)* — tako še *speti* in *prispeti* (118), *imeti imam (-e-ti -am)*, drugače se vse to porazgubi, še zlasti za slabši spomin. Glagol *znati znam* gre kar h glagolom na *-ati -am*, ne glede na zgodovino. Imenovati v sedanjiku in nedoločniku atematske glagole fundamentalne (118), je nepotrebno. Končno je pri pomožniku več napak v akcentiranju: *sém bil* (prav: *sem bíl*), *ne bi bíl* in *nísem bíl* (prav *nē bíl* in *nísem bíl*); *nē bíl* (namesto pravega *nē bíl*) sem že omenil (118).

3.6.7 Vidsko oblikoslovje (118—128) se imenuje posebno poglavje, zadnje v oblikoslovju kot II. delu Poskusa. Najprej so obdelani vidski pari dovršno — nedovršno, nato pa, veliko krajše, pari trajno — ponavljalno.

3.6.7.1 Uvodoma pisec našteva predpone za perfektivizacijo nedovršnikov (v glavnem v obsegu SS 1964, 207 in 300), in sicer najprej enojne (npr. *od-*), nato dvojne (npr. *preob-*). Pri deklariranih dvojnih predponah ne gre vedno za dvojnost, saj pri t.i. ločljivih predponah (npr. *preob-*) dejansko gre za to, da se prva predpona dodaja predponskemu glagolu (*zabíti* — *pozabíti*), neločljiva pa je taka že kot predlog (npr. *spod/izpod*). Torej bi iz tega sledilo, da se zmeraj dodaja samo po ena predpona in je nauk o dveh vrstah predpon odveč oz. celo zavajajoč. (Mimogrede: dvojna predpona *izpred-* v slovenščini ni iz-

kazana; verjetno je avtor mislil na *spre-*. Zanimivo bi bilo rešiti vprašanje, ali imamo res predpanske alomorfe *vz-/z-/s-* ali *iz-/z-/s-*, kot jih vzpostavlja avtor (119), in bi moral vzpostaviti še *raz-/z-/s-*. Ali pa bi imeli samostojne *vz-*, *iz-* in *raz-*, predpono *z-/s-* pa bi obogatili še s pomeni za *vz-*, *iz-* in *raz-*. Gotovo pa je, da imamo dva z: eden ima alomorf *s-* (*zleteti s strehe*), drugi pa *s-* in *se-* (*zbrati se, sestati se*); avtor navaja samo drugega (obogatenege še s *sn-*). Sicer se ne navajajo nobeni primeri.

3.6.7.2 Zelo podrobno so obdelane premene v podstavi in priponi pri tvorbi nedovršnikov iz dovršnikov. Preglednica ima navpično (za dovršnike) 5 mest, vodoravno (za nedovršnike) pa 6: navpične vrste so: 1. *-a-*, 2. *-ni-*, 3. *-i-*, 4. *-e-/a-*, 5. *-o-* (avtor misli, da tudi soglasniška in samoglasniška), medtem ko navpični stolpci izkazujejo pripone: 1. *-a-*, 2. *-uje-*, 3. *-va-/ja-* (torej spet enkrat tudi *-ja-*), 4. *-éva-/áva-* (tu odkrita tudi *-éva-*), 5. *-ava-* (neupravičeno še enkrat) in 6. *-ová-/evá-*. Tabela je nekam nepregledna in tudi komentar k njej ni ravno eleganten.

Za premene v podstavi je namreč mogoče reči, da gredo nekako v smeri urnega kazalca, če si samoglasnike predstavljamo v trikotniškem sistemu: *poroditi — porajati, preplésti — preplétati, odcveteti — odcvítati* ipd. (po svoji poti še *premaknem — premikam* in *prenêsem — prenášam*). — Tudi priponskih imperfektivizatorjev ni toliko, kot jih našteva avtor, namreč *-a-*, *-nja-*, *-va-/ja-* (s tremi variantami), ampak sta dejansko dva, tj. *-a-* (z variantama *-va-/ja-*) in *-ová-* (z varianto *-evá-*): *-a-* se dodaja soglasniškemu (korenskem) izglasju podstave, *-va-/ja-* pa samoglasniškemu. Od variant se načeloma dodaja *-va-*, primeri z *-ja-* pa so na listi (*popívati — napijati*). Kadar se ne uporablja *-a-/va-/ja-*, se uporablja pač *-ová-/evá-*, dostikrat vzporedno s prvo. Tako bi dobili veliko preprostejšo podobo. Vsekakor nimamo dveh *-ava-*, kot navaja avtor: enega pri podstavnih glagolih na *-im* v sed., drugega pri glagolih na *-am/-em* (121). (V obeh primerih je imperfektivizator dejansko le *-va-*.) Pri tem je zanimivo, da glagoli, ki imajo imperfektivizator *-a-*, skoraj redoma doživljajo premeno podstave, le glagoli z *i* ali *u* v korenu načeloma ne. Premene v smeri urnega kazalca so pri avtorju izpričane z *o — a, a — i*. Protismerna *u — i* (*zasúti — zasípati*) se razumeta, če izhajamo iz *o — i* (*o* je za prazni polglasnik). Nekatere korenske premene v preglednici niso zaznamovane, npr. *ə — i* (*odcvésti — odcvítati*), *o — a* (*zbsti — zbadati*) — ta zgled sicer je v preglednici, *é — é* (*preplésti — preplétati*), *ê — a* (*prenesti — prenašati*), *o — i* (*zatrem — zatiram* — v nedoločniku *re — ir*), in morda še kaj. Avtor tudi ni posvetil pozornosti naglasu: tako lahko rečemo, da je imperfektivizator *-a-/va-/ja-* prednaglašen (redki primeri so tipa *zálivála*). Izostal je tudi kuriozum, ki ga odkriva samo sedanjik, namreč *i — e* (*skočim — skačem*). Pripone *-nja-* seveda ni (*prekinjati*), sicer bi morali govoriti tudi o priponi *-lja-* (*oživljati*); tu gre za analogno premeno izglasja podstave.

3.6.7.3 Kjer so možni variantni nedovršniki, avtor ne rešuje vprašanja morebitne stilne zaznamovanosti, npr. *srečavati/srečevati*; literatura za to je na razpolago (R. Lenček, J. Toporišič).

3.6.7.4 Pri natančnem pregledu bi se našlo še to in ono. Zlasti pri glagolih z ničto pripono v nedoločniku (127) bi bila stvar enostavnejša, če bi izhajali iz sedanjske podstave: tako bi namesto premene *ê/é + s/t* dobili le premeno *ê/é* (*pregnêtem/pregnétam*), *s* v nedoločniku in namenilniku pa dobim iz *t*. Enako enostavneje je *požanjem — požinjam* (sedaj pri avtorju *ê/i + o/nj*), prav

pa bi bilo *é/inj*). Zanimiva je spet premena *é/enj* nam. *en* (127), a se pri avtorju popolnoma izgubi med kopico netipičnega. Da so nedovršniki tu zares delani prav iz sedanjika, se vidi pri *odpreti* — *odpirati*: razumljivo je namreč *odporem* — *odpiram*, iz *odpreti* bi bilo *odprevati* (prim. *preleteti* — *preleevati*). Ponekod se je avtor utrudil in ni izpisoval samoglasniških premen v podstavi. Razlika med *odpeti* in *odpenjati* in *seči segati* spet kaže na vpliv sedanjiške osnove (sicer bi bilo *odpevati*).

3.6.8 Pri tvorbi ponavljalnik — trajnik avtor ne izpisuje samoglasniških premen v podstavi: *e/é, é/á, é/o* (npr. *letéti/létati, nêsti/nosíti*). Seveda pa tu ne gre za glagolski vid v pravem pomenu.

Na splošno pa te stvari v slovenščini še niso bile obravnavane tako obširno, zato gre piscu zasluga za ekstenzivnost, ne pa tudi za teoretično obvladanje, ki bi prineslo poenostavitve prikaza (sedaj imamo pri glagolih z nedoločniško pripono -*o*- kar 20 skupin, med njimi dve sploh napačni, ker gresta primera *izbrati* in *postlati* med glagole z nedoločniško pripono -*a*-).

Pisec tu nima obravnavanih glagolov brez vidskega para (razen *mimogrede*), niti ni povedano na splošno, kateri nesestavljeni glagoli so v slovenščini dovršni in kateri nedovršni: dovršni so na listi (le s priponskim obrazilom -*ni*- so načeloma dovršni, zato so na listi nedovršni), vsi drugi glagoli pa so nedovršni.

IV

4 Tretji del knjige ima, kot rečeno, naslov *statična skladnja* (129 do 240) (v slovenskem slovniciem izročilu novejšje dobe: raba oblik). Konkretno je Vincenot v posameznih poglavjih obdelal naslednje kategorije: spol, število, sklon, določnost, stopnje primerjanja, vpraševanje, označevanje (designacija), svojina, zanikanje, istovetnost in podkrepitev (z nasprotji), količina, prostor, čas in trajanje, glagolski čas, vid, naklon, besede stavki (po naše: medmeti in nekateri členki).

Kaj prinaša ta ločitev splošnih kategorij besednih vrst od njihovih konkretnih oblik? — V glavnem dvojnost obravnave in odsotnost informacije o teh kategorijah tam, kjer se nujno rabijo, tj. v oblikoslovju (avtorjev II. del knjige). Tam se pri samostalnikih, npr., začjenja kar s sklanjatvijo, ni pa povedano, ne kaj je sklanjatev, ne kaj je samostalni, ne kaj je sklon, niti koliko jih je itd. Mislim torej, da je slovenski način boljši, pravzaprav edino upravičen. Nekatere kategorije pa so res čisto skladenjske, torej neoblikoslovne (npr. vpraševanje, zanikanje v obsegu, kot je pri V.).

Pa si sedaj oglejmo posamezna poglavja, kakor si sledijo v knjigi.

4.1 Spol (131—135). Po tradiciji V. navaja tri spole (m, ž, s) in še spol živo — neživo, ne zastavlja pa si vprašanja, katera besedna vrsta ima primarno to kategorijo (namreč samo samostalniške besede), medtem ko jo pridevniške poznajo samo po ujemanju, tudi opisna deležnika na -*l* in -*n/-t*. Kategorija živo/neživo avtorju ni podspol, kar bi bilo prav. Po našem bi moral pridodajati še podspol človeško/nečloveško, in sicer že, če bi upošteval, kar sam uči o zaimkih *kdo* — *kaj*. Pri enakih končnicah v im. ed. avtor skuša določiti spol po rod. končnici: s končnico -*i* in -*e* bi potem bili ženskega spola (vendar vemo, da je sam. *dan* z rod. *dne* moškega spola, in tega spola so tudi sam. z rod. končnico -*e*, ko zaznamujejo moške osebe), s končnico -*ú* (iz zgoraj vzetih na -*e*) moške-

ga, na *-a* pa moškega ali srednjega. Naivno je misliti, da so morda imena dreves v slovenščini ženskega spola ali orodja srednjega (132) — kar je res, je le to, da so pripomska obrazila s končnico *-a* ženskega spola (izvzeta spet imena oseb. m. spola, npr. *delovodja*), na soglasnik moškega ali ženskega spola (vendar se druge omejuje na majhno število pripon, npr. *-ost, -ad, -ezen* itd.), s končnico *-o/-e* pa srednjega (izjeme moškega in celo ženskega spola: *Marko, kino, finale, Sapfo* itd.).

Na svoj način zanimiva je lista raznospolnih homonimov (132), vsaj kar se tiče osnove. Teorije k temu pa ni nobene. (Nam. *lòv -í ž. lóv -í*.)

Zaimka *jaz* in *ti* sta avtorju samo m. spola, še SS 1964 so katerega koli od treh, in to velja tudi zame (SSKJ pri *jaz* spola sploh ne navaja, primeri pa so menda samo za moški spol: torej *Jaz sem rekla*, v slovenščini ni mogoče reči!). Ta trospolnost je popolnoma v skladu z oblikami *mi me me* v množini in ustreznimi v dvojini. Mislim, da je *mé* tudi za srednji spol, ne le za ženskega, kot misli avtor (prim. pri samostalniku enako morfemsko nevalorizacijo: *ženi = mesti*; imamo jo še pri števnikih *tri* in *štiri*). Zanimivo bi si bilo zastaviti vprašanje o spolnosti končnice *-ø* pri števnikih tipa *pet*; kakor kažejo vzporedni ločilni števnik s svojim *-o/-e* (*petero/dvoje*), gre za srednji spol. Sicer pa tip *Pet/Petero ljudi je sedelo za mizo s sedelo* ne dokazuje srednjega spola, ker je odnosnica *ljudi*. Tu gre verjetno za spolsko nevalorizirano obliko, saj se spol pri teh števnikih tudi sicer ne pokaže. Avtor tudi ne opozarja na nevalorizirano spolsko končnico pri predikativno rabljenih besedah in sploh pri neimenovalniških osebkih oz. ob odsotnosti osebka sploh: *Deževalo je, Temno je bilo, Bilo je čas oditi, Pet ljudi je prišlo, Jurčku se je sanjalo* ipd. Čudna trditev je, da se v dvojini, in sicer samo pri 1. in 2. osebi, ne kaže več spol, navajajo pa se spolske oblike (npr. *delava/delave*). Seveda bi isto veljalo tudi za 3. os. sedanjika.

Pripisovati živost tudi pridevniku (134), je napačno (*dobrega očeta*). Tu se pridevnik kot prilastek le ujema s samostalnikom. Za ujemanje gre celo v primeru *Imeli so dobrega vojvodo* (V. ne navaja, saj večinoma tudi naše slovnice ne). Za konec pisec kategorijo naveznosti meša s kategorijo živosti (pri tem citira Orzechowsko, ne pa drugih, slovenskih virov). Na svoj način karakteristično je, da nikjer ni povedano, kaj samostalniku daje kategorijo živosti, namreč moškost večje živali (vključno s človekom). Nič konkretnega ni povedano o tem, kako se kategorija živosti širi preko okvira moškega zoološkega. Prav tako ni opozorjeno na kategorijo živosti v mn. in dv. pri osebnih zaimkih (*nas, naju, njih*). Samo pri 3. os. se drži še stara *nje/nju*. Ne omenja se zanimiva raba moškega spola pri vikanju (*Kam ste šli, tovarišica*) nasproti na pol vikanju (*Kam ste šla, tovarišica*).

4.2 Število (136—138). K znanim trem številom avtor prišteva še kolektivnega (primer *drevoje*), ki da je slovnično ednina, pomensko pa množina. S tega stališča bi bilo seveda še zlasti zanimivo obravnavati vpliv pomenske množinskosti na slovnično v primerih tipa *Gospoda se spogledajo in Moji deca so goli, bosí*. — Avtor pozna samomnožinske samostalnike in (po Toporišiču) družji z dvema oblikama ločilnega števnik (*dvoje vile, dvoje vil*), česar SSKJ ne pozna več (neupravičeno). Samodvojskih *oba* in *dva* avtor ne navaja. Od t.i. samoedinskih imen V. navaja samo snovna, torej ne pozna pojmovnih in skupnih, v slovenščini z isto problematiko (prim. *dvoja lepota, dvoje železo, dvoje grmovje*); ne loči dveh množin prvotno neštevnih imen: kot snovnih, ko pome-

nijo vrste, in kot konverznih, ko so števna (npr. *vode*: 'vrste vod' — 'reke in potoki'). Tako mešano navaja *vode fleuves et rivières* in *žita* 'vrste žit'. Ničesar ne ve o zaznamovanosti množine nasproti ednini in dvojine nasproti množini. Ve za rabo množine namesto dvojine pri parnem (navaja človeške organe in tip *rokavice/čevlji*, ne pa tudi druge take primere, npr. *dva otroka*, ko sta edina, *vola* ipd.). Avtor misli, da se v teh primerih dvojina rabi »za insistiranje«, v resnici se za to rabita količinska *dva* ali *oba*. Primerov, ko se po pritegnitvi rabi namesto dvojine množina (z *dvema*, *tremi ljudmi*), ne obravnava. Beseda je še o vljudnostni množini (verjetno vsaj za onikanje bolj primerno spoštljivostna). Tu, na napačnem mestu, je še opozorilo na moški spol pridevniške besede pri vikanju. Ni obravnavano na pol vikanje, tj. raba množinskega pomožnika in edninske pridevniške besede (*Kje ste bila*).

4.3 Sklon (139—149). Mislim, da zvalnik ni samo »star«, ampak se uporablja tudi še drugače stilistično. S pravilom, da je pri (moški) sklanjatvi tožilnik enak imenovalniku (139), se dela sila kategoriji živosti. Glede razmerja predlogov do sklonov bi bilo za polno informacijo povedati le, da se z njimi zmeraj rabita mest. in or., tudi z njimi pa vsi drugi razen im. Nič ni povedano o tem, da imajo sklone kot inherentno lastnost samo samostalniške besede, medtem ko pridevniške le prilagojevalno (kolikor se seveda ne posamostalijo).

Po tem kratkem uvodu avtor prehaja na rabo posameznih sklonov. Ločijo se samostalniška, pridevniška, prislovna in medmetna vloga.

Za imenovalnik avtor navaja osebek, povedkovo določilo in prilastek. Pri imenovalniku samo imenovalnega, ne tudi ujemalnega, pač pa še pristavčnega (*Trubar, prvi slovenski pisatelj*). Manjka tudi povedkova prilastek.

Pri rodilniku ima avtor pri samostalniški vlogi primere tipa *Poznam vašega prijatelja* za rodilnik, verjetno po Orzechowski, kar pa seveda ni res, in nam čisto jasno kaže zlasti primer *našega delovodjo*. Seveda ta raba za rodilnik ne spada na prvo mesto. Enako napačno je imeti za rodilnik navezno obliko, saj je tudi to tožilnik (*Dajte mi črnega, namreč kruh*). Sledijo nikalni, delni in vezavni (v opombi še namenilniški), pač po Toporišiču. Prav bi bilo: vezavni, nikalni, delni... Vsi razen prvega so pretvorbeni. Misliti, da imamo v primerih kot *prositi koga pomoči* dva tožilnika (141), ni prav (prim.: *prositi mamu pomoči*). Čudna je delitev prilastkovnih rodilnikov: poleg znanih osebkovega in predmetnega imamo še relacijskega (pojasnjevalnega, svojilnega, izvora), ki pa so dejansko vsi ali predmetni ali osebkovi: *grmenje topov/vonj cvetlic = topovi grmijo/cvetlice vonjajo — dviganje zastav/ občutek veselja = dvigam zastave/občutim veselje*. Samo svojilni rodilnik je samosvoj: *knjiga učencev = učenci imajo knjigo*. Zatem se pojavi še enkrat delni rod. (*kozarec vina*), kjer pa rodilnik ni prilastek, saj se ne da pretvoriti v *vinski kozarec*, in isto je z množinskim rodilnikom *koliko otrok*: v teh primerih seveda ni ne samostalnik ne splošni prislov. Tip *kozarec vina* je pretvorba tipa *vino*, in sicer za en *kozarec/za en kozarec vina* (med temi primeri je napačno zapisan tudi *malo moke*), medtem ko je pri *koliko* (in *deset*) *otrok* odnosnica samostalnik, ne količinski izraz. Ne zdi se tudi nujno, v primerih kot *kozarec vode* zahtevati na desni le ednino: prim. *skleda žgancev, omizje gostov*. »Kvalifikativni« (označevalni) rod. *fant živih oči* in *mož dejanja* imata komaj kaj skupnega (prim. *fant, ki ima žive oči ≠ mož, ki udejani, kar reče*).

Pri prislovnih vlogah pač ne gre omenjati roditeljskih vezavnih pridevnikov (*sit živiljenja = nasititi se živiljenja*); tu gre za predmet; prav tako mislim, da ni mogoče reči, da je časovni roditelj odvisen od glagola (npr. *lepega dne : dogodki enega dne*). Ni omenjen »goli« rod. tipa *Janez pride avgusta*. O medmetnem roditelju tipa *hudiča* je mogoče dvomiti (čeprav ga navajam tudi sam: prim. *strelo vendar*). Pri predložnih rabah ni znano, zakaj z (ang. from) ne bi bil »simple« (143). Preglednica rod. rab (144) je glede na poprej obravnavano nepopolna (ne vemo, zakaj). Sploh manjkajo primeri za 2. predmet, za osebek, za nosilca poteka v enodelnih stavkih, za povedkov prilastek, ujemalni prilastek, za izpostavljeni stavčni člen, za pristavek.

Dajalnik je obdelan ustrezno (tu je omenjen tudi kot logični osebek). Nejasno je spet, zakaj naj bi bil etični dajalnik (imenovan tu efektivni) adverbialen; tu gre za nekako členkovo rabo. V primeru *Bilo mu je dolgčas*, zaimek *mu* pač ni 3. aktant, ampak nosilec stanja (logični osebek), v primeru *Kaj se ti je sanjalo* pa *ti* ni logični osebek, saj bi potem imeli dva osebka (*kaj* in *ti*). Pretvorba *Kaj si ti sanjal* kaže na odnos *To stvar poznam — Ta stvar mi je (po)znana*. *Mi* je v takih primerih predmet.

Tožilnik: Tu so podobne napake kot pri dajalniku. V primerih kot *Glava me boli* je *me* predmet, ne logični osebek, v *Uči se klavir* pa *se* ni predmet. Pohvaliti pa moramo, da se vsaj tu navaja povedkov prilastek v tožilniku. Ne vem, če je pravilno rečeno *Napravil se je bolnega* ali *Dela se nevednega/neveden*, saj imenovalniški prilastek kaže, da *se* pač ni predmet: *delati se* = 'pretvarjati se, da je'. Prav bi bilo *Napravil ga je bolnega* proti *In se je napravil bolan*, od koder je prišlo do prenosa tožilniške oblike iz zvez *Napravil ga je bolnega*; *Čutil se je bolnega* je namreč toliko kot *Čutil je, da je bolan*. *Pet čevljev merim* pač ni tožilnik, ampak v roditelj pretvorjeni tožilnik (prim. *tri čevlje merim*). Zakaj naj bi pri *Pet čevljev merim* šlo za povedkovo določilo mere, v *Kopali so tri metre globoko* pa za adverbialno rabo, ni razvidno: oboje odgovarja na vprašanje *koliko*. Pri predložnih zvezah manjka *na*: *nor na gobe*. Tudi pri predložni rabi bi bilo treba gledati na stavčnočlensko vlogo. To je storjeno le deloma (zlasti načeloma ni eksponirana predmetna rabo). Velja tudi za mestnik in orodnik. Pri or. manjka veznik *za*.

4.4 Določnost (150—155) je obravnavana pri navadnem pridevniku, pri zaimenskih besedah pa pri vseh treh imenskih vrstah, tj. pri samostalniški, pridevniški in prislovnih. Avtor ugotavlja, da je določnost v grobem vzporedna francoski (določni ≠ nedoločni člen); pri tem opozarja na »narečno« *èn — tá* (prav bi bilo *en — ta*). Tudi vse drugo je povzeto po stari slovenski slovnici. (Na enem mestu ima (po tiskovni pomoti?) za morfem določnosti *j* nam. *i*.) *Ves* mu je po Tesnierju prislov (151), npr. *ves bel*.

Pri zaimkih mu je — prav tako po stari slovnici — vprašalnemu zaimku (v glavnem) enaki poljubnostni zaimek nedoločen, tisti z *ne-* pa določen. Pri oziralnih zaimkih so mu nedoločni naši oziralni poljubnostni, navadni oziralni pa določni. Gotovo je, da pri teh zaimkih ne gre za isto določnost, kot jo imamo pri pridevniku. Po Toporišiču (seveda brez citiranja) avtor opvzema Musičevo spoznanje, da se tip *kdo* rabi v neindikativu (konkretno navaja pogojni, vprašalni, nikalni in vzklični stavek). V francoščini za to ni ustreznikov: *Če kaj veš... ≠ Nekaj ve o tem...* = Si tu sais quelque chose = Il sais quelque chose là-dessus. Tam, kjer razlika je, pri pridevniških zaimkih, gre za različen po-

men. Na kateri način so v zvezi z določnostjo totalni in nikalni zaimki, ki se obravnavajo na koncu tega poglavja, ni razvidno.

Na koncu naj pripomnimo, da kategorije določno — nedoločno avtor v slovensščini ne pozna pri samostalnikih, tj. tam, kjer je ta stvar pravzaprav edino doma, saj se na pridevniške besede le prenaša, kolikor seveda sami niso bodisi le ene ali druge vrste.

4.5 Presenetljivo obširno so obravnavane stopnje, in sicer pridevnika, prislova in glagola (156—162). Najprej je na vrsti dvostopenjsko stopnjevanje (absolutno), nato trostopenjsko (relativno). Tip *prelep* 'zelo lep' se imenuje objektivni elativ, *premlad* 'preveč mlad' pa subjektivni. Tu dejansko ne gre za drugega kot za dva pomena predpone *pre-*. Kot ublaževalni elativ je obravnavana t. i. neprimerjalna absolutna raba primernika (*starejša dama*), seveda pa nam — če to sprejmemo — manjka še enaka reaba presežnika (*delamo z najmodernejšimi stroji* = 'zelo modernimi').

Sledijo relativna stopnjevanja. Sam pojem primernika se pri tem razblini, saj avtor o njem govori ne le, ko gre za stopnjevanje navzgor ali navzdol, ampak pozna tudi primernik enakosti (*Janez je tako/enako bogat kakor/kot/ko Peter*). Tu očitno ne gre za primernik, ampak za primerjalne stavke. Poleg imenovanih treh primernikov se omenjajo še progresivni (morda: postopni), npr. *zmerom bolj bogat* ipd. Pri določilih primernika avtor navaja *lepši od X/kot X* (primerjalno dopolnilo), *za dva metra daljši* (merne razlike), *veliko starejši* (nenatančne razlike), (*še*) *toliko bolj drag* (relativne razlike) ter *čim — tem* s sinonimiko (soodnosne razlike). — Nikjer nismo našli na začetku napovedane mešane rabe stopenj (v preglednici absolutni in relativni rabi sledi restriktivna (po naše omejevalna)).

4.6 Poglavje vpraševanje (163—168) je obravnavano najprej kot totalno, nato kot delno (v tem okviru dvojno). To je samo drugačna terminologija od naše: odločevalna : dopolnjevalna vprašanja (prvo z *ali*, drugi za zaimki, ki se začenjajo s *k* ali *č*, t. i. *k/č*-vprašanja). Avtor vprašanje z opuščeni *ali* neupravičeno imenuje implicitno: kakor da besedni red in intonacija ne bi bila dovolj očitna. Pohvaliti velja na enem mestu zbrane vse vprašalne členke (po SS 1964, 288). Pri dopolnjevalnih vprašanjih so obravnavane vse vrste ustreznih zaimkov. Zanimivo je pripomniti, da se je *koliko* le našel med pridevniškimi besedami (166), v oblikoslovju je bil le med prislovi. Seveda pa nima smisla združevati zaimkov *kolik(šen)* in *koliko* pod isti naslov, namreč kvantitativnosti. Prvi je kakovostni velikosti, samo drugi res količinski. Pač pa v naših slovnicaх menda ni registriran vprašalni *koliker(en)/kolikero* (167). Pri prislovnih vprašalnih zaimkih ni razmerje *kje/kam/kod* (16?); po smislu uresničevanja je bolje *kam/kje/od kod + kod* (prim. SKJ 5): prvi prislov cilja, drugi mesta, tretji izhodišča in četrti poti ali porazmeščenosti. Pri prislovnih zaimkih manjka enoten razred, ki bi kazal krajevno, intenzivnostno in časovno mero (ne le zadnjo), pri V. trajanja (*kako dolgo*), frekvence (*kolikokrat*) in ponovitve (*kolikič*). Čisto pozabil je avtor na vprašalne zaimke vzroka, namena ipd. (npr. *kljub čemu*). Od vpraševanja manjka retorično in omahovalno. Besedni red in intonacija vprašalnih stavkov sta popolnoma prezrta. Sicer pa je v celoti odsotna vsa stavčna fonetika.

4.7 Označevanje (designacija) (169—172) razpravlja o slovničnih osebah in izrazih za kategorijo oddaljenosti (*proximité — éloignement*). Napaka je

(po SS 1964) misliti, da 5. oseba zaznamuje tistega, o katerem govorimo (169): saj govorimo lahko tudi o sebi ali o sogovorniku. Prav: 3. oseba izraža neudeležena pogovora (oz. dogajanje brez osebka). — Sicer se avtor pri obravnavi te problematike v veliki meri opira na Toporišiča (necitirano). Vendar: pri osebnih zaimkih manjkajo primeri za pogovorno rabo imenovalnika, za poudarjenost, za »neosebno«, tj. splošno rabo (*Vzamemo/Vzamete/ Vzameš 1 kg moke, 2 jajci . . .*). Pri kazalnih zaimkih ni obdelan tip *le-* + kaz. zaimek, morda bi bilo treba opozoriti še na *-s* (*letos, danes*), nemara v zvezah kot *danes — ta dan* (drugo samo deiktično). Sploh manjkajo kazalni prislovi. Prav tako niso zaznamovani fazni premiki in prazna okenca tipa *ta/tu/sem* proti *tisti/tja* proti *oni*. Podobno pri časovnih (*zdaj — tedaj/takrat — ondaj* (narečno)). — Z zadovoljstvom ugotavljamo, da se *isti* v skladnji ne poteguje več za kazalnost (kot v oblikoslovju). — *Oné* pač ni kazalni zaimek, ampak verjetno nedoločni: prim. *tisti oné* nasproti nemogočemu *ta oni* ipd., ker istovrstni zaimki niso družljivi.

4.8 *Svojljnost* (173—177) je obravnavana, ko se izraža pri samostalniški besedi z dajalnikom (*soncu brat, Bodi mi prijatelj*) — avtor jo imenuje samostalniška svojljnost — in ko se izraža bodisi z rodilnikom samostalnika bodisi s svojljno pridevniško besedo (pridevniška svojljnost). Glede na pogostnost rabe bi bilo seveda pravo zaporedje naslednje: svojljni pridevnik, svoj. rodilnik in svoj. dajalnik. Da bi bil samostalniški svojljni dajalnik samo iz privzdignjenega stila, pač ne bo držalo (prim. *Otrokom je oče in mati*). V čem je pravzaprav razlika med *možu dekla* in *moževa dekla*, bi bilo treba še ugotoviti (isto pri zaimskem *sem mu/njegova dekla*). Svojljni dajalnik je samostalniški stavčni člen, svojljni pridevnik pa le prilastek (ali prislovno določilo). Pri svojljnem rodilniku ne zadošča določitev, da se rabi predvsem, če ima posedovalec določilo (*hiša mojega očeta ≠ dom kupca*). V slovenski slovnični literaturi je vendar že bilo povedano, da se goli svojljni rodilnik rabi pri samostalniku v množini (*hiša sosedovih/sosedov*), pri posamostaljenih pridevnikih (*dom Koseskega*) in morda še kje (vsaj na vasi se sliši tudi *ta njiva je sosed*). Opozoriti bi bilo treba še na splošno pogovorno rabo *Ta ruta je od matere*. Da goli rodilnik, pravzaprav nepredložni, ni zmeraj dober, četudi ima ob sebi pridevnik, je tudi že bilo opozorjeno: *Hruške so naše matere* (prav: *so od naše matere*). — Pri zaimku *svoj* je navedeno bogato gradivo. Kakor že v oblikoslovju ne, avtor tudi tu ne vidi, da so svojljni rodilniki tipa *njega/nje/njih* ipd., ko so levo od odnosnice, konverzni pridevniki (tako je nastal tudi *čigar*). Stilna drugačnost nasproti navadnim svojljnim zaimkom ni nakazana. — Od preostalih svojljnih zaimkov so obravnavani še oziralni, ne pa tudi nikalni, totalni itd.

4.9 *Zanikanje* (178—187) je obdelano precej netradicionalno. Kot običajno, kategorija sama ni razložena, ampak se takoj prehaja k tipom zanikanja (popolno, delno nikalna trditev) in — nekoherentno kot četrto — še nikalni zaimki. Sledi še 7 naslovov istega ranga: poudarjeno zanikanje (*prav noben*), večkratno (*iz nje ne bo nikoli nič*), vključno (*tudi/še sanjalo se mi ni*), ločno (*ne ti ne on*), protivno (*ne — ampak*), nadomestno (*nihče drug kakor ti*), mejno (*ne boste me več videli*), težko verjetno (*še videti ga ni hotel, kaj šele*) in nazadnje je ujemanje.

Pri rabi nikalnih zaimkov ni posebnosti, avtor se v veliki meri naslanja na Toporišiča (npr. *noben — nikakršen, kateri — kakšen*). Ponekod je samostojen,

pa rad zablodi: pri *nič* ne vidi, da je lahko tudi pridevniška beseda (*nič ljudi ni prišlo* = *niti trije ljudje niso prišli*), pri *kar* avtor sam navaja *nimam nič prijateljev*, kar je isto kot *nobenih prijateljev* (in *nobenih* je gotovo tudi zanj pridevniška beseda). Ne reče se *o sv. Nikoli*, ampak *o sv. nikoli*, *nikar* pa ni prislov, ampak členek (183), enako *prav* ali *sploh*. — Poimenovanja nikalnih vrst od štev. 5 naprej so povzeta pač iz francoskega slovničnega izročila. Ali so upravičena, potrebna? Tako imenovano okrepljeno zanikanje gotovo ni zvezano s členki *prav/sploh/čisto*, saj se le-ti dajo rabiti tudi s totalnimi zaimki (npr. *prav vsak*) in tudi sicer (*prav ti*). Poudarjeno zanikanje bi bilo pač z *nikar*: *Nikar ne hodi*, in tudi inkluzivno. Večkratno zanikanje gotovo je značilnost slovanskih jezikov, vendar ga avtor (*Še sanjalo se mi ni* = *Niti sanjalo se mi ni*) ne razlaga. Pravilo bi se glasilo: če je kateri participant nikalen, je nikalen tudi povedek. — Ob tem se spomnimo, da tudi delno zanikanje avtorju ni jasno: zakaj bi namreč drugače *Nihče ni prišel* bilo delno zanikanje? Delno zanikanje bi bilo npr. *To se je zgodilo ne po moji volji*, za kar pa običajno rečemo *To se ni zgodilo po moji volji*. Prav v zvezi s tem bi za slovenščino kazalo opozoriti še na to, da v slovenščini raje zanikamo odvisnik kot glavni stavek: *Mislím, da ni tako* nasproti pogostemu zahodnoevropskemu *Ne mislim, da je tako*. Ločno zanikanje imam jaz za stopnjevalno (*ne ti ne on* je zame nekako *niti ti niti on*), ker se mi zdi zelo sorodno t.i. protivnemu (*ne samo — ampak tudi*), kar avtor v bistvu enači z zvezo, ki je res protivna (*ne — ampak*). Nadomestno zanikanje bi imenovali izvzemalno (*Nihče drug mu ne verjame kakor ti* = *Samo ti mu verjameš*), torej je vrsta protivnosti. Stopnjevalno zanikanje je tudi t.i. »težko verjetno« (*Tačas Amerike še niso poznali, kaj šele Avstralijo*).

Pri nikalnem skladju manjka t.i. rodilniški osebek ob zanikanem povedku glagola *biti* (vsaj nekaterih njegovih pomenov), tj. *Matere ni doma* ≠ *Mati je doma*. Za konec pripomnim še, da se nam poleg *Ni lahko živemu volku šteti zobe* zdi čisto mogoče rabiti tudi rodilnik *zob*. — Pri zvezi *ne da bi* bi bilo zanimivo omeniti (slovnično za zbornost sicer prepovedano) *brez da bi*, kar je podobno francoskemu *Il est parti sans dire un mot*.

4.10 Istovetnost in okrepitev (ter nasprotje) (188—192) obravnava naše istostne in drugostne zaimke; avtor navaja samo vrstne (v naši terminologiji), tj. *isti* — *drug*, ne pa tudi kakovostnih (*enak* — *drugačen*). Tako se rabi tudi še *isti* v pomenu *enak*. Namesto *Midva sva istih let* bi se lahko reklo še ... *sva enih let* (= enako stara). Primeri kot *drug drugemu* niso ponazorjeni (razen v enem primeru) z navadnejšim občevalnim tipom *eden drugemu*. Morda bi bilo tu mesto za obravnavo primerjanja (istost — različnost razne vrste).

Pod podnaslovom *okrepitev / ublažitev* so v tem poglavju obdelani še intenzifikatorji, najprej členki (avtor jih besednovrstno na splošno ne imenuje, le pri *sploh* ima v opombi oznako prisl.), nato je obdelan še *sam* in *ves* (*ves* spet imenovan prislov); sledijo členki *le-* in *-le, -šen*, na koncu obširno *kar* in manj obširno *neki*. Zelo problematično poglavje.

Ustavimo se malo ob *sam*: *sam* pomeni 'jaz/ti/on. ne kdo drug'. Zveze kot *Sam ne vem, kaj hočem* si je treba razlagati z izpustom iz prvotne zveze *jaz sam* (prim. podobno z *očetom greba* na sprehod iz *midva z očetom*). Verjetno *sam* zamenjuje osebni zaimek tudi v zvezah kot *Ne laži sam sebi*. — Potem je tu *ves* kot prislov, čemur se upira oblikoslovje. Zveze kot *Janez je prišel ves lačen* si je treba razlagati s pretvorbo iz dveh stavkov: *Janez je prišel lačen* + *Lačen*

je bil ves. Prim. še *Janez je prišel ves raztrgan* iz *Janez je prišel + Bil je ves raztrgan*, kar je iz *Vsa obleka je bila raztrgana*.

O členkih je sicer nabrano lepo gradivo, razlag pa je prav malo: razlika med *le-ta* in *tale* pač ni le v zaporedju sestavin v prevodu: *le-ta* 'ce dernier/celui-ci', *tale* 'celui-ci/ce dernier'. Oblikoslovni členek *-šen* (pravzaprav pripona) ni ne ponazorjen ne razložen.

4.11 *Kolikost* (193—198): Tu je obdelana raba števnikov: vrstilni so omenjeni le v zvezi s besednim redom (češ da stojijo pred samostalnikom ali za njimi, medtem ko bi bili glavni števnik lahko samo pred njim), a avtor sam navaja »na strani trinajst«. Zapostavljeni vrstilni števnik se da razumeti samo iz glavnega: *leta tisoč devetsto sedemnajst* torej še *sedemnajstega*. Razlika med *trinajst strani* in *stran trinajst* avtor ne razlaga. — Sledi obravnava ločilnih števnikov (kot se izraža) in skupnih prislovov, kar naj nam ponazorita zvezi *kolikeri ključi — kolikero/koliko ključev*. Večkrat sem že povedal, da prvo šteje vrste, drugo posamezno (komade). Vpraševati se s *kolikero* ni enako dobro (ali celo boljše) kot s *koliko*. Pri samostalniški rabi ločilnih števnikov (*Dvoje ti imam povedati*) avtor prepisuje iz Toporišiča, ne da bi citiral.

Preseneča misel, da bi bil *edini* totalni zaimek (194), saj se totalnost veže na morfema *vs-* in *ob-*: *edini* je »od vseh samo eden«. Pač pa je prav *psi trije*. Totalen bi bil nekako *ves* (*Ves se je predal delu*), toda to dejansko ni primerljivo z *oba/psi sta/so delala/delali*. Povedali smo že, da imamo misel, da bi bili izrazi kot *mного* ob samostalniku prislovi, za zmotno: tudi ko se ne sklanjajo (tj. se sklanjajo z nič), so pridevniška beseda. Da se *sto* ne bi sklanjalo (195), ni res (*s stotimi ljudmi*), in celo *tisoč* se včasih (*s tisočimi ljudmi*). Tradicionalni slovenski slovničarski rigorizem je misliti, da *po tolikih ovirah* pomeni le 'po tako velikih ovirah' (prim. *po tolikih letih*).

4.12 *Prostor* (199—206). O odprtih problemih je bil že govor: namesto linearne razporeditve umestitev — cilj — smer/način in izhodišče je treba ločiti smerne (*kam, od kod*), umestitve in poti/razmeščenosti po prostoru. T.i. način (npr. *ritensko*) nima tu kaj početi. Ob primerih kot *Vrata se odpirajo navznoter* je vpraševanje s *kako* zamena za 'v katero smer'. Prostorska prislovnost se izraža samo s prislovi, tako imenovani prislovi predlogi (imenovani tudi prislovni prenosniki) in predlogi tega ne morejo. Primere kot *okrog hoditi* proti *hoditi okrog hiše* razlagamo lahko pač kot frazne izraze (glagolske) nasproti predložnim, enkrat gre *okrog* h glagolu, drugič k samostalniku. V drugem primeru tak predlog ni naglašen. Tak primer bi bil še *čez in čez*, očitno dve različni besedi (pisati predlog *čez* z ostrivcem (202) je docela nedopustno. Prim. še *Jaz sem za : Jaz sem za prispevek*, kjer pa za ni prislov. *Skozi* je pravi predlog (prim. *skoz oblake*) nasproti nepravemu *vzdolž* (*vzdolž ograje*): prvič izgovor [skoz], drugič [vzdouš]. Pri predlogih bi bilo primerno povedati, da na vprašanje *kam* stoji tožilnik (le pri *k* daj. in pri starinskem *do* rod.), na vprašanje *kje* pa pri *na, ob, po* in *v* mestnik (kratki predlogi), pri *med, nad, pod, pred* (in *za*) pa orodnik. Pri nepravih je na vprašanje *kje* rod. Pri predlogih bi bil avtor lahko sprevidel, da je *kod*, vrinjen med *kam* in *od kod*, na nepravem mestu: v resnici stoji v posebnem razmerju do *kje*, tako da dobimo nekako tole sliko (SKJ 3): *kam* → *kje* | — *od kod*

|
kod.

Zveza *po vodi plava* ali *kod hodiš* pač ni odgovor na vprašanje *kje* (*kod* = *po čem*).

Razpravljanje o razdalji v glavnem ponavlja že v oblikoslovju povedano. Opozoril bi, da za današnji občutek razlika med *tam* in *ondi* ni somerna med izrazoma *tisti* in *oni* (*ondi* je samo starinsko). Edino *ondod* se nanaša na *tisti* (in eventualno na *oni*). Četrto dimenzijo, izhodišče, je avtor tu pozabil, zato kot četrto sledi recipročnost, ki pa nikakor ni istovrstna s prostorskostjo tipa *kje*, *kam*, *kod* (*vštric*, *vsaksebi*, *daleč*). To je način. Manjka razdalja, ki bi ustrezala čas. trajanju: *blizu* — *daleč* (morda še *blizu dalje daleč*).

Tako imenovani prislovi predlogi zbujaajo iste dvome, npr. *iti mimo* — *iti mimo hiše*. Da gre v prvih primerih za frazeološke glagole, se vidi tudi iz *biti poleg*, *iti blizu*, *mimo mahnti* → *prisostvoovati*, (*pri*)*bližati se*, *zgrešiti*: oni izrazi so za obstavno rabo (*bil sem poleg*, *ko si odhajal* ≠ *prisostvoval sem tvojemu odhodu*).

Čeprav avtor samo navaja primere, je vendar zaslužen za tolikšno gradivo.

4.15 Naslednje poglavje je o času in trajanju (206—215). Časi se delijo na objektivne (absolutne: vprašalnice *kdaj*, odgovor *sedaj* itd.), relativne (po naše: dobne) : isto- in zadobnost, omejevalne (*za sedaj*), subjektivni pa so nejasni (npr. *že*, *zgodaj*, *ni časa za to*). Vse to naj bi bili hkrati »neprecizirani« *časi*. Pod nazivom »natančen« *pa se podajajo izrazi za »leto«* (*lani*, *letos*, *ob letu*), »dan«, »dele dneva«, »uro« — in na koncu je »datum«. — Tudi trajanje se deli na natančno in nenatančno (*davno*, *zmeraj* — *leta in leta*, *skozi tri leta*). (V decimalnem sistemu oznak so napake, v kazalu sicer odpravljene.) Poleg prislovo in prislovnih zvez so podani še ustrezni pridevniki ter predlogi. Med prislove se mešajo členki, npr. *še*, *že*.

Preglednice niso zmeraj jasne, npr. za subjektivni čas, kjer imamo štiristolpčno, ki pa v resnici sestoji iz 2 + 2 stolpca. Da nekaj ni v redu, dostikrat odkrijejo neizpolnjena okenca, *že* in *še* npr. nimata pridevnikov, vsi drugi prislovi subjektivnega časa pa jih imajo. Tudi če je v isti preglednici treba menjati rubrike, ne kaže najboljše za enotnost obravnavanih primerov. Tako pri objektivnem absolutnem času avtor najprej loči vprašalne, označevalne in nedoločne prislove (in eventualne iz njih izpeljane pridevnike), nato pa se pri nedoločnih pojavi podrazdelitev časovni : nečasovni (kar da: časovni oz. nečasovni absolutni objektivni čas), zadrege pa so potem še pri časovnih, ki se delijo na določne (déterminé) in nedoločne, tako da pridemo do oznake 'določni oz. nedoločni čas nedoločni absolutni objektivni čas'. Namesto nedoločnih prislovo, ki so v enakopravnem razmerju z označevalnimi (= kazalnimi), bi bil moral razviti pač več skupin. Sam ločim: nedoločni (*nekdaj*), poljubnostni (*kdaj*), oziralni (*kadar*), ozir. poljubnostni (*kadar koli*), totalni (*vselej*), nikalni (*nikdar*), drugostni (*drugič*) itd. Od vseh teh ima V. le tip *nekdaj*, *kadarkoli* in *ob vsakem času*. Druge ima, kolikor jih ima, pri ustreznih kategorijah, nikalne npr. pri zanikanju. Pa bi človek le rad videl vso časovnost na enem mestu. In še eno: ali se časovni izrazi res delijo na nevtralne, omejene in razširjene v tem smislu, kot jih navaja avtor:

	<i>kdaj</i>	<i>ob kateri uri</i>	<i>v katerem času</i>
sed.	<i>zdaj</i>	<i>zdajci</i>	<i>dandanes</i>
pret.	<i>tedaj</i>	<i>tedajci</i>	<i>svoje čase</i>
prih.	<i>takoj</i>	<i>zdaj zdaj</i>	<i>kmalu</i>

Ali ni npr. *kdaj* 'v katerem času'? Manjkajo tudi primeri v povedih. Ali se res lahko *zdajci* rabi za izražanje sedanjosti: *zdajci pride* = *zdajci bo prišel*. Poleg tega se mi zdi, da tudi *takoj* ni tako jasen: saj ne rečemo samo *Takoj pridem/bom prišel*, ampak tudi *Takoj* (čez zelo malo časa) *je odšel*. Tudi tisti *-ci* komaj označuje omejenost, temveč bližino (kot *-le* v *tule*). Primeri kot *kmalu* spadajo v trajnost (prim. pomen 'čez malo časa' ali 'čez pet minut'). To velja za vso prihodnjiško skupino.

Tako bi se dalo veliko povedati tudi o določnosti, kjer avtor v prvem stolpcu navaja predloge, v drugem iz njih izpeljane pridevnike, v tretjem predloge in v četrtem veznike: *pred* — *prednji* — *pred* — *preden/predtem ko* (predlogi so mu translativi prve stopnje, vezniki druge). Tu je še vprašanje, ali so translativi izpeljani iz prislova, kot misli avtor (206), npr. predlog *med* iz prislova *medtem*, ali *po* iz *potem*, za iz *za sedaj*, celo *pred* ne iz *pred* (vsaj za današnji občutek). Po mojem mnenju sploh nimamo enobesednih prislovov tipa *medtem*, ampak le predložne prislovne zveze *med tem* (celo *potem* je še razdružljivo v *po tem*).

Ce si sedaj pogledamo posamezne stolpce: pri pridevnikih manjka kateri primer, naprimer *vmesni* k *medtem*, *istočasni* ob *hkratni*, *naslednji* ali *potlejšnji* k *potem* (*potlej* sploh pogrešamo). V stolpcu s predlogi je napačno postavljen tudi *dan na dan* (prim. *med vojno*), saj ima šele celotna zveza ta pomen (*na dan* pomeni 'vsak dan'). In pri t. i. veznikih (translativni 2): *medtem* ali *potem* sam ni veznik, »veznik« postane šele, če dobi časovni veznik za seboj, torej *medtem ko*, *potem ko*.

Pri subjektivnem času smer izpeljave ni nujno prislov → pridevnik: vsi izpridevniški prislovi so iz pridevnika, ne narobe. — Čisto na kratko naj se ustavimo še ob »uri«. V ta razdelek, tj. kjer se vprašujemo z *kdaj*, gotovo ne spadajo stvari kot *Ura je ena* (211), pač pa *ob treh*, *ob pol treh*.

4.14 Glagolski časi (216—220).

4.14.1 Kot absolutni časi so obdelani sedanjik, preteklik in prihodnjik, nato pa skladje časov in relativni časi: istodobnost, preddobnost in zadobnost. Časi so obdelani posebej za nedovršnike in posebej za dovršnike, čeprav je bilo v kritiki SS 1956 že povedano, da imajo večino funkcij skupnih oboji. Tako se v veliki meri samo podvajajo paragrafi, npr. za preteklost. Pri sedanjiku nedov. glagolov avtor nima primera za izražanje preteklosti. Pri sedanjiku iz nedovršnikov seveda ni inhoativni sedanjik v primeru *Pes zalaja* (to je preteklost ali brezčasnost), in prav tako ni sedanjost izražena v *Pokažem mu najbližji stol.* V kritiki stare slovnice je tudi že bilo povedano, da je »citatni« sedanjik možen tudi pri nedovršnikih. Avtor je torej mehanično prepisoval iz stare slovenske slovnice, ne da bi bil upošteval novejšo literaturo o tem. Naklonska vloga sedanjika je komaj nakazana. Pri pretekliku manjka npr. velevanje (*Prijel, dvignil, vrgel*), kar ni, kot sem mislil, že leksikalizirano (v avtobusu sem некоč slišal: *Ustavil*). Naklonske funkcije so zelo osiromašene (le dve kategoriji) tudi pri prihodnjiku (SS 1976 na primer navaja 6 takih kategorij). Zdi se, da je avtorja nekdo prepričal, da se v slovenščini predpreteklik ne rabi tudi absolutno (omenja ga zato samo pri dobnosti). — Kakor slovenski slovničarji na sploh tudi avtor praktično pozablja na ustrezne trpne oblike. Tudi časovni naklon ni primerno zajet (samo omenjen pri pretekliku).

4.14.2 Pri dobnosti istodobnost, kot je navada, avtor ponazarja v odvisniku za glagoli rekanja in z deležjem: *V mesto grede se je ustavil, Počasi lezejo v hrib sopeč.* Avtor napačno misli, da je deležje le oblika na *-e* (ta se dejansko rabi le kot prislov, kot deležje pa res na *-aje*), medtem ko mu je oblika na *-oč/-eč* deležnik, kar je seveda narobe. Pravi primer za deležje bi bil npr. *Sedeč pri mizi, si je deklica spletala lase* (pretvorljivo v *Pri mizi sedeča deklica si je spletala lase*). Predobnosti avtor loči preteklo in prihodnjo (*Kakor je bil obljubil, tako je tudi storil, Ta rod ne bo prešel, dokler se ose to ne zgodi*), zadobnost pa ponazarja le v odvisniku za glagoli dicendi s prihodnjikom, pozabil pa je na sedanjik dovršnih glagolov (*Pravi, da pride jutri*). Povzemalna preglednica zadobnosti (220) je čisto nepotrebna. — Avtor ne pozna sedanjega in preteklega perfekta: *Mati je prišla 'je tu', Mati je bila že vstala 'je bila že pokonci'*. Vidim, da bi bil možen tudi prihodnji: *Mati bo tedaj že vstala 'bo že pokonci'*. (Perfekt bi po domače morda lahko imenovali dovršilnik.)

4.14.3 Na koncu še pripomnimo, da skladje časov slovenščini ni čisto neznan (218): Nemogoče je reči *Če bi imel, bi ti bil dal*. Enako ni mogoče reči *Če bi bil imel, bi ti dal* (namreč *dal* sedaj). — Gotovo bi h glagolskim časom šla kakšna pripomba o rabi sedanjega in preteklega pogojnika.

4.15 Pri vidu (221–228) je najprej obdelano nasprotje dovršno — nedovršno, nato pa podkategorije tega (dejansko gre pri drugem za vrste glagolskega dejanja — Aktionsart), nato so (še enkrat) na vrsti menjave vida (perfektivizacija, imperfektivizacija), na koncu pa vid v glagolskih oblikah.

K prvemu bi bilo reči, da glagoli kot *smeti*, ne da ne poznajo vida, ampak da so brez dovršnega vidskega para. Zanimivo je, da nekateri preciozni stilisti glagolu *moči* ustvarjajo vidski par v dovršniku *zmoči*. Tvorbe iz takih glagolov (tudi *zmoči*) pomenijo nekaj drugega (npr. *Nisem ga primoral povedati*). Avtor se je nekam nesrečno omejil na skoraj samo naklonske glagole, sicer bi bil lahko navedel več nedovršnikov, ki so brez para. *Marati* (aimer) ne spada v to skupino.

Avtorjeva lista dovršnikov je precej popolna; manjkajo npr. *dobiti, posoditi, blagosloviti* (navedeni *krstiti* pa je dvovidski), *okrevati, dati, vzeti, sneti* (ker se ne zavedamo tvorjenosti), *deti* in pač še kateri. Pri vrstah glagolskih dejanj (223) se *ozljubiti* pač težko izravna s *poslati*, tudi *obležati* je težko vstopni (inchoativni) glagol: *obležal je* = 'je nadaljeval z ležanjem'. Kot rečeno, to niso različki vida. V kritiki SS 1956 sem že povedal, da se ponavljalni glagoli lahko rabijo tudi trajno (*kdor izprašuje* pač ni 'à qui demande').

Pri menjavah vida se ustavimo pri osmerokotni preglednici. Če jo razvijemo linearno, kar je neprimerno preglednejše, dobimo naslednjo sliko: *priletavati* — *prileteti* — *leteti* — *letati*. Avtor pa se v bistvu igračka, saj gre samo za dva pojava: 1. za vid (*prileteti* — *priletavati* oz. *leteti* — *prileteti* (kjer pa je še razlika v pomenu), 2. za vrste dejanj (*leteti* — *letati*).

Pri vezanosti glagolskih oblik na vid avtor (sicer z omejitvijo) deležnik na *-n/-t* veže na dovršne glagole (226), izjeme pa naj bi bile *kuhan, krit, pečen*, ki naj bi bili vsi trpni deležniki, se pa večinoma rabijo kot deležniki stanja. Pozabljeno je povedati, da je pomen sedanjosti pri sedanjkih vezan predvsem na nedovršnike, razlika med dovršniki in nedovršniki se uporablja tudi za izražanje dobnosti, ipd. Misel, da glagolnik ne ohrani nujno nedoločniškega (prav bi bilo: prvotnega) vida, ni z ničimer ponazorjena. Če si ogledamo primere kot *navdušiti* — *navdušenje*, vidimo, da je pri pomenu, ki bi se dal opisati s 'to, da se

navdušiš' vid zmeraj ohranjen; poleg tega pa se *navdušenje* pojmuje še kot 'to, da si navdušen', in v tem je torej nedovršen (kolikor o vidu tu sploh lahko govorimo). Enkrat gre za potek, drugič za stanje; v drugih primerih gre lahko za dejanje oz. za rezultat dejanja, npr. *žaganje* 'to, da se žaga' proti *žaganje* 'to, kar pri žaganju nastane'.

4.16. *N a k l o n* (229—235) je mišljen kot glagolski, prinaša pa za nas novost: po tem nauku nimamo samo povednega, pogojnega in velelnega naklona (ali še želelnega po stari slovnici), ampak tudi nedoločniškega in namenilniškega. Vendar so modernemu jezikoslovlju oblike z *naj* opisne, torej ne glagolske, in spadajo v skladijski naklon. Tu gre torej avtor nekritično za staro slovnico; ali je potem stavek *Pa naj bi bil delal* pretekli pogojni želelni naklon?

Pri povednih oblikah avtor opozarja na možnost zanikanja in vpraševanja, pri pogojnih na to pozablja, enako pri želelnih. Zanikati se da tudi velelnik, le vpraševati se ne da z njim. Spet so pozabljene trpne oblike. Pri pogojniku se je avtor v definiciji, da izraža umišljenost (229), naslonil na Toporišiča. Druga raba, da je izražanje možnega ali nestvarnega, tretja nesigurnosti in dvoma, četrta omiljenja. Prav bi bilo reči: v okviru umišljenega izraža možnost itd. Novega pri funkcijah pogojnika ni nič. Niso pa omenjeni pomeni za pripravljenost, poudarjeno zatrjevanje in zanikanje, pogojno resničnost, prav tako ni za beležena protivna raba (*Enkrat zmagal, da bi takoj nato zgubil proti veliko slabšemu nasprotniku*). — Velelnik je obdelan samo glede na zanikanje. Manjka npr. pogojna raba: *Reci človeku, da je pameten in dober, pa ti bo verjel*. Razložena tudi ni raba zanikanega dovršnega velelnika (*Ne odpri mu vrat*), in to ob uvodnem stavku, da se trdilni velelnik veže z dovršnikom, nikalni pa z nedovršnikom. Prav bi se to glasilo: v trdilnih z enim in drugim, v nikalnih pa z dovršnim samo pod določenimi pogoji. — Pri t. i. želelniku je izpuščena 2. oseba (po stari slovnici), vendar je čisto možna: *Ali naj greš domov, me sprašuješ?*. Zelelnost je v resnici samo en pomen velelnika (zlasti za 3. in 1. osebo): tu lahko navedemo avtorjev primer *Posvečeno bodi tvoje ime*. — Naklonsko rabo nedoločnika avtor povzema (necitirano) po Toporišiču (SKJ 3, 163). Čudna je njegova misel, da bi nedoločnik impliciral dovršnost, namenilnik pa nedovršnost: saj so vendar nesimetrični pojavi v jeziku zelo pogostni (235). V resnici je seveda tako, da se namenilnik rabi za glagoli premikanja, sicer nedoločnik: namenilnik načeloma pri nedovršnih glagolih (vendar v modernem času zmeraj bolj brez razlike tudi pri dovršnih), nedoločnik pa glede tega sploh nima omejitve. In kje so druge rabe nedoločnika?

4.17. Zadnje poglavje v statični skladnji so besede stavki (234—240). Obravnavajo se tu, kot smo že povedali, medmeti in eni členki. Glede na stavčno vlogo so te besede stavki popolne, in sicer samostojne (npr. *ajs*) in anaforične (npr. *da, ne*), ali pa nepopolne (npr. *mar*). Pomensko pa jih avtor deli na posnemovalne, izrazilne in miselne. Posnemovalne so človeški in živalski vzkliki ter naravni šumi (*hihi, mu, hušk*). Drži se torej precej SS 1964. Izrazilne so čustvene, velelnne, vzpodbujalne (raznih vrst) in razumske (intelektive) — to so torej naši medmeti — miselne besede stavki pa so pritrjevalne in zanikovalne — to so slovenski členki.

Ali je taka delitev primerna? Medmeti so vendar bistveno drugačna množica besed kot členki; obema besednima vrstama je skupno samo to, da so pastavki. Delitev medmetov je sicer blizu moji (posnemovalni, razpoloženjski, velelni).

Pri posnemovalnih avtor ob medmetih navaja še glagolnike in glagole, pri čemer pa ne loči pravih izmedmetnih tvorb (npr. *hihi* — *hihitanje* — *hihitati se*) (bolje bi bilo postaviti prej glagol kot glagolnik, saj je glagolnik izpeljan iz glagola).

Se bo nadaljevalo

Jože Toporišič

Filozofska fakulteta v Ljubljani

PISAVA IN OBLIKOSLOVJE PRI POHLINU

0 O pisavi in oblikoslovju, značilnih prvinah Pohlínovega knjižnega jezika, so slovenski jezikoslovci in literarni zgodovinarji doslej napisali malo:

F. Kidrič:

»V pravopisu Pohlínove slovnice je bilo med smernicami, ki so že imele svojo tradicijo, le nekaj sprejemljivih ali vsaj opravičljivih: razlikovanje, dasi nedosledno, med »i« in »j« ter med »u« in »v«; raba »j« za izražanje dvoglasnikov; pisava končnega »-l« pri tvornih deležnikih preteklega časa; raba apostrofa pri enozložnih predlogih; pisava -ega, -emu itd.

Toda velika večina Pohlínovih pravopisnih smernic /.../ je pričala o omejenih filoloških zmožnostih domišljavega pisca, ki je hotel uveljaviti zdaj nepotrebn ozir na nemško ortografijo, zdaj lokalne posebnosti brez potrebnega ozira na celoto, zdaj domnevne pravice »prvega slovniciarja«: podvojitve soglasnikov, zlasti »ll«; pisava »koker«, »toku«, »rez-« namesto »raz-«, »iz« namesto »z« in narobe, »na-« namesto »ne-« v sestavah, »e« namesto »i« v primerih kakor »s kraljicame«, »lubem« itd.; »ę« za naglašeni »e«; nepotrebni znaki »q«, »w«, »x«, »y«; »w« namesto »b« za razlikovanje »enakoglasnih besed«; zamenjava Bohoričevih znakov za sičnike in šumevce, tako da je postal »s« = »s«, »f« (za veliko črko ležeči »S«) = »z«, »sh« = »š«, »fh« (za veliko črko ležeči »Sh«) = »ž«; pisava »otshem« namesto »hohzem« itd.

/.../ Opazil je družilnik, ne pa mestnika, čigar množinske oblike navaja včasih pri genitivu.«¹

J. Toporišič:

»Pohlín s posebnostmi svoje pisave potemtakem ni nikakršna izjema med slovenskimi pisatelji, če pogosto piše *v* namesto nekdanj trdega *l* (*zapovedov*, *perpognuv*, *rekuv*). Tedaj se je pač večina slovenskih pisateljev ravnala po načelu, da med pisano in govorno besedo ne sme biti prevelike razlike.« In: »Če odštejemo pravopisne posebnosti (zlasti obrnjeno rabo znakov za zveneče in nezveneče sičnike in šumnike v nekaterih knjigah) in precej nepotrebnih tujk in samovoljnih skovank in potvorb, ki so se kot mrtva navlaka samo nekaj časa ponatiskovale v slovarjih, je Pohlínov prispevek za slovenski jezik docela pozitiven.«²

J. Pogačnik:

»Pohlín ni poznal problematike slovenskega jezika v celoti in se je zato, ker je poznal pač samo ta govor, oprl na ljubljansčino. /.../ Pohlín se je ravnal po načelu čim večje skladnosti med govorno in pisano besedo. V svoji slovnici je predlagal nasproti bohoričiči nove znake za *s*, *š*, *z* in *ž*, vpeljal latinske grafeme *q*, *x*, *y* in *w*, za ozki poudarjeni *e* pa tako imenovani »repati *ę*«.«³

Navaja še Haslovo implicitno kritiko Pohlínove pisave.

¹ Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do srede 18. stoletja, 1929, 161.

² Slovenski knjižni jezik 2, 1966, 37, 38, 39.

³ Zgodovina slovenskega slovstva II (Klasicizem in predromantika), 1969, 127.

Literature o Pohlinovi pisavi in oblikoslovju je tudi sicer malo. V tem članku bomo pisavo primerjali z Bohoričevo normo, oblikoslovje pa z današnjim knjižnim jezikom.

Raziskovalni korpus je odlomek iz Pohlinove knjige Kmetam za potrebo inu pomoč (1789, 185—207). Metoda je sondiranje: na podlagi sond se sklepa na celoto. S stališča pisave je obdelanih 2100 besed (1—700, 1400—2100, 2800—3500), pri oblikoslovju pa 3500 besed (1—1750, 3500—5250).

1 Pisava

1.1 Statistični podatki pri posameznih črkah so podani na osnovi prvih 700 besed (1—700), druge besede so upošteevane, če so potrdile domneve ali če so zbudile nove (taki primeri so zapisani v oklepaju) — zato se lahko zgodi, da je fonem zapisan z določeno črko v številčnem prikazu npr. enkrat, pri navajanju primerov pa je navedenih več besed [*npr.*: fonem *ž* je enkrat zapisan s črkovnim sklopom *sh*, primeri: *teshka* (*nosh*, *desh*)]. Načelo zaporednosti pri zapisovanju posameznih fonemov je pogostnost.

1.2 Sičniki in šumevci

Bohorič je foneme *s*, *z*, *c*, *š*, *ž*, *č* in fonemski sklop *šč* pisal s črkami *f*, *s*, *z*, *fh*, *sh*, *zh* in črkovnim sklopom *fhzh*. V delnem nasprotju s splošno trditvijo, da je Pohlin zamenjal Bohoričeve znake za sičnike in šumevce, imamo naslednje stanje:⁴

F	Č	Št.	Odst.	Opombe	Primeri
	<i>s</i>	86	82,7	v večini primerov	<i>sem</i> , <i>svoji</i> , <i>smęla</i> , <i>se</i>
<i>s</i>	<i>f</i>	18	17,5	pred: <i>-t</i> (16), <i>-p</i> (2)	<i>jeft</i> , <i>mofti</i> , <i>fpat</i> , <i>pufty</i>
	<i>f</i>	44	77,2	v večini primerov	<i>fapushen</i> , <i>fnala</i> , <i>fdy</i>
<i>z</i>	<i>s</i>	13	22,8	pred premorom, nezv. nezvoč.	<i>is</i> , <i>zhes</i> , <i>ressvillenu</i>
	<i>z</i>	15	92,9	v vseh primerih	<i>besędeze</i> , <i>lizah</i> , <i>ohzete</i>
<i>c</i>	<i>c</i>	1	7,1	<i>officir</i> (edina izjema)	<i>officir</i>
<i>š</i>	<i>sh</i>	57	100,0	v vseh primerih	<i>Shęęla</i> , <i>kunshntnu</i> , <i>hisha</i>
	<i>fh</i>	21	95,5	v večini primerov	<i>fhganzov</i> , <i>fhleht</i> , <i>fhęte</i>
<i>ž</i>	<i>sh</i>	1	4,5	pred premorom, nezv. nezvoč.	<i>teshka</i> (<i>nosh</i> , <i>desh</i>)
<i>č</i>	<i>zh</i>	59	100,0	v vseh primerih	<i>hzhyri</i> , <i>ozhy</i> , <i>zhes</i> , <i>hzhy</i>
<i>šč</i>	<i>sh</i>	4	100,0	v vseh primerih	<i>odpusha</i> , <i>fapushen</i>

Pohlin je torej fonem *s* pisal s črko *s* samo v 82,7%, medtem ko je ohranil črko *f* v 17,5%. S *f* je pisal fonem *s* vedno v položaju pred *-t* (16 primerov: *jeft*, *mejfta*, *mofti*, *perpuftil*, *poftavel*), dvakrat tudi v položaju pred *-p*, kjer sicer piše črko *s* (*fafpal*, *fpati* : *prespaval*, *gospodino*, *sprędena*, *gospoške*).

Fonem *z* je pisal s črko *f* v 77,2%, v 22,8% pa je ohranil črko *s*. S črko *s* je fonem *z* zapisan vedno na koncu besede pred premorom (*is*, *zhes*, *skus*) ali pred nezvenečim nezvočnikom (so le primeri *z* »raz-«: *ressvillenu*, *resshopyrel*).

⁴ Simbolizacija v preglednici: *F* = fonem, *Č* = črka, *Št.* = število primerov.

Fonem *c* je večinoma pisal s črko *z* (92,9%), v 7,1% je zapisal črko *c* (1 sam primer: *officir*, kar je gotovo vpliv latinščine — *officium*).

Fonema *š* in *č* je dosledno pisal s črkovnjima sklopoma *sh* in *zh*.

Fonem *ž* je pisal s črkovnim sklopom *fh* v 95,5%, medtem ko je v 4,5% ohranil *sh*; kot *sh* ga je pisal vedno na koncu besede pred premorom (*nosh*, *desh*) ali pred nezvenečim nezvočnikom (*teshka*).

Fonemski sklop *šč* je dosledno pisal s *sh*, kar je gotovo zapis ljubljanske narečne značilnosti.

Pohlin je torej res zamenjal Bohoričeve znake za po zvenu parne sičnike in šumevce, vendar jim je v nekaterih točno določljivih položajih ohranil staro vrednost.

1.3 Fonema *i* in *j*

Bohorič je fonem *i* načeloma pisal s črko *i*, fonem *j* pa s črko *j*. Pri Pohlinu je stanje naslednje:

F	Č	Št.	Odst.	Primeri
<i>i</i>	<i>i</i>	187	94,9	<i>Miha, peklil, hisha, nalishpana, svoji, voli, officir</i>
	<i>y</i>	10	5,1	<i>ozhy, hzhzy, nozhy, porody (gody, fdy, pufty, skryteh)</i>
<i>j</i>	<i>j</i>	158	100,0	<i>jeft, njeh, poprej, svoj, njej, je, njo, njega, svoji</i>

Pohlin je pisal fonem *i* s črko *i* v 94,9%, v 5,1% pa s črko *y*. Z *y* je fonem *i* zapisan, če je naglašen. Tu ločimo tri skupine: a) Samostalniki na končni naglašeni *-i*: *hzhzy, ozhy, platy (dny, nozhy, ludy, vasy, rezhy, ozhmzy)*; izjema je »*hzhzyri*«. — b) Opisni deležniki na *-l*, deležniki na *-t* in nedoločniki glagolov na *-jem*: *pyl, fapyl (segnyt, powytemi, skryteh, segnyti, pyti)*. — c) 3. os. ed. sed. pri glagolih s sedanjiško pripono na *-i-*: *gody, porody, (sedy, napufty, fdy, savihy, klezhy, tizhy, puhty, nauzhy, favihy, umory)*.

Fonem *j* je dosledno pisan s črko *j*.

Zanimivo je pogledati, kaj Pohlinu zaznamuje črka *y*:

Č	F	Št.	Odst.	Primeri
<i>i</i>	<i>y</i>	10	76,9	<i>ozhy, hzhzy, nozhy, porody, pyl, fdy</i>
<i>y</i>	<i>ij</i>	3	23,1	<i>uvye, pyan, pyana</i>

S črko *y* je Pohlin torej zaznamoval ali dolgi naglašeni *i* ali fonemsko skupino *ij*. Iz preglednice je razvidno, da je fonemska skupina *ij* zapisana z *y* vedno pred samoglasnikom, zato je upravičena domneva, da jo tako zaznamuje vedno v tem položaju.

1.4 Fonema *u* in *v* (ter variante fonema *v*)

Bohorič je pisal fonem *u* s črko *u*, fonem *v* s črko *v*. Stanje pri Pohlinu kaže naslednja preglednica:

F	Č	Št.	Odst.	Položaj	Primeri
u	u		100,0	v vseh primerih	<i>blu, perpuftil, inu, pufty</i>
v	v	75	100,0	pred samogl. iste besede	<i>Vovk, povędal, prava</i>
v	^w au	11	100,0	na zač. besede pred sogl.	<i>use; uredna, uratu</i>
	l	35	71,3	zlasti na koncu besede	<i>povędal, perpuftil, bil</i>
u	l	8	16,4	zlasti na koncu besede	<i>dařdęval, đjal, bil</i>
	v	6	12,5	za samogl. in pred sogl.	<i>Vovk, movfti, Jungfrav</i>

Fonem *u* je v vseh primerih pisan s črko *u*. Variante fonema *v* pa so zastopane, kot kaže preglednica, tako:

a) Zobno-ustnični *v* (izgovarjamo ga pred samoglasnikom iste besede) je dosledno pisan s črko *v*. — b) Ustnično-ustnični priporniški *au* oz. *w* (na začetku besede in hkrati pred soglasnikom) je v vseh primerih pisan s črko *u* (Pohlin je zanj kot Ljubljčan gotovo izgovarjal fonem *u*). — c) Ustnično-ustnični dvoglasniški *u* je v položaju za samoglasnikom in obenem na koncu besede pisan ali s črko *l* ali *l*; gre za izrazito nedoslednost, saj je pogosto isto besedo pisan na oba načina: *bil* — *bil*. Ustnično-ustnični dvoglasniški *u* je v položaju za samoglasnikom in obenem pred soglasnikom skoraj praviloma pisan s črko *v* (*Vovk, movfti, hkavz, Vovkov*), so pa tudi izjeme (*dolgu, dolgu*); s črko *v* je zapisan tudi v prevzeti besedi iz nemščine (*Jungfrav*).

1.5 Fonem *b*

Bohorič je fonem *b* pisal s črko *b*, Pohlin pa tako:

F	Č	Št.	Odst.	Primeri
b	b	47	96	<i>blu, besęde, oblizhje, bla, kórbo</i>
b	w	2	4	<i>uwyę, uwogo (uwyavka, węjfy, wutařti)</i>

Zdi se, da fonem *b* ni zapisoval s črko *w* v kakšnih posebnih položajih; vsekakor pa ne gre za večje razlikovanje »enakglasnih besed«, kot to navaja F. Kidrič (*biti* je homonim le v večini nedoločniških oblik, za *uwog* prim. *bog*).

1.6 Prvotna mehka *l* in *n*

Bohorič v pregledu črk znamenj za mehka *l* in *n* ne obravnava, vendar piše za mehki *n* ali *nj* (npr. pri osebnih zaimkih za 3. os.) ali pa *jn* (npr. *kojn*). Pohlin ravna tako:

F	Č	Št.	Odst.	Položaj	Primeri
l'	l	8	100,0	v vseh primerih	<i>ooli, nashtulena, oblubit</i>
	nj	52	76,2	pred samogl.	<i>nji, njo, njega řhegnanje</i>
n'	jn	6	14,3	v izglasju	<i>semejn, tolkajn, kolkajn, mejn</i>
	n	4	9,5	zveza -ina-	<i>svinak, nataknena, gospodino</i>

Mehki *l* je Pohlin pisal dosledno s črko *l*.

Mehki *n* je pisal z dvočrkjem *nj* v 76,2% (večinoma pred samoglasnikom; izjema je beseda *natakna*), v 14,3% ga je pisal z *jn* (vedno v izglasju), v 9,5% pa s črko *n* (izgleda, da gre tu za zvezo *-ina-* ali za položaj pred samoglasnikom *i*; v obeh primerih je izjema beseda *natakna*).

1.7 Jat

Pri Bohoriču je jat zaznamovan s črko *é*, ki pa se nanaša sploh na vsak dolgi *e*, ali pa je zapisan z *ej*. Pohlin je pisal jat s črko *e*, eventualno s kljukico spodaj (*ę*), da je izrazil njegovo ozkost (*lepemu, vedela, zęfto*); v zelo redkih primerih je jat zaznamoval z *ej* (*mejftu, svejtupal, wejflhi*).

1.8 Sredinski samoglasniki

Bohorič je pisal ozki in široki *e* s črko *e*, ozki in široki *o* pa s črko *o* (dolga *e* in *o* tudi kot *é* in *ó*). Pri Pohlinu je stanje naslednje:

F	Č	Št.	Odst.	Primeri
e	ę	32	50,0	<i>Shpęla, imeę, smęla, besędeze, fletnu, pęs, shęte</i>
	e	32	50,0	<i>lepe, nje, shegnanje, narlepshi, njene, temu</i>
e	e	21	91,3	<i>ena, njega, poshtenu, naiřrezhenu, njemu, teshka</i>
	é	2	8,7	<i>ręzhi, pęzhi</i>
o	o	29	90,5	<i>voli, gosle, ohzete, njo, modra, svoj, okoli, nozh</i>
	ó	3	9,5	<i>sóka, kórbo, vodó (pót, faróblen)</i>
o	o	36	100,0	<i>Vovk, svojo, odgovore, noge, ona, moja, ozhe, movfti</i>

Pohlin je pisal ozki *e* s črko *ę* v 50%, prav tolikokrat tudi s črko *e*. Pri zapisovanju ozkega *e* je bil zelo nenatančen, saj je pogosto isto besedo ali isto osnovo zapisal na oba načina (*nasřezha : nasrezha, poględati : gledati, ozhęta : ozhetu*). Dosledno je pisal ozki *e* s črko *ę* pri glagolih, ki imajo v 3. os. mn. sed. sicer končaj *-ijo*, pri Pohlinu pa se končujejo na *-é*: *goję, prelosheę, ftureę, goriredę*.

Široki *e* je pisal s črko *e* v 91,3%, medtem ko ga je v 8,7% pisal s črko *é*. Z *é* je pisal široki *e* vedno v nedoločnikih na *-či*: *pęči, ręči*.

Ozki *o* je v 90,5% pisal s črko *o*, v 9,5% pa s črko *ó*.

Široki *o* je dosledno pisan s črko *o*.

1.9 Nezložni predlogi

Bohorič je pisal nezložne predloge z apostrofo. Pri Pohlinu pa ločimo dve skupini: Predloga *v* in *k* je pisal vedno z apostrofo pred naslednjo besedo: *k'fhegnanju, v'glavo, k'eni, v'pofiteli, v'eno*. Predlog *z/s* je pisal: a) v 28% z apostrofo pred naslednjo besedo: *s'katiremi, s'kruglo*; b) v 72% kot enozložni predlog *is*: *is kórbo, is svojeme, is shrokem, is objokaneme, is otrokam*. — Vsekakor pa tu ne gre za enozložne predloge, kot jih imenuje F. Kidrič.

2 Oblikoslovje

S stališča oblikoslovja je obdelanih 3500 besed (1—1750, 3500—5250). Oblike Pri Pohlinu so primerjane z današnjimi.

2.1 Samostalniške in pridevniške besede

2.1.1 Izražanje svojilnosti: Namesto s svojilnimi zaimki je Pohlin svojilnost večinoma izražal z roditeljskimi osebni zaimki za 3. os.: *njih gręhe/otroke/fhe-ne/bratam/vędefa*; *nje mate/poli/prejo/dny/pertofhuvanja*. — V sodobnem jeziku ta način ni običajen:⁵ »Namesto *njegov, njihov, njen* se stilno zaznamovano rabijo roditeljski osebni zaimki za 3. os.«

2.1.2 Izražanje mestnika ednine: Pohlin je mestnik ednine izražal z dajalniško obliko tudi pri samostalniških zaimkih (*po njemu, per njemu*) in pri pridevniških besedah moškega spola: *po njenemu porodu, k'svojemu delu, na enemu vofu, ob pravemu zhasu, v' enemu fhaklu, k'temu, per katiremu, k'mejft-nemu delu*. Še v 19. stol. je Škrabec trdil, da je ljudska mestniška oblika *njem* po izvoru dajalniška.

2.1.3 Pridevniške besede srednjega spola v imenovalniku množine imajo končnico za ženski spol: *visoke nebesa, te dekleta, te mlade serza, mlade dreveęeza, pohlepne oblizhja*. Tako se piše vse do srede 19. stol.

2.1.4 Posebnosti v oblikoslovju: Za pripadnost je priponsko obrazilo *-ov*, danes pa je običajnejše *-ji* (*levov : levji*). — Samostalnikoma *rabelj* in *eksempel* je Pohlin osnovo daljšal z *-n-*. V primeru *k'Vasha gnada*, kar naj bi bil daj. ed., gre morda za germanizem, ki ga Pohlin pri slovenjenju ni sklanjal. Obliki *nji* in *v'ti misli* učinkujeta stilno zaznamovano nasproti oblikam *njej/ji* in *v tej misli*, ki so stilno nezaznamovane. Samostalnik *Miha*, ki ga danes običajno sklanjamo po 2. m. skl., je Pohlin sklanjal po 1. m. skl. (*Miha Vovka otrozi, na Miha Vovka*). V primeru »*bogu se v'visoke nebesa usmili*« je Pohlin namesto na vprašalnico »*kje?*« odgovarjal na vprašalnico »*kam?*«.

2.2 Glagol. — Pri glagolih na *-im* je 3. os. mn. sed. izražena s končajem *-ę*, nikoli z *-ijo*: *řtoęę, koęę, gori redeę, preloshę, fturę*. Posebne glagolske oblike so: *gledaj* namesto *glej*, *grede* namesto *gre*, nedoločnik *řhęte* namesto namenilnika *řet*, oblika *otę* namesto *hoęęę*.

Martina Kriřaj
Ljubljana

AMERIŠKA SLOVENISTIKA

V Združenih državah je izšel leta 1977 zbornik *Papers in Slovene Studies* 1976,* glasilo Društva za slovenske raziskave (*Society for Slovene Studies*). To društvo dela v okviru združenja ameriških slavistov kot ene izmed sekcij vse-ameriškega Združenja za moderne jezike (*Modern Language Association of America, MLAA*). Zbornik izhaja pod pokroviteljstvom Inštituta za vzhodno centralno Evropo (*Institute on East Central Europe*) pri Kolumbijski univerzi v

⁵ Slovenska slovnica, 1976, 274.

* *Papers in Slovene Studies* 1976, edited by Rado L. Lencek, New York 1977, 216 strani.

New Yorku. Urednik zbornika je Rado L. Lenček. Vse razprave v zborniku so v angleščini.

Letnik 1976 je že drugi po vrsti in prinaša 11 znanstvenih razprav, katerih avtorji delajo na raznih univerzah v Združenih državah, Kanadi in Veliki Britaniji. Skoraj vsi prispevki so bili pred tem prebrani kot referati na letnih zborovanjih društva. Razprave obravnavajo probleme s področja slovenske literarne zgodovine, ljudskega izročila, jezikoslovja in glasbe. Zaradi širokega spektra objavljenih razprav jih je seveda težko vrednotiti z enako pozornostjo.

Uvodni dve študiji obravnavata problem »velikih« in »malih« slovanskih književnosti. William E. Harkins s Kolumbijske univerze v New Yorku pod naslovom *Manjše slovanske književnosti: slučaj slovenske*, opozarja na enakovrednost jezikov v čustvenem izražanju. Po ugotovitvi, da raznolikost kultur svet bogati in da tudi mali narodi v nečem prednjačijo pred ostalimi, avtor predlaga, da bi se tudi v Združenih državah na eni izmed univerz razvil študij slovenščine, morda v Chicagu na Institutu za raziskave Balkana (*Institute of Balkan Studies*). — Rado L. Lenček (z iste univerze) pa v razpravi »Primer 'manjših' slovanskih književnosti« ugotavlja, kako nesmiselno je uporabljati termina »manjši« in »večji«, kadar govorimo o slovanskih književnostih. Taka delitev je tudi v popolnem nasprotju s skoraj vsemi celokupnimi prikazi slovanskih književnosti, z izjemo Baudouina de Courtenaya.

Henry R. Cooper (Northwestern University, Chicago) govori o Tassu in Prešernovem *Krstu pri Savici*. V nasprotju s književnostjo XVII. in začetka XVIII. stoletja, ko je prevladovalo zanimanje za Tassova literarna dela, se evropska romantika zanima predvsem za Tassovo življenjsko usodo. Ta nova poteza v evropski književnosti se prvič pojavi z Goethejevo dramo *Torquato Tasso* (1789). Ista orientacija je značilna za zgodnje zanimanje Prešerna za Tassa. Šele pod vplivom Čopa začenja Prešeren brati tudi Tassova dela. To zanimanje pa naglo usahne s Čopovo smrtjo. Prešernov *Krst pri Savici* je »tassovska pesem« (Tassonian poem), kar priča osrednja tema epa, odnos junaka do ljubezni in vere. Avtor vidi osrednjo osebnost epa v Bogomili.

Zelo pomembna razprava Geralda C. Stona (Oxford), Čopova korespondenca z angleškimi prijatelji, objavlja Čopovo korespondenco v angleščini, ki je shranjena v NUK-u. Doslej je bila ta korespondenca dostopna le v slovenskih izvlečkih, ki jih je priredil Avgust Zigon, in v hrvaškem prevodu J. M. Petrovića. Večina pisem je izpod peresa Mosesa Mossingtona (z njegovo rodbino se je Čop seznanil na Reki) in koncepti Čopovih odgovorov. Mossington, lesni trgovec, je po odhodu z Reke (ob koncu 1821 ali začetku 1822) živel v Benetkah, kjer ga je Čop pred svojim odhodom v Lwów tudi obiskal, skupaj pa sta naredila izlet v Padovo. Iz Lwówa je skušal Čop zasnovati Mossingtonovo sestro Mary, ker pa tej takrat še ni bilo 15 let, so njeni starši sklenili, naj Čop počaka toliko časa, da bo Mary dovolj odrasla za samostojno odločitev. Kasneje je Mary Čopa odšla, kar ga je toliko užalilo, da je dopisovanje pretrgal.

Čopovi koncepti pisem kažejo, da je angleščino dobro obvladal, čeprav njegovo besedilo ni povsem brez napak. Besedni zaklad je izbran in bogat, vendar nekoliko obotavljiv, pogosto je črtal stavke in iskal bolj primerne izraze, le redko pa se sprostil v pogovornem jeziku.

Lena M. Lenček (Harvard) v prispevku *Izbrane teme slovenskih ljudskih balad* opozarja, da je v angleščini slovenska epska ljudska pesem skoro ne-

poznana. Zaradi tega objavlja pet prav uspešnih lastnih prevodov (Desetnica, Lepa Vida s kač o, Rošlin in Verjanko, Godec pred peklom, Kralj Matjaž reši svojo nevesto). K vsakemu besedilu je dodan ustrezeni znanstveni komentar: tekstna zgodovina, analiza motiva in bibliografija. — Rado L. Lenček pa je v razpravi Nova verzija balade Kralj Matjaž reši svojo ujeto ženo v zbirki Baudouina de Courtenaya objavil doslej neznano varianto te pesmi, ki jo je našel v zbirki Baudouina de Courtenaya, shranjeni v Arhivu Akademije znanosti ZSSR v Leningradu. Na temelju analize narečja prihaja do sklepa, da je njen izvor iskati v Kanalski dolini.

Štirje prispevki so s področja slovenskega jezikoslovja. William W. Derbyshire (Rutgers State University, New Brunswick, ZDA) podaja pregled homonimov, homografov in homofonov ter njihovih izvorov v slovenščini. — Ruth Golush (Harvard) proučuje izvor vokalne redukcije v slovenščini, ki ga pripisuje razvrstitvi samoglasniških dolžin v slovenščini, po kateri postanejo samoglasniki v naglašanih zlogih dolgi, v nenaglašanih pa se začnejo izgovarjati krajše, ob tem pa tudi kvalitativno drugače.

Tom M. S. Pristly (University of Alberta, Edmonton, Kanada) je objavil obširno razpravo Soglasniške premene v dialektu vasi Sele Fara. Prvi del razprave, ki temelji na obširni znanstveni literaturi kot tudi na gradivu, ki ga je sam zbral na terenu na Koroškem, daje kronološki pregled soglasniških sprememb, skozi katere je šlo to narečje od najstarejše dobe, naselitve Slovanov na alpskem področju pa do danes. Pri odprtih problemih navaja različne teze, ki jih kritično vrednoti, postavlja pa tudi samostojne razlage. Posebej ga zanima, koliko so določene soglasniške premene še produktivne, kar skuša ugotoviti ob proučevanju sponoženjk iz nemščine, tvorjenjk in slovničnih oblik. Sledi pregled soglasniških premen, kot se pojavljajo pri spregi glagola in sklanjatvi samostalnika. V končnem delu kaže, kako bi lahko pristopili k sinhroni analizi soglasniških premen z vidika tvorbeno-pretvorbene slovnice.

Stefan Slak (University of Toledo, ZDA) v študiji Informacijska analiza sosedice soglasnik — samoglasnik v slovenščini uvodoma prikazuje informacijsko teorijo, kot sta jo razvila C. E. Shannon in N. Wiener (oba 1948), ter jo uporablja pri analizi sosedice soglasnik — samoglasnik v knjižni slovenščini. Posebej tudi ugotavlja pogostnost soglasniških in samoglasniških sklopov v slovenščini.

Prispevek Paula F. Cutterja (Texas Tech University) Pripombe k posvetni glasbi Jakoba Gallusa vrednoti Gallusove madrigale (*moralia*) ter ob podrobni analizi del *Si tibi gratia*, *Diversos diversa*, *Odi et amo*, *Gallus amat Venerem*, *Heroes pugnate* opozarja na izredne Gallusove dosežke.

Janez Stanonik
Filozofska fakulteta v Ljubljani

ČEŠKOSLOVAŠKA SLAVISTIKA V LETIH 1918—1939

Obsežna publikacija s tem naslovom, ki jo je izdala Češkoslovaška akademija znanosti (Academia, Praha 1977, 469 strani), je skupinsko delo več avtorjev (Milan Kudělka, Zdeněk Šimeček, Vladislav Šfasný, Radoslav Večerka). Temelji na mednarodnem slavističnem prizadevanju, perspektivno usmerjenem na znanstveno obravnavo zgodovine svetovne slavistike. Delo se omejuje na obdobje med obema vojnama, na relativno kratek časovni izsek, zato pa tem bolj zapleten, saj se tu srečujejo smeri, težnje in ideološki vidiki, iz katerih je izhajala češkoslovaška slavistika med vojnama. V njih se odraža v precejšnji meri tudi razvoj pred prvo svetovno vojno in hkrati težnje marksističnega razvoja češkoslovaške slavistike po letu 1945.

V slavistično področje so v publikaciji uvrščene jezikoslovna, literarnozgodovinska in folkloristična tvornost, področje zgodovinskih znanosti in filozofije ter umetnostna zgodovina. Tako pojmovana slavistika prerašča okvir, uveljavljen v češkoslovaškem kontekstu med vojnama, ki si je slavistiko predstavljal predvsem kot slovansko filologijo. V okviru slavistike opredeljujejo avtorji celotno področje bohemistike in slovakistike — problematičnosti take uvrstitve se seveda zavedajo — nastaja torej določeno nesorazmerje. Delovanje posameznih strok se vrednoti v krogu ustrezne znanstvene teorije, v organizacijsko in institucionalnem in personalnem okviru.

V uvodu je prikazano družbeno ozadje razvoja slavistike v obdobju med vojnama. Zabeležena je bogata tradicija in označena so imenitna dela, s katerimi sta v omenjeno obdobje vstopila češka in slovaška slavistika, in povezanost razvoja slavistične stroke z ideologijo slovanstva od začetkov dobe narodnoprogradnega procesa. Prva svetovna vojna ni prinesla takih rešitev spornih vprašanj, kakršne so si predstavljali nekateri idealistični ideologi slovanstva. Socialnopolitična stališča predstavnikov slavistike so se razpenjala od konservatizma do revolucionarnega marksizma, od kontrarevolucionarnega slovanstva ruske in ukrajinske emigracije prek tradicionalnega konservatizma oziroma programske apolitičnosti nekaterih pozitivistov pa do zagovornikov socialno revolucionarnih načel, zbranih okoli ustvarjalnosti Zdeňka Nejedlega.

Konceptija slavistične stroke je bila pod precejšnjim vplivom pojmovanj in opredelitev, kakor jih je za slovansko filologijo na prelomu stoletja oblikoval V. Jagić v delu *Istorija slavjanskoj filologii* (Sanktpeterburg 1910). Po njegovi zamisli obsega slovanska filologija celotno duhovno življenje slovanskih narodov, ki se odraža v njihovem jeziku, v pisмениh spomenikih, v literaturi, ljudski tvornosti, veroizpovedi in v tradiciji. Pomemben delež pri konceptiji češkoslovaške slavistike v obdobju med vojnama je imel tudi M. Murko, ki je izhajal s filološkega vidika in razvijal Jagićevo zamisel. Slovanska filologija (jezikoslovje, literarna veda in študij ustnega izročila) je sestavni del slavistike v širšem pomenu besede, kjer se upoštevajo še vse druge znanosti o slovanskem svetu. slovanska filologija pa bi imela v sklopu teh disciplin središnji položaj. Na teoretično pomanjkljivost izdelane slavistične konceptije je opozoril M. Weingart, ki se je zavzemal za bolj jasno opredeljeno mesto zgodovine, arheologije in etnologije, in sicer kot pomožnih ved slovanske filologije. Razmejil je odnos med slavistiko in bohemistiko tako, da je prisodil bohemistiki značaj naravnega jedra slovanske filologije v češkem kontekstu. V celoti sta za teorijo slavistike

v obravnavanem obdobju značilni dve težnji: na eni strani zožiti Jagićevo pojmovanje na slovansko filologijo z jezikoslovjem, literarno vedo in študijem ustnega izročila, na drugi strani pa nasprotno — včleniti v slavistiko tudi zgodovino in sodobnost slovanskih narodov z družbenimi vedami in geografijo. Do enoumne teoretične formulacije tu ni prišlo.

Drugi del je posvečen slavističnim inštitucijam, periodiki in kongresom. Vsebuje med drugim podroben opis tipov slavističnega študija na filozofskih in drugih fakultetah, upošteva študijske smeri, predpise in število slušateljev, pozornost se posveča tudi personalni zasedbi posameznih disciplin. Imena E. Smetánka, M. Weingart, J. Vlček, J. Jakubec, Fr. Pastrnek, J. Máchal, J. Páta idr. pričajo o visoki ravni praškega slavističnega centra, tako da izjava M. Murka iz leta 1923, da je praški slovanski seminar največji in najboljši na svetu, ni bila le vljudnostna fraza. Na filozofskih fakultetah v Pragi in Bratislavi so v tej dobi delovali B. Havráněk, Fr. Trávníček, F. Wollman. Brž po prvi svetovni vojni je bil na praški filozofski fakulteti uveden lektorat slovenskega jezika, ki ga je vodil J. Skrbinšek, od letnega semestra 1935/36 pa O. Berkopec. V tem delu publikacije je prikazana še dejavnost Slovenskega inštituta v Pragi, Slovenske knjižnice idr. Pregled periodike in kongresov je usmerjen k njihovi vsebini in vodstvu ter kritično vrednoti njihovo zgodovinsko vlogo. Ocenjena je tudi slavistika na takratni nemški praški univerzi ter slavistična dejavnost ruske in ukrajinske emigracije, ki je takrat živela na Češkoslovaškem.

Jezikoslovni slavistični tvornosti je odmerjen tretji del. Poleg oznake jezikoslovne literature glavnih predstavnikov prinaša pregled delovnih metod od mladogramatizma, ki je koreninil v zgodovinsko usmerjenem pozitivizmu (Pastrnek, Smetánka, Weingart), prek odtenkov psihološkega pristopa k jeziku (npr. pri F. Oberpfalcerju) in logičnih inspiracij oziroma socioloških teženj (npr. pri V. Šmilauerju), pa do strukturalizma Praške lingvistične šole (B. Havráněk, V. Mathesius idr.); naglo so se razvijale eksperimentalnofonetične metode (B. Hála). Na splošno se ocenjuje ta epoha kot obdobje razvoja in iskanja novih poti. Z vidika mednarodnih odvisnosti ocenjujejo češkoslovaško jezikoslovje med obema vojnama nekatera tuja dela, npr. Pravci u lingvistici Milke Ivić, Ljubljana 1965. Tretji del ocenjuje publikacije iz primerjalnega slovanskega jezikoslovja, stare cerkvene slovanščine, bohemistike, slovakistike in drugih slovanskih jezikovnih področij, torej tudi slovenistike. Tu se žal ugotavlja, da je češkoslovaška slavistika med vojnoma raziskovanje slovenščine skoraj povsem zanemarila. Osamljene prispevke o slovenskem jeziku, npr. J. Heidenreich-Dolanskega, takratnega docenta in po letu 1945 profesorja jugoslovanskih jezikov in literatur na filozofski fakulteti Karlove univerze, niso napisali strokovnjaki jezikoslovci. Članek B. Havránka iz leta 1940, ki obravnava vpliv nove knjižne češčine na jugoslovanske knjižne jezike in seveda na slovenščino, pa po svojem datiranju že ne sodi več v obravnavano obdobje.

Cetrty del znanstveno obdeluje literarno zgodovino in kritiko in še folkloristiko. Kar zadeva teoretično in metodološko stran, ugotavlja vpliv literarnozgodovinskega pozitivizma (J. Vlček), ki se je pri Vlčkovih naslednikih pogosto razraščal v neustvarjalne biografske in bibliografske prispevke. Reakcija na pozitivizem je izhajala na eni strani z idealističnih vidikov (npr. psihološko pojmovanje literarnega dela pri O. Fischerju in F. X. Šaldi ter formalistično pojmovanje v obliki literarnozgodovinskega strukturalizma pri J. Mukařovskem),

na drugi strani pa z vidikov marksistične literarne vede in kritike (Z. Nejedlý, B. Václavek, J. Fučík, L. Štoll). V četrtem delu je prikazan še primerjalni študij slovanskih literatur (J. Máchal, J. Horák, F. Wollman) in obdelana so strokovna področja posameznih slovanskih književnosti, kjer je poleg rusistike središčno zanimanje veljalo zgodovini jugoslovanskih literatur. To je bilo v precejšnji meri pogojeno tudi z osebnostjo Matije Murka (1861—1952), pomembnega predstavnika češkoslovaške slavistike med vojnama. V Pragi je deloval od leta 1920 kot profesor južnoslovanskih jezikov in književnosti. Napisal je vrsto sestavkov in študij o češkoslovaško-jugoslovanskih odnosih, bil teoretik, zgodovinar in organizator češkoslovaške slavistične dejavnosti, deloval je kot ravnatelj slovanskega seminarja na Karlovi univerzi, predstojnik Slovanskega inštituta, vodilni dejavnik mednarodnih slavističnih kongresov, l. 1929 je bil predsednik I. mednarodnega kongresa slovanskih filologov v Pragi. Svoje delo v Pragi je zabeležil po drugi svetovni vojni v Spominih (Praha 1949). Slovenska književnost in češko-slovenski literarni stiki so bili v tej dobi predmet študija Otona Berkopca, ki je delal obenem kot obojestranski prevajalec, in Václava Buriana (od leta 1922 lektorja češkega jezika v Ljubljani, kjer se je leta 1932 rehabilitiral za profesorja primerjalne zgodovine slovanskih literatur). S posameznimi študijami so prispevali k spoznavanju slovenske književnosti K. Paul, D. Prohaska in D. Stříbrný.

Študij ljudskega slovstva je bil večinoma tesno povezan z literarnozgodovinskim delom. Spričo filološkega pojmovanja slavistike so tudi ljudsko tvornost Slovanov razlagali kot izraz enotnega plemena z določenimi skupnimi etničnimi značilnostmi, četudi kot sestavni del internacionalnega in predvsem evropskega bogastva. Izraziteje so se pojavljale tri glavne težnje: zgodovinsko-primerjalna (J. Polívka, V. Tille, J. Horák), strukturalistična (P. G. Bogatyrev) in marksistična (B. Václavek).

V naslednjem delu publikacije, ki se nanaša na slavistiko v zgodovinskih vedah, se ugotavlja, da je bil spričo problematičnosti vprašanja, kakšni so metodološki pogoji za obrazložitev slavističnih vidikov v zgodovinskih vedah, ločen študij narodne zgodovine od študija zgodovine slovanskih narodov. Ožje kot druge zgodovinske stroke sta bila povezana z raziskovalnim delom slovanske filologije arheologija in narodopisje (L. Niederle), do določene mere tudi slovanska pravna zgodovina. Dejstvo, da na Češkoslovaškem niso bile osnove slavističnega študija razširjene tudi na zgodovinske vede, je kritično obravnaval zgodovinar Z. Nejedlý. Njegova koncepcija slavistične stroke je temeljila na ideji slovanske vzajemnosti, uresničevane v političnem okviru socialističnega družbenega sistema. Slavistika naj bi se oprla na novo idejno zamisel, ki se je potrjevala z obstojem Sovjetske zveze. Slovenska zgodovina je bila predmet zanimanja dveh čeških zgodovinarjev, J. Bidla in A. Paulove.

Iz zadnjega dela, posvečenega slavistiki v filozofiji in umetnostni zgodovini, je razvidno, da je bil na tem področju slavističen interes manj sistematičen. V filozofski zamisli se je kazal samo obrobno, vendar je zanimanje za psihologijo in karakterologijo v zvezi s slovanskimi narodi na Češkoslovaškem pomenilo obrambo proti teorijam nemškega rasizma. V zgodovini filozofije je nastalo nekaj primerjalnih del, ki obravnavajo tudi filozofijo južnih Slovanov (J. Tvrđý).

Publikacija, ki sintetično vrednoti celoten krog slavističnega raziskovanja in organizacijsko ter pedagoško dejavnost na Češkoslovaškem med vojnama, pri-

naša dragocena spoznanja doslej sistematično malo raziskanega področja. Presega okvir češkoslovaškega konteksta in je prispevek k mednarodni zgodovini slavistike.

Helena Poláková

Filozofska fakulteta v Ljubljani

Prevedla Albina Lipovec

IZ PRIMERJALNE SLAVISTIKE NA POLJSKEM

Besedilo, jezik, poetika*

Zbornik razprav *Tekst, język, poetyka*, ki ga je uredila Maria Renata Mayenowa, je ena izmed številnih publikacij, ki jih je Inštitut za književne raziskave Poljske akademije znanosti posvetil osmemu mednarodnemu slavističnemu kongresu v Zagrebu in Ljubljani.

Knjiga zasluži posebno pozornost že zato, ker predstavlja tradicijo češke, poljske in ruske teoretične misli o jeziku in besedilu in ustvarja prostor za primerjanje pogledov na poetološka vprašanja in možnosti njihovega razreševanja. Že v samem uredniškem postopku: v izboru in zaporedju razprav, ki ne izpostavlja samo neenotnosti, temveč poudarja celo razlike v metodoloških prijemih, je videti izrazito težnjo po nadaljnji diskusiji o problematiki jezika, besedila in poetike.

Knjiga je razdeljena na dva dela: prvi del, ki je posvečen teoriji besedila, obsega razprave o aktualnem členjenju besedila, o pogojih njegove smiselnosti, o odstopanjih in njihovi funkciji, pa tudi razprave, ki iz statističnega in generativnega zornega kota osvetljujejo pesniške funkcije književnega besedila.

Ob čisto informativnih člankih so našle prostor tudi globlje analize, iskanje bistvenih kategorij v teoriji besedila in poskusi, kako jih je mogoče vključiti v poetološko interesno področje. Pregledni značaj imajo razprave čeških znanstvenikov Firbasa, Sgalla in Daneša, ki se na tradicionalen način lotevajo teorije besedila (*K problematice tématu výpovědi, Téma a réma u české lingvistice*) in Poljaka Boguslawskega, ki želi predstaviti in oceniti razvoj stališč in pogledov v pomenskem območju strokovnega izraza *presupozicija*, začevši od Fregejeve doktrine preko Strawsonove in Bellertove koncepcije in izvirnega Austinovega in Ducrotovega poskusa pragmatičnega pojmovanja do koncepta Chomskega in Jackenchoffa ter najnovejših teorij. Monotematski značaj ima tudi razmišljanje Grochowskega o izpustu, vendar avtor omejuje opazovanje le na tista jezikoslovna področja, ki so v neposrednem stiku s strukturo besedila, zlasti z njegovo skladnjo, pomeni in pragmatiko. Zaradi večpomenskosti izraza, ki ga je raba v različnih znanostih pogostokrat uzakonila na osnovi naključnih asociacij ali celo mode, predlaga avtor lastno, zanimivo koncepcijo v obliki nikalnega odgovora na naslovno vprašanje: »*Ali elipsa sploh jê?*«

Problematiko členitve po aktualnosti besedila in pogojev njegove smiselnosti predstavljajo z jezikoslovnega vidika razprave *Aktual'noe členenie predloženiya i struktura imen-ob'ektov* Padučeve, *Sintaksis ustnogo vyskazyvaniya i problemy lingvistiki teksta* Nikolajeve in *Delimitacja tekstu pisanego i mówionego* Dob-

* *Tekst, język, poetyka. Zbornik člankov in razprav. Uredila Maria Renata Mayenowa. Wrocław, Ossolineum, 1978.*

rzyńskie, poskus sistematičnega opisa členitvenih struktur v obeh ubeseditvenih položajih.

Zanimivo je širjenje poetološkega pojmovnega aparata z dosežki jezikoslovja in teorije besedila. Tak značaj ima članek Kopczyńska in Pszczolowske o vlogi verzne oblike pri sklenjenosti pesniškega besedila, ki razširja pretežno predmetno in slovarsko-pomensko raven sporočila s prozodično in intonacijsko problematiko. Podobno izhodišče uresničujejo jezikovne analize metafore v prispevku Lekomceve in študija Zulkovskega in Sčeglova o vzporednostih med jezikoslovjem in vedo o književnosti, izhajajočih iz teze o semiotičnem značaju jezika in književnosti.

Polemična članka K. Pisarkowe in J. Wróbla analizirata pojav jezikovne anomalije: prvi na področju govornega jezika oblikuje tezo o *ustvarjalnih odstopanjih od norme*, ki rešujejo ogroženo možnost sporočanja in oblikujejo prožne meje živega jezika, drugi pa se loteva odstopanj od norme v jeziku shizofrenikov in želi dokazati, da je jezik shizofrenikov samostojna struktura, pri čemer zavrača očitke da so njihova besedila pomensko napačna.

Zdi se, da sosledje besedil v prvem delu domiselno vodi in uravnava branje: od klasične problematike teorije besedila preko jezikoslovne refleksije do poetoloških razprav: in prav zato ga sklepa Lalewiczew poskus tipologije romana.

Drugi del, po obsegu mnogo bolj skromen, je novatorski poskus rabe slovarja kot pripomočka pri besediloslovnih raziskavah. Uvodni članek M. R. Mayenowe predstavlja slovar kot strukturo, ki nam pomaga rekonstruirati pomenske razsežnosti starih besedil. To pojmovanje ponazarjata poskusa reševanja stilističnih vprašanj s pomočjo *Slovarja poljščine 16. stoletja: O wahanjach konwencjonalnego rodzaju rzezcowników w polszczyźnie XIV w.* Karplukówne in *Zmiany językowo-stylistyczne w Nowym Testamencie Szymona Budnego z 1574 r.* Pelpowskega.

Avtorji želijo spodbuditi razpravljanje o zgodovinski semantiki in slovarju kot pripomočku pri reševanju problemov zgodovinske stilistike in besediloslovja.

Branje razprav, ki jih prinaša zbornik *Tekst, język, poetyka*, vodi k splošnejšemu sklepu: teorija besedila je zelo mlada znanstvena veja, ki se je izoblikovala šele pred nedavnim, njeno interesno področje pa je zelo široko: sega od zelo udobnega (to pa ne pomeni, da je v njenem pojmovanju brez vrednosti) raziskovalnega položaja, ki se omejuje na en sam problem, in poskuša metode, ki si jih je ob tem izoblikovala, izkoristiti v analizah na področjih, kamor ne sega njena specifična naravnost. Ne želi biti le posebna disciplina, ampak tudi tehnično pomagalo pri analizah na drugih področjih. To hotenje je še toliko bolj dragoceno, ker nasprotuje formalizmu in težnjam k pojmovanju posameznih področij sodobne humanistike kot zaprtih eksperimentalnih celic.

Joanna Sławińska

Jagelonska univerza v Krakovu

SLOVANSKA PRIMERJALNA METRIKA*

Skupinsko delo *Slowiańska metryka porównawcza* je zapolnilo občutno vrzel v zgodovini raziskovanja slovanskih narodnih verzifikacij. Res je, da je leta 1971 izšla *Metryka slowiańska*, katere mesto je sredi člankov, ki so se le delno lotevali teme, resnično pomembno, vendar je bila le napoved nove in — kar je še pomembnejše — bolj enotne in sistematizirane celote.

Analize, ki jih prinaša nova knjiga Inštituta za književne raziskave Poljske akademije znanosti, so rezultat prve etape dela in obsegajo problematiko ritmičnega slovarja in možnosti njegove uporabe in uporabnosti. Posamezna poglavja so posvečena značilnostim prozodične strukture jezika in verza ter ritmični zgradbi izbranih verzniških oblik v vsaki izmed petih analiziranih slovanskih poezij (bolgarski, češki, poljski, ruski in slovenski).

Po prepričanju avtorjev je »zavest in vedenje o mehanizmih součinkovanja jezikovnega in verzne sistema osnovni pogoj za pravilno razlago verzniških oblik v pesniškem delu, književni vrsti in književni smeri«. Neposredna posledica takega stališča je pojmovanje raziskovanja verza v okviru jezikovnega sestava. Za tako interpretacijo je po mnenju avtorjev nujna široka zavest o kulturnem izročilu. V tej smeri (raziskovanje hierarhije sistemov in vzorcev ter pomenske vrednosti posameznih verzniških oblik) si sledijo analize posameznih narodnih verzifikacij.

Raziskovalna koncepcija, ki jo predstavljajo in uresničujejo avtorji, ni nikakršna novost, če upoštevamo raziskovanje poezij posameznih slovanskih narodov (s to problematiko so se ukvarjali že prej: Jakobson, Isačenko, Taranovski, Pszczolowska, Červenka, Gasparov), vendar se tokrat prvič uresničuje sistematično in — kar je največjega pomena — na osnovi širokega primerjalnega gradiva.

Jasno je, da tako izoblikovani cilj zahteva celo vrsto metodoloških omejitev. Nujni pogoj, ki omogoča odkriti soodvisnost med jezikom in verzniškim vzorcem, je primerljivi ustreznik brez izoblikovanih ritmičnih znamenj. Vloga ustreznika ima v analizah leposlovna proza, ki v primerjavi z verzom funkcionira kot nezaznamovani člen. Izbor je, kot se zdi, primeren, ker dovoljuje prikazati razlike med prozo in verzom na ravni jezikovnega ustroja in ne na osnovi stilističnih razlik. Kot gradivo za analize so avtorji izbrali verz in prozo druge polovice 19. stol. In tudi tokrat ni izbor motiviran samo z možnostjo sinhrono primerljivosti slovanskih verzov, temveč tudi s čisto praktičnimi vzroki: v tem času prevladuje v slovanskih poezijah regularni verz, ki je najbolj primeren za primerjalne raziskave.

Namen, odkriti minimalno razliko med verzom in prozo, je zahteval tudi definicijo proze kot primerljivega ustreznika: zaradi tega se pojavlja v treh oblikah: (1) kot nečlenjena proza in kot zložna sosledja, ki po (2) številu enot in (3) po naglasni zgradbi ustrezajo izbranim verzniškim oblikam (to so posredni členi med verzom in prozo). Ta delitev obvezuje pri analizi obeh vrst enot ritmičnega slovarja.

Prva vrsta so naglasne enote (NE), druga besedne (BE). Klasifikacijsko vodilo pri razvrščanju enot v ustrezne razrede je dvojno: 1° dolžina v zlogih, 2° naglasna

* *Slowiańska metryka porównawcza. Słownik rytmiczny i sposoby jego wykorzystania. Uredili Zdzisława Kopczyńska i Lucylla Pszczolowska. Wrocław, Ossolineum, 1978.*

zgradba. Ta postopek ni naključen: besedne enote se povezujejo z drugimi ravninami jezikovne strukture verza: z njegovim besedjem, skladnjo, in vzporedno z njimi tudi s slovarko in skladdenjsko ravnino standardnega jezika, hkrati pa spremembe v ritmičnem slovarju besednih enot izhajajo iz sprememb v ritmičnem slovarju naglasnih enot.

Na ta način so avtorji dosegli zadnji in najbolj pomembni cilj svojih raziskav: ugotavljanje možnosti in uresničevanj gradnje verzne vrstice in urejevanje inventarja, vzporedno s tem pa pogostnosti variant in ritmičnih tipov, ki so v posameznih slovanskih poezijah značilni za izbrane vzorce.

Opomniti velja, da vsi člani skupine ne predstavljajo enako rezultatov svojih analiz: Slavov v poglavju o bolgarskem verzu, Kopeczyńska in Pszczolowska v poljskem delu knjige in Pretnar v pregledu slovenskega gradiva predstavljajo povprečne vrednosti svojih izračunov iz besedil različnih pesnikov izbranega obdobja. Červenka in Sgallová v analizah češkega verza podajata številčna povprečja različnih besedil posameznih pesnikov, medtem ko Gasparov in Gejluh analizo ruskega gradiva širita z nekaterimi vidiki, ki jih uvodni članek in druge analize ne vsebujejo.

Analize, ki jih prinaša zbornik, so — ne glede na njihovo vrednost in primernost v posameznih narodnih vedah o verzu — postale gradivo za širše primerjalne posege, ki jim je posvečen sklepni članek. Ustvarile so namreč pogoje za uresničitev prve etape načrta skupine — obdelave slovanske primerjalne metrike. Zdi se, da raziskovalna metoda, ki jo predstavlja in uresničuje zbornik — ne upošteva oč primerjalni vidik — odpira široke možnosti na področju slovanskega verzne raziskovanja.

Vsekakor bi bilo zanimivo ugotoviti, v kakšni meri je predstavljena metoda primerna za analize verzni sistemov drugih obdobj, zlasti 20. stol., v času ekspanzije prostega verza in razvezanih zahtev metričnih vzorcev.

Joanna Sławińska,
Jagelonska univerza v Krakovu

OBJASNJENJE UZ JEDAN ČLANAK

U članku S. Babića objavljenom u SR, 4/1978 nastale su pogreške koje katkada znatno mijenjaju smisao i otežavaju razumijevanje teksta izvorno pisano hrvatski. Zbog toga je potrebno nekoliko riječi objašnjenja i ispravka većih pogrešaka.

1. Značenja mnogih tvorenica opisivana su tako da je ujedno vidljiva i njihova motiviranost. Prijevodom značenja taj je dio izgubljen.

2. U tekstu su kraćeni gotovo svi primjeri i književnih djela, navedeni uglavnom kad tvorenice imaju posebne stilske vrijednosti za koje je potreban kontekst. Tako je znatno oslabljen prikaz stilskih vrijednosti ove tvorbe.

3. U mnogim je primjerima izostavljen naglasak pa i tamo gdje se kazuje kako se naglasak vlada o tvorbi. Tako t. 21—23. nisu razumljive zbog izostavljanja naglasaka, pogotovu što u svih riječi nije jednak kako sugerira prvi primjer. Za razumijevanje drugih točaka potrebno je popraviti tako da bude: (t. 11.8) amätër, amatéra > amätërka, avijätičär, -a > avijätičärka (...), komsòmòlac > komsòmòlka, omladínac > omládinka, srednjoškólac > srednjòškólka (...), kondùktër, konduktéra > kondùktërka i konduktérka; (t. 13.4) cijêtkà, gâtka, kriška ob kriška.

4. Glagolske vrste označene su brojkama kako je općenito uobičajeno u hrvatskoj lingvističkoj literaturi, ali su nekoliko puta »prevedene«, označene sufiksima, ali nepotpuno, pa je potrebno popraviti: (t. 13.1) mjesto »-ø-, -i-, -ova-« treba »I. i IV—VI. vrste« (ili: -ø-, -i-, -a-, -ova-, -eva-, -iva-), mjesto »-ø- in -ova-« treba »I. i VI. vrste«; (t. 13.2) mjesto -ova- treba VI. vrste; (t. 37) mjesto »-a- in -ova-« treba (V. i VI. vrste).

5. Osim toga potrebno je popraviti tako da bude u t. 11.4: kršćanka, karmelićanka u t. 11.10: karmelićanka; u t. 11.11: motivacijske — mocijske; u t. 12.4: breskev — sadno drevo; u t. 12.5: pločevina — pločevinasta doza (limena kutija); u t. 13.2: Posebnost: bítka — Od infinitivne osnove bez krajujega i izvedena je bítka.

Stjepan Babić

Filozofska fakulteta v Zagrebu

FRAN PETRE

1906—1978

Profesor Fran Petre je bil vidna osebnost slovenske in jugoslovanske slavistične skupnosti. Bolj ko kdo drug se je tej skupnosti prišteval cela štiri desetletja, primarno in dosledno, se vanjo vključeval s polno zavzetostjo ustvarjalca in pobudnika, z zavestjo znanstvenika, pedagoga in organizatorja, vse do zadnje, krute prekinitve.

Kako celostno in izrazito je bil profesor Petre prisoten v slovenističnem krogu, vedo povedati mnogi, ne nazadnje tisti, ki so ga lahko pogosto poslušali na letnih zborovanjih. Kot primer njegove slovenistične udeležnosti bodi tu iz zadnjih mesecev omenjeno njegovo sodelovanje na simpoziju v počastitev stoletnice Župančičevega rojstva; naj je bilo to glede na program še tako utrujajoče, ni izostal od nobenega predavanja. Drugi tak primer je lahko njegov članek v prvi lanskoletni številki Slavistične revije, napisan v spomin njegovemu delovnemu tovarišu pri Slovenskem biografskem leksikonu, preminulemu profesorju Alfonzu Gspanu.

Za naše namene je dovolj, če očrtamo življenje Frana Petreta v nekaj vidnejših potezah. Po rodu je bil doma iz Repenj pod Šmarno goro, študije je opravil v Ljubljani. Na fakulteti je opazno njegovo organizacijsko kot publicistično delovanje v vrstah naprednih študentov (urednik lista *Akademski glas* 1935—1936). Strokovno se je izpopolnjeval v Parizu in Pragi. Že sredi 30. let je opozoril nase z literarnozgodovinskimi in kulturnopolitičnimi članki, posebej v *Sodobnosti*. Promoviral je leta 1937 s temo *Vrazova dijaška leta*. Vojna leta je prebil večidel v taboriščih. Po vojni je služboval na univerzi v Skopju, nato dve in pol desetletji na Filozofski fakulteti v Zagrebu, ki ji je posvetil svoje najboljše moči. Vmes je bil tudi dekan. Večkrat je gostoval na tujih univerzah. Zadnja štiri leta, po vrnitvi v Ljubljano, je delal v uredništvu Slovenskega biografskega leksikona; v to delo se je včlenil z veliko vnemo in z mnogimi načrti in ob njem ga je vzela smrt.

Značilna poteza Petretove delovne volje je njegova mnogostranost. Profesor Petre je združeval v svoji publicistiki literarnega zgodovinarja in teoretika, kulturnopolitičnega pisca in kritiškega informatorja; objavljaj je poleg slovenskega v srbohrvatskem in makedonskem tisku, pa še v vrsti tujih znanstvenih revij, pogosto tudi v dnevnem časopisju. Predaval je na seminarjih, strokovnih posvetih in pred t. i. širokim občinstvom. Letopis SAZU navaja npr. za l. 1976 taka predavanja v Zagrebu v društvu Slovenski dom in v Karlovcu.

Po svojem znanstvenem poreklu pripada pokojni profesor predvsem Kidričevi šoli. Ta mu je privzgojila, kakor na sploh njegovemu rodu, spoštovanje do zunanjih in notranjih empiričnih dejstev in težnjo po vsestransko podprti ponazoritvi ploskev literarnih dogajanj. Sad Kidričevega in deloma Prijateljevega uvajanja v znanstvenoraziskovalno delo je Petretova velika monografija, ki še po štirih desetletjih ohranja v naši znanosti kapitalno mesto, to je *Poizkus ilirizma pri Slovencih* (1939). V tem markantnem delu je nastopajoči znanstvenik, upošteva vidik generacij, spretno odbiral momente, ki tako ali drugače ponazarjajo družbenopolitične procese, zasledoval Vrazove osebne miselne in

čustvene silnice preobražanja v času ter tako popravil nekatera enostranska mnenja o prvaku našega ilirizma; zavrnitev tega gibanja na Slovenskem je razložil razen s kulturnimi še z družbenimi razlogi. V tematski obseg monografije se včlenjuje še nekaj študij, ki govorijo o Petretovem kompleksnem poglabljanju v dobo, npr. *Razgovor o politični vsebini slovenskega ilirizma* (1959), *Zahteva po »Kraljevini Sloveniji« l. 1848 v praških dokumentih* (1940) ali *Vpliv karantansko-panonske teorije na razplet ilirizma* (1941). Po vojni se v to široko predmetno območje uvrščata še gradivski obravnavi *Začetek korespondence med Vrazom in Safaričkom* ter *Češka kritika Ahačjevih Pesmi* (obe 1951). Kako je to obdobje v prvi dobi literarnozgodovinskega študija Petretu priraslo k srcu, priča še razprava *Literarno ozadje Prešernovega Krsta pri Savici* (1940), ki — po Paternujevih besedah — s tem, da obrača pozornost k slovanskim literaturam, pomeni »opazen obrat v iskanju vzporednic«.

Fran Petre je bil po vsem svojem bistvu človek, odprt času in konkretnim družbenim vprašanjem. Že od vsega začetka se je pazljivo posvečal aktualni kulturnopolitični publicistiki, predvsem pri Akademskem glasu in v Sodobnosti. Boril se je s peresom za izpopolnitev slovenske univerze (*Univerza in njen materialni razvoj*, 1935), zbiral zapažanja o odnosih in nasprotjih v svetu in doma (*Pisatelj v današnji Franciji, Stajerska in Prekmurje 1936*, oboje 1936). V spominskem spisu *Po smrti Ivana Prijatelja* (1937) je predvsem poudarjal profesorjevo narodnopolitično angažiranost in dal izraza kritiki liberalne politike, ki je bila kmalu po osvoboditvi postala sredstvo vsedržavnega unitarizma. V spremenjenih razmerah po vojni se je k temam družbenopolitičnega značaja od časa do časa še vrnil. Zanimanje se mu je pri tem razširilo posebno na problematiko delavskega gibanja, npr. v študiji *Ivan Cankar rudarski kandidat* (1949), s katero po svoje dopolnjuje obsežni biografsko-sociološki oris *Rod in mladost Ivana Cankarja* (1947). Pozneje je bolj ali manj črpal iz lastnega poznanja stvari snov za prispevek *Proletarski odri v Ljubljani in okolici med obema vojnama* (*Delavski oder na Slovenskem*, 1964).

Kmalu po vojni je peljala služba Frana Petreta ven iz Slovenije, najprej v Makedonijo, ki si je ta čas jela ustvarjati lastna kulturnopolitična žarišča. Okolnosti službovanja, skopskega in pozneje zagrebškega, so univerzitetnega profesorja nujno vodile v literarno in kulturno posredništvo. Sad tega posredništva je izdaja *Makedonske antologije* (1948), ki je bila za tiste čase naravnost odkrivaljsko dejanje, poleg vrste poznejših spremnih študij in izdaj slovenskih književnih del, posebej še poezije, pri Hrvatih. Sicer pa mu je kot čistokrvnemu publicistu poleg študijsko naravnanih obravnav razgibavala misel še želja po čim bolj neposrednem stiku tudi s tistim občinstvom, ki bolj kot kaj drugega bere dnevno časopisje. Tako je npr. napisal o Dobrišu Cesariću esej za Novi svet in priložnostni članek v Primorski dnevnik, vrsto prikazov oziroma ocen, npr. o Finžgarju, Ingoličevi Stavki, Borovi novi pesniški zbirki, Antonu Debeljaku (Raziskovalec na področju poezije), Kreftu. Makedoncem je z vso vnemo prikazoval Prešerna, Zupančiča (1948, 40 str.), Cankarja, pisal celo o boju za realizem pri Hrvatih. Ta stran Petretove publicistike je najbolj odmaknjena in je bila vse do zadnjega — do objave bibliografije v tej številki Slavistične revije — v splošnem zelo slabo znana.

Ob tako široko razprostrtem drobnem publicističnem delu pa Petre ni odri-val zajemljivega proučevanja širokih tem. Značilen tak prispevek je ena naših

najpomembnejših študij o srednjeveškem slovstvu *Srednjovjekovna pismenost u Sloveniji* (1955).

Nov, širokopotezen zagon je dobilo Petretovo znanstveno prizadevanje sredi petdesetih let. Pri iskanju novih poti ga je deloma podpiralo študijsko ozračje Zagreba, v katerem se je ta čas umestil. Pri tem mislimo na prizadevanje skupine, zbrane pozneje (od 1957) okrog revije *Umjetnost riječi*. Petre se je s polno pomlajeno voljo vključil v ta živi tok, ki je v literarni znanosti nastopil v imenu novih metodoloških gesel, kot npr. osredinjenje zanimanja za umetnostno besedilo, prednostno mesto stilne analize itd. Hkrati je Petre naredil prve odločne korake v proučevanje slovenskega ekspresionizma, ki je pozneje postalo njegovo najbolj izrazito in najbolj sklenjeno znanstveno torišče.

Pravzaprav je Petre že od vsega začetka videl in razumeval ekspresionizem v širši časovni povezavi, na eni strani vpet v določilnice obdobja med obema vojnama, na drugi strani, v povezavi z moderno. Pri tem je izhodiščnega pomena njegovo predavanje na slavističnem zborovanju v Mariboru 1954 (objavljeno najprej v *Novih obzorjih*, pozneje v *Pogovorih o jeziku in slovstvu*). Povezovanja sledečih si literarnih smeri se je Petre še pozneje kajkrat lotil, deloma v želji po temeljni razpostavitvi razgledišč deloma iz težnje po sintezi. To nazadnje v referatu za jugoslovanski slavistični kongres *Stilne formacije v slovenski književnosti med dvema vojnama* (1972).

Proučevanje ekspresionizma je profesor Petre opravljal, opiraje se predvsem na dve metodi: na analitično in primerjalno. Kot splošen uvod v celovito zastavljen koncept analitičnih stilnih obravnav je bila mišljena prva taka, ki je bila objavljena v hrvaščini v prvem letniku *Umjetnosti riječi*, *Idejnost i izraz ekspresionizma* (1957). Hkrati je podobno kakor že pred vojno (o slovenski romantiki v *Slawische Rundschau*), sodil, da je treba dati splošen očrt slovenskega ekspresionizma tudi za najširšo strokovno javnost v nemškem slavističnem glasilu (*Die Welt der Slaven*, 1956). Vse odslej in do konca življenja je Petre razčlenjeval pojav ekspresionistične poezije. Kljub drugim konceptom, ki jih je imel v delu, se je k temu vztrajno vračal. Pri Župančiču je opazil karakteristično potezo, vizionarnost, ki pesnika moderne družbi z novim tokom, nakar jo je s suvereno roko odstiral od primera do primera pri Jarcu in jo razložil z zunanjimi in notranjimi momenti (*Kozmična poezija Mirana Jarca*, 1955). Sledile so istovrstne studiozne obravnave *Podbeškovo problem* (1956), *Uz genezu hrvatskog i slovenskog ekspresionizma* (1969), *Struktura lirike Antona Vodnika* (1970), *Verz slovenskega ekspresionizma* (1974). Zadnje, kar nam je znano o Petretovem proučevanju vprašanj ekspresionizma, sta dve predavanji v juniju 1976. leta, ki ju je imel pred tujim občinstvom, na simpoziju, posvečenem tej smeri, v Strasbourgu (*Zwei experimentelle Formen im slovenischen Expressionismus*) in v slovanskem seminarju v Baslu (*Die Forschung des Expressionismus*).

V katero smer so šla Petretova raziskovanja ekspresionizma? Najprej so ga zanimala genetična vprašanja: ugotovil je, da je začetke slovenskega ekspresionizma treba iskati že pred prvo vojno, ko se je zbrala ob Zori mlada katoliška književna generacija, raziskal je, kako se je vojni čas odrazil v vsej poeziji nastopajočih, in nazadnje, analitično razkril diferenciacije, ki so se kmalu po vojni začele kazati v novi poetični smeri (kozmično vizionarna, anarhistično protivojna, socialno revolucionarna in religiozno mistična smer). Treba je poudariti, da se je Petre med prvimi uprl mnenju, ki si je po zadnji vojni lastilo posebno

veljavo, namreč, da bi bil ekspresionizem reakcionaren (in je izrecno na nekem mestu v tej zvezi imenoval Lukáčsevo tovrstno sodbo kot enostransko). Škoda, da Petre navedenih spisov, dopolnjenih po zmožnosti še s Kosovelom, ni izdal v knjigi. Lahko postavimo, da bi ta knjiga pomembno utrdila našo vednost o struji, ki je sredi pedesetih let, ko se je Petre začel sistematično z njo ukvarjati, povzročala toliko nejasnosti.

Posebna ljubezen Frana Petreta je bila moderna, posebej Župančič in Cankar. V proučevanju teh dveh prvakov slovenske literature je prispeval viden delež, vnesel svojo noto. Njegova razprava *Vizionarnost Otona Župančiča* (1955) je osvetlila eno karakterističnih potez velikega lirika, v študiji *Iz Župančičeve poetike* (1969) je poudaril pomen ljudske pesmi v njegovem oblikovanju in nazadnje s predavanjem *O iluzionizmu Veronike Deseniške* (1968) odkril v znani tragediji moderne kvalitete. Kot je bilo že omenjeno, je o Cankarju pisal že po vojni na pozitivistični osnovi, medtem ko se je po vrnitvi k tej temi nagnil k študiju oblike, predvsem zgradbe in motivike: *Autobiografsko v delu Ivana Cankarja* (1968), *Tipologija proze Ivana Cankarja* (1969), *Motivi odtujenosti v Cankarjevem delu* (1969), *Nina* (1970), *Cankarjeve variante odtujenca* (prebrano na simpoziju 1976, objavljeno 1977).

Poleg teh dveh osrednjih predmetnih območij je Petretov raziskovalni pogled ob različnih priložnostih posegal na ostale ploskve, zajel tako ali drugače vsa slovenska literarna obdobja. Česa vsega se je dotaknil, pove bibliografski spisek, tu bodi omenjeno, kar se zdi posebej značilno. Tako npr. je bil poln dognanj njegov poseg v razsvetljenje z analitično obravnavo o Pohlinovi poetiki, z večjo interpretacijo Zadovoljnega Kranjca, s priložnostnimi prispevki o Kopitarju itd. Domača je bila profesorju Petretu tudi povojna književnost, s predavanji je obravnaval Gradnikovo zgodnjo liriko, predvojne romane Miška Kranjca, tudi tržaške pripovednike. Tudi zgodovina književnih zvrsti ga je zanimala, ko je npr. za splitske Mogučnosti (1965) dal pogled na slovenski roman ali za že imenovano Münchensko revijo *Die Welt der Slaven* (1967) prikaz tendenc v slovenski pripovedni umetnosti. Občasno je pisal tudi ocene, npr. Meriggijeve obravnave slovenskega slovstva (v pregledu jugoslovanskih književnosti).

Še ena stran Petretove publicistične dejavnosti zahteva polnovredno upoštevanje: njegovo zanimanje za literarno teorijo, poetiko in metodologijo. To zanimanje je izpričal že pred vojno, posebej v oceni velike literarne zgodovine svojega učitelja Franceta Kidriča. Ko je poudaril realistično in racionalistično utemeljenost metode svojega učitelja, je hkrati še označil, da o metodi odločata dva vidika: razvojni in sociološki. Precej pozneje, v zadnjem desetletju, se mu je ponudila priložnost, da je v predavanju pod naslovom *France Kidrič v tokovih literarne zgodovine* (1975) predstavnika slovenske vede postavil ob njegove svetovne sodobnike, in sicer tako, da je njegove raziskovalne postopke primerjal z njihovimi. Naslanjajoč se bolj ali manj na Kidriča, je menil, da je za t.i. nedržavne narode v literarni vedi potrebna drugačna periodizacija, tudi metodologija, kot je to v t.i. velikih literaturah (*Periodizacija tkzv. književnosti nedržavnih narodov*, 1965). O poetiki in metodologiji raziskovanja pesniških besedil je pisal ob različnih priložnostih. Dva najbolj eksplicitna primera sta njegovo predavanje na zborovanju jugoslovanskih slavistov v Ljubljani 1961 (*Literarna zgodovina in estetski kriterij*) in temeljni kratki traktat *Pesniški jezik* (1968). V ljubljanskem predavanju je pokazal, koliko veljave pritiče pozitivizmu,

ki da je »opravil važno funkcijo, a obstal brez moči pred pravo notranjo podobo umetniške izpovedi in načinom umetniškega oblikovanja ter s tem pred bistvom umetniške tvorbe na področju umetniške besede«. Ne da bi zapadal v ekskluzivizem zavračanja drugih metod (sociološke in kulturnozgodovinske), je zlasti v šestdesetih letih poudarjal strukturalno metodo in ji dajal brez-pogojno prednost: »V strukturi je zajeto vse, od idejnosti v pesmi do zvočnih kvalitiet najtišjega njenega glasu. Vsako umetniško delo je v sebi zaključena totalnost. Kot enkratno, neponovljivo imaginativno dejanje sestoji iz sklopa zelo različnih elementov, ki šele v svoji skupnosti in točno predvideni medsebojni odvisnosti delujejo kot umetniške stvaritve. Prodrati v strukturo umetnine pomeni odkriti notranje zakone njene gradnje. Duhovni svet pisca se prenaša na nas izključno samo prek besede. Beseda je posrednik vseh lastnosti književnega dela in nosilec vseh kvalitiet, zajetih v njem.« (Poudaril Š. B.)

Nazadnje, vendar kot enako pomembno, bodi omenjeno še Petretovo pedagoško delo: tako rekoč vse življenje je predaval na univerzah zunaj Slovenije, kar je po svoje opredelilo njegovo delo. Postavljen je bil pred nalogo, nuditi vednost o slovenski literaturi, njenem razvoju in dosežkih pred študenti, zraslimi v precej drugačnem okolju, kot je bilo njegovo izvorno. Pa ne samo to, moral je ustvarjati v njih in v njihovi akademski sredini pravi odnos do slovenskega slovstva. To ni bilo lahko, vendar je bil v tem posebej uspešen, kot vedo povedati njegovi slušatelji in kot so to tudi zapisali. Mučilo pa ga je, ker je mislil, da to njegovo delovanje doma ni dovolj cenjeno. V srečnih letih je opazno skrbel za slovenistični naraščaj (njegova pomožna sodelavca sta bila v dobi formiranja npr. Jože Toporišič in Jože Pogačnik).

Življenja in delovanja Frana Petreta se drži določen delec tragičnosti: ni mu bilo dano, da bi dokončal oziroma uresničil številne bogate študijske koncepte. Na drugi strani pa smo spričo opusa, ki je zdaj v celem razgrnjen pred našimi očmi, nemalokdaj presenečeni ob njegovi ostrimi misli, ob strnjenosti in doslednosti postopka. Kdor se bo poglobljal v slovensko literarno zgodovino, se bo k misli in delu pokojnega profesorja vračal še in še.

Štefan Barbarič
SM v Ljubljani

BIBLIOGRAFIJA DEL FRANA PETRETA

1. KNJIGE

1 *Vrazova graška leta (1850—1858)*. Ljubljana, Blasnikova tiskarna 1958, 48 str. (Inavguralna disertacija.)

2 *Poizkus ilirizma pri Slovencih (1835—1849)*. Ljubljana, Slovenska matica 1959, 372 str.

3 *Rod in mladost Ivana Cankarja*. Ljubljana, Slovenski knjižni zavod 1947, 126 str.

4 *Matej Bor*. Beograd, Izdavačko preduzeće »Rad« 1968, 42 str.

2. RAZPRAVE V KNJIGAH

5 *Začetek boja za realistično smer v hrvatski književnosti*. Godišen zbornik 1948. Skopje, Filozofski fakultet 1948, str. 19—54.

6 *La slovena literaturo*. Jugoslavio kaj ĝiaj popoloj. Ljubljana, Slovenia esperanto ligo 1953, str. 221—230.

7 *Razvitak slovenske poezije*. Izbor iz slovenske lirike. Zagreb, Školska knjiga 1953, str. 5—31; Prepjevi iz slovenske poezije. Zagreb, Školska knjiga 1962; 1966 (2. izd.), str. 5—27.

8 *Okvir književnosti med obema vojnama*. Pogovori o jeziku in slovstvu. Maribor, Založba Obzorja 1955, str. 15—26.

9 *Srednjoojekoovna pismenost u Sloveniji*. Zbornik radova Filozofskog fakulteta u Zagrebu 1955, knj. III, str. 85—98.

10 *Makedonski pesnik*. Aco Sopov, Zlij se s tišino. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1957, str. 67—75.

11 *Od moderne do ekspresionizma i nadrealizma*. Beogradski medunarodni slavistički sastanak, sept. 1955. Beograd, Organizacioni odbor 1957, str. 609—612.

12 *Anton Aškerc*. Anton Aškerc. Izbor. Priredio dr. F. Petrè. Sarajevo, Svjetlost 1961, 158 str.; 1964 (2. izd.).

(Uvod in spremna besedila pred posameznimi pesmimi.)

13 *Izvori evropske književnosti*. Uvod u književnost. Urednici F. Petrè i Z. Škreb. Zagreb, Znanje 1961, str. 109—178; 1963 (2. dopolnj. izd.), 1969 (3. izd.).

14 *Proletarski odri v Sloveniji med obema vojnama*. Delavski oder na Slovenskem. Ljubljana, Mestno gledališče ljubljansko 1964, str. 7—53.

15 *Kopitar und Herder*. Slawische-deutsche Wechselbeziehungen in Sprache, Literatur und Kultur. Berlin, Akademie Verlag 1969, S. 565—570.

16 *Uz genezu hrvatskog i slovenskog ekspresionizma*. Ekspresionizam i hrvatska književnost. Zagreb, Posebno izdanje časopisa Kritika, 1, 1969, str. 45—49.

17 *Blokirane književnosti — problemi metodologije*. Racinovi sredbi, 7, Titov Veles, Sovetot na Racinovite sredbi, 1970, str. 223—232.

18 *Ljudsko in kozmopolitsko v makedonski poeziji*. Racinovi sredbi, 8, Titov Veles, Sovetot na Racinovite sredbi, 1971, str. 41—50.

19 *Ustroj in tehnika Kranjčevih predvojnih romanov*. Študije o jeziku in slovstvu, Murska Sobota, Pomurska založba 1973, str. 40—52.

20 *Ivan Cankar i slovenska moderna*. Seminar za strane slaviste, 24. Sarajevo, Filozofski fakultet 1974, str. 263—278.

21 *Pjesnik patnje i sna*. Ivan Cankar, U klancu. Priredio F. Petrè. Zagreb, Školska knjiga 1974, str. 5—14.

22 *Verz slovenskega ekspresionizma*. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 10. Ljubljana, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti 1974, str. 99—108.

23 *Zois, Kopitar i Karadžić*. Naučni sastanak slavista u Vukove dane, Beograd, 3. Beograd, Medunarodni slavistički centar 1974, str. 225—234, 253—259.

24 *Slovenski romantizam i Prešeren*. 25 godina seminara za strane slaviste. Sarajevo, Filozofski fakultet, 1975, str. 253—264.

25 *Cankarjev izziv družbi*. V areni življenja. Ob stoletnici rojstva Ivana Cankarja. Ljubljana, Komunist 1977, str. 283—288. Razprava, str. 381-6, 395.

26 *Cankarjeve variante tipa odtujenca*. Simpozij o Ivanu Cankarju 1976. Ljubljana, Slovenska matica 1977, str. 226—232.

27 *Leposlovno delo Jaroslava Štovička*. Krško skozi čas 1477—1977. Krško, Skupščina občine 1977, str. 287—299.

28 *Tihi pesnik Leopold Turšič*. Krško skozi čas 1477—1977. Krško, Skupščina občine 1977, str. 237—241.

29 *Zwei experimentelle Formen im slovenischen Expressionismus*. »Expressionismus« im europäischen zwischenfeld. Innsbruck, AMOE 1978, S. 53—56.

3. RAZPRAVE V PERIODIČNEM TISKU

30 *Nepotvorjena podoba ilirizma in njegovih nosilcev*. Akademski glas, 3, 1955, št. 14.

31 *Po smrti Ivana Prijateljja*. Sodobnost, 5, 1957, str. 252—258.

32 *Kidričeva literarnozgodovinska metoda*. Sodobnost, 6, 1958, str. 356—365.

33 *Vrazovo pojmovanje ilirizma*. Sodobnost, 6, 1958, str. 33—40, 123—128, 170—176.

34 *Die Romantik bei den Slovenen*. Slavische Rundschau, Prag, 11, 1959, H. 3/4, S. 151—160.

35 *Vraz a Češi*. Slavia, Praha, 17, 1959, str. 171—181.

36 *Literarno ozadje Prešernovega »Krsta pri Savici«*. Sodobnost, 8, 1940, str. 298—308.

37 *Vpliv karantansko-panonske teorije na razplet ilirizma*. Slovenski jezik, 4, 1941, str. 112—121.

38 *Delo Maksima Gorkega*. Ljudska pravica, 6, 1946, št. 140.

39 *Klanec siromakov*. O snovi v pripovedništvu in vrstah pisateljjev. Obzornik, 1, 1946, str. 124—132.

40 *Poezijata na Oton Zupančič*. Nov den, Skopje, 4, 1948, br. 1-2, str. 5—15; br. 3, str. 5—26.

41 *Ivan Cankar rudarski kandidat*. Novi svet, 4, 1949, str. 966—979, 1035 do 1059, 1139—1159.

42 *Ivan Cankar in Trst*. Ljudski tednik, Trst, 5, 1950, št. 243—244.

43 *Češka kritika Ahačljepih »Pesmi« iz l. 1833*. Slavistična revija, 4, 1951, str. 150—153.

44 *Pesnik Dobriša Cesarič*. Novi svet, 6, 1951, str. 1075—1090.

45 *Petar Petrovič Njegoš in Trst*. Slovenski poročevalec, 12, 1951, št. 236; Primorski dnevnik, Trst, 6, 1951, št. 246—247 (1934—1935).

(Ob stoletnici Njegoševe smrti.)

- 46 *Štiristoletnica slovenske knjige*. Obzornik, 6, 1951, str. 5—15.
- 47 *Začetek korespondence med Vrazom in Šafaříkom*. Slavistična revija, 4, 1951, str. 269—281.
- 48 *Slovenska književnost med obema vojnama*. Nova obzorja, Maribor, 7, 1954, str. 635—647.
- 49 *Kozmična poezija Mirana Jarca*. Naša sodobnost, 3, 1955, str. 127—151.
- 50 *Popularni i intimni Gregorčič*. Kulturni radnik, Zagreb, 8, 1955, str. 142—146.
- 51 *Vizionarnost Otona Župančiča*. Slavistična revija, 8, 1955, str. 68—84.
- 52 *Der slovenische Expressionismus*. Die Welt der Slaven, Wiesbaden, 1, 1956, I/2, S. 159—176.
- 53 *Podbežškov problem*. Naša sodobnost, 4, 1956, str. 674—692.
- 54 *Antun Barac (1894—1955)*. Südost-Forschungen, München, 16, 1957, S. 151—155.
- 55 *Idejnost i izraz ekspresionizma*. Umjetnost riječi, Zagreb, 1, 1957, str. 81—98.
- 56 *Problem proučavanja jugoslavenske književnosti 20. vijeka*. Književnost i jezik, Beograd, 4, 1957, str. 254—263; Prosvjetni rad, Cetinje, 4, 1957, br. 8; Južnoslovenski filolog, Beograd, 23, 1958, knj. 1—4, str. 103—111.
- 57 *Pesniški izraz ekspresionizma*. Jezik in slovstvo, 6, 1960/61, str. 145—152.
- 58 *Literarna zgodovina in estetski kriterij*. Umjetnost riječi, Zagreb, 5, 1961, str. 14—20.
- 59 *Rozmój nauki o literaturze u Sloveńców w okresie międzywojennym*. Pamiętnik Slowiański, Kraków, 11, 1961, str. 99—115.
- 60 *Elementi »zabavne« proze*. Umjetnost riječi, Zagreb, 7, 1963, str. 339—341.
- 61 *Periodizacija književnosti tzv. nedržavnih naroda*. Putevi, Banja Luka, 11, 1965, str. 320—326. Diskusija na str. 265—268, 347—349.
- (Razprava na simpoziju o zgodovini jugoslovenskih književnosti, v Sarajevu 1964.)
- 62 *Osvrt na slovenski roman*. Mogućnosti, Split, 12, 1965, str. 277—291.
- 63 *Dvije književne koncepcije u razdoblju narodnog preporoda*. Kolo, Zagreb, 4, 1966, str. 281—283.
- 64 *Književnost v Osvobodilni fronti*. Prispjevki za zgodovino delavskega gibanja, 6, 1966, str. 363—365.
- (Razprava na simpoziju o Osvobodilni fronti, v Ljubljani 1968.)
- 65 *Trubar in mestni govor*. Jezik in slovstvo, 11, 1966, str. 76—78.
- 66 *Prva slovenska poetika*. Slavistična revija, 15, 1967, str. 109—128.
- (O Pohljnovi Krajski gramatiki.)
- 67 *Tendenzen der slovenischen Erzählkunst*. Die Welt der Slaven, Wiesbaden, 12, 1967, Nr. 4, S. 337—352.
- 68 *Autobiografsko v delu Ivana Cankarja*. Dialogi, Maribor, 4, 1968, str. 648—655.
- 69 *Cankarjeva pot k moderni prozi*. Delo, 10, 1968, št. 335.
- 70 *Pesniški jezik*. Dialogi, Maribor, 4, 1968, str. 290—298.
- 71 *Slovenski tržaški pripovedniki*. Jezik in slovstvo, 13, 1968, str. 137—145.
- 72 *Sta si pojma »moderno« in »napredno« v književnosti nasprotna?* Radovi Zavoda za slavensku filologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 10, 1968, str. 131—143.
- 73 *Struktura poezije T. Seliškarja v zbirki Trbovlje*. Slavistična revija, 16, 1968, str. 471—504.
- 74 *Iz Župančičeve poetike*. Slavistična revija, 17, 1969, str. 265—283.

- 75 *Motivi odtujenosti v Cankarjevem delu*. Dialogi, Maribor, 5, 1969, str. 1—8.
- 76 *Tipologija proze Ivana Cankarja*. Slavistična revija, 17, 1969, str. 129—150.
- 77 *Vodnikov Zadovoljni Kranjec kot primer iz poezije razsvelljenstva*. Jezik in slovstvo, 15, 1969/70, str. 65—76.
- 78 *Ivan Cankar: »Nina«*. Umjetnost riječi, Zagreb, 14, 1970, str. 175—179.
- 79 *K stilni opredelitvi zgodnje Gradnikove lirike*. Srečanja, Nova Gorica, 5, 1970, št. 25/26, str. 41—45.
- 80 *Struktura lirike Antona Vodnika*. Sodobnost, 18, 1970, str. 472—495, 643 do 654.
- 81 *Za specifičnost na metodologijata na našite literaturi*. Literaturen zbor, Skopje, 17, 1970, br. 3, str. 11—17.
- 82 *Stilne formacije v slovenski književnosti med obema vojnama*. Jezik in slovstvo, 17, 1971/72, str. 229—235.
- 83 *France Kidrič v tokovih literarne zgodovine*. Sodobnost, 23, 1975, str. 500—509.

4. OCENE, POROČILA, IZJAVE, ZAPISI

- 84 *Radniško kazalište*. Socijalna misao, Zagreb, 4, 1951, str. 13—15.
- 85 *Dom in svet*. Akademski glas, 3, 1955, št. 8.
- (Ocena lista.)
- 86 *Fran Ramovš, Karta slovenskih narečij*. Akademski glas, 3, 1955, št. 12.
- (Ocena.)
- 87 *»Književnost«*. Akademski glas, 3, 1955, št. 6.
- (Ocena.)
- 88 *Ludovic Naudeau, Chez les Slovènes*. Akademski glas, 3, 1955, št. 7.
- (Povzetek Naudeaujevega članka v reviji L'illustration, 25. II. 1955.)
- 89 *Ob knjigah Slovenske matice*. Akademski glas, 3, 1955, št. 18.
- 90 *Sodobnost; Misel in delo*. Akademski glas, 3, 1955, št. 4.
- (Ocena.)
- 91 *Znanstveni vestnik; Dom in svet; Nova Evropa; Ljubljanski zvon*. Akademski glas, 3, 1955, št. 1.
- (Ocena.)
- 92 *Vojna, prenesena v območje duhov*. Sodobnost, 5, 1957, str. 191—192.
- (Članek o politični angažiranosti pisateljev v 50-ih letih.)
- 93 *Dr. Anton Ocvirk, Teorija primerjalne literarne zgodovine*. Sodobnost, 6, 1958, str. 137—141.
- (Ocena.)
- 94 *Pri rojstvu slovenske komparativne*. Sodobnost, 6, 1958, str. 282—286.
- (Polemika z A. Ocvirkom.)
- 95 *Razgovor o politični vsebini slovenskega ilirizma*. Sodobnost, 7, 1959, str. 480—484.
- (Polemika z M. Mohoričevom.)
- 96 *Ko je bil rojen Ivan Cankar*. Ljudska pravica, 7, 1946, št. 107.
- 97 *France Prešeren*. Nova Makedonija, Skopje, 4, 1947, br. 656.
- (Ob obletnici smrti.)
- 98 *Ob stoletnici Njegoševoga »Gorskega venca«*. Ljudska pravica, 8, 1947, št. 132.
- 99 *Po povod godišninata od smrtta na Ivan Cankar*. Nova Makedonija, Skopje, 4, 1947, br. 911.
- 100 *Poet na nacionalniot geroizam — P. P. Njegoš*. Nova Makedonija, Skopje, 4, 1947, br. 631.

- 101 *Razvoj makedonskega književnega jezika*. Ljudska pravica, 8, 1947, št. 195.
- 102 *Beleške o makedonski kulturi, stari in novi*. Ljudski tednik, 3, 1948, št. 132.
- 103 *Cankar i problemot na selskiot proletariat*. Nova Makedonija, Skopje, 5, 1948, br. 1223.
- 104 *Makedonska literatura — najmlajša slovanska književnost*. Naša žena, 7, 1948, str. 251—252.
- 105 *Oton Zupančič*. Nova Makedonija, Skopje, 5, 1948, br. 944.
- (Ob pesnikovi 70-letnici.)
- 106 *Zgodovinska vloga komedije »Za narodov blagor«*. Slovenski poročevalec, 10, 1949, št. 244.
- 107 *Značenjeto na Prešeren*. Nova Makedonija, Skopje, 6, 1949, br. 1271.
- 108 *Cankarjevo »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«*. Gledališki list SNG Ljubljana, 30, 1950-51, št. 4, str. 89—95.
- 109 *Beleške o narodnoosobodilni literaturi*. Ljubljanski dnevnik, 1, 1951, št. 50.
- (Poročilo o knjigi Narod se je uprl.)
- 110 *Delo F. S. Finžgarja*. Slovenski poročevalec, 12, 1951, št. 33.
- (Ob pisateljevi 80-letnici.)
- 111 *Novo obdobje lirike Mateja Bora*. Slovenski poročevalec, 12, 1951, št. 151.
- (Ocena zbirke Bršljan nad jezom.)
- 112 *Roman o mariborskih tekstilcih*. Slovenski poročevalec, 12, 1951, št. 116.
- (Ocena knjige: A. Ingolič, Stavka.)
- 113 *Štiri razstave v Zagrebu*. Slovenski poročevalec, 12, 1951, št. 254.
- (Poročilo o razstavah: Stara hrvatska knjiga; Razstava srednjeveške zlatarske umetnosti mesta Zadra; Moderna galerija JAZU; Razstava slik, kipov in grafike v Salonu ULUH.)
- 114 *Petdesetletnica Dobriše Cesarića, pesnika zagrebških predmestij*. Primorski dnevnik, Trst, 8, 1952, št. 12 (2008).
- 115 *Prevod Mažuranićeve Smrti Smail-age Čengijića*. Slovenski poročevalec, 13, 1952, št. 12.
- 116 *Raziskovalec na področju poezije*. Novi svet, 7, 1952, str. 1028—1033.
- (Zapis o življenju in delu A. Debeljaka.)
- 117 *Dr. Janko Lavrin*. Primorski dnevnik, Trst, 9, 1953, št. 133 (2443); Slovenski poročevalec, 14, 1953, št. 125.
- 118 *Letošnji seminar za inozemske slaviste*. Slovenski poročevalec, 14, 1953, št. 206.
- 119 *Slovenska književnost med obema vojnama*. Primorski dnevnik, Trst, 9, 1953, št. 100 (2410); Večer, Maribor, 10, 1954, št. 152.
- 120 *»Lepa Vida« v Zagrebu*. Slovenski poročevalec, 15, 1954, št. 19.
- 121 *Geneza slovenske moderne*. Radio u školi, Zagreb, 1954/55, br. 5.
- 122 *Slovenska moderna*. Radio u školi, Zagreb, 1954/55, br. 5.
- 123 *Književno delo Bratka Krefta*. Ljubljanski dnevnik, 5, 1955, št. 35.
- (Ob 50-letnici.)
- 124 *Čovjek dekadanse*. Radio u školi, Zagreb, 1955/56, br. 5.
- 125 *Gospodstvo polje*. Radio u školi, Zagreb, 1955/56, br. 1.
- 126 *Cankarov put u socijalizam*. Narodni list, Zagreb, 12, 1956, br. 3377.
- (Ob 80-letnici Cankarjevoga rojstva.)
- 127 *Da li se jugoslavenska literarna historija nalazi u krizi?* Vjesnik u srijedu, Zagreb, 5, 1956, br. 216.
- (Odgovor na anketo: Mi i naša književna prošlost.)
- 128 *Kmečko proletarske korenine Cankarjev*. Tovariš, 12, 1956, str. 498—500.
- (Ob 80-letnici rojstva I. Cankarja.)

- 129 *Nova režija Bojana Stupice*. Slovenski poročevalec, 17, 1956, št. 89.
(Poročilo o predstavi: J. Anouilh, Colomba.)
- 130 *Čovjek ekspresionizma*. Radio u školi, Zagreb, 1956/57, br. 5.
- 131 *O sonetu*. Radio u školi, Zagreb, 1957, dec.—jan., str. 18—21.
- 132 *Alfonz Gspan, Josip Badalić: Inkunabule v Sloveniji*. Vjesnik, Zagreb, 19, 1958, br. 4152.
- 133 *Barac Antun: Hrvatska književnost od preporoda do stvaranja Jugoslavije*. Südst-Forschungen, München, 17, 1958, S. 469—472.
- 134 *Obrazovanje nastavnika književnosti*. Vjesnik, Zagreb, 19, 1958, br. 4073.
(Odgovor na anketo o reformi študija na fakultetah.)
- 135 *Odmev kongresa slavistov*. Naši razgledi, 8, 1959, str. 557—558.
- 136 *Antologija jugoslovske poezije*. Vjesnik, Zagreb, 20, 1959, br. 4410.
(Intervju s F. Petretom, V. Popovićem in S. Vučetićem.)
- 137 *Doživljaj predizborne kampanje*. Vjesnik, Zagreb, 21, 1960, br. 4965.
(Članek o Cankarjevem političnem delu.)
- 138 *Jezik — literatura — šola*. Naši razgledi, 9, 1960, str. 447.
(Odgovor na anketo.)
- 139 *O nastanku Cankarove drame »Sluge«*. Vjesnik, Zagreb, 21, 1960, br. 4965.
- 140 *Matej Bor*. Radio i televizija u školi, Zagreb, 1964/65, br. 1, str. 162—163.
- 141 *Suvremena slovenska proza*. Radio i televizija u školi, Zagreb, 1964/65, br. 1, str. 139—144.
- 142 *Drama struje svijesti*. Telegram, Zagreb, 6, 1965, br. 250.
(Ocena izvedbe Millerjeve drame »Po padcu« v ljubljanski Drami.)
- 143 *Književno pričevanje o Trstu*. B. Pahor, Parnik trobi nji. Naši razgledi, 14, 1965, str. 100; Primorski dnevnik, Trst, 21, 1965, št. 62 (6040).
- 144 *Pisac slobodarskog duha*. Vjesnik, Zagreb, 26, 1965, br. 6702.
(Zapis ob 70-letnici J. Vidmarja.)
- 145 *Delavski oder v Ljubljani*. Delo, 9, 1967, št. 273.
- 146 *Kao u priči. Mir, humanost i prijateljstvo među narodima*. Telegram, Zagreb, 8, 1967, br. 359.
(Zapis o razstavi v Slovenjem Gradcu.)
- 147 *Samoća otrovanog srca. U povodu smrti pjesnika Alojza Gradnika*. Telegram, Zagreb, 8, 1967, br. 377.
- 148 *Hrvatski jezikoslovni slovar*. Jezik in slovstvo, 15, 1969/70, str. 278—280.
(Poročilo o knjigi: R. Simeon, Enciklopedijski rječnik.)
- 149 *Bruno Meriggi, Le letterature della Jugoslavia*. Slavistična revija, 18, 1970, str. 257—263.
- 150 *Ne kriza, samo zapoznel razvoj*. Naši razgledi, 19, 1970, str. 171—172.
(Odgovor na anketo: Položaj literarne znanosti na Slovenskem.)
- 151 *K sestavi slavističnih nacionalnih komisij*. Jezik in slovstvo, 17, 1971/72, str. 209—210.
- 152 *Izravan put velikog slovenskog pisca*. Vjesnik, Zagreb, 36, 1975, br. 10122.
(Ob 80-letnici J. Vidmarja.)
- 153 *Josip Vidmar v očeh svojih sodobnikov*. Sodobnost, 23, 1975, str. 840—841.
- 154 *Veliko pomanjkanje slovenistov*. Delo, 17, 1975, št. 161.
- 155 *V spomin Alfonza Gspana*. Slavistična revija, 26, 1978, str. 109—112.

5. LEKSIKOGRAFSKI ČLANKI

- 156 *Albreht Fran; Albreht Ivan; Bevk France; Borko Božidar; Boršnik Marja; Debeljak Anton; Gaspari Tone; Golar Cvetko*. Enciklopedija Jugoslavije I (1955), II (1956), III (1958), Zagreb, Leksikografski zavod FNRJ.
- 157 *Bor Matej; Cankar Ivan; Gradnik Alojz; Kosovel Srečko; Kozak Juš;*

Prežihov Voranc; Župančič Oton. Lexikon der Weltliteratur I—II, Freiburg, Herder Verlag 1960.

158 *Prešeren Francè; Slovenska književnost; Trubar Primož; Župančič Oton.* Enciklopedija Leksikografskog zavoda, Zagreb VI (1962) — VII (1964); V—VI (1969, 2. izd.).

6. KULTURNOPOLITIČNI SPISI

159 *Laza Markovič, Jugoslovenska država in hrvatsko vprašanje.* Sodobnost, 3, 1935, str. 488—492.

160 *Ob 15-letnici univerze.* Akademski glas, 3, 1935, št. 5—8.

161 *Slovenski teden.* Akademski glas, 3, 1935, št. 1.

(Ob tednu predavanj o slovenskih vprašanjih na Univerzi v Ljubljani.)

162 *Univerza in njen materialni razvoj.* Sodobnost, 3, 1935, str. 1—11, 60—64.

163 *Univerzitetna knjižnica v nevarnosti.* Akademski glas, 3, 1935, št. 4, 101 do 104.

164 *Za ustanovitev osrednjega arhiva.* Akademski glas, 3, 1935, št. 5.

165 *Znanstveno delo univerze. Periodične publikacije.* Akademski glas, 3, 1935, št. 7.

166 *29. oktober 1918.* Sodobnost, 4, 1936, str. 441—445.

(Ob obletnici razpada Avstro-Ogrske.)

167 *Pisatelj v današnji Franciji.* Sodobnost, 4, 1936, str. 332—338.

168 *Štajerska in Prekmurje 1936.* Sodobnost, 4, 1936, str. 423—431.

169 *Državni proračun in univerza.* Sodobnost, 5, 1937, str. 133—136.

170 *Kulturna propaganda.* Sodobnost, 5, 1937, str. 285—287.

(Članek o enakopravnosti kultur malih in velikih narodov.)

171 *Ob razstavi bratov Šubicev.* Sodobnost, 5, 1937, str. 572—574.

172 *Zahteva po »Kraljevini Sloveniji« l. 1848 v praških dokumentih.* Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo, 21, 1940, str. 38—59.

173 *Boj proti nepismenosti v Makedoniji.* Ljudska pravica, 8, 1947, št. 198.

7. UREDNIŠKO DELO

174 *Makedonska poezija.* Uredil in uvod napisal F. Petrè. Ljubljana, Slovenski knjižni zavod 1948, 112 str.

175 *Umjetnost riječi.* Zagreb, Hrvatsko filološko društvo.

(F. Petrè soustanovitelj (1957), urednik (1957—1961) ter član uredniškega odbora (1962—1977).)

176 *Anton Aškerc. Izbor.* Priredio F. Petrè. Sarajevo, Svjetlost 1961, 138 str.; 1964 (2. izd.)

177 *Uvod u književnost.* Urednici F. Petrè i Z. Skreb. Zagreb, Znanje 1961, 704 str.; 1963 (2. dopolnj. izd.); 1969 (3. izd.)

178 *Novija jugoslavenska poezija. Antologija.* Sastavili D. Mitrev, F. Petrè, V. Popović, Š. Vučetić. Zagreb, Naprijed 1962, 804 str.; 1966 (2. izd.)

179 *Slavistična revija.* Ljubljana (Maribor), Slavistično društvo Slovenije.

(F. Petrè član uredništva 1970—1978.)

180 *Ivan Cankar, U klancu.* Zagreb, Školska knjiga 1975, 126 str.

(Uredil, uvod in opombe napisal F. Petrè.)

8. PREVODI

181 *Friedrich Engels, Nemška kmečka vojna*. Prevedel Tone Rodnik (Fran Petre). Ljubljana, 1936, 128 str.; 2. izd.: Ljubljana, Cankarjeva založba 1947; 3. izd.: K. Marx, F. Engels, Izbrana dela ... Ljubljana, Cankarjeva založba 1967, 3. knj., str. 181—506; 4. izd.: F. Engels, Nemška kmečka vojna. Ljubljana, Komunist 1973, 130 str. (Gl. Petretov članek o prevodu: Kdo je prevedel »Nemško kmečko vojno«, Delo, 16, 1974, št. 53.)

182 *Slavko Janevski, Vas za sedmimi jeseni*. Ljubljana, Državna založba Slovenije 1957, 314 str.

Frančiška Buttolo, Meta Pavčič
SAZU, Ljubljana

AVTORJEM

Prispevki za *Slavistično revijo* naj bodo pisani v slovenščini (izjemoma tudi v drugih slovanskih jezikih ali v angleščini, nemščini, francoščini, italijanščini).

Rokopisi, poslani uredništvu v objavo, naj bodo tipkani s širokim razmikom (50 vrstic po 62 črk na eno stran) in samo na eni strani trdega lista belega papirja. Vsak list naj ima na levi strani 3 cm širok prazen rob. Vse pripombe pod črto naj bodo na posebnem listu. Ležeči tisk se zaznamuje z eno črto, polkrepki z dvema, razprti s črtasto črto; navadna + črtasta črta pomeni ležeče razprto. Citati naj bodo zaznamovani z ».....«, prevodi, pomeni itd. pa z '.....'.

V sestavkih, pisanih z latinico, naj se lastna imena (osebna, zemljepisna, predmetna itd.), citati, naslovi in primeri iz jezikov s cirilsko pisavo transliterirajo po naslednjih načelih:

Ukrajinski	г . . . . . h	Ruski	х x
Makedonski	ѓ . . . . . ĝ	Srbohrvatski	х . . . . . h
Srbohrvatski	ђ . . . . . d	Srbohrvatski	џ . . . . . dž
Ruski	е . . . . . e	Ruski	щ . . . . . šč
Ruski	ё . . . . . ë	Bolgarski	щ . . . . . št
Ukrajinski	э . . . . . je	Ruski	ь . . . . . ' /
Ukrajinski	и . . . . . y	Bolgarski	ъ . . . . . ä
Ukrajinski	і i	Ruski	ы . . . . . y
Ukrajinski	ї . . . . . ji	Ruski	ь . . . . . "
Ruski	й . . . . . j	Ruski	ѣ . . . . . ě
Makedonski	ќ . . . . . k	Ruski	э . . . . . è
Srbohrvatski	љ . . . . . lj	Ruski	ю . . . . . ju
Srbohrvatski	њ . . . . . nj	Ruski	я . . . . . ja
Srbohrvatski	ћ . . . . . ć		

Rokopis razprave naj ne presega 25 avtorskih strani, kritike 12, poročila 2—4. Jezikovno in tehnično nedognanih rokopisov uredništvo ne sprejema.

Razpravi naj bo priložen povzetek v tujem jeziku (največ 2 avtorski strani) in posebno besedilo (v dvojniku) za sinopsis. To besedilo naj obsega do 9 tipkanih vrstic, informira pa naj o rezultatih razprave.

Avtorji ob prvi objavi v SRL pošljejo odgovornemu uredniku svoj točni naslov (navesti je treba tudi občino) in številko žiroračuna (vse tudi ob morebitnih spremembah). Če jim žiroračuna ni treba odpirati/imeti, pošljejo uredništvu ustrezno izjavo. Nejugoslovanski sodelavci morajo za izplačilo honorarja odpreti poseben žiroračun v Jugoslaviji (ustrezne informacije daje in prejema Založba Obzorja, ne uredništvo).

Če prispevki tem določilom ne ustrezajo, jih uredništvo ne sprejema oz. njihovim avtorjem ne izplačuje honorarja.

Korekture je treba vrniti v 3 dneh.

Prispevke za SLAVISTIČNO REVIJO pošiljajte glavnima urednikoma za jezikoslovje oz. literarne vede (Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana). Roki za posamezne številke časopisa so: 1. december, 1. februar, 1. maj in 1. avgust.

